

M A G Y A R KÖNYV - HÁZ.

I R Á
M O L N Á R J Á N O S.

III. SZAKASZ.

P O S O N Y B A N,
L Á N D E R E R M I H Á L Y
költségével és betüivel,

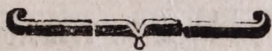
1 7 8 3.

301921

M.ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELÖL-JÁRÓ TUDÓSITAS.

Ezen Szakaszban közelebb jártam néha Fótziusnak ama remekéhez, melyet az első Szakaszban emlegeték: holott némelly számok alatt igen isméretes Könyveket adván-elé, majd tsak neveikre mutattam egyedül, békét hagyván a' summa kitévésének. A' Könyv-bírószághoz-is tsak ott láttam, a' hol azt szükségesnek itélém; félre tévén a' szó-szaporítást. Ha az talál eszébe jutni valakinek: mi okra nézve addm inkább ezeket elé, hogy sem a' mellyeket o forgat eszébe? így méltóztatásék gondolkodni: vagy tsak ezekre tehettem szert hamarjában, vagy, a' mik most ki-maradtak, más időre hallasztottak.

*A' mi e' darab részt illeti, im' annak
a' Tekéntete.*

LXXX. KÖNYV. *Katona a' R. Tsászárokról.*

LXXXI. *Furman Romáról.*

LXXXII. *N. N. Grenlándiáról.*

LXXXIII. *Pataji Moldováról.*

LXXXIV. *Izzo A' Föld-Irásról.*

LXXXV. *Höft Marokról, Fesről.*

LXXXVI. *Pokok Nap-keleti utazási.*

LXXXVII. *Lepechin Sibiriai utazása.*

LXXXVIII. *Azonnak 2-dik Szakaszfa.*

LXXXIX. *Engel Az utazásokról.*

XC. *Eder Peru felől.*

XCI. *Azonnak Folytatása.*

XCII. XCVI-ig. *Ferrarius, Kordára, Gyula, Kor-
nelius.*

+ XCVII. CI-ig. *Stráda, Szerdahelyi, Revai, Makó,
Juvencius.*

CII. *Jaquin Ausztriai Flora.*

CIII. *Grifalini A' Tömösvári Banátusról.*

CIV. *Azonnak Folytatása.*

CV. CVI. CXI-ig. *Doglioni, Pribevo, Szabó David,
Revai, Kováts.*

CXI. *Maróthi a' számvetésről.*

CXII. *Riedel A' levél-írás Remek képeji.*

CXIII. CVI-ig. *'Sido József' Irási.*

CXVII. *Turkuli A' külső Magyarokról.*

CXVIII.

CXVIII. KÖNYV. G. Esterházinak Rakótzí Fejedelemhez
irt levelei. 13

CXIX. Azonnak Folytatása.

CXX. Kook avagy Kuk Hajozási.

CXXI. Azonnak Folytatása.

CXXII. CXXIII. Szákbínus Az olvasásról.

CXXIV. N. N. A' Természeti Országiról.

CXXV. CXLVI-ig. Ahoz tartozandó egyéb Írók,
Linnéus, Piller. 's a' t.

CXLVII CL-ig. Karvernek, Pokoknak, 's másoknak uta-
zásaik.

CLI. Pupikoffer Pindáruffa.

CLII. Schenvisner Az ó Budai száraz Ferdőről.

CLIII. Lippai A' kertekről.

CLIV. CLXIV-ig. Magyar, és Erdély Országi Tör-
ténét Írók: Benkö, Bombárdi, Pray,
Ganótzí. 's a' t.

CLXV. Sultzer Moldva, Havas al-föld, 's Bes-
sarábia felől.

CLXVI. Azonnak 2-dik Szakaszsa.

CLXVII. CLXXX. Wagner, Katona, Daude, 's egyéb
Történet, és Kronika Írók.

CLXXXI. Zöld Péter Levelei az Havas al-földi,
és egyéb Magyarokról. 13

CLXXXII. CLXXXIII. Handerla, Póor. Böltselkedő
Könyvei.

CLXXXIV. Bernoulli Az utazásokról.

CLXXXV. CLXXXVI. Azonnak Folytatása.

CLXXXVII.	Könyv. <i>Taurinus</i> A' Paraszt háboru felől.
CLXXXVIII.	N. N. Az erdő nevelésről.
CLXXXIX.	<i>Rausch</i> Az Építésről. +
CXC.	<i>Kuk</i> Hajozása, és halála.
CXCI.	<i>Almanach.</i> Magyar Ország-ról.
CXCII. CXCIV-ig.	<i>Bernoulli</i> gyűjteményei.
EXCV.	<i>Windisch</i> Magyar Országhoz tartozandó gyűjteményei.
CXCVI. CLCVII.	<i>Schier</i> Irási.
CXCVIII. CC-ig.	<i>Horvath</i> Böltselkedő Könyvei.
CCI.	<i>Virmondt</i> a' Konstantinápolyi követségről.
CCII.	<i>Kleeman.</i> A' Tatárokhoz való utazása.
CCIII.	N. N. Bosniáról.
CCIV. CCV.	<i>Denis</i> a' Könyv-házokról.
CCVI.	N. A' mezei gazdagságról.
CCVII.	N. N. A' Természetiokról.
CCVIII.	N. N. A' Történetekről.
CCIX.	<i>Nestor</i> A' Tótokról, 's Magyarokról.
CCX.	<i>Tzimmermann</i> Kuk járásáról, és haláláról.
CCXI. CCXIII-ig.	<i>Hannoverai</i> Tudósíttások.
CCXIV.	<i>Born</i> A' Tsigákról.
	CCXV.

- CCXV. KÖNYV. *Sanadonnak Horátziusá.*
- CCXVI. *Otrokotsi a' Magyarokról.*
- CCXVII. *N. N. Dresdáról.*
- CCXVIII. *Márk Aurel. Iráfi.*
- CCXIX. *Kortész Levelei Mekszikumról.*
- CCXX. CCXXIII-ig. *Egyebek , azonról.*
- CCXXIV. CCXXVI-ig. *Hajto , Brokard , Márk. Pál*
utazási.
- CCXXVII. *Borri Kotzintzináról.*
- CCXXVIII. *Fontána Austriának Nap-keleti Keres-*
ménnyei.
- CCXXIX. CCXXXI. *Kbindról , Japondról. 's t. a' f.*
- CCXXXII. CCXXXIII. *Indiától, Afrikáról.*
- CCXXXIV. *Plutárkus Iráfi.*
- CCXXXV. CCXXXVI. *Schottus , Furnier Tudos-*
fittási.
- CCXXXVII. *Menander Töredéki.*
- CCXXXVIII. CCL.ig. *Bölts Mondások.*
- CCLI. CCLVIII-ig. *Azoknak folytatások.*
- CCLIX. CCLXIII. *Faludi Könyvei.*
- CCLXIV. CCLXVI-ig. *Isókrates , Xenofon , Athenéus*
Töredéki.
- CCLXVII. CCLXXI-ig. *Hesiodus , Sófokles, Éschillus ,*
Euripides, Áratus Töredéki.
- CCLXXII. *Herodiánus a' R. Tsászárokról.*
- CCLXXIII. *Heródotus Iráfi.*
- CCLXXIV. *Pláto Könyvei.*
- CCLXXV. *Azonnak folytatása.*

CCLXXVI. KÖNYV. Jócher Könyv-Irókat foglaló Szótár.

CCLXXVII. Mihály Trinitariusnak hasonló Könyve.

13 CCLXXVIII. N. N. A' külső Orzági Magyarokról.

CCLXXIX. Harduin a' pénz - fejtésről.

CCLXXX. Leemius. Lápóniáról.

Írásm Budán 1782. 3. Novemb.

LXXX. K Ö N Y V.

Olvaſtatott illy Könyv: *Synopſis Hiſtoriae Romanorum Imperatorum. In uſum Academiae.* A' Római Tsáfzárak Történetinek ſummája. Irá Katona Iſtván. Nyomt. Budán 1782-dikben.

Fel-tett ſzándékom, ebből a' ſummából más egy ſummát ki-ſzedni; első Rudolf Tsáfzár idejétől fogva: hogy az emlékezet meg-inteſsék azokról, a' miket a' Böltſelkedők iskolájában bővebben ſzokás az ifjaknak elejekbe tenni.

59. l. I. Rudolf előtt 25. Tsáfzár volt azólta, hogy Nagy Károly helyre állította Nap-nyugaton a' R. Birodalmat. Azok közt utolsó Második Fridrik; ki 1250. halt-meg Apuliában. Utánna *magnum interregnum* nagy közfogyatéék következett: holott bizonyos Tsáfzára 23. éſztendeig nem lévén a'

Birodalomnak, merő vérengzés ural-
 kodott. I. *Rudolf* Urunk 1273-dikban
 lett Tsászárrá.

Nagy Károly után a' Magyar Tör-
 ténetekre nézve, ezekről méltó meg-
 emlékezni.

Nagy Ká-
 roly TS.

Nagy Károly egyéb Nemzetek közt,
 meg-győzé a' Tótokat, 's Avarfeket.
 Olly tanult Fejedelem volt, hogy hoz-
 zá arra nézve akkor hasonló nem volt
 az Országlok között. Meg-holt Ur.
 814-dikében. Utánna *Lajos* (Pius) *Lo-*
tharius: II-dik *Lajos*, II-dik *Károly*, III-
 dik *Károly* (Crassus) következett. Tu-
 nyasága miatt mindenektől meg-fosz-
 tatván, végtére alig táplálhatta még az
 életét-is, meg-holt 888-dikban. (Akkor
 már a' Magyarok az uton voltak: mert
 egy esztendő mulva, tudniillik 889-ben
 Munkátsot el-foglalták.) *Arnulfus* ural-
 kodék osztán, ki Ur. 899-dikben halt-
 meg. Utánna hét esztendőös korában
 lett Tsászárrá III-dik *Lajos*. Kit a' Ma-
 gyarok háromszor vertek-meg. Meg-
 halt bujjában 911-ben: utolsó volt
 Nagy Károly Nemzetéből, e *Stirpe Ca-*
rolingica. *Lajos* után.

Magyarok

Arnulf.
 TS.

K. nrád
 19.

Első volt, kit a' Német Urak sza-
 badon választották, *Konrád*, kit a' Ma-
 gyarok sokszor meg-győztek. Ellen-
 sége vala Henrik; még-is halála oráján
 a' Koronára a' Választóknak ötet aján-
 lá,

lá, (így győzé-meg önnön magát) ki-
halt 918-ban. Utánna I. *Henrik* (Au-
ceps) uralkodék. Halála 931-ben esett;
's a' fia I. *Otto* lett Tsászárrá, gyö-^{1. Otto TS}
zödelmes, szerentsés Fejedelem, ki a'
Tsászárságot a' Németségben meg-erö-
sítetté. El-élt 973-dikig. II-dik *Ottoé*^{2. Otto TS}
lett a' Korona 983-dikig. III-dik *Otto*^{3. Otto TS}
következék, 's Ur. 1002-dik esztendeig
élt. Némellyek az VII. Elektor Vá-
lasztó Fejedelem eredetét neki tulajdo-
nittyák; de arról tsak 40. esztendő
múlva emlékeznek az Irók: az fok-
kal utóbbi.

III-dik *Otto* után II-dik Sz. *Henrik*^{2. Henrik TS.}
vált a' TS. Ur. 1002-dikától fogva.
Ennek a' leánya volt *Gisela* Sz. Ist-
ván K. házas-tárfa. Austriai Ernesztet
meg-fogá. Brunót tulajdon testvérét
meg-szalasztá; de kegyelembe vévé.
A' Bambergai Püspökséget ő állította-fel.
Sz. Kunegundisnek tulajdon Házastár-
sának testvérét *Henriket*, Bavariától
meg-fosztá párt-ütése miatt. Midőn
Romába érkeznek VIII-dik *Benedek* P.
arany almát mutatott-bé neki a' jelül,
hogy a' Keresztyén világot birni fog-
ja. Azután az az alma a' Tsászári
tzimerek közt a' koronázáskor hor-
doztatni szokott a' TS. előtt. Egye-
bek után ottan (Romában) arany ko-
ronával ő-is meg-koronáztatott. Szü-
zen

zen adá vizfsza Sz. Kingát, halála o-
ráján. Az 1024-dikkel egyez. Utánna
II-dik *Konrád* uralkodott. Sz. István K.
idejében M. Országat igazságtalan há-
borúval zaklatá. Sz. készülettel halt-
meg Ur. 1039-dikében.

3. *Henrik*
Ts.

III-dik *Henriké* lett a' birtok. *Pétert*
Aba és András K. ellen fegyverrel vé-
delmezé. IX. Sz. Leo Pápa igyeke-
zete által *András Királyjal* meg-békült
1053-dikban. A' Szutrinumi Gyülés-
ben három Antipápát tett-le. II-dik
Kelementől Romában meg-koronázta-
tott. Meg-halt 1056-ban. Niger a-
vagy fekete nevü volt fekete haja
miatt.

4. *Henrik*

IV-dik *Henrik* 6. esztendő korában
lett Tsászárrá. Evvel volt vesződsége
VII-dik Sz. Gergely Pápanak. *Salamont*
Magyar Országba ő igyekezék vizfsza
vezetni; de heába. Mindenektől meg-
fosztatván szörnyü halállal ki-múlt
1106-dikban. V-dik *Henrik* 4-dik fia
uralkodik. II-dik Páskális Pápát erő-
vel arra kényszerítte; hogy az *Investi-*
tura jussát engedgye-meg. (arról mi
máslott) de azt meg-másolá. Meg-holt
1125-ben. Elejintén a' Pápákkal ujjat
vont; de meg-tért.

5. *Henrik*

II-dik *Lotárius* következik; életét
1137-ben végzé. Védelmesője volt
az Anyaszentegyháznak. Ő idétte vi-
rág-

2. *Lotár*

ragzott Szent Bernád. Utánna III-dik Konrád 1152-dikig uralkodott, Báva-^{3. Konrád}riai Henrikkel; 's azután annak testvé-
rével Gvelfóval volt az haborúja. A' Tsászar ellenségi Gvelfusoknak, segítői Gibellinusoknak neveztettek; mert Konrád TS. Veiblingában avagy Giblingában született Sz. Bernárd ösztönözésére el-ment a' Sz. Földnek vizsgál-
vételére: fegyveres társai két száz e-
zernél többre mentek. Heába vitta Da-
maskust; haza jött: 1152-ben meg-
holt. Ajtátos, bátori de szerentsétlen
Fejedelem! Helyébe I. Fridrik TS. üle^{1. Fridrik,}
(Ænobarbus) ő változtatá Ostriának
Marchionatusi titulussát, Ducatusira. Há-
borgott a' R. Pápával, három Antipá-
pát védelmezett III-dik Sándor ellen.
De meg-békült: a' Sz. földre ment;
Posonyban 1189-ben Pünkösztöt üllött.
III-dik Bela Királytól Magyar Ország
végéig betsületesen késértetett. Gyö-
zödelmi után, Tzidnus vizében füröd-
vén, a' víztől el-ragadtatott: 's ki-fo-
gattatván, meg-némült, fel-vévén a'
Szentségeket, meg-holt 1190-ben.^{6 Henrik}
A' Birodalom VI-dik Henriké lett (Asper
nevű) a' Szitzilia-béliekkel kegyetlen-
ül bánt. Készült a' Sz. földre: de
meg-halt 1197-ben, utánna Filep uralkodott 1208-dikig: azután IV-dik Otto<sup>Filep.
Otto.
a Fridrik,</sup>
1218-dikig. A' Korona II-dik Fridriké
lett.

lett. Ezután következék a' Birodalmi
 hofzszas köz fogyaték (Meg-hólt Fri-
 drik 1250-ben. IV-dik Bela a' Tatárok-
 tól meg-gyözetvén, ezzel vesződött.)

1. Rudolf

59. l. Nagy Károly után 26 - dik
 TS. I. *Rudolf* Hábsburgi Gróf, Albert
 fia ; ki az ő szerentséjét az Oltári
 Szentség tisztelésének tulajdonitá. Va-
 dászván, látá, hogy a' Pap a' Szentsé-
 get a' beteghez sáros uton vivé. Lo-
 vát néki adá, gyalog késéré. Tsá-
 szárrá választatván, s Akvisgránban
 1273-ban meg-koronasztatván: holott
 elé nem akadt a' Királyi páltza, midőn
 az Urak eskünnének, fogá a' feszüle-
 letet, mondván: ezzel a' Királyi pál-
 tzával tesztek igazságot, s a' Biroda-
 lom ellenségit meg-győzöm. A' Tse-
 hek Királyját Ottókárust meg-győzé;
 intselkedéséből Ostriát viszsza vivé ; s
 tulajdon fiának *Albertnek* adá: hogy
 birja *feudumi* jussal. Így vete fundamen-
 totot az Austriai Háznak. A' fok
 győződelem *Victoriosus* nevet szerze
 néki. Életét 1291-ben végzé. Egy
 darabig tartott vesződésig Rudolf fiát
 Albertet ki-rekeszté a' Királyi székből.
 Elötte az 27-dik TS. Adolf uralko-
 dék ; de le-vettetett ; s helyébe ugyan
 tsak az emlétett *Albert* választatott Ur.
 1298-dikában. Ő vólt az 28-dik TS.
 Élt VIII-dik Bonifátzius Pápa idétt. Mi-
 nek.

Az Au-
 striai Ház-
 nak kez-
 dete.

Adolf.

Albert.

neikutánna Ventzesláus a' Tsehek Királyja örökös nélkül meg-halt volna, Rudolf nevű fiát állítá-bé Királyul. Meg-öletett 1308-dikban. Az Helvetusok ő idétte kezdenek XIII. Kanton-ra gyökerefedni.

29-dik TS. VII-dik Henrik. Albert gyilkosít meg-bünteté. A' Tsehek kérésére fiát Jánost nekik Királyul adá. (Ezen Jánosnak fia IV-dik Károly TS.) Meg-holt 1313-ban.

7-dik Hen-
rik Lur-
rik.
Lurz-m-
burgi

30-dik TS. IV-dik Lajos. I. Albertnek fiával Austriai Fridrikkel volt a' vezűdsége. Lajos a' R. Sz. Széket ostromlá. Meg-holt 1347-ben.

4-dik
Lajos

31. TS. IV-dik Károly; Jánosnak a' Tsehek Királyának fia, VII-dik Henrik Unokája. A' Méta Városi Gyűlésben aranyos petsetű levelet iratott, *auream bullam*: hogy a' Tsászfart-választó Fejedelmek a' választáson könnyebben eligazodjanak. 1356-ban. Abban parantsoltatott a' többi közt, hogy a' Választók tanullyák-meg az Olasz, és Tóth nyelvet; de az már ki-múlt a' szokásból. A' Pragai Univerzitást (a' tudományok mindenefségét) ő állítá-fel. Illy szava hallatott: jobban szeretem a' tudomány-béle vetekedéseket minden's akármí jó izű ételnél. Uj Prágát-is ő építté: a' Moldován álló nevezetes hidat ő kezdé. Meg-nyeré a' Pápától: hogy

4-dik
Károly.

hogy a' Prágai Püspökség Érsekségre
vállják. Sz. Sigmond testét Agaunum-
ból Prágába vivé. Sigmond fia számá-
ra a' Burgundiai Fejedelemséget két
száz ezer aranyon vette-meg Ottótól.
Pénzen vette-meg a' Választók szavát-
is Ventzeslaus nevű fia számára, hogy
Tsászárságra emeltessék. Ki - mulék,
1378-dikban. Ő idétte talált Svartz,
Minórta a' puska-porra (De erről má-
sok máskép.)

Ventzes-
laus.

32-dik TS. Ventzeslaus. Joánna
vált a' Koronás társa. Annak vétkeit
hogy a' gyónásból meg-nem vallá Ne-
pomuki Sz. János, a' gonosz Tsászár-
tól a' Moldvába vettetett: tsunya, ke-
gyetlen életű lévén, kétszer vettetett
a' tömlőtzebe. 1400-dikban ki-vettetett
a' Trónusból-is.

Rupert.

33-dik TS. *Rupert*. A' Brunsvitzi
nemből Fridrik lett elebb Tsászárrá; de
hamar meg-öletett; 's a' Palatinusi Gróf-
nak Rupertnek helyet hagyott. Ru-
pert Olasz - Országban Galeátziustól
meg-győzetett: ő állítá-fel az Heidel-
bergi Akademiát. Ki-halt 1410-ben.

Sigmond.

34-dik Sigmond TS. 's Magyar K.
IV-dik Károly fia. Addig mesterkedett,
mig a' Konstantziai Gyűlés elé nem ál-
lott. 1414-ben. Ott Diákonus ruhában
a' Karátson éjszakai Mise alatt az E-
vangeliomot éneklé. 23. János Pápa
meg-

meg-igéré: hogy le-teszi a' Pápai méltóságot: lábait tehát meg-tsókolá. *Hus János* izabad levél nélkül jött-elé: írással együtt meg-égettetett. Prágai Hieronimus-is, holott vízfőzsa esett az esküvéssel le-tett eretnekségre, a' tűzön fulladt. XII. Gergely le-tette a' Pápai Tisztet: 23-dik János le-tétt; színt úgy XIII-dik Benedek-is. V-dik Márton választatott. Meg-szünt a' 40. esztendő szakadás Sigmond igyekezete által. Sigmond TS. Ziskával a' Husz-iziták fejével fokáig heába hadakozott. Tseh Királyságra koronáztatott; de abból ki-hült. Prágából Norimbergába vitette a' Birodalom tzimmerit: hogy az ellenség kezébe ne kerüllyenek. Házontalan haborúban forgott a' Taboritákkal-is. Fel-vévén a' Longobardiai, 's Római Koronát Eugenius-tól, Prágába hivatott, 's el-is ment uralkodni, Znojmán meg-holt 1437-ben. 70. esztendő korában.

35. TS. II-dik *Albert*, Ausztriai *Albert* fia, Ersébetnek Zsigmond leányának Ura, és így Zsigmond Veje: Magyar Király. Ausztriát, és Tseh Országát ki-vévén Német Országát négy Megyére (Circulusra) osztá. Az elsőben vala Bávária, 's Frankónia, a' 2-dikban a' Svábság, és Rajna-mellyéke: 3-dikban Vesztfália, 's Belgium;

2 dik
Albert.

III. Szak.

B

4-ben

4-ben Sakszónia. El-ment a' Török Amurátes ellen Tiszaig; de hamar meg-jött. Budán a' fok dinnye evésből has-menésbe esett. Bétsbe utazván, Esz-tergom táján meg-holt. 1439-ben.

2. dik
Fridrik.

36. dik TS. III-dik *Fridrik*. Ötödik izen Habsburgi első Rudolftól származott. Mindent hallogatva, 's küszköd-ve vitt végbe: így vette-fel a' TS. Koronát-is 1442-ben Akvisgránban; 's Romában az arany Koronát IV-dik Eugeniusztól. A' Bétsi palotájában két hónapig fogva tartatott: Podiebrádtól Tseh Királytól meg-szabadított. Először tsak alsó Ostriát, Testvére holta után mind a' kettőt bírta. A' Török ő idétte egész Krányitzig ütött. Mátyás Király el-foglalá tőle Bétset, 's német Ujhelyt. Mákszimilián nevű fiát Romai Királyjá választatá Frankfurtban 1486-ban. 56. esztendeig országlott. (senki se tovább) Életét végzé 1493-dikban, 78. esztendő korában. Szerette a' pénzt, gyűlölte a' fegyvert: okos, ájtatos, takarekos Fejedelem.

1. Makszi-
milian.

37-dik TS. I. *Makszimilián* III-dik *Fridrik* fia.

Első Házastársa Mária Burgundiai Hertzegének leánya, 's egyetlen egy örököse. Azzal nyeré a' Burgundiai Tartományokat. Attól. Filep fia, 's
Mar-

Margit leánya született. Burgundia miatt XI-dik Lajossal, Frantzia Királlyal háboruja volt. Margitot 8-dik Károlyhoz leendő Frantzia Királyhoz el-házasította; de háború következett, melyben Makszimilián meg-fogatott. Ezek Attya eltében estek. A' fogságból kiszabadult. Margit az Attyához viszza küldetett; 's utobb Belgiumnak vezérlojévé tétetett. Első Koronás társának halála után Makszimilián Blánkát vévé házas-társul, Galeátziusnak, a' Mediolánumi Fejedelemnek leányát. Margit leányát öszve házasította János-fal Ferdinándnak Spanyol Királynak fiával. Azon Királynak leányát Joánnát házas-társul adá Filepnek tulajdon fiának: így lett jussa Spanyol Országhoz. 1496-ban. Filep fiától két unokája len: V-dik Károly TS. és I. Ferdinánd TS. Magyar K. Ferdinándnak Spanyol Királynak holta után Károly lett Spanyol Királyja 1516-ban, midőn már 1492-ben Amerikát-is fel-találta volna a' Spanyol K. számára Kolumbus; A-merikus Vesztpútzius pedig Emanuel-től Lusztániai Királytól oda küldetvén, 's többet találván, azt Amerikának nevezte volna 1501-ben.

Kolumbus
Amerikus.

Makszimilián a' Vormatziai Gyűlésben egy olly törvény-székert állított-fel, melly a' Birodalmi Kamara

Ordinatio
Camera
Imp.

el-rendelésének hivattatik, *Ordinatio Camerae Imperialis*: hogy a' per hamarább végződgyék, és a' fegyveri jus (jus armorum : jus manuarium) szünnyönmeg, 's örökös békefűség légyen. Az a' törvény-szék először Frankfurtban Menus vizénél; azután Vormátziában, Spirában; végtére Vetzláriában állapodott-meg. A' Birodalmat hat *Circulusra*, azután tízre osztá. A' Velen-ziek ellen frigyét kötött; de megbékült. Gyűlést tartott Augusztában: a' honnét Luter M. 1518-ban Vitembergába vonta magát. Megholt Mákszimilián TS. 1519-ben. Ájtatos, okos, tudomány-szerető. A' Fejedelmeket az Iskolák állítására ösztönöze; egyebeket a' Történetek, és familia rend-tanulására. Szereté a' fegyvert, 's vadászatot. Unokáinak azt izené: hogy szerezsek a' Kátholika hitet, 's életek veszedelmével-is védelmezek.

5-dik
Károly.

38-dik TS. V-dik Károly Filep Spanyol K. fia, Mákszimilián Unokája; Belgiumot 's Burgundiát az Attyától: a' Spanyol, Szárdinia, Szitzilia, 's Neápolis Országot az Anya után nyeré, (fia lévén Joánnának Ferdinánd Spanyol K. leányának) Mákszimilián Tsáfzáról Ausztriát, az hozzá tartozandókkal. Tsáfzárúvá választatott 1519-ben; Akvis-

Akvisgránumban meg-áldozott, 's megkoronáztatott 1520-dikban.

Austriát Ferdinándnak tulajdon testvérének adá. Luter Mártonyon kiadott. I. Ferentzet Frantzia Királyt, ki Mediolánusot el-foglalá, meg-fogá, 's azután el-botsáttá. Burbon Károly a' Tsászfár Vezére Romát viván el-esett; de Roma Károly TS. hire nélkül el-foglaltatott, és a' Lutránus Katonáktól rutúl fel-prédáltatott. 1527-ben. VII-dik Kelemennel meg-bekült.

A' Spirai Gyűlésben Luter tanítása ki-tsapatott. De ez ellen a' Birodalomnak öt Fejedelme, 's négy Várofa prótestált, 's azután Luter Követőji *Protesztánsok*nak hivattattak. Bononiában Károly TS. VII-dik Kelem. Pápától először Longobárdiai Vas koronával koronáztatott meg. 1530-dikban. Ed-dig Károly volt az utolsó, kit a' Pápak koronáztak. Augusztai Városában az Augusztai Valláson, 's Melankton védelmező Irásán ki-adott. Az Ispitályos Vitézeknek, kiket Ródusból Szolimán ki-hajtott, Melita Szigetét adá. Protesztáns.
Málta.

Ferdinánd Károly Testvére Romai Királyja tétetett. Smálkadiában frigykötést tettek a' Protesztáns Fejedelmek (*Fœdus Schmalchaldicum.*) a' Tsászfár, és a' Katholikuskok ellen. A' frigyhez Fœdus Schmalchaldicum.

állott Ferentz Frantzia K. Hogy a' Protesztánsokat a' Török ellen vonná, nekik engedé a' Norimbergiai Gyűlésben az Egyházi jószágokat, ki-is hajta Magyar Országból a' Törököt, Afrikába nem egyszer vitte a' győzedelmes fegyvert. Ott Guletának erős Várát elfogá: Tunetumot meg-fosztá, 20. ezer rabot fel-szabadított. Véghez vitte, hogy III-dik Pál által a' Tridentumi Gyűlés el-kezdődjek Ur. 1545-ben. A' Smálkáldi frigyekkel, kik azt akadályoztattak, szerentsefen meg-ütközött: Fridrik Jánost Száz Választót öszve győzé 1547-ben. *Interim* nevű Vallást tartatott, míg a' Gyűlés ki-nem végződne. Mórutz, Száz Elektor ellene támada a' Frantziák Királyjával Második Henrikkel. Hogy őket el-távoztatná, a' Protesztáns Urakkal Passaviumban alkura *transactiora* szállott. Annak se volt más vége, hanem a' háboru. Károly el-hagyta a' Koronát. Filep fiára hagyá Mediolanum birtokát, Belgiummal, és Spanyol Országgal. Ferdinandra bizá a' Birodalom dolgát az Augusztai Gyűlésben; a' hol *Religiosa pax* nevű békeség állott-elé. A' Proteisztánsoknak szabadon meg-engedtetett az Augusztai Vallás; az elfoglalt Egyházi jószágokkal együtt. De ha ezután Egyházi fő ember (Püspök)

Interim.

Transactio
Passav.

spök) állana el a' R. Katholika Vallástól, a' jofzág a' Katholika résznel maradjon. Ez az a' *Reservatum Ecclesiasticum*. Ur. 1557-ben Sz. Jusztus Kalasztromába vette magát. Két esztendő mulva ájtatosan meghalt 1558-ban.

Reservatum
Ecclesiastic.

39-dik TS. I. Ferdinánd, Károly Testvere. Annát II-dik Uladiszlónak M. Királynak leányát vévé házas - társúl 1521-ben. A' Mohátsi veszedelem után Magyar Királyja lett. 1526-ban. Károly holtá után Tsászárnak ismértetett. A' Tridentumi Gyűlés folyta alatt Frankofurtban Mákszimiliánust, édes fiát Romai Királyjá tetette 1562 - ben. A' Tridentumi Gyűlésnek 1563 - ben lett vége után IV-dik Pius Pápától kinyeré a' kehely keletét a' Világiak számára; remélvén az egygyesülést. Bétsben holt-meg 1564-ben. Azt monda: inkább a' kintset, mintsem a' tudományt kívánom veszteni. Megemlékezvén az Isten ítélő székéről, a' szegényeket magához könnyen ereszté.

I. Ferdinánd.

40 dik TS. II-dik Mákszimilián Ferdinánd TS. fia. Máriát V-dik Károly leányát vivé házas társul. Kilentz fia, hat leánnya lett. Testvéreire Ferdinándra, 's Károlyrá fel-osztá Tirolist, Stiriát 's t. a' f. A' Protestáns Urak ellen védelmezé az Egyházi *Reservatumot*: az Herbipolisi Püspök gyilkosát

2-dik
Mákszimilián.

sát Grumbákot addig kergetteté, míg meg-nem büntette halállal. Békeség kedvéért Frankofurtba Birodalmi *Imperialis deputatiót* állított. Az, holott gyarló volt, Spirában-is hoszfzas tanátskozást tartatott. Fiát Ernestet heába akará Lengyel Királyjá tenni. Végére Báthori István lett Királyjá. Rudolf nevű tulajdon fiát Romai Királyá választatá. Ki-holt 1576-ban.

3-dik Rudolf.
Concordia 41-dik TS. II-dik Rudolf. Ő idéte
adak - ki a' Protestánsok, midön
öfze nem férnének, a' *Concordia* nevű
formulát. Az Augusztai Gyűlésben
bé-vették a' Katholikuskok a' meg-job-
bitott Kalendariumot 1582-ben. A'
Koloniai Ersek Gebhárd Lutranusfá lett,
meg - házasodott, jószágát meg - nem
tarthatta: mert Rudolf az Egyházi Re-
servátumot vetette eleibe; a' Protest-
tánsok Gebhárdot fegyverrel segítették;
de Ernest, Guilielmnek Bavária Her-
tzegeének Testvere, csak ugyan bé-állit-
tatott helyibe. Az fegyverrel vette
a' jószágokat vissza. 1584-ben. Az
Argentina Városi Püspökségbe a' Pro-
testánsok Brandeburgi Györgyöt tolák;
a' Katholikuskok pedig sok vesződség
után Lotáringiai Károly Kárdinálit;
de hogy ez békével bírja a' jussát,
nagy summa pénzt kellett György szá-
mára

mára le-tenni ; az az: egyfzerre 130. ezer forintot ; esztendőnként 11. ezeret.

Sok vesződsege vólt azután-is Rudolfnak a' Proteosztánfokkal. Ezek *unio* nevü egyefségbe állottak IV-dik Fridrikkel, Palatinusi Elektorral. 1610-ben. Azok ellen *Liga* nevü frigy-kötést támasztának a' Kátholikuskok, 's annak Fejedelmivé Bavariai Makszimiliánt tették.

Unio.
Liga.

Meg-hólt Rudolf Prágában 1612-ben. Tikhóval, és Keplerrel az égisgáló tudományról fokát tanátskozott. Nötelen maradt örökké. Nagy eszü, jó Fejedelem vala.

42-dik TS. Mátyás. II-dik Mákszimilián fia. Tsászárrá 1612-ben koronáztatott. II-dik Mákszimilián Testvére Ferdinánd vólt, és Károly (Stájer Fejede em). Ennek Ferdinánd nevü fia lett. Ezt a' Ferdinándot Tseh és Magyar Királyjá tette. Ki-is osztán Tsászárságra emeltetett. A' melly esztendőben Ferdinánd a' M. Koronát fel-vévé 1618. a' 30. esztendeig tartandó (*bellum tricennale*) kezdődött. Az oka ez vólt. A' Tsászári levél. (*Litteræ Maiestatis Rudolphi II-di*) meg-engedé a' Tseheknek a' szabad Vallást. Azok azzal nem jól élén, az Egyházi funduson (az Egyháziak ellenzésével nem törödvén) két Templomot építettek.

Mátyás.

Bellum
tricennale.

tek. Ellenzé azt a' Tsászárs - is. És az egyik Templom el - rontatott; a' másik be - záratott. Néki tehát, *Turriánus* Gróf vezérségéhez szegődven a' Prágai Várt el - foglalják, a' TS. Minister Tiszteit az ablakról le - veték: az Hollándusoktól, és a' Német Proteosztánusoktól segítettven, háborút kezdének. Bukoy és Dámpier a' Tsászártól jó sereggel küldetven, meg - alázza őket; de Mansfeld a' pártos tábornalpra állítja. Mátyás meg - holt 1619 - ben negy esztendő előtt Magyar és Tseh Országot fegyveresen fátarta - ki Ferdinándtól.

2 - dik
Ferdinánd

43 - dik TS II - dik *Ferdinánd*. Károlynak Stiria Fejedelmének fia Frankofurtban Tsászárra koronáztatott 1619 - ben. A' Tsehek, kik az előtt meg - koronázák, rajta ki - adtak; 's helyébe V - dik Fridriket, Palatinusi Elektort koronázák - meg. Gróf Turian a' Tsehek Kalauza Bétset Ferdinándal együtt meg - szállá (Ferdinándot az Isten szép reménységgel táplálá) Bukoj Mánfeldet az alatt meg - veré. Turian haza szaladt Prága védelmére. A' Spanyol K. 23. ezeret küldé Ferdinánd segítségére Spinola Vezér alatt. Spinola a' Palatinátust el - gázolá. Bavariai Makszimilián Austriát Ferdinándhoz visszahajtá; Tseh Országban pedig Prágánál

a'

a' fejer hegy alatt az ellenséget tel-
lyességgel le-tsipelé 1620-ban. Fridrik
Királysága oda lett. Ferdinándé lett
Lufzátzia-is. Tillius Mánfeldet a' Pa-
latinátusban veré-meg; azután a' Dur-
láchi Márkiót, és Brunsvitzi Kristiánt.
Ferdinánd TS. a' Ratisbonai Gyűlésben
a' Palatinusi Elektorságot Mákszimi-
liánra Bavariai Hertzegre által tevé.
Angliai I. Jakab Király az Ipáját Fri-
driket seggíteni akarván, majd az egész
Europát Ferdinánd ellen bújtá; de Ja-
kab holta után meg-szünt a' fok ellen-
ség készülete 1625-ben; tsak a' Dá-
niai Király folytató a' háborút. Til-
lius Luteránál a' táborát öszve ölte
1626-ban. A' felső Ostriai paraszto-
kat, kik a' Prédikátorok ki vettetése-
ért háborogtak, Papenheim győze-
meg, a TS. Makszimiliánnak adá a' fel-
ső Palatinátust. Meg-békelvén a' Dá-
nussal Lubekában, az alatta lévő Pro-
tesztánsfoknak meg-parantsolá; hogy
vagy térjenek-meg, vagy bujdosssanak.
Az el-foglalt Egyházi jószágokat visz-
sza parantsolá (*per edictum Restitutio-
nis*) Gustáv Adolf Svezia Kiralya
Pomeraniában a' TS. ellen hatalmas-
kodott, 's onnet, a' mint a' Brande-
burgi Markhiából-is hveit ki-veré.
A' száz Választó az Egyházi jószágok
viszsa adása ellen Lipfiában új fri-
gyet

gyet szerezvén, 's a' Svetziai Királyjal egybe álván, Lipfia mellett a' TS. táborát meg-veré 1631-ben. Prágát el-fogá. A' Svekus Dunát Ulmaig el-foglalá: Tiliust sebbe ejté: Ingolstádtól vissza veretett. Vallensteintől, és Bavariai Makszimiliántól meg-győzetvén, Norimbergánál 7. ezeret vesztett. Lutzenánál pedig halálos sebbe vesztett 1632-ben. De a' Svékusok azután-is fok német Vároft foglaltak el. Vallenstein ezeket nézvén, 's olly gyanuba esvén, hogy az ellenséggel tizimborál, minekutánna az meg-bizonyodott, meg-öletett. III-dik Ferdinánd Magyar K. Nördlingánál az ellenséget meg-tapodá 1634-ben. A' Szász a' Prágai békefségre szállott; a' Brandeburgus Választóval együtt 1635-ben. Segitté a' Svekust a' Frantzia; de Bannerit Svek Vezért Hatzfeld a' Száz Elektorral meg-határozá. Vólt az Háffuffal, és Belgiumban a' Frantziával további vérengezés. III-dik Ferdinánd R. Királlyá lett. II-dik Ferdinánd Bétsben ájtatoson meg-halt 1637-ben. Ditsőséges emlékezetü nagy Fejedelem.

3-dik
Ferdinánd

44-dik TS. III-dik *Ferdinánd*, II-dik Ferdinánd fia. A' Svekusokkal, és Frantziákkal tartott fok vérengező ütközet után a' Vesztfáliai békefség *Pax Westphalica*, a' 30. esztendeig tartott há-

háborúnak végett vetet, Urunk 1648-dikában. A' Frantziák, és Katholikufok a' végre *Monasteriumban* gyültek öszve; a' Svekufok pedig, és Proteztánfok *Osnabrugában*. (Vesztfáliában vagyon mind a' kettő) öt esztendeig tartott vetekedés után illy szövetség tétetett. Az Egyházi jószágok a' mint 1624. esztendőnek első Jánuariusától fogva birattak; úgy birattassanak ezután-is. 2. Hogy a' Római birodalomban a' *Reformatufoknak*-is szabad vallások legyen a' Katholikusokkal, 's Proteztánfokkal együtt. 3. Hogy a' Bavarus a' felső Palatinátust az Elektorsággal együtt tartsa magának: 4. Hogy Lajos Károly a' ki-esett Fridrik fia VIII-dik Elektor legyen, 's birja az alsó Palatinátust. 5. Hogy a' Frantzia-é legyen Ostriai Alfátzia, a' Metei, Tuli, 's Virodúni Püspökséggel együtt; a' Svekusé pedig első Pomerania, Rugia, a' Breimi, és Verdi Püspökséggel, 's öt milliom tallerral, mellyet (ki-vévén Ostriát, 's Bavoriát) a' birodalomnak egyéb Circulusi tegyenek-le néki. 6. A' Brandeburgusé legyen további Pomeránia, a' Magdeburgi Érsekséggel; az Halberstädi, Kamini, és Mindei Püspökséggel együtt. (Más Püspöksegek, 's Apáturságok másokra jussanak) 7. Az Helvetufok, mint a' Belgiumi 7. Fe-

de-

deratufság ne függjenek a' Birodalomtól. Ferdinánd TS. meg-tiltá az em-létett szövetség ellen való vetekedést 1650-ben. Bavariai Mákszimilián, ki az ő ideje-béli Salamonnak neveztetett, meg-hólt 1651-ben. IV-dik Ferdinánd R. Királlyá lett, de 21-dik esztendő s ko-rában 1654-ben meg-hólt. Az Attya pedig III-dik Ferdinánd, minek előtte Leopold fiát azon Király-ágra emelhet-te volna. 1657-ben szólíttatott-ki az életből. A' Vesztfáliai békefésre ál-lott: hogy a' Katholikusság többet ne veszje.

Leopold
Ts.

45. TS. Nagy Leopold. 1658-ban lett Tsászárrá, Magyar Király volt 1655-től fogva. (született 1640-ben) Az ütközetek után következett a' Pi-renei békefés a' Spanyolokkal, az Olivei a' Lengyelekkel: a' Hafniai a' Dánusokkal. Maria Teresiát Spanyol Filep leányát XIV. Lajos Frantzia K. vévé házas-társul, 's az által Spanyol Országhoz lehető jussát önként el-ereszté. Leopold TS. Filepnek más leányát 's Terésia Testvérét vette-el. (Az osztán ki-nyeré Leopoldtól, hogy a' 'Sidókat verje-ki Ostriából) sok féle háboruja termett XIV-dik Lajossal Leopold Tsászárnak. 14-dik Lajos Spanyol Filep holta után magáénak tartván a' Spanyol Belgiumot, el-foglalá Flan-driát,

driát, Burgundiát. Ezt viszsza adá; azután Lotaringiát tette magáévá. Leopold Lajos Vezéri ellen, (Turenus, és Konde ellen) Monrekukulit küldé, ki-is hajtá ez amaszt Frankoniából, s Bonnat meg-vévé. Hartzolt Leopold ellen a' Svekus-is. Annak Vezérét, Vrangelt, a' Brandeburgus, Leopold segittöje, verte-meg, 's majd egész Pomerániát el-nyeré töle. Lotringus Károly (ki osztán Budát-is viszsza vette a' Töröktől) a' Frantziától Filipburgot kapta viszsza. 1676-ban. A' Neomági békeségre kellett Leopoldnak szállani, a' Frantziáé lett Friburg. A' Suekus talpra állott. Utobb ismét XIV. Lajos neki ment Alsátzia fő Városának, Argentínának, azt el-fogá 1681-ben. A' Török miatt békeségre kellett Leopoldnak Lajossal szállani: az 20. esztendőre vólt határozva 1684-ben. Azután-is vólt Lajossal háború. I. Josef Romai Királyja lett 1690-ben. Leopold 9-dik Elektort állított: az Ernest vala a' Hännoverai Hertzeg 1692-ben. Következék a' *Risviki* békeség. Az által a' Tsászaré lett Brisák és Friburg, a' Birodalomé Filipburg, és Khéla: a' Lotringus Hertzegnek viszsza adott Lotaringia (Akkor Lotringus Károly nem élt) Argentina és Alsztatiai egynehány Város Lajosé lett. II-dik Károlynak

Risviki
békeség.

Spa-

Spanyol Királynak holtá után, ki Auszriai vérből vala, Andegavi Filep XIV. Lajos K. Unokája, öreg Attya segítségével, Spanyol Országot el-foglalá. 1700-ban. Leopold az Anglusokkal, 's Batavusokkal öszve szövetségben, Eugeniust Olasz Országba küldé. Az a' Frantziát Kárpínál, 's Klárinál meg-ve-ré. (Azomban Fridrik Brandeburgi Elektor magának Királyi Koronát tett a' fejére. 'S Királynak ismertetett Leopoldtól, és jobbára egyebektől.

Eugénus, 1701-ben. Eugénus a' Frantzia Vezért Villaregiust meg-fogta Kremonában, 's Grétzbe küldé fogságba. Leopold az ő fiát Károlyt Bétsben Spanyol Királynak hirdeté 1703-ban. Károly el-ért Ulissipóig; az Anglus Gibraltárt 4. nap alatt el-fogá. Eugénus meg-jöven Olasz Országból, a' Bavarust és Frantziát meg-verte Höchstádnál, 's meg-foga tizen-két ezer ellenséget, Tálárddal a' Vezérjekkel együtt 1704-ben. Leopold TS. 1705-ben ájtaton meg-halt. Papságra készítettetett elejintén, nagy tudományával vele elő minden Fejedelmet fellyül halladott. A' melly Gyűlelt Ratisbona Városában állított, 1662-ben, most-is tart, hogy a' Birodalom iránt tanátskozzék.

Jósef TS.

46 TS. I. Jósef. Leopold TS. ö-regebbik fia. A' Magyaroktól 1687-ben.

ben, a' Romaiaktól Augusztában 1690-ben koronáztatott-meg. Eugenius Taurunum vivásától el-hajtván a' Frantziát, a' mit hat esztendeig nyertek, viszszeragadá tőlök. Marleburg pedig a' Spanyol Belgiumot véve-el tőlök. 1706-ban. Daun az Olaszokhoz küldetvén Kápuát, Neápolist, Kajetát foglalá-el.

Károly József Ötse azomban Bartzinont, Valentziát, Aragóniát megvette, Bartzinonba szorúlván, 's az Anglusoktól 's Batavusoktól fel-szabadittatván Madritumig hatalmaskodott; de Adegavi Filep Aragóniát, 's Valentziát 1707-ben visszaszanyeré; Az Anglusok pedig jobbára magok számára foglalák-el a' kisebb Baleárist; Szardiniát Károly számára vették-meg. XI-dik Kelemen P. holott a' TS. fegyveresei az Egyházi jószágokon garázdalkodtak, táborot készített; de meg-békelvén, Károlyt Spanyol Királynak isméré, 's köszönté. Eugenius Vendomiust, és a' Frantziákat Aldenárdánál meg-győzé. A' Tseh Elektornak hely hagyatott a' Birodalmi Gyűlésekben, 's az Hannoverai-is Elektornak ismértetett. Eugenius Tornákumot elfoglalta, Villáriust a' Malfaketi 7. órányi hadakozáskor sebbe ejteté: Mertzius Hannonia Montesét el-foglalá; de oltán meg-veretett. Eugenius

Duakumot vette-meg. Starenberg Spanyol Országban a' Spanyolokat, 's Frantziákat Almenárnál, Cæsar Augusztánál, 's Villa-vitiosánál 1710-ben rútúl meg-veré. Jósef fel-vevén a' Szent-ségeket meg-hólt 1711-ben.

6-d'k
Károly.

47-dik TS. VI-dik Károly Leopold, és Eleónora Fia. Tsászárrá 1711-ben, választatott minden Elektor által. Azt hallván Károly Katalauniában hagyván házas-társát Erébetet, Bártzinonból Genuába hajozott 10. nap alatt, 's fel-vevé Frankfurtban a' Tsászári Koronát. Az *Ultrajektumi békeség* az Anglusoknak adá Gibráltárt, és Minorikát: a' Rástádi, és Badénai békeség pedig, mellynek feje Eugenius volt Villáriussal, 1714-ben, Károlynak engedé a' Spanyol Belgiumot, a' mint azt II-dik Károly bírá, Neapolissal, Szárdiniával, Mediolaniummal, 's az Hetrúriai ki-kötő partokkal: más helységeket a' Frantzia nyere. A' Velentziek miatt Károly a' Törökkel hadakozott 1716-ban: azomban Spanyol Filep Király Sárdiniát Károlytól el-foglalá. Mercinek nyereségei után, Károly Fileppel a' *Bétsi* békeségre szállott: itt Spanyol Ország Indiával Filepnek meg-erősített; az Olasz, es Belgiumi Birtok Károlynak; de ezt ellenzé az Anglus, Fran-

Frantzia, Boruffus, az Hannoverai frigy által 1725-ben. Károly *Pragmatica* ne-^{Pragmatica} *Sanctio*^{ca Sanctio} rendelt: úgy, hogy ha fiú nélkül meg-hal, az Országi örökség mindenre nevezve legyen I. Károly maradekié. II. Josef maradekié. III. Leopold maradekié születések rendi szerint. Az Orosz Tsászárné ezt-is a' Bétsi békeséget-is be-fogadá. A' kereskedés állapottyát Károly TS. Istria-ban, Sicziliában, Neápolisban fenyre emelé 1728 ban; az Ostendai hajózást örökre el tiltá. Anglia a' *Pragmatica Sanctio*t be-vévé; annak védelmezését a' Spanyol-is meg-igéré; a' Bavarus és Szász, kik Josef TS. hugait véveék házastársul, ellenzék.

Szász Augulztus Lengyel Király meg-holt; helyebe Károly a' meg-holt Király fiát Fridriket: XV-dik Frantzia Lajos Lestzinizky Stanislót tulajdon Vejét akará emelni: Hogy ennek engedni kellett, XV. Lajos fegyvert emelt Károly ellen 1733-ban. Eugenius ötet Rajnánál meg-állitá. Villáritus a' Frantziakkal, és Szabaudu'cokkal Tizzinumot 's Mediolániumot el-foglalá. Merci Párimánál meg-veretett, 's el-esett. A' Spanyol tábor Bitontnál a' Tsászár sereget talpig győzé, Neápolist, Sicziliát Spanyol Károlyévá tette. Későn jött segítségül az Oroszokkal

Lástzi. Illy bekefség lett 1735-ben: hogy Károly Tsászáré legyen Párma, Plátzentzia, Mediolánum, Mirándula: Spanyol Károlyé Sitzilia, Neápolis: Fridriké Lengyel Ország: Stanisloé a' Királyi titulus, és Lotaringia. Ferentz Lotringia helyett Gásztó hólta után birja Hetruriát: a' Frantzia Filipburgot adja viszfza, és a' Pragmatica Sanctiót védelmezze. Helyen hagyá ezeket a' Frantzia, Spanyol, Szárdus. Ferentz Lotáringiai Hertzeg Stanislónak engedé Lotaringiát: M. Thereliát el-vévé. (Károly TS. első leányát) 1736-ban. Gásztó a' Meditzeai lineán utolsó meg-halt. Hetruria Ferentzé lett. 1737-ben. A' Bavariai Elektor Károly ama szövöttező alkura nem állott. Károly TS. utolsó Habsburgi vér Ostriában a' férfiak közt, meg-halt 20-dik Oktoberben 1740-ben. Nagy bátor szivü, pompás építő ajtatos Fejedelem.

7-dik

Károly.

48-dik TS. VII-dik Károly. M. Terézia az örökségbe lepett a' Pragmatica Sanctio szerént. Azon Sanctio és Terézia ellen fel-támadt a' Bávarus, Szász, Spanyol, Frantzia, Szabaudus, Boruffus. Ez 14. Decemberben Slesiában azonnal fokot foglalt, Neuperget Molovitznál meg-győzé. Glátzot magáévá tette. Bavarus Károly a' Fran-

Frantziákkal Lintziumot 's Prágát megvévé. a' Tseh Koronát 1741-ben fejére tévé; ki-hagyván a' Tseh Elektori v. lafztafztó szót, Frankofurtban R. Tsászárrá tetetett 1742-ben. 24. Január. Az nap Kevenhiller Lintziumot a' Magyar és Ostriabéli Katonákkal viszfza nyere. A' Poruffus, a' Szászfal Olmitzet el-fogá, Szakoltzáig retente mindent. Fridrik (Boruf. K.) Lotringus Károlyt Tsászlávnál, Tseh Országban meg-győzé. Meg-békült. Prágát az Austriai fegyver viszfza nyere. 1742-ben. A' Spanyol Mediolánumot el-fogá. A' Frantzia az Anglustól, és Ostriai Vitézek öl Dettingánál meg-veretett. XV. Lajos Belgiumi fok Vároft el-rabol. Lotringus Károly Annának M. Terésia Testvérnek ferje ellene küldetik. Ez Nádasdi Ferenztet előre igazit. Nádasdi Rajnán által-ment; nagy réműlest téven, Károlynak utat vagott Alsátziai fok Város el foglálására. Fridrik Borufs. K. a' Frankfurti egyesülés után, mellyhez ő állott a' Bávaruffal, Palatinuffal, és Haffo-Casellánnal együtt, Prágát megvévé. Károly a' Szászokkal oda repülvén: Prágából a' Királyt el-szalasztá. Utánna Károly Sléfiába 1744-ben. Bavarus Károly TS. meg-halt

1745-ben. Az ellenző sorfot bátor
szívvél víselé.

49 dik TS. *Ferentz*. Mákszimiliá-
nuft Báváriai Elektort, ki a' Frank-
furti egyefséghez állott, Battányi az
Országából ki-hajtá. A' volt a' Fuffai
békefég: hogy M. Terefia VII-dik
Károlyt Tsászárnak ismeré: Báváriát
az Elektornak v' szíza adá 's a' t. Fe-
rentz Frankfurtban Tsászárrá tétetett
1745-ben. Fridrik K. Strigaunál, Trut-
nonál, Kefeldorfnál meg-veré az Au-
striaui tábort (*Trutnóndl* Nádasdi a' Ki-
rályt pénzétől, 's Királyi szep tábori
jóságától meg-fosztá) Az Orosz, és
Anglus békefseget szerzett. Ferentzet
a' Palatinussal együtt Tsászárnak is-
méré. 1745-ben

A' Spanyol az alatt a' Genuabé-
liekkel Mediolánumot, Pármát, s egyéb
Városokat el-foglalt. De meg-veret-
vén, az Ostriabelieknek hagyák, a' mi-
ket el-vettek. Nádasdi Genuát el-rab-
lá. Azt Botta el-veszté.

A' Franciaia háború illy alkura
szállott Angliával, Ostriával, Szárdi-
niával, Spanyol Országgal: Párma,
Plátzentzia, Gvástalla legyen Spanyol
Filepé. Ha ő terü maradikeval ki-hal
(s t. a' f.) Párma, Gvástalla legyen
Ostriae, Plátzentzia a' Szárdusé: a'
Iragmatikát vegye-bé minden ember,

a'

a' mit a' Frantzia el-vett, adja vissz-sza. Oda írta nevét M. Terésia 1748-ban; de állandó Katonákat tartta Eugeniusnak néhai tanátsa szerént.

M. Terésia Erzsébettel Orosz Tsá-szárnéval Ur. 1746-diktól frigybe lévén, frigyét kötött a' Frantziával-is. A' Borussus K. azt vetvén okúl, hogy ellene készület tétetik, frigyét kötött Angliával. *Dresdát* el-foglalá. Lobo-sitznál Braunnal kétséges nyerefséggel meg-ütközött 1756-ban. Prágánál Lotringus Károlyal meg-ütközvén, Schve-riunyt el-veszté. Prágát bé-keritté. Nádasdi Bevernt Plánianál, Daun a' Királyt Chotzemitznál meg-győzé; Prágát fel-szabadítá. Nádasdi Moysnál ismét nyertes vólt; Vinterfeld Borussus Vezér meg-öletett. Hadik 16-dik Oktoberben egész Berlinig hatott. Schveidnitzot Nádasdi el-rablá: Bevern Hertzeg, 's Vratislavia (Borofzló) el-fogaték.

A' Király itt-is másutt-is vesztvén, a' Frantziát Rosbáknál, a' Királyné táborát Lifsánál rutúl meg-veré. Borofzlót vissz-sza nyeré: fok ezer Ostriai rabot fogott. 1757-ben. Schváidnitzot vissz-sza keritté: Olmitzot vinni kezdé; de Laudon, Siskovits, Daun addig ütközék, még el-nem takarodott.

Az Oroszok Kusztrint vitták : el-
lenek méne a' Király; velek meg-üt-
között; de kétséges nyereséggel. Daun
a' Királyal Hochkirknél meg-ütkezvén
nyertes lett. A' Frantziák az Anglu-
fok, és Hannoveraiak ellen Bergánál
győzedelmessen hartzoltak; de Min-
dánál meg-győzettek 1758-ban. A'
Borusszfuszokat az Oroszok Plazen ne-
vű falunál, Laudon Kundendorfsnál
verte-meg.

Maxen mellett Daun a' Bruffus tá-
bort úgy meg-alázta, hogy 13. ezer
ellenséget fogna-el, Finkel, és 9. fő
Vezérrel. 1759-ben.

Laudon Fuketet jó nagy feregé-
vel meg-fogá, Glátzot el-rablá, Fri-
drik Királyt Lignitz táján meg-szórít-
tá; de holott ki-szabott időre Daun
ferege elé nem jött, a' győzedelmet
el-szalasztá. Daun Zinnánál Torgau
táján talpig győzte Fridrik Királyt;
de az Ostriaiak már nem vigyázván,
hamar meg-verettek.

A' Svekufok, és Oroszok Borus-
siai Pómerániát, 's az Oroszok e' fe-
lőtt Brandeburgiát Berolinummal együtt
igen szorongaták: a' Frantziák a' Han-
noveraiakat Korbáknál meg-verék.

1760-ban Svaidsnitzot Laudon visz-
sza-nyeré. Az Oroszok Kolbergát a'
Borussustól el-foglalák. 1761-ben O-
rosz

rosz Erzsébet meg-halt. III-dik Péter utánna való Fejedelem a' Borussal meg-bekelt; 's táborát Austria ellen küldé. II-dik Katalin Ura helyett uralkodván, táborát viszsza hívá, Fridrik K. Svádnitzot viszsza nyére. Freibergánál a' Királynétől meggyőzetett; de hamar ismét ő volt győzödelmes 1762-ben.

Békeség lett 1763-ban; viszsza kellett adni, a' mit e' háború el-foglalt. Fridrik Jósefnek a' Római Tsászárságra segítséget ígért. Jósef tehát tellyes egyezéssel Mártzius 27-dik napján Római Tsászárrá választatott, 's 2-dik Aprilisben Frankfurtban megkoronáztatott 1764-ben. Ferentz TS. Leopold fiát Hetruria Fejedelmét Spanyol Ludovikával öszve házasította Enipontum Városában; 's ott 18. Augusztusban, 1765-ben ki-múlt a' világból, szeretetre, és emlékezetre méltó nagy Fejedelem; igazság, kegyesség szertető volt.

50-dik TS. II-dik Jósef, Ferentz Jósef TS. Tsászárnak, 's M. Teréliának fia 1741 ben született Martz. 13. napján. Első-házastársa Erzsébet Spanyol Pármai vér. Az 1763-dikban halt-meg. A' második VII-dik Károly TS. leánya Jósefa volt. Azt vévé 1765-ben: el-veszté 1767-ben. Példa a' Templomi ájta-

tofságban Jósef TS. Király. Meglátogatá már tulajdon Országin kívül Olasz, Frantzia, Orosz Országot, 's a' mi örökös emlékezetre méltó, meglátogatott VI-dik Piustól, Római Pápától, ki Ur. 1782-ben Husvét napját Betsbea ö Felségével üllé.

LXXXI. K Ö N Y V.

Furman Mátyás,

Olvasztatott *Furman Mátyásnak* Remete Sz. Pál Szerzetesének Roma Városáról írt Könyve. *Dux Viae.* Béts. 1749.

Vatikánumi
Templom.

A' Könyv nem tsak Roma Városát rajzolja-le; hanem ajtatos oktatásokat is foglal magában. A' Római Vatikánumi roppant Szentegyháztól így ír a'

96. *Levélen.* Noha ezen az egy Templomon kívül Romában más látványos épület egy se volna; annak szemlélésére mindazáltal méltó dolog volna Romába utazni. A' Templom előtt terjedő nagy udvart, 320. oszlop négy rendben álván, környékezi két felől. Azok az oszlopok a' Szerzetek Attyaiknak, 's egyéb Szenteknek faragott 136. képeikkel jeleskednek.

A'

A' közép helyén gulya; avagy Egyiptuli fugaras kö áll. Az, a' talpa nélkül 113 $\frac{1}{2}$ lábnyi hosszúságú: meg-aranyozott rézből álló négy Oroszlány tartja. (Erről mi már a' régi jeles Épületek között) A' fugaras könek mind a' két oldalához nem meszfe két ugró-kút láttatik. Az említett udvarból a' Templom eleibe gr nit-köböl készítettett gráditsok vezetnek; azoknak allyokon két felől Sz. Péter és Sz. Pál oszlopi álnak. 11-dik Gulya, avagy Julius P. 1506-ban kezdé a' Templomot illy pompással építtetni; V. Pal P. végzé száz esztendő múlva, A' Templom elejének tornátza Nap keletet tekintvén, rendre rakott nagy oszlopok közt be-vezető öt utból áll. A' Templom négy végső födele négy bolthajtást takar domboru torony módra: közép részü a' Templomnak az a' domboru bolthajtása, melly hosszúság Irást kívánna, ha le akarnók rajzolni. Belső része a' Templomnak minden fele drága mesterséget mutat tellyes méltósággal, és kellemeteféggel, arannyal, rakott munkával (muli-vo) réz, és márvány képekkel oszlopokkal, drága kövü, és rakásu pádimontommal, e' Templom szélyen hosszán álló, Oriás termetü oszlopokkal, pontzolásokkal veszti a' szemnek, s

el-

elmének fényét. A' Templom közép része Kereszt formájú; szárnyai fok Kápolnára osztattak; leg-méltóságosabbak, mellyeken az emlétett domboru négy torony áll.

100. A' nagy Oltár a' nagy domboru bólt alatt áll Sz. Péter koporsója felött. Ez Sz. Péter Confessioja, avagy Martiriumra, vagy Memoriája nevével jeles. Az egész Oltár öntött rézből készítettetett; de arannyal ékesítettetett-fel fok része. Négy a' rettenetes magasságu és forgó oszlopa. A' hátúlsó környekben 122 ezült lámpás ég örökétig. Ez az ékeség VIII. Orban P munkája.

Az emlétett nagy Oltár-megett, vagyon Sz. Peter székeinek nagy méltóságú Oltára. Bernia azt 86. ezer aranyert állította-fel. VII. Sándor P. költségével. Turrigi Ferentznél olvasztatik annak a' székek mértéke, 's felöle évö egyéb tudósítás. Láttá; fából vagyon; de ki-rakatott elefánttsonttal, apró oszlopokkal. Első része 4. tenyéryi szélyeségü, magassága 3¹/₂. 26 Oltárt rajzol-le osztán a' Templomban az Író.

Mosalk,
munka.

113. Nevezetes a' fok rakott mesterségü munka a' Templomban. A' rakott mesterség a' Görögöktől szakadt Romába. Várro, Vitruvius, Pli-nius

nus emlétti azt. A' neve: *opus sectile*, *lithostroton*, *tessellatum*, *vermiculatum*, *musivum*, *mosaicum*. Az egész régi mesterseg abban áll, hogy külömbfele apró fa, márvány, eletánt tsont, üveg, 's több a' fele nemü szeletetskéek vagy a' falnak, vagy a' padimontomnak ékecsége kedvéért öszve szerkezteszenek mesterséges rakással; vigyáztván a' külömbfele színre, a' szeletek hoszszas, vagy kotzkás formákra. A' régiek a' külömb színü márványt apró kotzkákra hasogaták, simitgaták, 's bizonyos ábrázolásra kényszerítették. A' mostanyiak nem apró kotzkára, hanem a' fal, és padimontom leendő minémüségére nézve külömbfele szeletekre hasogatják a' márványt. De másban győzik-meg legfőkeppen a' régieket. A' régiek márvány darabotskákkal rakák-ki a' képek ábrázolását, meg-adván a' márványból annak színet, 's tellyes tulajdonit; de ritkán, és hibássan: a' mostanyiak tűzköböl, aranyból, 's másból tűzön üveghez hasonló olly eszközt készítenek, mellynek aprólekiből minden színü, 's tulajdonu képet úgy elé állítanak, mint a' kép-író. Azt megfittyák. Igen tartós. (Hasonló ehez az a' rakott munka, melyel üveget, gyöngyöt, eletánt tsontot raknak a'
mi-

mivesek nagy mesterséggel az atzélyban, puska, kés nyelbe. 's t. a' f.)

120. A' Vatikánumi Templom felekrestyeje még a' régi Templomnak maradék része.

122. Régi és emlékezetre igen méltó a' Vatikánumi Templom kriptája: fok ott a' Szentek ereklejek. Sok az Oltár, koporsó, faragott, és rakott munkájú kép.

Lateránumi

129. Sz. Pál Templomáról. 135. Sz. Jánosnak Lateránumi Templomáról. Nevét nyere a' Romai Lateránumi Nemzettől, Coelius hegynek oldalán. Keresztelő, és Evangélista Sz. János tiszteletére építtetett; de az Idvezítettnek névre szenteltetett. A' Romai Pápák a' melletté lévő roppant palotában laktak V-dik Kelemen Pápa idejéig. XI. Gergely 70. esztendő mulva azt a' Vatikánumi lakásra változtatá. Sok romlása után első Zakariás Pápától fogva XII-dik Kelemenig fokszor szebre újjúlt.

156. A' Templom mellett áll V-dik Siksztus P. palotája. Ki-is azon tájra Egyiptusi sugaras, betüs követ állított.

160. Bóldog Afzfzony Templom (S. Mariæ majoris.)

A' Romai Templomok iszámá,

178. Romában 350. Templom van gyon. Sok pogány Templom-is tudni illik

illik Keresztyén Templommá változtattott; úgymint ama gombölyü, vagy kerekés *Panthéon*.

182. Romának részei (Regiones) 14-re mennek. 1. Leonina, vagy Burgi. 2. Transtiberina. 3. Ripae. 4. S. Angeli. 5. Arenulae vagy Regulae. 6. Parionis. 7. Pontis. 8. Campi Martii. 9. Columnae. 10. Triuii. 11. S. Eustachii. 12. Pineae. 13. Capitolina. 14. Montium.

A' *Leonina* részben vagyon Vatikánumi Templom.

183. Itt áll Elius hidja. Sz. Angyal nevét-is viseli. Ott áll az hid elején Adorján halma: *mole Adriani*: régi 700. faragott képet, és 80. oszlopot mutogat méltóságos ékeisége. Sz. Angyal Káptélyának - is mondatik. Erős Vár. VI. Sándor P. a' Vatikánumi palotáig all, isméretlen utat vezetett.

185. A' Vatikánumi temérdek palotának egyék része régi: a' másik V. Siksztus munkája: magas helyen öt rétű épület, avagy öt szegésű fel-ház. Mindenik rétben 30. a' mesterséges bolt-hájtás. A' leg-felsőbb szegésnek falain az egész világ minden Országi le-vannak rajzolva tellyes mérték szerint gyönyörűen különböző festékekkel: oda iratott a' felölök levő rövid tudósítás-is egyetemben. Három a palota

ud-

Sz Angyal
Káptélya.

udvara: Pál, Siksztus, és Gergely nevéröl. Siksztuséban az utolsó ítélet napja vagyon le-irva Bonarotta által.

186. Nevezetes a' Vatikánumi Könyv-ház. Ott-is ötödik Siksztus bö kezüsege leg-nagyobb. De a' könyveket oda főképpen XI. Kelemen gyűjté.

189. Ezen részhez tartozandó a' Sz. Lélek Ispitállya. Azt III-dik Innoztentzius P. 1198 dik esztendő táján építté: IV-dik Sziksztus az esztendő-beli jövedelmét 70. ezer aranyra emelé. 1743-dikban XIV-dik Benedek új épületekkel és egyéb segitséggel gazdagítá-meg. 's a' t.

190. A' Tiberis vízen-túl való Tartományban (in regione Transtiberina) vagyon a' többi közt az ofzlopfaragók iskolájok, a' Farnészius nemzet Palotája; valamint a' Korszinusok palotája-is. A' Fűszéres kert (Hortus botanicus) Iskolával együtt, és az hozzá tartozandó Professzorral, avagy Tanítóval. Ez VII-dik Sándor, és XI-dik Kelemen jó tétéménnye.

Romai
kripták.

200. A' *Ripa* nevü Romai Tartományban. Ott a' többi között nevezetefek a' temérdek kripták; melyek azt az egész Romai mezőt elfogják az Ostriai, Appiai, és Ardeai utak

utak között; 's tovább. Ezek fok fele al-asás által öfzve vannak erefztve, és fok fele neveken ismértetnek, Xallisztus Pretekfztátus, és több a' fele neven. 30. gráditson kell le-járni. Fövény kriptának-is hivattatik: mert Roma számára onnét hordatott; de az üldözésben az Anyaszentegyház elejének szállást adott. 174. ezer Martir temett oda. A' régi Szentségnek, Egyházi szokásnak fok fele ott a' jele. Tekervényes, alattson, fetétes.

210. Ezen táji Antoninus Karakalla fürdeje-is. A' leg-nagyobbik *Circus*: el-fért benne 150. ezer ember: ott tarták a' játékokat, most kertekké vált. A' fok szép Templomot sem itt, sem másutt nem emléttem.

215. A' Szent Angyal Tartományában vagyon a' Koftagut, és Mattheufok palotája.

Az Arenula nevü ötödikben a' Farnészius nemzet Palotája jeleskedik; 's talán nintsen-is annál Romában méltóságosbb. Rakva a' régi drága maradványokkal.

224. Az hatodik avagy a' Párlion nevü részben a' Barberin, és Orfi nemzet palotája áll, a' Kantzellária Páskvin, palotájával, és a' Paskinus oszlopával. Ez márványból vagyon: rendetlen, 's ismeretlen ábrázatu; ki Márs, ki Nagy

Sándor képének tartja. A' szomszédjában bizonyos Paskin nevű Varga lakott; 's úgy mondják, hogy attól eredne neve. Oda raggták az előtt a' betstlen Irásokot, de az tilalmas.

Ide tartozandó Navóna piatzai: régenten ez volt a' *Forum agonis*, *Circus agonalis*. A' közepét ugró kút ékesíti; ezt pedig Egyiptomi fugaras kö.

Itt láttatik a' Pámfli, és Makszimi Uraság palotája-is.

229. A' 7-dik avagy a' Hidi Tartomány. *Rolánd* Múzeumával, tárházával ditsekedik, és sok régiséget mutat. Itt áll Sz. Apollináris Temploma, és Sz. Ignáztól állittatott Collegiuma, a' Nemet 's Magyar Klérus nevelésére.

234. Márs mezeji 8. rész; ama' régi nagy nevű Márs mezeitől nevezetvén. Itt láttatik a' Kafali, Spanyol, Burgesi, és egyéb palota. Hetrúria Hertzegének gyönyörű kerti, Pincius hegyén; sok szép mesterségű faragott képeivel. Ott áll a' Görögök tanítására XIII-dik Gergelytől épített Collegium; Sz. Jakab ispitállya, Augustus roppant temetője (mausoleum).

242. A' Columna nevű tartomány Antoninus TS. oszlopától vette nevezetét. Ott a' *Burgesi* kert ritka tekenetű.

tetű. Erdeje, oszlopi, halas tóji, vad-
das rekesztéki, ugró kutjai, 's a' töb-
bi mind ditsőségesek. Ott áll a' *Pro-
paganda* nevű Collegium-is, mellynek
első alkotója XV. Gergely. Ott tanul-
lyák a' nyelveket, és egyéb tudomá-
nyokat az Apostoli munkára készülő
ifjak. Vagyon ott minden tudománya-
nak különös Mestere; nyelveknek ok-
tatóji, Könyv-haz, Nap-keleti betűk-
kel tellyes Könyv-nyomtató műhely.

245. Méltóságos tekéntetű a' Co-
lumna piatzán, Marcus, Aurel. Anto-
ninus Filósofus TS. oszlopa, vagy tor-
nya: tsiga formájú 175. lábni a' ma-
gasága: belől 206. graditsa vagyon:
ablaki 56. körülötte a' TS. végbe
vitt dolgai láttatnak. Ott láttatik a'
menyköves sereg a' Markománufokkal.
's a' t.

249. Három uti tartomány a' 10-dik
Regio Triuii. Ott vagyon az a' neve-
zetes palota, melly a' tenger vizét
oszloppal ábrázollya, annak bőséges
vizével, 's ékezségével. Ott áll egyne-
hány Collegium-is: úgymint a' Názá-
ret nevű, a' Maronitáké, a' skotusoké.
Mathei Kardinálisé: Lodovisi Kárdin lis
gyönyörű kerti. Barberin Palotája: a'
Pápák Kvirinális, vagy Kavallo nevű
hegyi Palotájok. Királyi épület: az
a' magas hely a' levegő égnek tiszta-

sága, és egészséges volta miatt III-dik Pál Pápától választatott a' lakásra. Szobáji, kerte, kutjai, oszlópi, mind ditső munka.

Ezen tartománybéli a' Kolumnai Hertzegnek palotája. V-dik Marton P. munkája. Ott lakott II-dik Gyula P. sok féle a' drága ékecsége. Oda való Ghigi palotája-is; a' Pámfiluséval.

262. Sz. Eustákiusz tartományja a' 11-dik. Ott áll Jusztiniánus palotája; a' *Sapientia* nevű Collegium: minden tudománynak szállása. V-dik Kelemen oda bé-vezeté a' 'Sidó, Görög, Arab, Sziriai nyelvnek tanulását: meg-hagyá ottan bőkezű gondviselése nyomdokát X-dik Leo, VII-dik Sándor, XI-dik Innotzentzius.

265. 12 - dik tartomány a' Pinea, Fenyvesi. Ott áll Sz. Ignátz roppant Temploma; a' néhai Társaságnak Romai Collegiuma. A' Dominikánusoknak Minervat Templomjok, és roppant iskolai házok. Ott a' Vatikánumi, 's Barberinusi Könyv-ház után való első könyves kints tartatik. Vagy on azon tájon az Egyháziak számára nevelő ház-is *Academia Ecclesiasticorum*: oda nemes vérből vetetnek-bé 21. esztendőös ifjak, 's ájtatosságban, és tudományban neveltetnek. Nem messze áll oda a' Jesus neve Temploma:

ma: a' Strozzi Hertzegek palotája, a' külső szegény Papok ispitállya. 's a' t.

273. 13-dik tartomány Kapitoliumi. Ott áll az új formába öltözött régi Capitolium, avagy Romai Vár: a' Senatornak, 's igazságnak palotája: a' Kapisztránus nevű Barátok ritka méltóságú Templomok, és Konvetjek; annak a' neve *S. Maria in ara Coeli*. Ott állott, a' mint mondják Augusz-tus Tsáfzárnak amaz Oltára, mellyek a' neve *Ara primogeniti Dei*; és a' Feretrius, vagy Kapitolinus nevű Jupiternek Temploma: temérdek fok, és szép ott a' régi Romai maradvány: ott a' Kapitoliumi, Mamertinus nevű tömlött: továbbá a' Békeség Temploma, a' Romai piatz. 's t. a' f.

292. 14. Tartomány *Montium*, He-gyi, Tzélius, Eskvilinus, Viminális, és rész szerént, Kvirinális hegyből áll. Ott láttatik az Amfiteátrum, Trá-jánus oszlópa, Diokletziánus ferdőháza.

332. Romának mostani kerülete 15. Olasz mérföld. Az előtt 7, most 10. hegyen fekszik, de fok helyen a' régi épületek helyébe kertek következtek. Az előtt Márs mezeje a' Városon kívül, most belől vagyon. A' Város Kapuja 16. Az ispitály, és szállás mintegy 25. Vannak álhatatos

Vezetők-is, kiknek esztendei fizetések 60. forint: hogy a' jövevényeknek het-fön, és tsötörtökön, a' het Szentegy-házhoz útat mutassanak.

LXXXII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Bibliothek der neuesten Reisebeschreibungen.* Az utolsó utazások-ról lévő Írásoknak Könyv-háza. I. Szakasz. Frankfurt 's Leipzig Városában 1779.

I. Lev.

Grantzen
Grenlan-
diáról.

Grantzen David így ír: El-olvasván Anderfonnak, Egedének 's egyebeknek Grönlándiáról lévő Írásokat. Ur. 1761-dikeben be-mentem Grenlandiába magam-is: utazásomban mindeneket jól észre vettem, 's fel-irtam. Augusztus első napján Grenlandiának Neu-herrnhut nevű helységébe érkeztem.

Grenland
csúja, 's he-
lye.

Grenland Európa 's Amerika kö-zött fekszik, és el-ér a' 80°-dik grá-ditsig Éjszak felé. Szigeté, nem é? ki nintsen végezve: mert a' jég szin-te a' túlsó végéig még nem ereszte az hajózókat. Az a' gyanú, hogy Nap-keleti része felől egyben vagyon kaptsolva Spitzberg, Novazemla, és Tatár Ország földivel. Hogy pedig az Nap-nyugati éjszak felől Amerikával hatá-

határos, még nagyobb a' vélekedés oka; 's mondják a' Grenlandiak, hogy beszélgetnek-is egyik partról a' másikra az Amerika-beliekkel; de hogy a' zajos tenger háborgása miatt egybe nem mehetnek. *Dávis* uttyán, úgy épületek, tetfzik, be-lehet hajózni innét Amerikába. A' mint az épületek maradéki mutatják, fok jóra való épülettel, és Templommal meg-volt Grenlandia a' Norvegektől ékesítve. Sok a' parttyain a' *Fiorde*, avagy a' be-tsapó tenger (*Meerbusen*.) Az hegyek a' partokon hegyes kösziklások.

23. Temérdek fok a' jég hegyek módjára a' tengerben Grenlandiánál: melly néha úgy ropog, mint az ágyú pattanás. Az ilyen halmos jég gátolta-meg mind azokat az hajókat, melyek éjfék felől *Khinába*, mind, a' mellyek *Dávis* utján Amerikába kívántak verdődni. Jég.

31. A' jégből álló hegyek a' tengerben úsznak. Némellyeknek tekén-tetek olyan mint az hegyes tornyokkal meg-rakott Templom, vagy Vár; vagy mint a' ki-terített lobbogókkal, 's vitorlyákkal bámulást indító nagy gallyák: már illy jég-halmok hasonlók a' mezőkkel, hegyekkel, völgyekkel jeleskedő, 's két száz réfnyre terjedő nagy Szigetekhez; *Diskónál*, a' hol a' Disko.

A' jég tenger háromszáz ölnyi mélyységű, lát-
 culajdoni. tatik álva már fok esztendőktől fogva
 ket nagy jég-halom, mellynek egyike
 ottan *Harlem*, másika *Amsterdam* Városá-
 nak hivattatik. Arra ki-is ütnek, 's
 rakodnak az hajók. Az a' jég ke-
 mény, által látszható, világos zöld,
 nehutt kék; ha el-olvadása után ismét
 meg-fagy, fehérré válik. Némelly ré-
 szek barnák, feketék, földel, kövel
 egyelítették. Az ilyen jég vize nem
 sóos, hanem folyó vizü edességű. És
 így, noha a' tenger partya-is egy da-
 rabnyira be-fagy, azok az halmok nem
 a' tenger vizéből támadtak; hanem a'
 folyó vizekből, 's az belső hónak,
 és jégnek öszve gyült olvadékjából.
 Öregbiti azokat az eső, hó, köd, mi-
 dőn reájok esik. Ki-fúrja azokat
 néha az eső, meg-repednek, a' meny-
 kö ütéshez hasonló durranással le-fza-
 kadnak a' magasságokról. Az hafadék
 ismét néha be fagy: levegőt szorít ma-
 gába: az a' meleg miatt ki-terjedvén,
 új repedést okoz rettentő pattanással.
 Légyen egyszerre több illy durranás;
 látni, mi ijesztő. Nagy baj az ilyen
 uszó jég halmok közt a' gallyákkal jár-
 ni; a' úk mezőhöz hasonló nagy jég
 darabok közt utazni még rettenetesbb.
 Az-is hasonló meszsziről a' falukkal,
 Városokkal, házokkal, tornyokkal me-
 ra-

rakott nagy térséghez. Hogy ilyen jéghez közelittenek az hajók, a nagy hidegből, 's ködből veszik észre. A' kik Davis nyílásán hajóztak, tapasztalták, hogy a' vastag köd el-enyészik; midőn a' jéghez közelittenek; 's hogy annál kevesebb a' jég, mennél közelebb érkezik az ember az éjszaki farkhoz; és a' levegő - is melegebb. A' jég a' Tatar, Nova Zemla, Spitzberg vizeitől a' jeges tengerbe, onnét Grenlandia felé tolakodik az háborgó szélvész által.

46. Ez a' baj nagy jó-téteménnyel jár egyetemben. A' tenger mind magányosan, mind a' jéggel sok fát, fodor öszve, s a' Szigetek közé tetézi. Az ilyen fa nélkül sem az utazóknak, sem a' szegény Grenlandiaknak csak annyi fájok se volna, hogy házaikat meg-földjék. Azok a' fák gyöker darabok, vagy a' sok hányás-vetés által ágaktól, héjaktól meg-fosztatott dorongok, szülte törsek; vagyon köztök nyír, és eger-fa, fűz-fa, nyar-fa; leg-több majd a' fenyő.

50. Múltó meg-gondolni, hogy a' tenger áradásakor (az hold forgása szerént) aradnak; apadásakor, apadnak a' kutak-is a' szárazon. 'S az akkor történik főképen; midőn hóval, jéggel minden be-vagyon terítve; 's hogy új

A' jég
háznál Fa.

A' kuták
tulajdonai.

kutak-is támadnak. A' kutak nyáran ki-szaradnak ; télen bé-fagynak, de a' kemény tel-is bévelkedik esővel, és így az eső-víz segitti őket.

Hégy.
Tél.
Nyár.

51. Meg-fagy a' víz a' meleg szobákban-is. Mikor a' víz a' tüzhöz tétetik, először meg-fagy; azután forr. A' nyarat Május elejétől Szeptemberig lehet számlálni. Ezen öt hónapok alatt sátor alatt laknak a' Grenlandiak ; de a' föld csak Juniuban enged-fel ; 's akkor-is csak a' szine. A' közép nyáron a' völgyekben, a' hová a' szél nem fér, 's a' nap-sugári közép-re rugatnak, olly meleg vagyon, hogy vetközni kell, a' parti kösziklák öblein maradtott tenger-víz sóvá változik. Néha a' tengeren-is olly nagy az hev-ség, hogy a' hajó szurkát meg-olvasztja. Őszszel leg szebb az idő, de hamar ott éri az éjjeli fagy.

s6.

köd.

54. A' gyenge ködben, fűképpen midőn a' Nap sugárit árnyékból nézzük, látni a' jeget, a' tö vékonyságához hasonló állapotban. Az illyen fagyos köd mikor a' tengeren el-terjed, hasonló a' mezőkre terített pókhálóhoz. Gyenge ott néha a' tél, midőn másutt kemény : a' levegő egészséges. A' szél néha olly erős, hogy két fontos követ-is fel-emel az ég felé. Vagyon menydörgés ; de be-
ütés

Szél.

ütés nélkül, gyakran azt se tudja az ember, ég-dörgése, vagy a' szakadék jégnek, könek robajja. A' föld-indúlaskor 30. esztendő alatt egyszer emlékeznek fetétesen. Tűz-okádó hegy ottan nints, mint Iszländiában: úgy tetszik, kenkö sem találtaik nálak.

57. Nyáran itten éjszaka nintsen. *Éjszaka.*
 Az 66-dik gráditson túl a' nap le-nem nyúgszik; itten pedig *Godhabnál* az 64° alatt 10. órakor 10. minutkor nyugszik; 's egy órakor, 50 dik pertzenéskor ismet kél. Juniushan, és Juliusban olly világos az éjtszaka, hogy gýertya-világ nélkül a' szobában írni, és olvasni lehet; 's Juniushan éjtszakának idején a' nap a' magas hegyek tetejét gyönyörűen festi. Nagy jó tétéménnye a' természet alkotójának mind az éjjeli halászatra illy rövid nyaratszaka, mid a' fok jég között az hajozók veszedelmének el-kerülésére. A' hol a' nap le-nem nyúgszik, éjjel az nem olly fényes mint nappal; söt mint egy el-vesztvén sugárit, hasonló a' leg-tisztább hóldhoz, úgy hogy minden vakoskodás nélkül egyenesen bele lehessen nézni. *Diskónál* November 30-dik napjától fogva, Január. 12-dik napjáig a' nap soha se kél-fel. De akkor-is vagyon fetétes hajnal. Az éjtszaka pedig soha sem olly fetétes, mint

Disko.

Éjszaki
hajnal.

mint egyébütt: mert a' hold és a' tsillagok a' fok hóról, és jegről több világosságot rug, és terjeszt: illy világosságnál olvasni-is lehet. A' leg-rövidebb napokban néha a' hold le-sem nyúgfszik; nyáron ellenben azt ritkán látni; Májustól fogva pedig Augusztusig tsillag éppen nem láttatik. Ha holdot nem látni, az éjszaki hajnal (aurora borealis) gyönyörű válogatott színnel és világgal a' helyett kedveskedik. Ott az a' hajnal a' Nap-keleti, 's déli Nap-keletről támad szüntelen, 's jobbára egész a' nyugati éjszakig terjed; néha az égnek mind a' négy farkáról fzemleltetik; és így Grenlándban tellyességgel más a' látatja; mint Norveg, Lappo, és Orosz Országban. A' láthatatlan gőz (mídon tiszta időben azon által néz az ember) a' meszfe lévő Szigeteket, 's azoknak jeges hegyeit meg-nagyobbítja, 's fel-emeli; akkor úgy tetszik, mintha várakat, tornyokat, vitorlyás hajókat látna azokban a' néző. Több ott a' fattyu nap, 's az hold nagy udvara (melly a' tiszta időben a' láthatatlan fagyos gözből támad) mint másutt.

Tűz-só.

Tűz-kő (leg-alább puskára való) még, úgy tetszik, Grenlandiában nem

ta-

találtatott. Elég az, hogy azt az hajófoktól veszik.

96. l. Sok féle Grenlandiában a' ^{Termény.} növötény, fü, gyimgyom. El-té- ^{ség.} tik a' nevek. Hamarjában 150. felit lehet elé-számlálni. Kezdetek árpát vetni; de meg-nem-érik. Kerti veteményt se lehet teremteni: mert csak Junius közepén lehet az ültetéshez látni; 's a' föld allya fagyos akkor is. A' színe fagy ismét Szeptemberben. Aprólék hagymát, retekét, apró kerék repát lehet még-is helyvel közzel elé-állítani.

104. Böven vagyon a' nyúl: az ^{Állatok.} télen nyáron fejer. Vagyon szarvas; de már kevés (Rennthiere) vagyon róka; de apró: vagyon fejer medve, Kártékony: a' husát szeretik a' lakosok: olly izü, mint a' jüh-hús. Sok zsirt vesznek belöle. A' medve egyik jégtől a' másikhoz ufzik, 's ha dögöltt tengeri halat, állatot talál, möhon eszi: a' hajófokat, ha fokban eveznek-is, meg-támadják. Ha látják, hogy meg-gyözetnek az emberektől, a' víz alá buknak. Ehségben a' temetőket-is ki-kapállyak a' medvék. Télen a' kösziklák üregiben a' hó megett telelnek. A' Nap viszfza jövetelekör ki-kullognak; 's a' melly háznál ^{szá-}

száraz halat szagolnak, néki esnek. Ölnék, és öletnek.

Halak
Madarak.

113. Gazdag a' tenger az ő állatira nézve: vagyon sok féle szárnyas állatja. Mindnyájoknak vagy lud forma lábok vagyon, vagy bőrrel öszve eresztett újjaik. A' lábok jól hátra esnek, és hátra görbülnek: így a' járásra alkalmatlanok; de annál alkalmazosbak az úzásra, és a' bukásra, felső tollak erős, az alsó pehely: kövérek, tele vérrel. Ez mind a' melegre használ nekik, mind az úzásra.

116. Éjszak felé vagyon az halak Országá. Azok dél felé mind soványabbak. A' halak, noha igen fogatnak, 's hordatnak, sőt egyéb tengeri állatoktól-is emésztetnek, temérdek számmal találtatnak; leg-számaffabb az a' neme a' halnak, melly leg-többnek eledelére szolgál; a' pufztító hal leg-kevesebb. Egy heringben-is megtaláltatik tiz ezer tojás, avagy ikra. Az ikrát olly gazra, köre eresztik, hogy ki-kelheffen: az a' ki-kelet megtartja az idejét: hogy más más hónapokban más más bőséges eledelle kerüllyön az emberi nemzetnek.

Tengeri
kutya.

124. Nevezetes Grenlandiában az Haa, vagy bay hal. (Canis marinus, canis carcharias) hofzsza két, három ölnyi, hegyes a' feje, 's egy réfní, erős

erős, lántzra kell kötni, ha elevenen tartják. Egyéb halait, állatit nem emléttem.

160. A' Grenlandiak magokat *Inuit* név alatt ismértetik: az a' szó embert, vagy lakost jelent, barnák: mert örökké a' zsirral bánnak, 's lámpásnál üldögelnek, ritkán mosdanak: ritka a' kinek szakálla vagyon: azt ki-rántziggallyák. Tsendesek, nem háborgók: békeféges-tűrök; ki-térnek mig térhetnek, de ha meg-szorittatnak, se tüzzel, se vízzel nem gondolnak: könnyen tanulnak, mindenkor tesznek valamit, dolgozók.

A' nép tulajdonsága.

Ruhájok szarvas, és tengeri kutyából, 's madár bőrből is készíttetik: tsuklajak van, hogy azt a' fejekre vonhassák: az előtt hal tsontból állott a' töjük; köből a' kések; most az hajók elég szerfzamat hordanak hozzájuk. Vagyon hasonló lábra valójuk: vagyon már posztó ruhájok is. Télen házban, nyáron sátorban laknak: már a' szarvas, és a' szarvasbőr ritka; 's az csak az gazdagabbaké: az afzonnyok a' hajokat a' fejek tetejére szedik öfzve minden felől; 's ott öfzve kötik. Vagyon sarujok: egy szóval, jó ruháffak.

Ruha.

169. A' téli házakat gazzal, földel meg-födik; de csak egy telen tart:

Fűz.

Lámpás.

tart: azután az eső meg-rontya: minden-télre újjítás kell: az az aszfzonyok dolga. Közel laknak a' parthoz: mert a' tengerből elnek. Egyik familiának a' háza a' másikat éri: a' főzobában szüntelen ég a' lámpás: az fél hold formára vájt küböl áll: az ilyen lámpás fából készített más egy hajó módú tálon áll: hogy a' lámpás szélére szivarkodó zsir oda folyjon; a' tál pedig széken fekszik: a' lámpás teli vagyon a' tengeri állatokból szedett zsirral; a' bél száraz mohából készítettik: a' lámpás fölött katlan: azon fellül tserény függ: erre terítették szárítás kedvéért a' ruhájokat: nyáron öt, télen 8. óráig alusznak. Othon az aszfzonyok varnak, főznek; férfiak szerzámát készítgetnek: több lámpás is világosít egy szobát; 's így azt melegíti-is egyetemben. Abból alkalmatlan füst nem ered; de bűdös mind az, mind a' fél-rodhatté főzelék, mind a' szobában lévő vizellet, mellyet ott tartanak a' bőr ásztatása kedvéért. Meg-elégednek azzal, a' miek vagyon; 's magokat nálunknál gazdagabban tartják. A' házban minden láрма nélkül szép a' tsendesség. A' házon kívül vagyon kementzéhez hasonló kamarájok. Ott tartják a' bűst, zsirt, hal-szalánnát, száraz heringet,

Étel.

's t. a' f. A' száraz apró hering mindennapi kenyerek. Ha tengeri ebet ejtenek, a' febet bé-dugasztják, hogy a' vér ki-ne folyjon; azt a' leves készítésre teszik-el. Falatoznak néha nyersét-is; de közönségesen főttet esznek. Szeretik a' jeges vizet. Motskoffak másban-is, a' főzésben-is. Esznek mikor éheznek; a' készületesb étel estve tartatik. Az evés módja Török modú; de tisztátalanabb. Először a' férfiak esznek; azután a' fehér nép se feletkezik-el magáról. Egyfzerre mindent fel-fetsélnek; jövődre nem igen nagy a' gond: az étel után tántzolnak-is. A' tüzet fa reszeléssel támasztják; mint másutt vettük egyebekről észre. A' disznó hustól ítóznak: hogy mindent öszve eszik: az égett bort utálák, 's bolondított italnak hívák; már szeretik, ha érik. Örömeft dohányoznak, ha van; de a' por-dohányt szeretik leg-főképpen.

177. Dárdával halásznak. A' dár-
dának fok a' része, neme, tulajdona.
Azon vízszálos nyilak vannak: függ
rajta bőr poráz, a' porázon fel-fútt
holyag. Nagy hajójokat, mellyet asz-
szony kormányozza: szégyen volna
a' férfiak kormányhoz nyúlni: a' ha-
jónak szegei fából állanak a' rozsdá
ellen: bőrrel jól bé-vagyon vonva,

Halászat.
Hajózási.

III. Szak.

E

meg-

meg - vannak evezőji, vitorlája; de majd minden esztendőben új bőrrel kell bé-vonni a' fok jég, és köszikla miatt. A' vitorla az előtt bőrből, most vászonyból-is áll. Illyen hajóra fel-rakodik tized huszad magával, 's minden portékájával a' tselédes gazda. Így el-járnak a' tengeren éjszak, 's dél felé két száz mérföldnyire-is. Aprób hajókon a' férfiak előre mennek 's a' nagy habok ellen a' rakottabb hajót védelmezik; és ha a' szükség kívánja, melléje-is közelittenek, hogy a' fel-fordulástól védelmezzék; Egy nap jobbára csak hat mérföldnyire hajóznak. Ejjel ki-rakodnak, sátozt vernek: a' hajót ki-vonnyák, fel-for-dítják, 's hogy a' szél el-ne vigye, kövel terhelik. Néha 7, 8. ember a' fejére veszi, 's egyik partról a' másikhoz viszi szárazon. Néha illy hajóval élnek a' jövevény Európabéliek-is. Sokat próbálgatják magokat, hogy a' szélvész közt tudjanak a' tengerrel birni. Úsznak, búknak, ha ki-hengerednek, a' víz alatt az evezővel addig tsapják a' tengert, míg fel-nem kapnak.

Szokások.

206. Egymásnak a' Grenlandiak nem köszöngetnek: a' beszédben tréfáznak; a' nevetések inkább mosolgas, hogy sem röhöges. A' látogatáskor aján-

ajándékot visznek; a' kedves vendéget énekkel fogadják: száraz ruhával kinállyák; a' vendéget ki-száritják: a' férfiak öszve ülnek, a' vadászatról beszélgetnek: jár azomban köztök a' por-dohánnyal teli szarv, 's azt abból órral szivogatják kézre öntés nélkül. Készül az étel-is. De a' vendég fokszor vonogatja magát, hogy szegénynek ne láttassék lenni. Az ebéd halból, tengeri kutya husból, száraz heringből, 's több a' feliből áll. Az étel felett hoszszas a' beszéd jobbára a' halászbatról. Ott mint hajták a' dárdát, mint eveztek, buktak, ugrottak, vesződtek, kezek emelésével úgy le-rajzollyák, hogy a' jelen lévő gyermekeknek, 's egyebeknek tellyes tanulást leheffen abból venni. Egész gyönyörűség illy beszédek hallani. Az Europaiak beszédét örömeft hallják, mikor a' búzát fűhöz, a' lovát ebhez, az ökröt szarvashoz hasonlitják; de kedvek mulik, mihent hallják, hogy fok az ég dörgés, és nints tengeri kutya.

A' vásár tserelésből áll. Helyeket változtatják. Merő vigasság kedvéért inneplik a' Nap vizsza érkezése napját seregeffen, tántzolvá, együgyű dobos verve, énekelve. Éneklük a' régiek ditséretit, 's bele egyelittik a'

Inneplik

Ének.

Nap érkezéséről való örömöket: a' nézők az énekre így válaszolnak fen-fzóval *Amna, Ajah, ah, ah.* p. o. Im megfordul hozzánk a' Nap, amna, ajah, ah, hu, 's a' jó időt vízfzja hozza: amna, ajah, ah, hu. Vagyon az énekben rendes változás. Jádszanak nagy labdával-is.

Nevetsé-
ges jobbi-
tás.

Ha valaki meg-bántatik, az ellen-ségének vétkeit énekbe foglallya, 's énekelve mások előtt el-mondja; ké-szített énekkel meg-felel a' másik-is. Az tartatik nyertesnek, a' kié az utól-só fzó. Szabad nálok az igazat ne-vetségesen így elé-adni; de nem sza-bad goromba, és indulatos szókkal elni. Azonban jobbára az ilyen é-nek-tsinálók leg-rozfszabb emberek. Más büntetés nem forog fen nálok. Ez minden pör-patvar ki-végezése.

Törvény.

Sem Urok, sem Birájok. Vagyon még-is köztök bizonyos szokás, a' mellyhez magokat tartják. A' ki fát vont-ki, tegyen követ reá: más el-nem vífzi. Az a' jele, hogy vagyon Ura. Döglött tengeri ebet talál vala-ki? az eb az övé; a' dárdát, mellyel által üttetett, az Urának vízfzja kell adni. Békefségesek, nem tolvajok, nem út-állok; de irgalmatlanok: éhen meg-hadják az isméretlent halni; 's azt ha a' vízbe halni látják, sem segittik:

a'

a' jó tévő ritka: emlegettetnek tsunyaságaik. Vannak gyilkosok köztök. Azt ha kapják meg-kövezik, meg-fojtják: ha valakinek boszorkány hire vagyon, üldözik azt-is.

A' Grenlandiak külömbféle jó és rossz tulajdonságaik. De a' jó dolgoknak paraditsomat ígérnek holtok után. Setétes keveréssel adják elé a' lélek ha hatatlanságát; és a' mindennek Ura Istene ismeretét.

Azt beszélik, hogy az első ember földből teremtetett, az aszszony pedig annak hüvelykéből; 's tőlök eredé egyéb ember. A' víz-özönről azt mondják: hogy meg-vagyon a' jele a' nagy hegyeken, mellyeken tengeri nagy halak tsontyai taláztatnak. Az ijesztő lelkekről sokat beszéllenek. Írás, és könyv nélkül éltek. 20. esztendőről emlékeznek; 's nem igen meszszebb. A' tsillagokról azt tartják: hogy azok néha napján mind Grenlandiai emberek, vagy vadak voltak: az éjszaki világosságot a' megholtak tántzának, 's lapdázásának mondják: az esőt az égi tó meg-eredésének. De ez ilyenek tsak az ostobábbak közt forganak elé ott-is; vagy talán hazudnak a' jövevények előtt, ilyeneket repesgetvén.

Egészség.

266. Igen félnek az haláltól; noha nyomorult az életek. Szem-fájok. A' szembről az Aszfszonyok a' hártját konyha késsel is le-tudják vonni. A' mióta burnóttal élnek, jobb a' szemek. Az halottat nyilával, 's más fzerfzámival temetik. A' ki halottat illet, egynehány napig tisztátalannak tartatik. A' temetés után othon halottas ditséret közt az halott meg-firattatik, tartatik tor, és gyász.

Temetés.

Régi Kereltyén-ség.

282. IV-dik Gergely P. levelében Anschárius éjszaki első Apostolnak mondatik, 's reá bizatik Islándiának, 's Grenlandiának meg-terítése. És így Norvégiától Grenlândia már 830-dik esztendőben fel-találtatott, ismertetett. Nagyon ment a' Kereltyénség száma, és Temploma Urunk 1122-dik esztendejéig.

292. Ur. 1386-dik esztendejétől fogva nem találtatik a' Grenlandiakról emlékezet. 1533-dikban ismét emleltik a' Grenlandi Püspök.

Grenlandia népe-sedése.

300. Hasonlók a' Grenlandiak a' Kalmuk, Jakat, Tungus, Kamtsadál népekhez. Az emberi nemzet oszlása után Tatár Országba, Kámtságba tájára, innét Amerikába tolakodtak. (Más Amerikaiak máshonnan szakadtak; de az Éjszakiak így termettek) A' Grenlandi nép fokban hasonló a' Kalmuk

Amerikába való költözés.

nép

néphez, ábrázatban, magok viselésében, nemzet nevezetben. Az éjszaki Amerikabeliek fokban hasonlóak a' Sziberiabeliekhez. (Müllerhez igazittatik az Olvasó, kit az első Szakaszban hozánk elé) Charlevoix az Amerikaiak eredetéről azt írja, hogy Krelon nevű Jesuita Tártáriában az ő Khinai Missiójában *Huron*-béli bizonyos Afzszonyt talált, kit ő az ő elébbenyi Kánadai Missiójában megkeresztelt. Az a' háboruban fogatott meg, 's egyik nemzetről a' másikra, egész Tatar Országig vitetett. Más egy Jesuita Floridai afzszonyt talált Khinában, hasonló rabság után. A' Grenlandiak Amerikában szorongattatván *Hudsons bay*-hoz, az *Esquimauxok*-hoz verdőttek. Ezeknek ábrázatok, ruhájok, hajójok, vadászó szerzsámok, házak, szokások éppen egyez a' Grenlandusokéval. Szűk ott a' tenger 's alig ha több 30. mérföldnyire, könnyen által költözhetek Grenlandiába, *Davis* útján, vagy *Bäfusnál*.

Vannak már Grenlandiában Herrenhuttok. A' Dánusok a' múlt Százban oda egynehányszor hajóztak, arannyal egyelitett port találtak. Haza hozván, midőn arannak nem láttatott, a' tengerbe öntetett. Hasonló találtatott Norvegiában, 's idegen Mestertől abból a-

Herrenhut

Grenland
jóvedeleget

Keresz-
tyén épü-
letek.

rány választatott : akkor báuták-meg a' minapit. Hoztak Grenlandból hoszfú hal orrot-is, melly egy szarva állaténak tartaték néha napján. Találtnak Grenlandiában a' regi Norvégu-foktól építettett Keresztyén Templo-mok maradéki.

336. Lichtenfels parti helység Amerikára tekentő Grenlandiában. Ott Missió forma gyülekezetek vagyon az Herrenhutoknak. Ott meg-tanulván a' Grenlandi nyelvet *Jens Haven*, 's Angliába viszsza térvén 1764-ben, segit-séget, 's arra való hajós társaságot szedett 1764-ben. Azután Ameriká-nak *Terre neuve*, 's *Labrador*, nevű helyeibe érkezett. Ott találá az *Eskimos* népet.

338. *Jens Haven* az ő Írásban arról így beszél: ki-tettek társaim a' partra. Meg-szólítottam Grenlandi nyelven az *Eskimos* embert; meg-örült, hogy hazája nyelvét hallá tőlem; mondván: a' mi jó barátunk érkezék: te a' mi hazánk fia vagy: fel-öltöztem Grenlandi módra. Beszéllek vele, 's a' többivel a' mi *Teremtönkről*, 's *Meg-váltonkról*.

342. Viszsza hajózott akkor *Jens*, és 1765-ben ismét *Labradórba* utazott; egyéb társaival: Ezek ott 300. ember előtt fokot beszéllettek Grenlan-

landiai nyelven az Istenről, a' Megváltóról, a' Grenlandiai atyafiságról.

345. *Labrador* fél sziget 52° és $20'$ -tól 61° -ig Éjszak felé terjed. Délről *Terre neuve*, éjszokról *Hudson* éri. Angliából *Terre neuve*ig 400. tengeri mérföld számláltatik. Ezekből $20 = 1^{\circ} = 15$ német mérföld. Lábradorból, melly Grenlandiának *Cap Faravel* helységével azon graditsu, Grenlandiai *Neu Herrnbutig* 100. mérföldet lehet számlálni, *Davis* útján.

LXXXIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott *P. Patai Györgynek* Jesuitának Levelei, mellyeket Moldvából íra, 1743-dikban. Patai.

Május 25-dik napján Bereczk felé Moldvai Fejedele m
 indulánk, 's oda másnap érünk. Ott vártak már Moldva Fejedelmének előnkbe küldött emberi. Azoktól más nap Ojtos Kapun, a' kösziklás hegyek szük ösvénynei közt, mellyek Gurtzafalvig érnek, Tatros nevü Magyarok Moldov ban.
 Mező-Városba vezetteténk. Azt jobbara Magyarok lakják. Gyontattunk, tanítottunk. Onnét majd négy nap alatt jutánk *Jászszai* Városába, Pünköft böjti napján, a' Fejedelemnek Konstantinus-

Tatros
Jászfiz.

nak neve napján. Kivántunk mi-is az napon a' Fejedelemlnek udvarláft tenni; de meg-tsalt reményséégünk. Mert ott vólt a' Jerusáleml Pátriárka, a' Jászfzai Érsek, és nagy számmal gyülekezék a' nemesséég ösfve. Mihelyest érkezőnk, hozzánk küldé a' Fejedeleml a' leg ifjabbik Gróf Kálnokit, ki a' fő Ministeri (fő Udvari tanáts-tíftzei) közöl egyik, köszöntetvén benünket: küldött általa száz Oláh talért, ebédre fok tal étket, húst, tsemeget.

Szállás számunkra a' Lengyel Jesuiták házába készítettett. Hallván a' Fejedeleml, hogy az fzüik, Udvaraszoinszédságba akara beünket által tenni; de meg-köszöntük, s amazt elegendőnek mondánk. Az úton tsudálták a' Moldvaiak, hogy minket a' Fejedeleml oda hívott. Vártak mindenütt; főképpen a' Magyar Katholikufok. Sokan vannak abban a' tartományban; panaszozkodtak, hogy nints kitől tanullyanak: mert a' kik arra jönnek, nyelveket nem értik.

Magyar
helyek

Illy Magyar helyek mellett mentünk Jászfziba: Goritza-falva, Tatros, Forró-falva, Terebes, Kaloger Pataka, Bako, ott lakik a' Kátholikus Püspök; noha jobbára Lengyel Országban tartozkodik. Az most Dominikánus.

Róman

Román vásár táján Szabó-falva, Temes-falva, Kumun-falva, Regenetz Bessarabiában: Tsöbörtsök-falva. Máfutt-is szána szett laknak a' Magyarok, úgymint: Komárban, Jászsziban, Galatzban, Hutin táján, 's máfutt.

Vagyon itt Lengyel Országból két Jesuita Miszszionárius; nem tudnak Magyarúl; Magyar társokat kívánnának.

Bé-hivattatánk a Fejedelemhez; beszélgetésünk négy óráig tartott. Tsudálá a' többi közt, hogy Khinába hová jár a' Szerzetünk az hit terjesztésére; 's Moldvába illy tsekély képpen. Ajánlá kegyelmet: Tanító-mestereket óhajt az itjak számára-is. Fog irni Tartományos Tisztünknek; 's Generálisunknak. Kivánnya az Romai egyesülest: a' Görög Klerus tudatlanságát meg-vallá, azzal együtt, hogy irtóznak a' Romai Anyaszentegyháztól; de hogy ő femmire kellőnek tart mindent, a' mit a' szakadásban irtak a' Romai Anyaszentegyház ellen. *Iratott P. Patai Andrástól Jászsziban Junius 4. napján P. Türk Józsefhez Brassói (Coronai) Superiorhoz Erdélybe; 's ettől 24. Jun. 1743-ban a' Provintziálishoz.*

P. Patai Andrásnak Jászsziból, Molda Városából a' Jesuiták Ausztriai Tartományok Tisztéhez Junius 17-dik

dik napján 1743 - dikban adatott keze írása.

El-beszéli itt, mi vesződsége került a' Missiókra vigyázó, 's Vice-Prefektus nevű Tiszttel. Beszélven Chotzimi *Cotim*-ból Török Városból érkezett Magyar seregnek a' Cotimi Basához tartozandó Tisztével, és vele érkezett Magyar paraszt emberrel; érté: hogy Cotim, Chotim (Chotzim) táján Stojsin nevű falu merő Magyar-ságból áll, 's hogy azok Katholikuskok, holott se Jászfiziban szabadságot nem nyerhetett az Apostoli munkára, sem a' Vice-Prefektushoz tartozandónak nem gondolá lenni a' Török helységet; oda készült a' Magyarok lelki segítségére. Még bé-nem fogatott; a' Vice-Prefektus átkot függesztett el-lene a' Katholikus Templom ajtajára; de conditionate, olly ok-vetéssel, ha el-megy. A' Fejedelem azt, noha a' Páterek a' dolgot hozzá nem mozdíták, onnét le-veteté.

Péterfi. Ebből a' levélből értjük, hogy Patai András társai ottan ezek voltak: P. Péterfi Károly (kit 1745-ben Pósonyban ismértem; de akkor már az ágyot nyomá) és P. Szegedi György, ki a' Tárfaság veszte után-is élt meg Erdélyben. Az Austriai Tárfaság fő Tiszte akkor P. Vánosi Antal volt.

Ira

Ira már egynehány nappal az előtt P. Patai P. Vánosihoz; és meg-jelenté: hogy a' Vice-Prefektus tisztán igazán meg-vallá: hogy m foknak szabadságot nem adhat a' munkálkodásra, hanem csak azoknak, kiket a' propaganda Gyülekezet oda küld. Ebből a' levélből értjük, hogy P. Péterfi a' Moldvai Historiának készítetté kedvéért hivatott; 's holott, úgymond Patai, mást nem tehetünk (a' tanítást gyónatás nélkül lelki háborításnak mondá) P. Péterfit fogjuk segíteni az Historia készítésében.

P. Türk József azon állapot-béli dolgokra nézve Bráffoból P. Vánosihoz Julius 25-dik napján 1743-dikban így íra ∴ Havas al-földről szomorú hírek érkeznek. Mondják, hogy a' Moldvai Fejedelem le-téetett a' méltóságból, 's Konstantinápolyba hivatott. Az a' hir: hogy helyibe Mauro-Cordatus annak Testvére tette; 's hogy ki-hirdettetett a' parancsolat, hogy ennek, nem az elebbe nyinek engedelmeskedjék minden ember. A' Törökök igen szedik a' lovakat. A' Brásóiak négy száz egynehány lovat vesztettek így el. Azok nyilván az Olah reteken legeltek ∴ P. Péterfi meg-jött Moldvából.

Mauro-Cordatus.

P. Türk Jul. 29 napján 1743-dikban adatott levelében már igaznak valya a' minapi hirt; de hogy az elébbi Fejedelem a' Jesuitákhoz kötelezett akarátját azután - is örökre megigerte.

Meg-jöven P. Patai Moldvából, Kolosvárról hasonlókát ír Aug. 8. nap. 1743-dikban P. Vánosihoz.

P. Türk azonhoz Aug. 12. napján 1743-dikban azt írja: hogy tellyes betsülettel vitetett tanáts-vevés kedvéért Konstantinus Mauro-Cordatus Konstantinápolyba; 's nem betstelenség fejébe; 's azért a' Testvére állittatott helyébe, nem más. Más oka az, mert nem szokás egy azont sokáig tartani ott a' Tisztben.

A' levelekhez való toldalék a' Moldvában, 's annak táján lévő Katholikus Magyar nyelvű falukat számlállya elő. A' szám 26-ra mégyen. 1. Gorczó-falva nagy Magyar helység. 4. Torro-falva 302. Magyar Katholikus házból áll. Jászfiziba leg-több a' Magyar Kátholikus a' Kátholikusok közt. 16. Husa vásár, el-felejtette a' Magyar szót, de Kátholikus helység. 17. Göbörtsök a' Butsáki Tatárság szélén Magyar Kátholikus helység. 's a' t. = 26.

LXXXIV. K Ö N Y V.

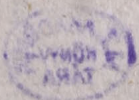
Olvasztatott illy Könyv *Elementa Geographiae* conscripta a Joan. Bapt. Izzo, Vien. 1759.
 A' Föld-írás Eleji Izzó János által. Most
 Tiszbóti Apátur, 's a' Budai Terecianum
 Igazgató Tiszte.

I. Lev. Intés.

A' Betsi Terecianum nemes Ifjúsága számára (ottan Tanító lévén) rövid tudositást akarék elejintén a' föld-író tudományról ele-adni; barátim intési meszszébe indítottak, 's az az oka: mert illy fok új találmány után méltó azokról-is értekezni. Királyi nagy költséggel fok jeles tudós állittatik a' föld figurájának (hosszszas, vagy gömbölyü, vagy egyeb féle vóltának) kikeresetére. Attól függ a' viz-írás, égnezés, föld-írás, hajózás. Ha gömbölyü a' föld, egyenlő minden grádits; ha tojás modra hosszszas (Sphaerois oblonga) a' gráditsok az egyezettető karikával nagyobbak, kissebbek a' farkoknál. (ad polos) ellenben ha a' föld horpadt hasu (compressa) a' graditsok a' farkoknál nagyobbak, 's az egyezettetőnel leg-kissebbek lesznek. Ha a' föld tojás modra hosszszas; a' hajós pedig azt

A' föld
 Írásnak
 (Geogra-
 fiának)
 haszna.

A' grádi-
 tsok kü-
 lönsé-
 gek.

azt gömbölyünek véli lenni, holott a' hosszszabban a' 10. első grádits kisebb 3. mérföldnyivel, és $\frac{1}{4}$ -del az apadt rendű (ellipszis képű) deli karikának 10. utolsó gráditsai pedig a' gömbölyünek gráditsait 1. mérfölddel, és $\frac{15}{24}$ -ddel fellyül halladja a' hajós köfszıklákba akadna, melyeket még távul vélne lenni. Azért egy kevesé hosszszaffabban kell látnom a' dologhoz.

Mi a' föld
írás?

7. A' föld-írás a' föld nagyságának, külső voltának (figurájának) 's ezektől függő tulajdoninak tudománya.

Többi a'
Tenger
mint a'
föld.

8. Még ki-nem tudódott, több-e a' tenger, mint a' föld. Ha a' déli fark alatt lévő ismeretlen helyek merő földből állanak, holott azok az ismeretlen helyek annyi szélyet hosszszat foglalnak-el, a' mennyit a' föld egész golyobífsának negyed része, annyi száraz föld lehet ottan, a' mennyiből áll Europa, Ásia, Afrika egyetemben.

A' déli
fark tájának lakos

Új Zemblán-túl merő viz vagy on. Goulden Angliából éjszak-felé 30-nál többször hajózván, 's a' szélefségnek 89-dik gráditsáig érvén, merő vizekre talált. A' déli farkhoz 1736-ban igyekeztek némellyek; de a' temérdek jég vízfsza hajtá őket. A' jégnek ezen elő talált fok halma azt bizonyítja: hogy

hogy a' déli sark táján fok a' folyó viz, és így fok a' föld. Tudva vagy: hogy a' tenger a' partnál bellyebb bé-nem fagy, (ha tsak vagy nem fűk, vagy fok nagy viz bele nem szakad. Az Eukfzinusba északi fok viz: a' Tatár tengerbe Obius, Jenifa más egyebekkel, omlik) A' tengerbe elő talált jeget tehát a' bele rohanó folyó vizek okádják: azoknak a' források a' hegyes földeken szokott lenni. És így ott földek, 's lakó emberek vannak. Azok a' lakosok emberség-tudók. A' Spanyolok Peruban, Mekszikumban, Városi, betsület tudó népeket találtak (Tessék Solisnak, és Gartzilláfsónak könyveikbe tekénteni) mennél magassabb Hatarozó alatt laktak; az az: mennél közelebb érek a' farkot; a' vadabbak alább laktak: az Amazónia, Parakvária, új Hollandiabéliek.

9. A' földi, 's égi kerektség a' ^{Kar-peretzi golyó} peretzes golyóbison tétetik szem eleibe. ^{bis.} Annak fok karikáji a' fok féle részre mutatnak.

(Én a' Karperetzi emlétett golyó- ^{A' Magyar Filikának folytatása} bisnak fok féle tulajdonit, 's hasznát elé-adtam ama könyvemben, mellyek ez a' jele: *A' Természetiokről Newton tanítványinak nyomdoka szerént: Hat Könyv. Pofon. 1777. az 3-dik Könyv*
 III. Szak. F első

első részétől, 126 - dik lev. fogva, az 140 - dik levélig. Itt a' miket elé-adok, toldalék gyanánt használynak.)

Beretzü-
golyóbis.

A' peretz tengelye a' világ tengelye. E' körül forog látható képpen a' Nap, Hold, 's minden tsillag kelet-ről, nyugatra. A' Peretz nagy karikája hat: Határazó, Déli, Egyesítő, Allatos (Zodiacus) két Kolúrus. Ezek a' peretzet, 's golyóbist két egyenlő részre vágják. Kis karikája: a' farki két karika, és a' térítő, vagy fordított két karika. Minden karika 360. gráditsu; minden grádits 60. (első minutumi, avagy pertzenésü 's így tovább) a' grádits jele $^{\circ}$, a' pertzenése', 's így tovább.

Határozó
Horizon.

A' Határozónak kelete a' Nap, 's éjszaka különböztetésére szolgál. Akkor van Napunk, mikor a' Nap a' mi Határozónk felett jár, 's a' földet meg-világosítja. És így mennél tovább vagyon a' Határozó felett a' Nap, annál hosszabb a' Nap.

Egyesítő
Æquator.

A' déli karika a' zeniten, 's a' világ farkain vetődik által. Az Egyesítő (æquator) 90° -tsal egyező mézfizeségre távozik-el mindenik farktól, 's a' golyóbist egyenlő két részre hasítja, az éjszakira tudniillik, 's delire. Egy-közü kissébb kissébb karikák (paralleli) következnek az Egyesítettől fogva

Paralleli
Egyközű-
ek.

osztán

osztán mind a' két sark felé: azokon jár a' Nap mindennap egész a' Térítettőkig; (diurni) napi karikáknak-is mondatnak; utolsók köztök a' Teritők (Tropici)

Térítettők
Tropici.

De visszsa a' *Délire*. Délinek mondatik: mert mikor a' Nap közép pontya azt éri, Délt okoz az alatta lévőeknek: holott akkor egyenlő (kelet, 's nyugat felé) a' határozótól való távul létele a' napnak. Szélység karikájának-is mondatik: mert a' föld-iró szélységek azon számláltatnak. Tsak a' felső fele *déli* a' felső határozóra nézve. Egy azon határozójok nem lehet külömbféle Tartományoknak; lehet egy azon *délijek*; a' mint éjszak felé, vagy ellenben egy azon karika alatt laknak. Hogy véghetetlen fok déli karika ne lenne, azoknak kik 10° alatt egymást érik az ő lakó helyekkel, egy azon déli karikát tulajdonítottak, és a' képpen a' déli nem több 36-nál, 's ugyan-is $36 \times 10 = 360$.

Déli K.
Meridianus.

Hogy az helyek hosszúságát, a- vagy távul-lételeket meg-lellyük, az első *Délire* kell vigyáznunk. Azt az *Hollandufok* a' *Fortunata* avagy *Kánária* nevű Szigeteknek egyikére, úgy mint *Tenerifára*, 's nevezet szerént annak *Pikus* uelvü hegyére helyhezteték.

Helyek
Hosszúsága.

Első Déli,

13-dik Frantzia Lajos *Ferri* Szigetére a' Kánáriai Szigetek végsőjére vetteté: most a' szerént szokás számlálgatni. A' Tsillág-nézők oda helyheztetik az ő első Délieket, a' hol az eget vizsgálják; a' tengeri hajósok oda, a' honnét el-költöznek.

Az első Déliről veszfzük észre, hogy a' Nap hamarabb kell azon helyeken, mellyek attól 180° -nyira távoznak Nap-kelet felé. $180^\circ \times 2 = 360$. Ha 15. graditsnyira távozik kelet felé valamelly helység, egy orával hamarabb esik az olly távozó helyén a' dél; ha 30. gráditsal, 2. orával esik a' dél hamarabb; és így amazoknál dél után egy, emezeknél két ora vagyon, midön *Ferri* Szigetében Dél vagyon. Mert $360 : 24 = 15$; $\times, = 1$, és $360 : 24 = 30 \times = 2$. 's $360 : 24 = 75 : \times = 5$. és így továbbá.

Már 15. gradits = 1. óra. Az az: A' Nap a' holott 24. óra alatt meg-kerüli látzatoffan (igy szóllok könnyebb értelem miatt, mint a' Böltselfedésfemben) a' világot, mindenik órának 15. grádits jut, mert $15 \times 24 = 360$. egy gráditsot tehát hány óra pertzenés, vagy minut alatt jár-el a' Nap? felelet? $4'$'s valóban $15 \times 4' = 60' = 1$ óra. Ebből az-is következik: hogy,
ha

ha egy azon Déli alól két hajó, egyik kelet, másik nyugott felé hajózván, haza tér; a' keleti egy nappal többet; a' nyugati egy nappal kevesebbet szám-lál. Így járt a' Viktória nevű hajó (mellyről mi másutt) Az hogy ne történnyék; 's Szombat helyett p. o. valamellyik Vasárnapot, Husvétet ne ülljön, az hajófoknak törvény szerént az időt a' hely szerént kell számlálni, a' mellyre vissza térnek. (14. p.)

15. l. Az Egyesítő (*Æquator*) az ^{Egyesítő} _{Æquator.} Hajófoktól lineának neveztetik; vagy *Æquinoctialis linednak*-is: mert azon fo-rogván a' Nap, 12. óráig fen', 12-ig alatt jár.

Az Egyesítő (*Æquator*) alatt az Egyközű, avagy napi (parallelos, seu diurnos) karikákat a' *határazó* min-denkor és szüntelen két egyenlő rész-re hasítja; az Egyesítő alatt tehát a' Nap egyez szüntelen az éjfszakával. Az *Æquatoron* számlállyuk az *hosz-szaságokat*. Az *Æquator* határ-is, a' mellyről számlállyuk a' szélységet, mind éjfszak, mind dél felé.

A' fogyasztón (az ecliptikán) jár a' Nap. Az állatos (*Zodiacus*) karika ^{Fogyasztó} _{Ecliptica.} mellette, két felől mintegy 17. grádi-tsu talpat foglal. Azon járnak a' bujdosó tsillagok. Azon vagyon az állat nevű 12. jel, mellynek egyikén

találtatik a' Nap mindenik holdnapban. Egy jel 30° -tsu, mert $12 \times 30 = 360$. és így tsak nem egy gráditsot jár-el minden-nap a' Nap. A' Kos, és Mérték jel az *Æquatoron* van. Az *Ecliptika*, a' Fogyasztó, azon a' két jelen vágja-átal az *Æquátort*, úgy hogy az a' szeglet melly a' Fogyasztó, és Egyesítő öszve érése, s amannak hajlása által ered, 23° , és $28'$ foglallyon magában. Ez a' szeglet nem állandó. 100. esztendő alatt 45. és $\frac{1}{2}$ második rendü minutum fogy-ki a' gráditsaiból. Szükül, noha parányira. Az emlétett két jelü pont, nap-egyeztető (*æquinoctialia puncta*.) A' nap egyez az éjzszakával, midön a' Nap az egyik jelet Mártziusban, a' máliakat Szeptemberben éri. A' nap-egyesítő pontok változtatják az ő helyeket vissz a' jelek eleje felé; s így már a' Kos a' Béka helyében vagyon, 2000 s egynehány esztendő alatt illy változás esett. 26000 esztendő alatt vége lenne Plátó nagy esztendejének, midön az a' hely változtatás az egész Fogyasztót meg-kerülné. Az állatos karika 4. része vágatik (mindenikben rendre három az állat Kos, Béka, Kettős. s a' t.) Arra a' négy részre mutat a' két nagy *Kolúrus* nevü karika. Ezek a' *Sarkokon* által-vagják egymást

Kolúrusok

másk 90 gráditsu szeget vetvén. Egyik a' Kosnak, és Mértéknek elején mégyen által (ez Colurus æquinoctialis) a' másik a' Rák, és Ketske elején, hajól által. • (Ez Colurus Solstitialis.)

A' Nap terítő karikát el-ervén, az Egyesítő felé viszfza ballag. Az éjszaki, Rák nevü terítő. Ott lévén a' nap, nekünk leg-hosszszabb napot okoz: ellenben a' Ketske szarvu teritön lévén leg-rövédebbet. Ez a' két nap, nap-állítónak *Solstitialisnak* hivattatik. Akkor mint egy meg-áll a' nap, 's nap hosszszabbságot, vagy rövidebbséget nem érzünk láthatandó képpen 4, vagy 6. hétig. A' Terítettök az Egyesítőtől $23\frac{1}{2}$ gráditsra, a' farki karikák a' terítettöktől 23-ra távoznak. Mi marad a' közre? látszik: hogy a' karika negyed része 90° legyen 's $90 \times 4 = 360$.

Nap-állítás
solstitium

22. (*Sphæra recta*) Egyenesen álló peretzü golyobis akkor vagyon, midön a' tengely a' határozót éri mind a' két felől. Az azoké, kik az Æquator alatt laknak. (*Sphæra obliqua*) hárántékos, midön a' tengely egyik farka a' határozó felett, a' másik alatt vagyon. Az azoké, a' kik az Egyesítő (Æquator) és farkok közt laknak. (*Sphæra parallela*) ha az Egyesítő (Æquator) a' Határozóval vagy Horizon-

Egyenes
Peretzü.

Haránté.
kos.

Egyközü.

nal (parallelus) egy közü söt egyező; avagy midön a' tengelyi egyik fark a' Zenittel, a' másik a' nádírral egy azon pontot ér a' fej fölött, és a' láb alatt. Az azoké, kik éppen a' farkok alatt laknak.

Ezekből a' Nap hofzfsza külömb-sége ki-tetfzik. Az *egyenesen álló golyobis lakosinak* 12. oráig napjok, 12-ig éjszakájok vagyon szüntelen; mert a' Nap addig jár a' határozó alatt, 's fellett. A' *parallela* lakosi tsak nem fél esztendei nappal, 's fel esztendeji éjszakával birnak egy más után: mert az Ekliptika felet fel esztendeig látják; félig nem. A' göntzöliek napja 21. Mártziusban kezdődik, 22. Szeptemberben végződik; akkor a' déli sarkiak napjok támad.

24. l. 2. rész a' föld figurájáról.
48. l. 3. rész a' föld nagyságáról. 57.
4. r. *De plagis*, a' Tartományokról. A' fő rendűek: Nap-kelet, Nyugat, Éjszak, Dél. A' kelet és nyugat három féle: téli, egyerányos napi, nyári (mintha mondanád: leg-rövédebb, közep, 's leg-hofzfszabb napi) Ezekre a' le-irt déli linea mutat. Annak egyik végén az éjszak, a' másikon a' Dél, túl, 's innét a' Kelet, 's Nyugat lezend. Az így irtatik-le. Vettefsek egy azon közep pontról három négy

Plagæ
Tartomá-
nyok.

Déli linea.

na-

nagyobb nagyobb tzirkulus, (karika kerület) A' közép pontra állittasék egyenes veszfzö (stilus), 's regveli 9. óratól fogva 11-ig, déli egy oratól fogva 3-ig lásd mi helyén éri a' karikákat innét-is amonnét-is az árnyék: azokat a' pontokat, mellyeket (mind a' két felől) a' veszfzö árnyéka érte, ereszd öszve lineákkal: (ha három a' karika, három helyen fogja mind a' regveli, mind a' dallesti karimán érni az árnyék) azokat a' lineákat vágd ketté egyenes lineával, úgy hogy mindenik szög 90°-ú legyen. Ez a' linea déli linea leszén. Leg-jobb azt a' Nap álláskor vonni.

62. A' Mágnes tö-is, egy kis elhajláffal, az éjszaki tartományra mutat. A' nap egyenlőségkor könnyü a' közép keletet, 's nyugtot észre venni: mert akkor a' valóságos kelet, és nyugat helyén emelkedik, 's enyészik a' Nap. Éjjel néz a' farki tsillagra (a' kis göntzöl farka tövénél) Vess azon és a' fejed felött lévő zeniten képzett karikát a' tsillagon túl az határozóig. A' hol az a' karika az Határozót éri, ott az éjszak. Az erdőben vágj-el egy fa ágat, 's nézd melly felől sűrűebb a' fa. Arra vagyon az éjszak: mert a' déli meleg egyik felől meg-ritkitja a' fa részét, az éjsza-

ki hideg pedig tulajdon része felé tekintő lap táját meg-sűrüsíti.

A' déli linea áthatatos. Chazelles az Egyiptusi nagy hegy-tornyot (pyramidem) meg-mérvén vette észre, hogy annak négy szegleti, pontig egyeznek 's tellyességgel a' világ négy Tartományival; úgy hogy egyik szeglet éjszakra, az irányába való délre, emez keletre, amaz pedig nyugotra tartson hiba nélkül. Az nem esett történetből, és így 3000. esztendőnél tovább tart az az állandóság. A' mit Tikhóból ez ellen lehet vetni (mintha változnék a' déli linea, arra könnyű a' felelet. p. 64) Volter petyegése a' linea változása felől varga ítélet Apelles képéről (p. 65.)

Övek zone

66. Az Övekről. Az Egyesítő karikától fogva a' Térítőkkik lévő 46° , $58'$ -mi nagy hely $= 708\frac{1}{2}$ német mérföld (mert $1^{\circ} = 15$ német mérföld) Ez a' nagy hely heves öv. A' Fordítóktól avagy a' Térítőktől a' farki karikákig éjszokról 43° , 's délről-is 43° , az az: innét-is amonnét-is 645 német mérföld: mert $43 \times 15 = 645$ enyhült öv (zona temperata) mind a' kettő. Az hideg öv onnét a' farkokig ér $23\frac{1}{2}^{\circ} = 352\frac{1}{2}$ mérf. egyfelől. És így az öv öt $= 5$. egy a' heves: kettő az enyhült, kettő a' fagyos. A' gráditsok szá-

ma

ma a' fél déli karika alatt, melly minden övet be-foglal = 180° ha a' $58'$ hatvanná teszszük, mert $46^\circ \times 58' \times 43^\circ \times 43^\circ \times 23_{\frac{1}{2}}^\circ \times 23_{\frac{1}{2}}^\circ \times = 180^\circ - 2'$. Es $180^\circ \times 2 = 360^\circ$.

Az heves öv alatt való lakosokra a' Nap fugári egyenesen, függősen es-
nek (verticaliter) noha egy kis haj-
lással a' Térítőig. Azért a' régiek
ott élő embereket nem véltek lenni.
De vannak (a' mint elébbenyi könyveink mutatják) 's azok az helyek bőtermékenyek: mert a' meleget megnyihiti csak a' hoszszú éjszaka - is (hogy a' szelekről ne szoljak) Az éjjeli idő hoszszá az Egyesítő alatt 12. orányi. Azon heves övnek szélyein pedig a' térítő karikáknál nem rövidebb az éjszaka 10. oránál, és $\frac{1}{2}$ -nél. (A' szelek rendit ki állandónak, ki álhatatlannak mondja. Azonban tessék ízzó Ur 67-dik levele lapjára nézni) Azt-is észre kell venni: hogy az heves öv alatt fok az eső (a' mint elébbi könyveink-is mutatják) az eső néhány 3. sőt több hónapi: főképpen az hegyes helyeken: mellyek a' gözket magokhoz vonván, 's sűrűbbé tévén, esőt támasztanak. Sok ott az örökös hóval meg-tetézett hegy-is.

Kétszer valóságos egyenes függő képpen éri az Egyesítő alatt la-
A' meleg oka.
kó.

kókat a' Nap (az heves övön) 's annak egész szélelségén; mikor a' Fordítókhoz mégyen a' nap, 's midőn onnét visszfa tér; még-is melegebb vagyon a' Térítők alatt: mert itt tovább mulatván a' Nap a' Nap-állaskor (in solstitio) egymás után való több napokig éri a' Nap a' zenittyeket. Az enyhült öv alatt közép-szerű a' hideg és meleg; a' Nap sugar hárántékoson esik az ott lakókra. Vannak lakofok az hideg öv alatt-is; Uj-Zemlân Spitzbergán, Grenlandián; de nem olly számosan, mind a' heves öv alatt.

Az hideg
öv lakói.

Tél, és
Nyár.

Azon heves öv alatt csak tél és nyár vagyon; de az esőnek idejére nézve főképpen. Az enyhült, és hideg övek alatt tél, tavasz, nyár, ősz uralkodik. Az éjszaki részen hosszabb a' nyár a' télnél 5. nappal; a' tavasz az ősznél 4. nappal: ellenben pedig a' déli félen.

Az enyhült öv alatt a' hol a' sark emelése (elevatio poli) 48° , és 50° , p. o. Austriában, Tseh Országban, a' Nap-állás előtt, és utánna 8. nappal merő estvéli és regveli hajnalból áll az éjszaka (crepusculum) mert az éjszakának idejen akkor 18. grádsnyinál alább nem jár a' Nap az határozó alatt.

Climata.

Hajlások.

71. l. A' föld-írók az övek közé (Climata) hajlásokat állítottak; a' nap,
's

's éjszaka hosszának mindenütt való ki-végzése kedvéért. Az hajlás (a' Clima) a' két egyközű karika közt lévő olly köz, mellyen a' leg-hosszabbik nap $\frac{1}{2}$ órával hosszabb a' mellette lévő köz-beli leg-hosszabb napnál. (ha még egy karikát képzünk egyik egyik között $\frac{1}{4}$ egy negyed vagy fertály Orányi különbségre-is mutathatunk, a' két szomszédú leg-hosszabb napok között) tudniillik az Egyesítő (Æquator) és Térítettök között. Ez a' hely szélységére-is mutat osztán egy dologgal. De holott a' föld külsőb hajlásu, szűkebb a' Clima-is a' sarki karikákig egymás után. És így a' Nap hosszának nevedése nem szinte olly mértékkel nevedik, a' mellyennel maga a' grádits. Példa az első hajlásokra. Az Egyesítő szomszédján az első Clima, hajlás elején a' nap hossza 12. óra: az hely szélység mértéke = 0. a' végén a' nap hossza 12. óra 30'. a' közepén tehát 12. óra 15'. a' szélység vég mértéke 8. 25. közép. 4. 15. és így továbbá p. 73. (Azon a' táblán mint egy közép, de nem szinte közép része vétetik-elé a' hajlásnak.)

Az hajlások (Climata) az Egyesítőtől a' hol a' nap hossza 12. óra, kezdődven egész a' sarki karikákig az
az,

az, 66 gráditsnyiig $31'$ -ig terjednek. Itt a' nap leg-nagyobb hoszfza 24. óra. Az a' köz (az Egyesítőtől a' farki karikákig) 24. hajlást, Climata, foglal magában. Annak az oka nyilván való: mert az Egyeztetőnél, 12. az óra; a' farki karikáknál 24. amattól eddig 24. fél óra az az 24. hajlás (Clima) talál-tatik. A' térítőktől a' farkik 6. a' Cli-ma. Ezek nem fél orával, hanem egy egész hónappal nevedednek. Tűdniil-lik mennél magassabb a' fark az Hatá-rozó (Horizon) felett, annál hosz-szabb a' nap az Æquator és a' farki ka-rikák közt. Holott a' nap 1. óra alatt 15. gráditson nyargal-által, látni való, hogy $\frac{1}{2}$ óra alatt $7\frac{1}{2}$ gráditson jár-által. Ha tehát a' Clima hajlás nevededése szerént a' fark $7\frac{1}{2}$ gráditsal fellyebb emeltetik, a' Nap-is $\frac{1}{2}$ orával tovább jár a' Határazó felett. Ellenben a' farki karikáktól fogva a' farkokig nem a' farknak nagyobb nagyobb fel-emelésé-től függ; hanem a' napnak a' Fogyasz-tón (ecliptikán) való tovább menésé-től. 's a' t. p. 76. És így az 67° , és $21'$ alatt a' Nap hoszfza nyáron 31. egész nap 12. óra, télen 29. nap 11. óra.

Az $67^{\circ}, 30'$ alatt, Nyáron nap hossz. Tél. éjsz hossz.

33 nap 17 óra 31 n. 13 ór.

$68^{\circ}.0'$ . . 41 . 14 . 39 . 2

$71^{\circ}.0'$ . . 73 . 14 . 69 . 6

$80^{\circ}.0'$ . . 133 . 13 . 126 . 20

$80^{\circ}.30'$. 136 . 8 . 129 . 4

$89^{\circ}.30'$. 183 . 19 . 176 . 9

$90^{\circ}.0'$. 186 . 17 . 178 . 12

Az hosszszat arra mérjük, a' mer-
 re messzsebb ismerték a' régiek az Az Hossz-
 szaság, és
 szélesség
 mértéke,
 helységeket; a' szélességet; a' mer-
 re kevesebbet ismertek. (80. l.) A' szé-
 lység nem egyéb, hanem az helynek
 az földi Egyesítő (Æquator) tól való
 messzse vagy közel-létele. Az hely
 szélessége mindaha egyez a' fark
 fel-emelésével. Az hosszszaság, avagy
 az hely hosszszasága nem egyéb, ha-
 nem az helynek az első déli kariká-
 tól való távul vagy közel-létele (di-
 stantia) a' gráditsok Nap-nyugatról
 Nap-kelet felé számláltatnak; a' földi
 helyekre nézve (a' tsillagok hosszsa
 ellenben keletről nyugat felé számlál-
 tatnak) Ha az hely nem fekszik egye-
 nesen az Egyesítő (Æquator) alatt;
 annak köz erányu karikája (Circu-
 lus parallelus Æquatori) a' melly a-
 latt fekszik az hely az ő gráditsi-
 val reá mutat az hely hosszszára.
 Mindegy akár a' gráditsokat, akár az
 órá-

órákat számlállyad, mellyek a' grádit-
soktól függenek. A' nap 24. óra alatt
egy azon Délihez viszsza ér, 's 360.
grádit által nyargal. A' két délinek
külömbözését tehát mind a' köz grá-
ditsok, mind a' gráditokhoz tartozan-
dó órák jelenthetik. Ezekről az ég-
vizsgálásához tartozandó tudományhoz
illendőkppen hosszszafán 's bőltsen
vetekedik, 's tanít a' Könyv-író a'
80. levél-laptól fogva a' 106-ig.

Árnyékta-
lan és
egyéb
népek.

106. A' föld Lakosiról, az ár-
nyékre, és egyébre nézve. *Asciü* ár-
nyéktalan népek azok (kik fejek fe-
lett lévén egyenes függő képpen a'
Nap, délben árnyékot nem vetnek.
Amphiscü, a' kiknek (az heves öv alatt)
hol éjszakra, hol délre vetődik az
árnyékjok. *Periscü* (az hideg öv alatt)
egy azon nap holott őket a' Nap ke-
rűli, egy azon nap környül kerűli
az árnyék-is. *Heterosü* az enyült öv-
alatt éjszak felé, az az mi nálunk
mindenkor dél felé áll a' napunk: és
igy az déli árnyékot éjszak felé vet-
jük. Ellenben az enyhült öv alatt a'
déli rész lakosinál; a' déli árnyék ho-
lott a' nap éjszakról áll nekik, az ár-
nyékot dél fele vetik délkor. A' la-
kásra nézve *Antipodes*, a' kik a' föld
másik részén ellenben-által ugy lak-
nak, hogy a' lábok a' mienk ellenében
lé-

légyen a' mienktől az oda érő veszfőnek ellenében; 's akkor vagyon telek 's éjszakájok, mikor másoknak napok, 's nyarok. *Antoeti*, a' kik egy azon déli alatt de különböző farkok felé különböző köz - arányú parallelus karikák alatt egy azon távul tetelben laknak az Egyesítettől. Egy azon időben vagyon déllyek 's éjszakájok. *Perioeci* egy azon egy közü karika - parallelus alatt laknak, úgy, hogy a' déli karikának fele egyik *Perioecus* népe légyen, a' másik a' másiké: egy időben vagyon telek, nyarok, 's a' t. de napok éjszakájok különböző időben.

108. l. Az égi golyóbisnak hasznáról a' kérdések meg-fejtésére szolgál.

129. A' földi golyóbis tulajdoni-
 ról a' kérdésekre nézve így tudósít; Kérdések
 's az hely hoszfsza, és szélye így tá-
 láltatik-fel a' golyóbis által. 1. Az elé
 adatott hely p. o. (Póson, Buda, Kon-
 stántzinápóly) vezetefsék a' déli kari-
 ka alá. 2. észre kell venni az Egyez-
 tetőnek melly gráditsa áll azzal az
 hellyel a' déli karika alatt. Ez a'
 grádits az adott helynek hoszfszaságá-
 ra mutat: az az: ki-tudódik, hány
 gráditsnyira távozik-el az első délitől
 (a' primo meridiano) 3. számláltassa-
 III. Szak. G nak-

nak-meg a' gráditsok az Egyarányási-
tó, vagy Egyesítő (*Æquator*) kari-
kától fogva addig az helyig, ezen
gráditsok száma szélység lézen, 's
az *Æquatortól* való távul-lételre fog
mutatni. p. o. Tedd Párist a' déli kari-
ka alá; észre veended, hogy az *Æ-*
quator 20-dik gráditsa lézen a' déli
karika alatt. A' Párisi hosszúság te-
hát 20. gráditsnyi. Számláld-meg ofz-
tán a' gráditsokat az *Æquatortól* a'
déli karikának azon pontyaig, a' melly
alatt Páris vagyon: találsz 48. grádi-
tson, 50'-ra. Ez a' Párisi szélység.
Azt a' föld abroszon-is véghez lehet
vinni; Ha tudniillik jól észre vész-
szük mi lineák mutatnak a' déli kari-
kákra, 's a' t.

Hogy kell meg-mutatni, melly
helyeknek vagyon egy azon szélyef-
ségek, vagy farki fel-emeltetések va-
lamielty elő adott helyel p. o. Párisfal?
Fel. Páris vezettefsék a' déli alá. Je-
gyeztefsék-meg ez a' grádits, mellyet
Páris ér, kretával, úgy hogy a' kréta
onnét az adott helyet (Párist) nyallya.
A' golyóbis viszfzába fordittatván ir-
jon-le az *Æquatorral* egy közü kari-
kát. Azon helyek, mellyeken illy
karika irattatik, mint egy azon szé-
lyefségűek.

Há meg-mondatik mi az helynek szélye, hoszfza, hogy kell az helyet p. o. Párist a' golyóbison fel-találni? Páris szélet hoszfzát el bb tevem-ki. 1. tehát Az Egyesítőn (Æquatoron) számlallý az első deli karikától annyi gráditst; a' mennyi az hely hoszfza számára adatott. (itt 20°) a' talált grádit sok utóilyát (az 20-kat itten) tedd a' deli karika alá. 2. állyon egy helyben a' golyóbis; és számlaltassanak annyi grádit sok az Æquatortól a' delin éjszak - felé (vagy del-fele) a' mennyi az adott szélyességgel egyez. Az utolsó grádit az adott helyre mutat. Leg alabb ott kellenék az adott helynek a' golyóbison találtatni. Így kézzitétnek; 's jobbittarnak-meg a' golyóbisok.

Hogy kell fel-találni azokat az helyeket az hideg öv alatt; a' melyekben bizonyos napon a' Nap nem kél, vagy nem nyugszik? tefsek a' 132. és 133. levél lapra tekénteni.

Ki-adván bizonyos helység óráját p. o. (Budán hét óra vagyon) hogy kell egyéb ki-adott hely órájára találni? *Fel.* A' melly hely órája ki-adott, az a' deli karika alá vezettetsek; az óra mutatója pedig a' ki-adott orára helyheztettefsék. Forditafsek a' golyóbis míg a' Déli a' a' nem

fordúl ama' másik ki-adott hely, a' mutató a' kívánt órára mutat. p. o. Bétsi regveli 8. órákor hány óra vagyon Moskuában? 1. légyen, vagy tételsek Béts a' déli-alá; a' mutató 8ra. Moskua fordittasék a' deli-alá; a' mutató 10. orát fog mutatni. A' talált óra ha közelebb vagyon délhez, mint a ki-tett óra, (itt 10. közelebb délhez nyoltznál) az a' jele, hogy az olyan hely (Moskua Bétsnél) Nap-keletüebb; és így, hogy Moskuában hamarább kél a' Nap.

Melly helyen mikor kél a' Nap, hogy kelleffen a' golyóbison fel-találni, meg-mondám a' Böltselkedésemnek 203-dik száma alatt.

Hogy kell a' vízszálos lábuakra, Antiopedesekre találni, 's több a' félire? meg-vagyon a' 138-dik levélen.

Szelek.

141. lev. A' szelekről. Napkeleti *Solanus*: Éjszaki, *Boreas*; déli *Auster* vagy *Notus*: nyugati, *Favonius* vagy *Zephyrus*. Vannak ezen sarkiakon kívül fok *Ost*, *Vest*, *Nord*, *Sud* nevű egyéb kötött nevezetű szelek.

Föld-abrosz.

142. A' Mappának, a' Feld-abroszának készítéséről. A' *Planispharium* nevű abrosz ki-terített golyóbis (*globus in plano exhibitus*) fél fél golyóbis tetejét adja-elé; egyik lapon Európát, Ásiát, Afrikát; a' másikon, Amerikát. Itt a' szélység grádsi az

Egye-

Egyesítőn mutattatnak, melly a' lapos golyóbist ketté szegi; mutattatnak pedig jobbról avagy kelet felől balra, avagy Nap-nyugat felé. A' déli karikának gráditsi a' két lapos golyóbis körül lévő karikán vannak. Ez az első, avagy Ferri Szigeti déli karika. Vannak olly ki-terített golyóbisok-is (planisphæria super plano æquatoris descripta) mellyeken a' sarkok (polufok) a' fél golyóbis középen vannak. Ott a' szélesség gráditsira a' déli karika mutat, melly a' két fél-golyóbist ketté szegi, 's a' két farkon vettetik által; az hosszúság gráditsi itten a' fél lap golyóbis környén (vagy környéken) vannak azon az utolsó karikán, melly az Egyesítőt (Æquatort) képzi.

A' generális Mappák, mellyek egész egy világ részt, vagy Országát adnak előnkbe, *Χωρογραφία* nevet vífelnek; mintha mondanám: nagy tartományt írva-elé adó abrosz. Mappæ topographiæ, apróbb helyekre (még a' falukra-is) mutató abroszok. Akár mi nagy golyóbison, és abroszon-is keveset lehet szem eleibe tenni, és így nem tellyesek. Vannak hajós abroszok-is, mellyeken a' vizek 's tengerek tétetnek-elé. Az ilyenek közt azok lapos abroszok (planæ mappæ)

a' mellyeken a' déli 's egyközű (parallelus) karikák egyenes egyközű lineákkal vannak ki-téve. (reductæ) a' hol a' déli karikák a' sarkoknál egy tsutsra mennek öszve; az egyközű parallelus karikák pedig egyenes egyközű lineákból állanak. Oda tétetik a' szelekre mutató rófa is. Az abroszok a' velekedés szerént iranak, melly a' földet Sphærois rendű tojás modunak tartja, úgy hogy a' végei szorosabbak legyenek. A' kelet jobbra, a' nyugat balra, az éjszak fellől, a' dél alól iratik. A' déli karikák a' sarkon egybe gyűlvén, az hosszúságra mutatnak. (A' földi terített golyóbison ezek a' számok az Egyesítőn vannak, melly az abrosz közepén vonatott) az Egyesítővel egy arányú karika képek a' szélység gráditsira mutatnak a' generalis abroszokon. A' déli, 's egyközű (parallelus) lineák minden 15. vagy 10. vagy 5. grádits után találtnak. A' topographicus rendű abroszokon pedig minden 1. 2. 3. 's a' t. grádits után iratnak. Találtatik ezeken mér földekre mutató lap-tó is (scala).

Következik az abrosz tsinálás mestersége.

Változá-
tok.

155. l. A' golyóbis készítésről.
Itt az Nap-egyenlőségének előre való
me-

menéséből mikép leheffen az el-múlt idökre találni, szép tudománnyal megmutattatik. Már a' mi golyóbisok a' kezeink közt forganak, az ég állapottját nem szinte ábrázolják - ki helyesen: mert, a' mint amoda fellyebb jelentök, 72. esztendő alatt minden tsillag egy gráditsnyival lép előbb Nap-kelet felé nyugat felől.

A' végre tehát, hogy a' golyobison az ég láttatja minden idöre szem eleibe tetethessék, adassék az égi golyóbishoz egy réz karika, melly *Æquator*, Egyesítő legyen, más réz karika, melly *Ecliptica* Fogyasztó, 's 3-dik negyedik melly mind a' kettő *Kolurus* legyen. (Ez senex Benjamin Mártinnak találmánnya.) Ezek a' karikák szorittassanak az *Ecliptica* Polusához. A' Fogyasztó sarkához (ezek a' sarkok a' világ sarkaitól 23° és 29° -ra távoznak) A' szorítottok meg-eresztése után az emletett karikákat minden felé leheffen fordítani; úgy hogy, mintha a' *Kolurus* 25920. esztendő alatt az *Ekliptikának* minden ponttyain mozognának. (Amott Pláto nagy esztendeit 26000-ből állónak mondánk; de azomban annak 80. héjával: 25920. esztendő alatt mennek előbbeni helyekre a' planéták (a' bűjdosok) Holott tehát ezen időnek valamelly

részében a' tsillagok, 's idő rendi esztendő részek (tavasz, tél 's a' t.) különbözik a' más igen meszsze lévő idő-bélitől, a' golyobisnak illy rendelkezése azt mind meg-mutatja. A' jövőendő p. o. 6500. esztendőre (ama' nagynak majd negyedire) így rendel a golyóbist. Minden 72. esztendő számára egy gráditsal tolaftsék meszszebb a' világnak mindenik farka (Itt mint hogy a' ki-adott 6500. esztendő mi tölünk számlálván olly meszsze majd $\frac{1}{2}$ a' nagy Plató esztendejének, 90. gráditsra kell a' farkokat taszítani meszszebb) ebből látni való lejend, hogy 1. a' Nap-egyeztető æquinoctialis pontok az égnek ama képzett helyen lesznek, a' hol a' Bak szarvu (Kápricornus) eleje vagyon. 2. az (æquinoctii verni) tavaszi egyező nap 22. Detzemberben élék. 3. A' tsillagok három állatos jellel, az az: 90. gráditsal előbbre mennek. 4. Az állatos karikának tsillagi négy jellel hatrább esnek az ekliptika elejéről: a' *Kos* tudniillik, *Aries* az *Oroszlányban* lejend. 'S így továbbá. 5. A' melly tsillagokat most örökké az Határozó felett látunk, akkor kelni, 's nyugodni fognak; mások ellenben örökké fen' lesznek. 6. Még tölünk nem látott tsillagokat fogunk szemlélni. 7. A' *Cepheus* jobb keze,

keze, 's feje közt lévő égi pont lé-
szen a' világnak északi farka.

A' régi idő fel-találása. p. o. He-
siodus beszéli, hogy az ő idejében
a' téli nap-állás után 60. nappal, a'
napnak a' Hal jelbe való lépésekor,
arcturus (a' medve farka, vagy a'
göntzöl rudja óra eleje) a' Nap-kelet
pontján kelt, támadott Nap-nyugat-
kor. Így kell a' végre a' golyóbist
rendelni. 1. A' nap legyen az Ekli-
ptikának azon részen; 's a' golyóbis
helyheztesék Askrának Hesiodus Gö-
rög Országai házájának szélysége ki-
mutatására 38° . 2. Mozdíttassanak a'
világ farkai az Ekliptika farka körül;
mig a' nap helye az Hal jel elején
nem lejjend; 's az *Arcturus* azon idő-
ben az határon (in horizonte) Így
3. Tapasztalni fogjuk, hogy az (æqui-
noctialis) egyenlő napi pontok az ekli-
ptikán a' Bikának 6. gráditsáig ballag-
tak előre, és így 36. gráditsnyira.
Ez a' hely térség, mellyen a' jelek
Hesiodus idejétől fogva viszsza men-
tek (változtak a' jelek) egy grádits
72. esztendeig mozdul a' másik helyé-
be. Legyen $36 \times 72 = 2592$. Az
az, a' mi időnktől viszsza, találunk
2592-re. És így (úgymond az Író)
Hesiodus Jehunak Israel K. idejében
Jónas Prófétaával élt egy időben; a'

mint jó esztendő Számlálók tartják. Igy lehet Ovidiusnál, Virgiliusnál, Ptolomeusnál, 's egyebeknél lévő jelek szerént nyomozni egyéb időre. Emlegeti Farnésius palotájában lévő ama Romai dűledékek közt talált golyóbist. Ott a' Kolúrus (*æquinoctialis*) 5. gráditsal távozik - el az egyenlő napi pontról; 's által vagyon vetve a' Kos (*Aries*) jobb szarván, és lábán. És így, holott $72 \times 5 = 360$; 360-nyivel (*Circ.*) utóbb tsináltatott ezen golyóbis, mint mikor a' Kolúrus az *æquinoctium* ponttyán vala. Már a' golyóbis azon jel-mutatásától 25. gráditsnyi változásu, és több, 's $72 \times 25 = 1800$. Az a' golyóbis Krisztus Születése előtt tsináltatott. Molt, mintegy 2200. esztendeje, a' Nap egyféségü Kolúrus a' Kos világos tsillagán (*per lucidam arietis*) völt által vetve. Több illy szép tudositással kedveskedvén Izzo Ur Könyve a' 158. levélen végződik.

Iráni Budán 1782. 9. Mártz.

LXXXV. K Ö N Y V,

Olvasztatott illy nevű Könyv. *Nachrichten von Marókos, und Fes.* Im Lande selbst gesammelt in den Jahren 1760. bis 1768. Marok, és Fesz Országok felől azon Országokban szedett Tudósítások. Irá Höst György, Dániai Tanács Ur. Nyomtatott Kopenhágban 1781-dikben. Képe-alá illy vers iratott.

Höst.

Qui Calpen, Abylamque, Orbem veteremque, nouumque

Qui mundi et solis iunxit utrumque latus :

Principibus placuit qui Mauris ; quique Co-
danis,

Mentis et artis amor deliciaeque placet :

Hoc fuit ingressus vultu praeclara minante,

Respicit hoc rediens Höstius Orbis iter.

An. 1778. Aet. 45.

A' Könyv Dániai nyelvből tétetett németre. Az Író azt Fridriknek a' Korona örökösének ajánlá-bé 1779-dikben : Kopenhágott. Ott azt beszéllé : hogy a' Marók, és Fesz Ország hatalma, 's Várali szabása (Politikája) mindennap nevededik. A' Dánusok eleji : a' Vandalusok, Gottusok, Normánusok, Mauritániában jelleskedtek. Onnét a' Romaiakat a' Vandalusok verték-ki. Azután a' Görö-

Maroki
régí Tör-
ténetek.

rö-

rögöket onnét a' Gottufok üzték-el; birták-is azt addig, míg a' Szeretsenyek oda nem érkeztek. Azoknál az a' hagyomány: hogy a' Keresztyénektől fognak onnét ki-veretni. Ki tudja: talán abban nekünk-is részünk leszzen? Dánia Mauritániával frígyes barátságban él.

Az 1. levéltől fogva Maróknak régi Urait, 's azután a' Szeretsen Fejedelmet adja-elé.

Maróki
Szeretsen-
nyek

8. Minekutánna a' Mähometán-fokká lett Arabok mintegy húsz esztendő alatt Síríát, Palesztínát, egész Egyiptust el-foglalták volna. Az *Arazin* nevű Arab nemzet, mellyet Dioskórides *Saratzinnak*, Szeretsennek nevezet, Afrikának minden helyét el-rabolta Tran ghiáig. *Akba ben Nása* vezérlése által. Akkor a' Görögök uralkodtak ottan az Afrikai emlétett, 's Akbától el-nyomott népen; melly nép *Breber* nép nevet viselt. *Akba* után harmadik völt *Musa*, ki Spanyol Országat el-foglalá. Most az ott Országoló Király neve, ki az egész Marókai Birodalomban parantsol: *Mohamed ben abdallah ben Ismail elhoseini*, az az nevezetes ditsőségű, az Isten szolgájának fia, Ismail fia, Hasein nemzetéből. Meg-fordult Mekkából. Magát leg-szentebbnek tartja: rút fös-vény-

Maróki
Fejedelem

vénységű. Igéretit meg-nem akárván tartani, azt felelé annak, a' kinek tartozott: hát Keresztyén vagyok - é én, 1718-ban született. Ur. 1753-dikától fogva a' Danusok, Anglusok, Spanyolok, Velentzeiek, Frantziák békefséget szerzetek vele; noha a' Spanyoloké 1774-dikben fel-bomlott. Mind ezek közt azokat kedveli leg-főképpen, a' kik neki leg-többet adnak. Tsak a' Török Tsászártól fel, 's néha ajándékkal tisztelet: tart az Algeriai hatalomtól-is, melly fok Maurust, (Mórt, Szeretsenyt) foglal magában, de a' Török birtok alatt. Tunissal, Trábyssal nem gondol.

Az 70-dik leveltől fogva Marok helysegei irattatnak-le.

75. Maroknak fő Városa színt azon nevű, úgymint Marok: egy óra alatt ló-háton környül nyargalám, söt léptetve ló-háton meg-kerülem. Sok benne a' düledék, 's üres hely: tisztátalan: teli döglött ebekkel, matskakkal; a' házok jobbara hicványok: teli kígyóval, skorpióval; bűdös féreggel. Ott lakik a' Király. Láttatnak szép épületek-is: nagyon erős Vára. Atlás hegye onnét fél napi járó földnyire fekszik. A' teteje örökké havas: tla = fel-keles. A' Nap fel-kelését a' túlsó lako.

Marok
Város.

Atlás
hegye.

lakosi róla látják az, az, mintha onnét támadna.

Marok
népei.

Mórok,

Kuskus
étel.

Evés
módja.

99. Marok lakosiról. Azok most 1. Mórok, 2. azoktól különböző Arabok: 3. Breberek. 4. Négerek (Feketék) 5. Renegátok. 6. Sidók. 7. Keresztények. A' Mórok Városi Arabok, kik a' régi Getulusokkal egybe keveredtek. Sokat mondek rólok Száó Irásiból. A' *Kuskus* étel, mellyel közönségesen élnek: így készítettik. Tészta gyuratik vízzel. A' fazékba tétetik a' hús: a' fazék szájára lyukatsos serpenyő: abba az emlétett tészta: arra födel. A' tésztát által-járja a' hús göze, levé: ki öntetik a' hús: arra a' tészta: a' levébe irós vaj, safrány vettetik: fölibe kemény sült tojás. Ez a' *Kuskus*. Melleje ülnek, 's azt mondván *Besm, allah Isten nevében*, esznek az ételt a' tojástól kezdven: ahoz tsak jobb kézzel látnak, mellyet elébb meg-mosnak: a' ballal oda nem nyúlnak: mert azzal mosogatják testöket: az étel után azt mondván: *Elhemdo lillah, Hála Istennek*, fel-kelek.

Brebereik.

126. Az Arabokról szollván Niebuhrhoz igazítja az Olvasót. Marok Országban a' sátorok alatt laknak: szántó-vető emberek. A' Királynak adóznak. A' Breberek, úgy tetszik,
nem

nem egyebek, hanem a' Barbarusok, a' földnek régi lakói. Mahometánusok; de tudatlanok: el-hitetik magokkal: hogy Paraditsom a' helyek, ha Keresztyént ölnek: különös nyelvel élnek, és így a' Koránt nem értik.

136. Elé-tétetnek a' Breberi, és Mór szavak egyeztetve. Ott majd semmi hasonlatosságot se látni. Keresstem Magyarat; heába. Ezeket méltó észre venni.

Breber
szók.

Brebi szó . . . Mór szó . . Magyar szó.

Igna	-	Samá	-	Ég.
Istrén német. Sterne.		Nesghium.	-	Tsillag.
Aklid	-	Soltán	-	Nagy Király.
Akál ném. die Erde.		Erd	-	Föld.
Jen	-	Uahed	-	egy.
Sin	-	Adtenein	-	kettő.

Az Arabok a' hajokat nyérik; 's Arabok. tsak egy fürtöt hagynak. A' Breberek meg-hadják; hátra verik; de nyakig el-vágják. A' puskát fel-hajtják, meg-kaptják, 's azon szempillantásban ki-sütik.

141. A' Negerek Marok Ország-^{Feketék.} ba Guineából szakadtak. Jobbára rab szolgák, 's esztendőnként hozatnak Guineából a' vásárra a' Feszfszai Kereskedők által. Fel-valállyák a' Mahometanusságot. Kegyetlenek.

'sidók.

143. Vannak Marókban Asiából oda szakadt 'Sidók; ezek kevések. Számossabbak azok, kik Európából oda szakadtak; ki-hajtatván 1342-ben Olasz Országból: alsó Német Országból 1350-ben: Frantzia Országból 1403-ban: Angliából 1422: Spanyol Országból 1492-ben: Portugalliából 1469-ban. Fizetnek a' Királynak; de az Országnak leg-el-vetettebb, 's gyalázatban sínlődő népei. Jó nagy részek Spanyolul beszéll; 's azt a' nyelvet csak nem anya-nyelvnek tartják. Nintsenek közöttök karaiták, kik csak Mojzes öt könyvével élnek.

Renegátok.

A' Renegátok 'Sidóból, vagy Keresztyénből lett Mahometszerű Mórok. Betstelenek a' Móroknál-is. Senki sem hiszen nekik. Egy szóval gaz emberek.

Consul.

149. A' Keresztyének Marók Országban, vagy Konfulok, vagy Kereskedők, vagy Mester-emberek, vagy rab szolgák. A' Konfulok Dánia, Anglia, Frantzia, Svetzia, Spanyol, Holland Tartomány-béliek. A' parti Városokban laknak. A' Király eleibe a' Konful maga hazája módja szerént, le-tett süveggel, le-nem tett saruval. (saruffan) kardossal, ajándék bé-mutatóval járul. A' levél aranyos selyemben adatik-bé. Ha tetszik, így eresztetik

tik-el a' Konful: bono, bono = jól.
 Az vagy Europai szó, vagy Arabiai,
 mert Arabúl *taibon* = jól. A' 'Sidó tol-
 máts (Szó-váltó) terdepelve beszéll.
 Ha az udvarból meg-fordúl a' Konful, ^{Ajándék.}
 környül-állják othon a' látogatók, 's
 gorombával-is kerik: hogy adjon a-
 jándékot: mert látta Királyokat. 10.
 Mark = arany. Bele telik egy ilyen
 látogatás a' fok aranynak a' fok ud-
 vari fő, és al Tifztre való osztó-
 gatása miatt szokás szerént 2, 602.
 markra.

Az ilyen költség után, hogy a'
 Király többet többet fatsarhaffon-ki
 a' Konfultól, vagy Követtől, fok fé-
 le furtsa mesterségeket vet elé, 's a-
 zoknak véghez vitelére elé-rantja a'
 Mórokat, Keresztyéneket, 's 'Sidó-
 kat. Ajándékot kell minden eszten-
 döben minden Ország-béli Konfulnak
 bé-mutatni: az minden esztendőben na-
 gyobbra nevékedik. Az előtt száz,
 két száz arany elegendő volt; most
 ezer arany sem elég ndő. Ha jót
 tesz valakivel, ha csak egy tsésze
 kávéval szolgál-is, valahányszor jön
 azután, meg-kéri, meg-vész: ha az
 ájton álló szegénynek egyszer adsz,
 adni kell osztán annak örökétig. Bi-
 zonyos Kereskedő sokszor adott illy
 szegénynek. El-méne Egyiptusban,

's viszsza jövet öt hat hónapi elmaradása után megvetette rajta a' szegény a' Birák által azt az alamisnát, melyre azomban számat tartott.

158. A' Frantziák kis gyermekeket tartanak a' Konsulnál: ki szokásból megtanulja az Arab nyelvet; 's azután Szó-váltóvá tétetik.

Barátok.

161. Marok, és Mekne Városában vannak Sz. Ferentz Szerzetesfelei. Békével élnek; a' Keresztyén szolgaboknak szolgálnak. Mőrt megtéríteni nem szabad. A' Király számára tartoznak szájkokat, Kanáriai verebeket, ebeket hizlalni.

Imam.

167. A' Király magát Imámnak hívja, Egyházi fő Papnak: mert nem tartja magát Vallásbéli Törvény alá vettetetnek. Temérdek a' kintse, Katonája. Bévelkedék az Ország tengerről haramia hajókkal.

Elé-adatik oíztán a' Török Vallás a' Korán könyvből.

Korán.

233. L. A' Korán 3. részében így szól: Az Isten a' Turát (tudniillik) az ó Testamentomot, és az Evangeliumot küldötte, 's az előtt ezek voltak a' népnek út mutatóji. Megvalyák Mahomet Követőji: hogy sokat nem értenek a' Koránban: vannak írva ki-adott fejtegetőji.

247. Gyarló Orvosok. Jobbára ^{Tudo-}
Keresztyén Orvosokkal él a' Király. ^{mány.}
Keveset tudnak a' Történetekhez, föld-
isméretéhez: Hitvány az ég isméré-
se-is nálók. Noha Pénteket üllenek,
az hétnek első napja nálak a' Vasár-
nap.

287. A' Természet - teremtményi- ^{Ter-}
ről. Jobbára teven hordanak min- ^{Szekér,}
dent: mert a' Móroknál nintsen sze- ^{Oroszlány}
ker. Sok Oroszlány találtaik Meknes,
és Fesz táján; valamint Atlás hegyén-
is. A' teve 8, és tiz napig-is el-él
ital nélkül. Fekve rakják reá a' pod-
jászt; de ha nagy a' terh, fel-nem
kél, míg egy jó farka le-nem vetetik
róla. Tüske, kóró az eledele; az
úton pedig az árpa. A' Dromedár ^{Dromedár}
teve negyven mérföldet által-nyar-
gal egy nap. Olly 40. mérföldet tud-
niüllik, mellyből, egy napra elegendő
négy Dániai mérföld. Ezt nem hin-
nem, ha közönséges beszédből a' Mó-
roknál nem értettem volna. De a'
ki rajta így nyargal, gyakran a' vér-
hányásban meg-hal; noha az órát pa-
mukkal bé-tapasztja-is. p. 289. Tigris ^{Tigris,}
elég vagyon mindenütt. A' Sáska
kétszer, háromszor-is elé-jön eszten-
dönként a' kár-tevésre. Azomban
zsákokkal szedik a' fáskat a' lakosok, ^{Sáska,}
sóval meg-hintik, a' Kementzében

meg-sütik, és jó izüen eszik. A' Skorpio fok. A' ló tajtek, midön leg-jobban izzad, hasznosnak mondatik a' marása ellen. Sok nálak az arany, ezüst, réz 's t. a' f.

LXXXVI. K Ö N Y V.

Olvaftatott illy Könyv. *D. Richard Pocockes* 's a' t. Pokok Richárdnak a' Napkeleti, és egyéb Tartományokról I. Rész. *Erlangban* 1771. II-dik nyomtatás.

Sokat irtam mások nyomdokán Aleksandria 's Káirus Városáról, melyekről munkáját kezdi Pokok; azért ezeket ki-hagyom.

Egyiptus. 40. l. Az Egyiptusi hegy-tornyok irányában Nilusnál fekütt ama Babilon, mellyet az Eufrátes tájáról oda futamodott jövevények építtek, a' mint másutt mondám, 's Diódorus írja.

Memfis. 62. *Memfis*. Annak régi helye bizonytalan. Diódorus, Strábó, Heródus hivatik tanátsúl. Plinius szerint Memfis az hegy-tornyok, és Delta közt fekvék. Az hegy-tornyokat (pyramides) méregeti; 's valóban tsudálatosoknak mutatja lenni. Bé-voltak boritva síma gyönyörű kövel,

vel, melly az Arabiai hegyekről hordatott. p. 70. p. 72. A' temérdek Sphinx. nagyságu Sphinx oszlopáról vagyon a' szó. Hofzszabb 113. lábnyinál az én mértékem szerént úgymond Pokok; noha Plinius többet nem emlelt. Lyuk vagyon a' hátán; az ámittók a' jövendülésre, mire, azon járanak-bé a' gepélyek mozgatása kedvéért. Azután egyéb hegy-tornyok, és föld alatt lévő temetők, 's épületek vizsgálására, és rajzolására lép. Meg-látogatta a' Tömkelegnek dűledék tsudálatos maradványit-is. Az 102-dik levélen végződék.

94. l. Emlegeti a' Tömkelegnek A' Régi jeles épü-
terek foly-
tatása a'
Tömke-
legről. (a' Labirintusnak) szörnyü nagy épületit Heródotus, Diodórus, Strábo, Mela. Három mérföldnyire látszik nagy halom gyanánt. Heródotus 12. Egyiptusi együtt uralkodó Király munkájának; mások Mendesének, vagy Imandésének tartják. Akár ki volt, úgymond Pokok, abban mindnyájan meg-egyeznek az Irók: hogy az a' 12. palotából álló rettentés nagy épület három ezer szobát foglalt magában. Fele a' föld alatt volt, 's a' termésköben vala vágva. Fa nem volt az egész épületben. Idegennek lehetetlen volt belőle Kalauz nélkül ki-verdödni. Dédalus Egyiptusba utaz

zott, hogy az ő Kretai tömkelegét Minos számára azon remek szerént készítse. Látá Heródotus a' felső részeit nagy álmélkodással; de az alsókba nem éreztetett.

Malim. 103. l. József nevet vállaltam-fel, 's az oda való Keresztyén szokás szerént magamat Malimnak, avagy Urnak hivattatám. Meg-hagytam szakállomat, 's tellyefséggel Koptus ruhába öltöztem: vólt fekete palástom, előrelógó nyakra-valóm, szolgámmal, szóváltommal hajóra ültem Ur. 1737-dikben, Detzember 6-dik napján; hajóztam Nilus vizén. Láttam új hegy-tornyokat: ki-szállottam Sz. Antal Kalastromába: ott világi feleséges Papok laknak. Tűrhető a' Templomjok.

Ehadie. 110. Antinopolisba jutánk. Mostani neve *Enfineh*. Közel vagyom oda *Ehadie* nevű falu, mellyben csak Keresztyének laknak. El-hitetik a' Mahometánusok magokkal, hogy az nekik dögletes hely. Annak táján áll Sz. János Kalastroma, mellyben Papok laknak.

Akmin. 114. Akminba érénk. Talán az a' régi Panópolis. Ide helyheztetik a' régiek Pánnak, Ofirisnek, Perfeusnak egynehány történetit. Most Hertzeg (Emir) lakja: Arab, 's Barbariából ide szakadt Fejedelem. Én ott

a'

a' Frantziskánus Miszióáriushoz mentem. Ott fok Káthólikus Koptus látogatott meg. Az ott lévő 2000. Keresztényből mintegy 200. Romai Káthólikus. Meglátogattam a' Fejedelmet, ajándékot nyújtván, 's kegyesen fogadtattam. Nem messze vagy on oda bizonyos völgyben ama ^{Kalastrom} merő termés köből, 's abba ^{Bárlang.} szerte szétt vágatott rettentő barlangokból álló Kalastrom (Dermadoud, Martirok Kalastroma) nyilván oda rejtkeztek a' Kereszténynek az üldözése idejében. Egy kis Templom-is áll mellette. Vagyon ott a' köszikláról tsöppönként le-tsurgó viz. Vagyon Kút-is, mely uem a' Nilusból ered. Felgyebb mentem, 's két régi roppant Kalastromra találék. Görög rendű épület, és így a' Kereszténység elejébéli: mert a' Görög mód osztán az ^{Régi} építésben el-hagyatott. Láttam ott ^{Templom} a' kép faragás közt Sasat, és Keresztet; 's azt gondolám, hogy az az épület Ilona Királyné jó-teteménnyé. Mind a' két Klastrom Temploma szép épület volt. Az oszlopi Korintusi rend szerint állítottak. Azon oszlopoknak némellyiki a' fejezeteken a' rozsák helyett Kereszteket tartanak, 's mutogatnak (einige haben Kreutze anstatt der Rose, auf dem Kapitäl) p. 119.

Mind a' két Templom mellett két rétű (fel-házu) épület állott, 's barát szobátskáknak kellett lenniük. A' Templom veres gránittal vagyon meg-talpalva. Más egy Kalasfomba, mellynek dűledék Temploma most-is ropant, nem mészfe oda, utaztam, 's a' Barátoktól azon Templom maradványában vendégeltettem takarékoson.

120. Akmimban jelen voltam Karátson éjszakan a' Romai Kátholikus Kóptusok Misején. Malim Solimán ebédre hitt.

Mensheen 122. 28-dik Detzemberben el-indultam Akmimból, Aktal - mentem Mensheen Püspök lakásu Városon, Nyomorút; de talán ez volt Ptolomais. Látánk bizonyos hegyen Kop-tus Templomot: oda járnak a' Girge-béliek. Girge Saidnak, avagy a' felső Egyiptusnak fő Városa. (Hajón járánk; de ki-ki szállánk.)

Said. 124. El-berbi faluhoz juték (Az vala nyilván a' régi Abidus, mellyet Strabo 17. Könyv emleget) Innét hét napi járó föld Oafis, melly nagy-nak hivattatik. Az út olly homokos, hogy alig lehet rajta által-kelni. Meris tavának estvéli táján volt a' kisebbik Oafis. Emlegettetik a' harmadik Oafis-is.

126, Fourshouton a' barátokhoz (Frantziskánusokhoz) szállottam: kik ott Orvosoknak tartatnak. A' Schech titkos Íróját (Secretáriusát) meg-látogattam; és 5. vagy 6. font káfeval meg-ajándékoztam. Ő egy bárányt küldött a' Kalastromba; 's engem a' Schechhez vezetett. Néki-is ajándé-
kot nyújték be-tsinált gyümöltsből, 's üveg edényekből. Kérde, miért jöttem? En erre: hogy a' régi Váro-
fokat meg-látogassam. Felele moso-
logva: járának itt a' minap Frantziák,
's földünket meg-kemlelték: hogy idő-
vel el-foglallyák. 'S hát Angliában
nintsenek é olly régi maradványok?
ha a' mi emberünk illy végre hozzá-
tok jutnának, szabadon erefsztenétek é
mindeneknek nezegetésekre? Igért le-
velet, út mutatót, bátorságos járást.
A' barátoknál ettünk: a' titkos író
útra bárányt, és kenyeret küldött.
Hajóra ültünk; El-mentünk Hou, a-
vagy kis Dióspolis mellett. Ki-szál-
ván, meg-látogatám Dendera Városát.
Ez volt a' régi Tentira. Ott a' régi
Templom maradéka hosszan 200. lá-
bat, szélyessége 145. mutat. És így
hasonló egész egy Városhoz. Láttam
a' régi Koptus nevű Vároft. Ettől
nevezek a' Mahometánusok a' Keresz-
tyéneket Koptusoknak.

Tentira

Nagy
Templom

Koptus
Város.

Kárnak
Thébe.

Nagy
Templom

Tebe
Város.
kapuja.

134. Kárnákba érkezénk szépen fogadtatván a' Schechtől. Kárnák a' régi Thébe Városának maradéka. A' nagy Schech az ő titkos Íróját adá mellém, 's mindent szabadon meg-nézhettem, meg-mérhettem. Mellem állott segítségre a' Schech fia-is. Elfoglalá Nilusnak mind a' két partját. Diodórus a' kerületét 18. mérföldnyinek, Strabó az hosszát 10. mérföldnyinek írta. Ott volt Memnon oszlopa; a' neve másképp Dióspolis, melly két rettenetes nagy Templom között fekütt. Thebe Városának száz kapuja, talán száz palotának kapuji voltak; ide számlálván a' Templomok kapuit-is: mellyekből 200. szekér kitakarodhatott a' Katonákkal együtt a' táborba. Most Kárnák hitvány; 's a' nép a' Templom mellett lévő gunyhókban lakik. Ama nagy Templomnak dűledéke, mellyről Diodórus Szikulus szől, majd fel mérföldnyit foglal-el hosszában. (Meg-merte, 's kiteszi nyomdokát Pokok a' 138. levél után) Diodórus a' kerületét $1\frac{1}{2}$ mérföldnyinek mondja. 45. réfní volt a' magassága: 24. lábni vastagsága volt a' falnak, azon Irónak bizonyossága szerént. 'S noha Diodórus írása hihetetlennek látszatott lenni; de maradvány részei még annál-is többet 's

na-

nagyobbat hirdetnek felöle. Nyoltz be-járása vagyon a' Templomnak. Az első kapu síma gránitból gyönyörű hieroglifikon képeket mutogat: azok közönséges magasságot meg-halladó emberi egész képek; 's drága fiuom munkából állanak. Láttatnak Oriás teremtek-is. Láttam olly oszlopokat, mellyek Keresztet tartottak: a' négy eredetet (elementom) jelentésére. Nékem úgy tetszik, 12. kapuja volt, 's az én vélekedésem szerént ezen Templom hossza mint egy fél mérföldnyi volt (*muss meines Erachtens der Tempel beynabe eine halbe Meile lang gewesen seyn. pag. 139.*) Emlegeti az ott álló gulyákat (fugas tornyokat) emleget temérdek fok faragott képet, külömbféle abrázattal. Egynehány fugas torony áll most-is. Az mind veres gránitból készült-el.

145. El-menék *Bab el melukkere*, avagy a' Királyok udvarára. Ez a' neve a' közel lévő hegyeken a' régi Királyok temetésének. Azok a' kö-
sziklák alatt belől látzatoflak. Láttam ott szép kép-íráfokat, mellyek
nok két ezer esztendőnél idősebbek, gyönyörű friss szinűek. A' faragott képek, Szobák, utzák, 's t. a' féle, mind tsudálatos. Emlegetik nagy álmelkedással a' régiek-is. Ott fáklýák-
kal

Babel
Meluke.

Temetők.

Föld alatt
lévő
Paloták.

kal jártam a' Schech fiával; 's mindent a' mit szemléltem, lelkem nyugtával tsudáltam. Vannak ott olly paloták-is, mellyekbe talán hives levegő kedvéért egynehányszor laktak-is a' Tébai Királyok. Egyik rész, úgy tetszik, Keresztyén Templommá változtatott: mert az hieroglifik Írások mind bé-vannak gipszel mázolva: azon a' mázon Krisztus szép fényességbe gyönyörűen le-vagyon írva,

Memnon
oszlopa.

Ezek után Memnonnak temérdek oszlopa iratik-le. Ott láttatik közel ülve. Lyukatsos gránitból áll. Görög Írás vagyon rajta. Sok arról a' vetekedés. Ha Memuone, vagy Merkúrius? nem régi, hanem a' régiből tűzött fűzött. Mondják, hogy ha a' nap éri az ajaka mozog; de azt-is mondják; hogy azt csak hallák; senki se látta: 's hogy a' básáltes könek az a' tulajdona az ajakán: hogy a' Nap kelő sugárra pattogjon.

Ofiman-
duás.

158. A' nép alkalmatlankodott az hajómnál, azt repesgetvén, hogy kintset kerestem, 's találtam. (Emlegeti Pokok ezek után fáradhatatlan járkálást Tebának a' tulsó parti düledékének szemlélésére: az oszlopok, fargott képek, roppant Templomok maradványi új dolgot szerzenek a' merégetésre) Látta a' rettenetes palotának,

nak, Ofimánduas Temetőjének maradekit. A' ki Tebának maradványit látja, tsudállyá: hogy el-romolhattak. Mondják, hogy a' Görögök változtatták a' Vároft Thebára, mellyek neve *Sekeba* volt.

Sekeba.

192. A' veres tengertől mintegy hét mérföldnyire, Fajuméhez nem messze áll Remete Sz. Pálnak, és Sz. Antálnak Kalastroma. Elé-adatik mint a' kettőnek a' képe.

Kalastromok.

193. Vízfsza evezünk ó Kairba, 1737-ben, meg-járván Nilus esetéig, 's onnét vízfsza az utamat szereztséfen három hónap alatt. Emlegeti azt a' Kigyót-is, mellyről fok babona féle mesét beszéllenek a' lakosok.

Kair

Kigyó

Három napot tölték Kairban, 's hajóra ültem Joppe fele: hogy Husvétkor Jerusálemben leheffek.

195. Jerusalemből meg-fordulván, Kairusból a' Karavánával Sinai hegy fele utaztam. Suezhez érénk. Az lehetett a' régi Arsionoe.

Sinai utazás.

Suez.

213. Vád Fáránba, Fárán völgyébe érkezénk. Sz. Katalinnak a' Sinai hegyen lévő Kalastromába kötélen huzattam-fel; holott kérdés: hová akarnék először menni, a' szobába-é, vagy a' Templomba? ide menék leg-először. Ott egy éneket végzetek, meg-mutatták Sz. Katalin kopor-

Fárán.

por-

porsóját, 's a' vendég szobába vezettek.

Sinai
hegy e
Horeb.

214. Sinai hegyének része egyik nevezet szerént Sinai, a' másik Horeb. A' Kalastrom Horeb hegyének tövénél áll résznyére.

Rafidium.

Forrás a
köszikla-
ból

Sinai hegyének Nap-nyugati, 's déli része felől keskeny völgy vagyon, melly Isten völgyének neveztetik: az a' völgy nyugat felől bizonyoson Ráphidim völgye; a' hol Israel fiai táboroztak. Itt mutattatik az ö kö-szikla, mellyből Mojses forrást ütött-ki. Az veres granit-kő, 15. lábnyi hosszúsága, 10. lábnyi a' vastagsága, 12. a' magassága. Dél felől a' kösziklának mind a' két oldala mintegy 8. hüvelyknyi szélességű, és a' víz a' színét megváltoztatá, mind a' két felől láttatnak a' kövön nyilások, *deren einige wie ein Lövenmaul aussehen*; mellyeknek né-melleyéki mint a' féle Oroszlány szájhoz hasonlók, a' minéműek a' tsator-nák végen láttatnak néha. De azok a' kösziklán való szájok vagy nyilások nem tetfszenek mesterséggel csinált nyilásoknak lenni. *Sie scheinen nicht ein Werk der Kunst zu seyn*. Mintegy tizen-kettő az ilyen nyilas egyik egyik oldalon. Az Arabok azt Mojses kövének hívj k. Azokba a' nyilásokba az Arabok füvet raknak, azt

a'

a' Tevéknek adják-bé minden nyavalya ellen.

Lé-írja Pokok az ott lévő Kápolnakat, és hogy Kalastromot Jusztinianus építte 's a' t.

221. Azon az uton, melly a' Kalastromból Suez felé vezet ama Rafidim völgyi kösziklőhöz hasonló más köszikla láttatik; ott-is láttatnak nyilások, és a' folyó víznek nyomdoki. Azt-is Moyses kövének mondják, és hiják az Arabok. De oda nem vezettek; hanem színt ilyeneket olvastam bizonyos Propaganda-beli Páternek könyvében, ki oda bizonyos Angliai Ur-al utazott. Az a' Klastromhoz 60 mértöldnyire esik. Beszed indittatik osztán arról, hogy Mahomet azt a' Mahomet Klastromot meg-látogató, 's a' Baratoknak fok szabadságot adott. (De az a' level nem ismertetett osztán hitelre méltónak: Mahomet sem írni, sem olvasni nem tudott; a' mint hivei erősen hiszik) Az emletett Kalastromban volt barát az a' Szergius, ki Mahomettel a' Koránt faragá. p. 227. A' Kalastromban a' jövevénynek meg-mosás a' lábait, 's ha a' jövevény felszentelt rendű, azt a' mosást Pap viszi végbe. Nekem az elől-járó mosta-meg a' lábaimat. Sanyaru börtönket

két tartanak a' barátok mind ebben, mind a' Kairus Kalastromban.

239. l. Kairusba fáradtan vizsgálta utaztam. Ezek utáni az Egyiptusi uralkodás módjáról vagyon a' beszéd: a' hadi állapotról: igazságról: kereskedésről: mesterseégekről: vallásról: lakosiról.

Koptusok

269. A' Koptusok közönségesen megtanulják az írást, számvetést: Az Arab, és Mahometánus rickán tud olvasni. A' szolga rabok írni, Törökül, 's Arabúl, lovagláni, löni jól meg-tanúlnak. A' Mahometánusok

Mahometánusok

az eléve való rendelkezésre vigyázván: minden bajban azt mondják: Isten akaratja. Az Isten ditsértettség. Azért a' pestistől sem ójják magokat. Igen igen fősvények: a' pénz szerelme nagy nálak. p. 269. Azt hiszik, hogy

Mosódás.

minden gonofzságok megbotsáttatik, mihelyt meg-mofsák kezeket, lábokat. Azzal készülnek az imádságra. Szép módoságnak tartatik, az imádságnak idejében való el-mondása. Az ötför elik napjában; de igea rövid; és szabad nekik egyszerre el-mondani, a' mit ötför kellenek végezni. Az igezéstől igen tartanak. Az Arabok örömezt látják a' vendéget, öfzve tett kézzel köszöntenek; 's fejeket hajtogatván; kérdezvén mint vagy; 's egy-

Köszöntés

ne-

nehányszor békefséget kívánván; de nem a' Keresztyénnek. Nagy tisztelet, tulajdon homlokát kezével értetni: nagy fogadás tulajdon turbánnyára tett kézzel igérni. Sert készittenek árpából. A' vetett asztalhoz (a' földre terített szőnyegegen, vagy bőrön lévő ételhez) le-ülnek egyneháyan. Ha azok jól laktak, mások következnek helyekbe; míg mind meg-nem eszik. Az Arab Fejedelem fokszor a' háza kapuja előtt eszik, 's mindeneket, a' kik ott által-mennek, evésre hi ama szokott szóval: *Bismillab* Isten nevében. Esznek, 's ha vége van, illy szókkal kelnek-fel: *Hamdellilab*. Dicsértessék az Isten. Az Arabok senkit ki-nem rekesztenek az asztaltól, esznek minden emberrel. (A' Kuskašov Kuskus mint készitessék, meg-iram másutt) Péntek az innep; de minden dologtól akkor sem ójják magokat.

279. Mondják, hogy Mahomet Születése előtt-is vólt Protzeffiós járás Mekkába, Abrahám koporsójához; a' mint ők nevezik, és ahoz az helyhez, a' hol Isákot fel-akará áldozni. A' 'Sidók pedig azt hirdetik, hogy oda méne Abrahám Ismaelnek tulajdon fiának látogatására.

292. Az hegy tornyok (pyramides) Egyiptusban Gitze mellett tele van-
 III. Szak. I van-
 Tsigák az hegy tornyokban,

Evés;

vannak kövé vált tengeri tsigákkal; 's illyenek azok a' kösziklák-is, melyekből készítették: mert onnét hordattak a' kövek. Láttam olly hegytornyot-is Sakara mellett, melly jobbara merő Austriga tekenyöböl állott. (Itt észre kell venni, a' mit Niebuhrból, 's annak 308-dik leveléből adtam-elé.

Vizilé,

300. l. A' hol Nilus vizéről. A' vizi lóról (hippopotanusról) semmit se hallottam egyebet, hanem hogy Dámiáta mellett láttatott, 's a' vetefeket el-rontotta. Ugy tetszik Ethiopiában terem; 's ritkán jön-le Egyiptufig.

Krokodil.

301. A' Krokodilusnak igen éles-fek a' szemei, azt magam tapasztaltam: midőn reá emeltem a' puskát: lát azon a' két tsivén, melly a' fején vagon mind a' két szeme-megett. A' szárazon tojnak mind egy, két lábnyi mélységű lyukatskába: a' tojás olly nagy mint a' ludé. 50 tojik, 25. vagy 30. nap múlva ki-keleknek. A' nép vas nyárfal furkállya az ollyan lyukakat: hogy a' tojáfokat el-rontsa. Régenten Herodotusnál Champfa vólt a' neve a' nép szokása szerént; most Egyiptusban Timsának hivattatik. Él mind vizen, mind szárazon; de jobbara amott.

320. A' Görögök a' kép-faragást, és Építő-mesterséget Egyiptusban tanú-
lák; meg-jobbiták; de az Egyiptusiak
semmit sem akartak tőlök tanulni.
Csak Aleksandriában, és Antinopolis-
ban láthatni Görög izü épületeket.
Az Egyiptusi szép nagy külömbféle
fejü 's egyéb részü oszlopokról kö-
vetkezik a' tudosítás. Gyönyörű azo-
kat szemlélni még a' képeken-is.

Az után az Egyiptusi mese-rend-
ről, hieroglifikon nevü írásról, az ha-
lott takarításáról.

Voltam úgymond, továbbá a' Ka-
tholikus Koptusok Isteni szolgálattyo-
kon. Ott az Oltari Szentségnek ki-
mutatásakor magát minden ember meg-
hajtá. Az öreg Míse után más egy
Pap más egy Oltáron szolgált Míset.

LXXXVII. K Ö N Y V.

Lepechin. Olvasztatott illy Könyv. *Herrn Ivan Lepechin.*
Lepechin Jánosnak; Orvos Doktornak, Pé-
 tervári Akadémiai Adjunktusnak az Orosz
 Birodalmon való utazása. 1768, és 1769-
 dik ezftendőben. Orosz nyelvből németre
 fordittá *Hase* Henrik, nyomt. Alteuburg-
 ban 1774-ben.

Orenburg. 1. **A**z Orenburgi utazásra Pállás ren-
 Pállás, deltetett, Falk Professor, és én.
 Falk. Pétervárról Moskuába menénk. (Min-
 denütt meg-visgált mindent, füvet, fát,
 értzet, állatot.)

Wolodo- 7. Wolodomir Városában érkez-
 mir. tem. Ott laktak a' régi Fejedelmek.
 Nagy vólt, mert a' mint mondják,
 benne állott a' *Bogoljubow* Kalastrom,
 most 11. Verstnyire vagyon töle.
 Kliasma vize mellett fekszik. A' Tem-
 plom benne 25., egy barát, és Apa-
 tza Kalastrom, Püspöki lakó-hely.
 Szeléd, Kereskedő Város.

8. A' gyümölsös Kert védelmé-
 re, magas állást, póltzot állittanak,
 úgy hogy onnet a' fák tetején lehes-
 sen nézni (úgy tetszik Debretzenyi
 módra) oda lajtorján kell hágni. A'
 poltztól fok felé finor vagyon a' fák-
 hoz eresztve, és kötve. A' finóron

a'

a' fákhöz közel tsengetők, zörgő kölöntzők vannak szerkeztetve. A' pól-tzon álló annak a' kötélnek rázagatásával ijeszti-el a' madarakat. (Illy forma, noha egy kis különbözéssel a' vászszok.)

17. 33. Wolodomir táján Klias-Növötény ma vizében *Zoophyton* nemű és nevű ^{allat} *Zoophy-*nyövötény állatokat találunk: fokat ^{ton.} huzának-ki az halászok: olyanok, mint a' vizi taplók (*fluschwam.*) merő tsivékből állanak az ilyen nyövötény darabok. Az egy két lábnyi mélységű motsáros vizben találtattak. Egy kis idő múlva, láttuk, hogy a' tsivékből apró buborékok fél golyóbis módjára jövének-ki. Azok nagyobbakká lévén, polypusokat (fok lábua-kat) eresztettek-ki. Azok fejérek 's gyengék valának (kádba, üvegbe, vízbe raktuk) a' lábok, karok harmincz részre mozgnak. Jobbára vizi gyöngyházakon, tsigákon, a' vízben heverő veszfzőkön találtatnak, némellyek olly formán láttatnak, mint a' szöllő gerezd. Hasonlók a' vizi taplóhoz-is. Vizi ló-tapló nevet adának neki né-Növötény melly Oroszok: mondván: a' ló-tak-^{allatu} ^{por a' ló}nya ellen nints jobb Orvosság, mint ^{takony} az ilyen nyövöténynek pora. ^{ellen.}

36. Sok helyen fáklyákkal (fá-Fáklya ból) él a' nép. Annak veszedelmes

Írás.
Fa bors-
kor.

vóltát, 's az erdők rongálását teszi itt szem eleibe Lepechin. Beszéli az Írás ellen-is; valamint a' parasztok kalapodiajok, avagy fa botskorjok ellen. Mi hamar el-válik a' fok tsötönyözésben: mi fok fa, mi nagy erdő-pusztítás kívántatik reá?

Mély
szántás.

41. Némelly helyeken a' mély szántás homokot fordít fel. Az homok hamar melegszik, és fokot szárított; és így a' gabona nevelésére kevés levet hágy, enged.

Kender
áztató

42. A' hol kender ásztattatik (azon folyó, vagy álló vízben) mind ki-vesznek a' halak; a' víz meg-romlik. Az ilyen áztatás Frantzia Országban meg-tiltatott.

Hamu
zsir.

48. Arról panaszkodik Lepechin, hogy a' hamu-zsir masra való hasznos jó kemény fából egettetik; noha akár mi nyövötény arra való. Igaz, hogy a' tömött fa több hamut ad, mert tömötebb, 's holott a' hamu csak maradék, több a' maradéka; de abban több a' maradék föld-is, melly lúg-sót soha sem ad. A' nevedveffebbet, több hamu zsirt ad. Ezt meg-merném próbálni. Keveffebb hamuban több sóval bévelkednek.

Alma-fa
szaporit-
rás.

53. Alma-fa szaporitást tanultam Mostzajan nevű faluban. Az öreg alma fának gyökerei egyik belől el-vá-
gat-

gatnak, unten die Äste: a' fa arra a' félre hajtatik, a' melly felől a' gyökerek meg-maradtak. Ott hofzszú gödör áfattatik: abba hengerittetik jó móddal a' vén fa az ő ágaival együtt; 's földel el-temettetik (mit gedüngter erde) Az így el-temetett fa új ágokat, veszfzöket ereszt: azok mihelyt egy kevesé meg-erősödnek, által-ültetettnek (verpflanzt werden) harmintz veszfzöt-is lehet egy olly el-temetett fáról szedegetni. Ezek hamarabb hoznak gyümöltsöt, és sokkal hamarabb, mintsem a' mellyek az elvetett magból teremnek.

77. A' Tatár fő embernél sava-^{Savanyu}nyú tejet ittunk, verhenyeges volt: ^{téj.}kövi szedernek a' leve vala bele keverve. (rubus saxatilis) Steinbeer, ruffische Erdbeeren, rostjanik. Jó izü, szomjúság oltó, hasnyitó gyengén.

78. Karmala faluban, a' szegény ^{Segétség.}árvák özvegyek jószáginak bé-takarítására öfzve gyűlnek ('s talán) hajtatnak a' szomszédok; aratásra, gyűjtésre-mire, a' dolog után a' munkásnak fert, 's vatsorát adnak: azok számára egész esztendőre fát, és fáklyát-is szokás öfzve hordani.

83. A' Tatárok tiszta-hazaikról, ^{Tatárok.}szép magok viselésokről, betsület tudásról.

Tarló
égetés.

86. A' Tseremsányi nép (Volga táján) az aratás után a' földet a' marhával meg-járatja: a' tarlót meg-eteti: így trágya-is marad. Őszfél azokat ki-égetik: így a' gaz a' jövendő vetést meg-nem termi, 's a' maradék hamu, hasznos hamu zsirral körveríti-meg a' földet. Hogy a' tűz ne terjedjen, árkokat ásunk eleibe.

Nyomtatás.

88. A' nyomtatás ellen zúgolódik Lepechin: hogy a' ganajlás a' marhák tiprása a' vetésre sok giz gaz magot szaporított; 's hogy a' szalma romlik.

Magyar
szók.

(Eleget keresem a' Magyar szókat a' Morduán, Tsuvasch, Tatár népnél, melly közt Lepechin járt; de egynél többet nem találam. A' *Kaláts* nevét

Kaláts.

olly forma téfzta sütemény számára, a' minémü a' mi kalátsunk, fel-találám.)

Morduán
nép.

Találkoznak köztök most-is balvány forma vallásuak. p. 99. Illyen a' Morduánus imádság a' Naphoz: *A' legmagassabb Nap világosítja az egész Országot, világosítsa-meg a' mi népünket-is.*

Az új Holdhoz: Kebedi Waljugi Schibawas trjada, Wanda Kubawas. A' Hold világosítja az egész Országot, világosítson minket-is és a' mi gabonánkat. Nemelylek a' Keresztyén Vallást-is az olyan félivel keverik nálók: tisztelik ezek Sz. Miklóst p. 102. 1743. esztendőtol fogva szorgalmaztatásban ta-

Tatár
nép.

nit-

nittatnak, 's térítettnek. A' tserem-
sányi Tatárok Mahomet Vallásuak:
Papjaiknak Arabúl kell tanulni, tudni.
p. 109. Metsetekbe járnak.

118. Bizonyos tsalányból (Ur- Vászon
tsallány-
ból.
tica canabina) fonalat, vásznót ké-
szíttének a' Báschkiri népek. Meg-
fosztják, mint a' hárs fát, meg-szá-
ritják.

121. Ásfalt, Nafta, vagy-is in- Hegyi
Szurok
('sidó
szurok-
nak-is ne-
vezi)
kább hegyi szurokra találánk a' Tsu-
vási falunál Semenovvánál a' hegy tö-
vén. A' kutban a' viz tetetejét fog-
lallya-el, mihelyt öszve gyűl az ott,
hordják szekér-kenyőnek-is; uoha ar-
ra vastag. Ha igaz, hogy has-fájás
ellen iszfszák, a' mint ők beszélik,
ma holnap Tsuvászi mumiákat látunk.

122. Oda nem meszsze kénköből Kénkö
forrás.
álló forrást is szemlélttem; de ott a'
nép arra nem él tűz gyújtásra. Sok
ott minden felé a' kénkö-forrás.

135. A' Kalmuk nép nem szerez- Kalmuk.
ti a' szántást vetést; hanem temérdek
marhát tart. A' tejet, eszik, iszfszák.
A' téjből égett-bor formát-is égetnek:
azt Kumisznak hívják (Ez nyilván az
a' Kosmos, mellyről az Egyházi Tör- Kosmos.
ténetekben emlékeztem.) Télen a' Tu- Téjből
égetett
ital.
rót vetik a' vízbe, 's annak a' vizét
iszfszák. Heába tagadja Neuman a'
téjből tsinált Spirituust: arra se boros

hordó, se liszt nem kell. p. 135. Elé-
 adatik a' készítése. Azt a' Khimiku-
 fok heába tagadják; heába veteked-
 nek Gmelin ellen. Az olyan, 's
 egyéb Spiritushoz tsak olajos és soós
 részek kellenek. Meg-vannak a' téj-
 ben az olajos részetskék: vagyon ab-
 ban savanyú sóó-is. (sacharum lactis)
 A' Mesterség a' Spiritus tsinálásban
 abban áll: hogy a' gőzölögtetés ösz-
 ve kaptsollya az olajt a' sóval a' viz
 által. A' soót a' téjben a' savanyú
 téj mutatja: hogy viz-is vagyon ben-
 ne, fenki se kételkedik. Olaj-is van
 benne. Miért nem látjuk? igaz tel-
 lyes móddal azt még fenki se kere-
 ste. p. 136.

Bunda.

Bőr ké-
 szítés.

136. A' bárány bőrt (bundára,
 mire) a' Kalmukok így készítettik: 1.
 A' meleg vízben vékonyá lett ha-
 muval a' bárány bőrt meg-hintik, ke-
 nik; így hagyák 4-szer 24. óráig. 2.
 Az hamut le-vakarják, 's a' kumisz
 tsinálása után le-eresztett maradék téj-
 jel mázollyák-bé, minekutánna azt
 bé-sózták volna: (derb mit Saltz) nyá-
 ron háromszor, négyszer-is bé-mázol-
 lyák, 's a' napon szárítják. 3. A'
 maradék húst le-metelik, le-faragják.
 4. Godröt ásnak, abba nyers kendert
 vetnek, meg-gyújtják, de úgy hogy
 merő füstöt eresztzen: poznákat tűz-
 nek

nek a' füft mellé: reá jól ki-vonnyák a' bőr hufos felét, így füftülik, a' füftülés egész nap tart. 5. A' tehén vagy bárány májat savanyú téjben 24. óráig ásztatják. Azzal a' májjal megkenik a' hufos részét a' bőrnek; savanyú téjjel-is kenetik egyetemben háromszor napjában; 's a' napon kiszáritják. 6. Két nap múlva le-vakarják a' májat, és tejet: meg-hintik porrá töretett krétával; így egy éjszakai hadják. 7. A' krétát késsel le-vakarják; 's kréta darabbal töretlenül bé-kenik. Ez a' vége; az így készítettett bőr nem fél a' víztől.

137. A' Kalmukok már Keresztyének. Téjjel, huffal élnek, szeretik az égett bort. Hordozóskodnak, a' ruhában szeretik a' tisztát, a' folyem posztót. A' Tiszteik, kik Stavropolyban laknak, nem különböznek a' Ruszszufoktól. Minden Kalmuk saruba jár. Üstököt hordoznak. Ruhájok a' Kosák ruhától nem különbözik. A' gyermekeket tsordanyáj örizésre, lovaglásra, nyíl-lövésre tanítják. Sokan az érettek Stavropolyban állíttatott iskolába küldik: ott irni tanulnak Oroszúl; 's a' Keresztyén kötelelességre oktattatnak. Az Aszszonyok dolga a' bőr, mente, sarú, kumisz, fajt készítés, posztót-

Kalmuk
szokások.

tót-is tsinálnak mind tehén, mind te-
ve szörből. Juhot nyérnek.

Volga
mellyélti
régi Vá-
rok.

142. Volgának régi, 's ki-szá-
radt árka mellett, Volgától három
verstnyire áll Stavropol Várofa. Ide
60. mérföldnyi = 60. Verstnyire fek-
szik Zarev Kurgán, 30. Verstnyire Sa-
marától. Régi Várnak maradványa, kik
építették, lakták, nehéz nyomozni.

Rétze
fogás.

Azon tájan a' vad rétzét törrel
fogják. Hofzszú helyet készítenek
a' tóban: tört vetnek a' tisztara: a' tör
a' nádasra ér mind a' két felől. Be-
le akad a' rétze; és el-nem repülhet.

Könnnyű
festés.

147. A' Birbiabéliek az eger fá-
nak hejjáról le-vonnyák a' vastagát.
(markige Erlenrinde) a' maradékot
meg-szárítják, meg-törik. Vizbe ösz-
ve főzik vas porral (Hammerschlag)
vagy-is inkább öszve főzik az emlé-
tett port avval a' vízzel, mellybe fo-
káig ázott a' vas aprólék. Azután
gálitzkövet vetnek -bele (vitriol; de
nem iratik -ki minémü?) Igy festik
feketére a' gyapjat, 's a' mit abból
készítettek. Tartós a' festék. Igy fe-
stetik a' téгла színre-is; de akkor nem
kell se vas por, se vitriol, hanem e-
gerfa héj, és timsó.--

Simbirs k.

148. Simbirs k és Volga táján fok
az olyan kövé vált béka-tsiga-tek-
nyő, mellynek a' tenger a' hazája.

Ta-

Találtatnak Telliniták, Ammoniták, ^{Tengeri} Kis Karditák, Griphiták, Entrohiták, ^{maradvá-} Terebratuliták; mind magányoson, ^{nyok.} mind egy kö darabban.

164. l. *Ofzerezkovszki* a' deákom ^{Bulgari} meg-latagatá Bulgari. Bulgari régi Ta- ^{Várofa} tár Városnak maradéka; Kaszan, és ^{maradéka.} Simbirsk között. Volgának mezei részén. Némellyek azt írják, hogy Bulgari Városát Timir Aisák Tatór harania pusztította-el; némellyek pedig, hogy a' pusztitást Dimitrievits Juriev nevű Orofz Fejedelem tette. Negyven négy jó darab maradéka látszik most is a' Városnak. Hegyen fekszik. Kö épület hét, Vár vagy lövő torony négy, 's két oszlop maradott meg a' Városból az ő régi színében leg-látzotóssabban: a' többi halomra dőlt. Vólt ott Sz. Miklós Templo- ^{Irrott ko-} ma-is. Vannak a' dűledékeken kívül ^{porsó kö-} ott koporsó kövek, Tatór írásokkal ^{vek.} meg-írva: vannak Örmény Írások - is. Az Örmény Írásokat Örmény Vasilev János magyarázta-meg; a' Tatór Írásokat Kadirmamet Sjuntschaliev. Orofzra mind a' kettőt Isbulatov Jusup ^{Örmény} ^{koporsók} ^{hany.} Ez a' kö ezen nevezetes Vár sban tétetett a' meg-hólt Örmény N^osára, és az ő feleségére Marinára 986-baan. Es így már azóta el-folyt

736. esztendő; tudniillik 1722-dikig, mellyben I. Péter Tzár ezen köveket meg-magyaráztatta. Három az ilyen kö, mind Keresztyén esztendőre mutat, mert $986 \times 736 = 1722$. A' második kö így szól. Ezen kö a' megholt Örmény Varlám Jvanov fián vagyon 557-ben. És így azolta elfolyt 1165 eszt., mert $1165 \times 557 = 1722$.

Szeretsen
koporsók.

Hegira.

Az Arabiai nyelven lévő Írás negyven öt kövön láttatik. p. o. Az Ur élő és halhatatlan Isten. Ez a' temetője Ummernek Muchamed fiának. Meghalt Mahomed esztendeji szerént (az Hegirának) 718-ában. Azóta folyt 416. esztendő. Tudniillik ezen kövek Magyarazója 1134. esztendőt számlál az Hegira után. Az Hegira tehát ő szerént Urunk 588-ára esik: mert $1722 - 1134 = 588$. És $1134 - 718 = 416$. Illyen forma a' többi is p. 175. 511. esztendőre fok kö mutat. Ez amaz (úgymond egynehány kövi Írás) megholt 623-ban, az az: 511 esztendő előtt, mert $1134 - 623 = 511$. És holott $1134 \times 588 = 1722$.

Moskavia
Zobol, és
Görény.

175. Visgálást tettünk a' Tzobolnak és Orosz vagy Laska görénynek természetében. *Mustella erminea*, tzo-
bol németül az Irónál Hermeline, O-
roszúl

roszúl Gornostai. *Mustella niualis*; légyen magyarul Orosz görény, németül Wiesel. Oroszúl Laska. Ragadozó állat mind a' kettő. Nappal nyugfzanak: este (éjjel szoktak prédára menni) minden mesterséggel ki akarnak a' vas kalitkán törni, rövid idő alatt öszve rakják az erős fa rekeszt. Olly nagy evők, hogy nagyobb darabot meg - esznek egynap, mint a' mekkora a' testeknek nagysága, a' tzobol a' laskánál kegyetlenebb. Ha ezer egeret vetfz-is eleibek, mind meg-ölik. Azért a' parasztok a' tsür mellett lakó tzobolt, és laskát meg-nem ölik. A' tzobol a' leg-nagyobb közönséges görényt-is meg-nyakazza. Télen tiszta fejérek (talán a' szűkebb eleség, és kevesebb gözölgés miatt) nyáron fetét verhenyöflek. (dunkel-rothbraun.)

Télen a' meleg szóbában meg-változtatják szineket.

176. Le-iratik a' Vidra (*viverra lutreola*, *Mustela lutreola*) a' pásma ^{Pásma} görény, vagy talán pesma patkánynak ^{pa. kány.} kellenék nevezni, deákul *Sorex moschatus*: aliis *Mus aquaticus exoticus*, aliis aliter. Olly szörnyű szaga van, hogy 5. minutumig szédelgés nélkül nem tarthattam. Tündöklő a' bőre; de a' szaga miatt nem viseletre való.

Elefánt
tsont.

184. Simbirskhez nem meszsze találkozik elefánt tsont. De ember tsont-is koporsó nélkül; fegyver. Ki tudja nem az Asiai háború hofzta-é az elefantokat oda? A' drága fogat felejtí, a' ki szalad.

Undár
hegy.

190. Volga mellett az *Undár* nevű hegyekhez érénk. Gorodits hegyét érik. Ott régi Vár vagyon, kitől, mikor épült, ki tudja?

Váli régi
Vár.

209. A' Volga vizi alma fa kertekhez közel Váli falunál nagy a' régi Városnak maradvánnya; a' vár maradékival együtt. Sosnovor Solonez is oda közel esik. Közel oda Pere-

Petrevola
ka régi vár

volaka helyen régi sántzok-falak, Kapuk taláztatnak Volga mellett. Valamint ismét Volga mellett Kasztitsi helyen-is; a' mint a' le-omlott falaktól észre lehet venni. Egy öreg 120. esztendő előtt lévő forsát-is olyan-nak emlegeté 1769. esztendőben beszélvén. Hasonló régiséget látni Volgába folyó Kaspurkánál, 's másutt is. p. 213.

Uviek
régi Város

235. Uviek helység igen közel esik Volga vizéhez Saratovtól 9. verstyire. Valaha a' Mahomet-szerü Tatarokhoz vólt tartozandó. Most is áfatnak ki ott ezüst, réz tatár pénzek, gyűrűk, fül-függők, réz edények: arany-is bőven taláztatik a' viz parton.

A'

A' melly ott taláztatott kis vékony ^{Régi} ezüst pénzeket én öszve szedtem, elz- ^{pénzek,} tendökre-is mutatnak, egyik 232 - re Mahomet után: akkor ott Chán Sul-tán uralkodott; a' másik leg-fiatalabb mutat 1027-re Mahomet után: akkor az Uraság Chán Saláé volt. Némel-lyeken a' mint a' Magyarázóm monda, igen régi 's már ki-fogyott Tatár szó ejtések olvaftattak, nem érté. Ha a' mit bőven öszve gyűjtöttem mind meg - magyaráztatik idővel, többet ^{Fazékas} fogunk a' régiségekről tudni. Van- ^{edények,} nak ott falas pintzék-is. A' fazékas edények, mellyek itt Volga par-tyán taláztatnak, most - is meg - tart-ják igaz színeket, tisztaságokat; 's a' mostanyiaknál semmivel sem alább valók.

244. Grajsnukához érenk. A' ^{Kurgan} merre utazánk fok volt a' nagy me- ^{nevű} sterséggel készítettett domb, halom. A' ^{dombok,} lakosok ál a' nevek Kurgán. (Nyilván hasonlók a' Fejérvári, 's Dégi pusztákon lévő hányásfokhoz, kerekcs dombokhoz) nemelylek körül egy kis nem melly árok is vagyon. Jobbára fel-ásattak; de csak ember tsontok ta-lálkoztak benne. Derék embereknek kellett oda temetkezni: mert illy nagy erővel, fok ember munkája által el-készülhető halmok aprólék emberek.

III. Szak.

K

ért

ért nem készítették. Mások után be-
széllek; mert mi miattunk meg-nem
áfattak. Ezüst pénz, fegyver, fok fé-
le ábrázatu értzből készítettett bálvá-
nyok találatnak benne. Én nem ta-
láltam ottan egyebet ember tsontok-
nál. Már mind fel-áfattak, 's a' mi
kints találatott benne, ki-szedetett.

Uj
Lakofok. 246. Uj lakofok vannak helyel
közzel. A' Lavlinskoj új lakon Lav-
la vizénél Kathólikus Templom épít-
tetett fából; szép munka.

Zaritzin. 267. Minden féle elő talált te-
remtett állatról beszédet indítván Le-
pechin Zaritzin Városába juta. Vol-
gánál. Nem messze vólt oda Sarpa
vizénél az új lakofok Herrenhuterek.
Onnét továbbá Tsernyjárba juta.

Hertenhu-
ter.

Kálmuk.

276. Közel érvén Astrakánt a'
meg-nem keresztelt Kalmukokról (Kal-
mikekről) beszéll. A' mi a' nép Tör-
ténétit illeti, meg-irá Ritskov. Itt-
is fok a' nálak lévő rend-tartásról a' be-
széd. Nem Mahometánusok, othon
való vallások vagyon. Fő-Papjokat
a' Léma teszi, kiről mi másutt. He-
lyeket nagy pompával hordozóskod-
ván, változtatják. p. 300. Vannak te-
vék nálak. A' gazdagok azokra ra-
kodnak.

Teve.

318. Holott Kaspium tónál vagyok,
illik róla beszéllenem. A' néha Ta-
tarok

tárok Massanderánnak hívák, a' Persák Kulfumnak. A' Tavak közt legnagyobb. Nem árad szem-látomást; hová teszi a' sok temérdek vizet, mely bele szakad? A' föld alá ereszkedik. p. 320. Jaik vize bele foly két (jó-ra való) torkon. Az egyik Bukhari, a' másik Jaiki. A' közép Szigetnek a' neve Szolotoi. Igen bé-tapasztatik napról napra hinárral Jaik partya, tor-^{Jaik vizének Bukhari torka szolotoi.}ka: így kevesebb Kaspiumból benne a' hal. Ha ki-nem tisztittatik, maga azt ki-nem mossa.

LXXXVIII. K Ö N Y V.

II-dik Szakaszza Lepechinek. 8. L.

Nem egyszer találtam a' föld alatt Barlangok meszszi-^{meszszi}re terjedő szélyes, hossz-^{szas} szas barlangokra. Az a' víz munkája nyilván.

23. A' Bafchiri népről hosszszasan. ^{Bafchiri nép.} Hitván falukban laknak télen, mint egyéb Tatárok. A' nyarat meszsze a' falutól az erdön mezőn töltik. A' kenyérről semmit se tudnak; ritkán huffal, közönségesen téjjel elnek. Mi- nek előtte ki-takarodnak, a' falu mel- lett egy kis gabonát vetnek; és holmi ^{Bár készítés,} házi szükségre valót el-készítenek;

a' farura, 's edényre való bört minnekutánna meg-vonnyák, hústól szőrtől meg-tisztítják, a' napon fészítve kiszáritják, hoszszas, módos fűtüléssel olly erőffe teszik, hogy alig szakad - el.

25. A' Bášchiriak szeretik a' hegyen való értz keresgelest. Nékik köszönnyük az Urali réz és vas bányákat. Asványos szenet böven találánk. Úgy tetszik az ollyan szén homokból (kiefs) ered, az égethető vagy égető tulajdonsággal bírván, az ő melegét a' földel közölheti, és így azt ásványos szénne teheti. Erről vetekezik ofztán Lepechin továbbá. A' Bášchiri nép Volostra, az az Megyék-re, és Dorogra, az az: utakra ofztatik. A' leg-főbb embernek a' nevénalok Starschina. Az Orenburgi Vezérléshez tartozandók. A' Bášchiri nép közt a' pusztaikon, tanyákon, járván, kelvén, ezeket vettük észre: mihent jö a' vendég, az Aszfszony fogja a' lovát, meg-köti, a' nyeret, podjászt le-veszi róla, verétékét letörli. A' jövevény, és gazda kezét fognak, 's azt meg-fzorítják. Le-ülnek le-tett süveggel, elé-hozatik a' kumisz, köszönnek imádság módra, isznak, rendre jár az edény. Az imádság végzi az italt. Utra-is kumisz

ád

Dorog.

Starschina

Vendég
ogadás.

Évés, Ivás.

ád a' gazda ; ha annál több nints-is. A' Bášchiri ember egy falat kenyeret maga nem ehetik. Mi a' Strashin fiának kalátsot adánk (einen Kalats oder Weisbrodkuchen) az azt annyi darabotskákra osztá, a' mennyi Bášchir ott vólt. A' sólyom (Falco) a' fészket a' magas meredek köszikla advába (vagy) poltzára szokta rakni. A' mi Bášchiri út-mutatóink kiáltással az annyokat ki-röpítették. Köteleket kötének öszve: meg-mérék (a' végén lévő kölöntz nehezevel le-vonatván a' fészekig a' köteleket) a' fészek mezfzseségét embert kötének ahoz: le-ereszték a' fészekig, fel-nem emelék, hanem le-ereszték az hegy tövéig. Így fogják a' sólymot. Így török gyakran kezeket, lábokat, sőt életeket-is vesztik.

sólyom
fogás.

47. Schjulyugan Tasch hegy alatt temérdek hofzfzaságu tekervényes, öblös, némelly helyeken ajtóforma, barlangot latagattam-meg. Ritschkov emberi múnkának tartá; én a' viz om-lásának.

54. Antalnak akkor élő Remete-nek a' rettentő nagy hegyek, és kösziklák közt lévő de szép mesterséggel készített barlangja irattatik-le; valamint

62. Kurszjatmás Agáttal bévelkedő hegy-is. Azután a' Bäschirki halottas tór. Ott bishbarmakból álló eledel-is vala: melly nem egyéb hanem ló-tehén, jüh-husból, és tésztából álló eledel. (69.) Bäschirki vendégség, mulika, ének. Az énekre hatvan esztendő ember választatott: nagy gyönyörűséggel hallánk mi-is a' szép szavát. Énekli a' régi Vitézek jeles tselekedetét. A' bajnokoknak nevei Batypej. Azok közt nevezettek ezek: Aldár, Kari Satal, Kilimiat, Kutsim. A' bányokról hofszas a' beszéd.

Kereskedők Karatlin Városa

118. Katharinenburg Városa irattatik-le. A' Kereskedők száma 1370. fzemélyből áll. Jobbára fából vannak benne az házak. Négy a' Temploma, kettő fából, 's köből-is kettő. Itt vagyon a' Bányákra vigyázó fő Tiftség. Siberia, Kazán, Permi, Orenburg tartományira nézve. A' bányák jövedelméről osztán bőséges tudósítás következik.

Kungur Városa.

136. Kungur Városa a' Permiai Tartományban a' Kazáni Vezérséghez tartozandó fő Város, Szilva vize mellett. A' Kereskedők száma ott 2000. Sokat lehetne Kurgun Városa régi Történeti felől írnom; de a' merő beszédhez nem támaszkodhatom, 's a'

a' támadott tűz a' Kuuguri Cancellária könyveit, Irásit a' régiség emlékezetivel együtt meg-emészte. A' mellet-is temérdek hosszúságú föld alatt lévő nagy barlangot rajzöl-le Lepechin. Azt-is viz-mosásnak tartja.

146. Krasnaufimsk Várnál, más régi Várnak maradványi láttatnak. A' lakosok azt Bolgárinak hívják. A' Bolgari szó idő-jártával, úgymond Lepechin, a' Történet-Irókat meg-ejtheti; kik ezt a' régi Bolgari Város maradványinak tarthatják.

Bolgari
Vér.

180. Levéltől fogva külömbféle állatok iratnak-le, a' könyv végéig, az az 211. lapig.

LXXXIX. K Ö N Y V.

Olvasztatott Engel Samunak Bernai Városi rendű nagy Tisztnek Föld-író, 's Bíró vigyázásu Tudosítási Atjának, 's Amerikának éjzaki tájiról; a' leg-ujjabb utazók írásaikból való értekezés után. *H. Engels geographische, und kritische Anmerkungen* ∴ *Mietau ∴ Leipzig. 1772.*

Engel.

Meg-fontolván Gmelin Professornak Irásit, így ír a' 4-dik levélen. A' jeges tengeren való utazás leg-először két hajóra bízott, mellyek Archangelből a' fejer tengeren által a'

Jeges ten-
geri hajó-
zás.

Jeges tengerbe mentek. Azután több próba-is tétellett. Ha ki-adatik azokról a' tudósítás, úgymond Gmelin, iszonyodva fog a' Világ tsudálkozni, mikor az igazat hallani fogja; még most azt a' Világ eleibe teríteni nem szabad: az engedelem a' Tsászárnétól (Erzsébettől) függ. (19. l.) Hogy a' jeges tengeren el-lehet egész Kamtsatkáig hajózni, Petervárott Udvari titok; de egybe vetvén a' meg-lett dolgokat, vesszszük észre, hogy az úgy vagyon. Beszéletem 1752-dikben Petervárról meg-fordult Frantzia Tiszttel, ki azt bizonyította, hogy Petervárott közönseges az a' hir, hogy Archangalból, egész Kamtsatkáig lehet hajózni, 's az meg-is lett: arról ott senki se kételkedik; de nyilvánágsósan nem szabad arról szólni. A' Ruszsziai Hertzeg S * * az ő Európai utazásakor arról kérdezte; majd szinte ezen Tisztnak beszéde szerént felele.

Nova
Zemla

17. l. Nova Zemla se Tatár Országgal, sem pedig Spitzbergával öszve nintsen foglalva. Öszve nem ragasztja őket se jég, se föld.

34. Nem lehet, úgymond, Kiri-
lovval, a' világ kerületében való 360.
gráditsból Orosz Ország számára 130.
at

at számlálni , és engedni , 's arról okoskodik.

55. A' Petervári tudós-tanáts ész- Japónia.
re vette , hogy Japónia nem lehet
olly meszsziire Kámtsatkától , mint az
előtt tartatott.

Engel Ur öszve hányván Miller,
Gmelin, Steller, Adelung, Degvines, Jedz6.
Duhalde, Charlevoix, 's minden egyéb
tudósítást, Jessó, avagy Jedzó földet
a' Khinai Tatárságnak, 's ama neve-
zetes Amur vizenek ellenébe hely- Amur vize
hezteni Kamtsatka, és Japónia közé,
úgy hogy a' Jessó maga nagy Sziget
lévén egyéb apró fok Sziget társaival e-
gész Archipelagust állitson-elé Japónia,
és Kamtsatka között; 's Japoniából mind
a' Jessó, és Amur közt lévő szük
tengeren, mind más ellenben álló Nap-
keleti részen Kamtsatkába leheffen ha-
józni; és így a' föld-rajzoló abro-
szokat itt-is, másutt-is nagyon egyen-
geti Engel Ur.

102. Akosza Jófef tudományát,
és Iráfit igen ditséri. Öszve járja
elmelkedéssel, vetekedéssel az ujonnan
talált. Amerikai földeket, minden
Országai Angliai, Orosz, Frantzia,
Spanyol, Grenlandi 's több a' féle
Irokat, tsillag-néző nevezetes tudó-
sítáfokat tanakodva, vetekedve ösz-
ve forgat, 's a' föld-író abroszokat

jobbitgatja; a' magaét elé-adja. Arra tart: hogy el-lehet a' fejer tengerből a' jeges tengeren egész Kamtsatkáig hajózni: hogy mennél közelebb érünk a' farkhoz annál jobban enyhül a' hideg, és fogy a' jég: erről vagy on a' 238, 239 levele lapja. Millernek fokot vett ellene.

A' második Szakaszban, melly 1777-dikban adatott ki Bazileában, hasonló az igyekezet.

XC. K Ö N Y V.

Eder
Ferencz

Olvasztatott illy irott, 's még ki-nem nyomtatott Könyv: Brevis descriptio Missionum S. J. Prouvinciae Peruanae, vulgo Los Moxos. Autore P. Francisco Xav. Eder. Hungaro, post reditum ex Peru, vbi per annos 15. Missionarius fuit, Exercente Parochialia Neosolii, ac ibidem 17. April. 1772. pie in Domino defuncto. A' Peruviai Missióknak rövid le-írása. Eder Ferencz által, ki ottan 15. esztendeig fáradozott, 's vizslya jövedele után Besztertzén halt meg Magyar Országban.

Lima

Peru Országa, majd olly nagy mint egész Europa. Fő Városa Lima, Limav nevü vizétől nyeré nevét. Kikötő partya Limának, *Kallao*. Lima fala filány, kapuja, melly éjjel bé-tetessék, nin-

nintsen. Forró a' melege, de gyakran az hideg köd miatt jó ruha kell; azért egészségtelen. A' föld-indulás majd mindennapi. A' Limaiak pompásan elnek: egy vendégségre negyven, ötven ezer forintot el-költeni nem szokatlan dolog. Az asztali tányérok, konyhai fazekak, de még a' íztátalanság edényei-is ezültből vadenak. A' Thé, Chocoláta, 's a' Parakvári fünek itallyához tartozandó tsefzék aranyból valók; vagy leg-alább arannyal tzifrák. Némelly Uri, 's Kereskedő Afzszonyságok ruhája, és tsetsebebsége száz ezer forint áru. A' játékra aranyal teli zsákokat visznek: mindenikbe két ezer forint szorittatik. Es illy zsákot egy jádszó asztalnál 12, 's többet-is láthatni. Azért nem tsuda, hogy néha házanként koldúl ofztán, a' ki az előtt ötven hatvan ezer Spanyol Pezzóval birt. Egy Pezzo két forint. Ritka is ott, a' kinek gazdagsága unokájira terjedjen a' fiáról. Peruban fok még a' pogány; kik Krisztus hírét nem hallák, 's a' társaság-beli életről semmit se tudnak. Meg-volt ott a' végre a' derék munka; de nagy az Ország.

Egy vendégség 50 ezer f.

Ezüst, arany edények

Vagyon a' ki a' régi Ingák, a-Inguák, vagy néhai Peruviai Királyok veréből
 hir-

hirdetvén magát lenni, fenyegeti a' Spanyolokat. Limát 60. ezer lakja; 600. ezernek is elegendő volna. A' tsupa Spanyol vérű, 6. ezer; a' többi Indus, vagy Ethiops; fok féle nevezetű. Egy azon Ország, egy azon hónapban hol forró meleg, hol fagyos. Nevezetes vize Amazon, a-
 Maragnon vagy Maragnon, 's Orellana; a' tor-
 Orellana, ka, a' hol a' tengerbe szakad, 80.
 Csukuitó mérföldnyi szélességű. A' leg-nevezetesebb tó ottan Csukuitó nevet visel. Még oda az ott lévő régi Ingák kintséhez, a' mint mondják, senki sem tudott hajózni. Hegyeit, havasit nem emlétem. Azokon szűk a' fa. Ganajjal kell tüzelni. Fogy a' Spanyolok közt lévő Indusok száma. Igen
 Potosi kinozza, és fogyasztja őket a' Potosi
 bánya, fi bányákban lévő fok dolog, és fáradság. Tudják a' régi kintsek helyet, 's rejtve titokban tartják. Tudja minden ember, mennyi kintset ástak-el az Indusok, mikor a' Spanyolok-alá kerültek; 's az csak abból-is bizonyos, mert véletlenül egynehány olly helyre találván meg-gazdagították a' Spanyol Udvar tárházát. De inkább kinoztatja, 's öleti magát az Indus ember, hogy sem az őseitől mutatott olly helyet ki-nyilatkoztassa. Tudnak a' Potosiaknál gazdagabb bányá-

nyákat-is; de nints mód, hogy tőlök azt a' Spanyol ki-tudja. A' különöf-fen tapasztalt jó akaratért szem-bé-kötve, mondják, hogy bizonyos Spa-nyol fő Tisztet olly kintsre vezettek, 's meg-gazdagították.

Chicha (Tsitsa) nevü pálinkát főznek a' Török búzából. Ur napi nyoltz nap alatt abból annyi kél-el, hogy éjjel nappal folyó viz kereked-ne belöle, ha egyszerre ki-öntetnék. Chicha.

Láttatnak Peruban régi maradvány épületek. A' Kuskói Vár olly négy szegü kövekből építettett, hogy tsu-da a' Mestersége. Vas nálok nem vólt, még-is a' kövek olly fimák, hogy egyik a' másikat tellyes lappal érje, mintha bele nőtt vólna. Tsak egy olly könek mozdittására-is öt száaz ember kívántatnék, hogy vitték a' magas hegyre, mellyen Kuskó Vár áll? Kuskoi Vár.

Jobbára minden folyó viz aranyt vezet, 's az nem apró porból áll, hanem két vagy négy nehezékni, a-vagy látni darabotskákból. Az finom tiszta arany, és temérdek fok. Aranyos viz.

A' Király személy-vifelője (Pro-Limai fő rex) Limában lakik, 's hatalma-alá Tiszt. tartozandó Peru, Chile, Paraquai, Tucuman. Esztendeje szokott jövedelme 150. ezer forint; de más uton több jár.

jár. Az Urasága 5. esztendeig tart. Midőn a' Missióból visszsa jövet Limába érkeztem, ki-adott a' Király helytartója 50. font aranyt a' végre, hogy abból asztali edények készíttetessenek. A' ki a' mostani előtt uralkodott, haza menvén 22. milliomm forintot vitt magával. Ez közönséges hír. A' Templomok kintse-is nagy.

Gazdagság.

Limai Érfek.

Drágaság.

A' Limai Érfek jószaga majd olly nagy darab helyen fekszik, mint Magyar Ország. Nagy a' jövedelme is. Néha ő egyetemben a' Királyi hely-tartó. Mind ez, mind az Érfek Spanyol Országból küldetik. Vagyon Limában Inquisitio: a' Szerzetes majd minden féle. Minden déb dabság a' mi Európából hozatik, drága, kapós. Tudom, hogy midőn a' papiros pikfis (burnót-tartó) először oda vitetett, egyet egyet el-adtak száz hatvan forinton. Bánta a' Kereskedő, hogy tsak két ládával hozott. Vagyon a' Városnak bőven mindene, 's az vagy otthon termett, vagy jövevény jószágból áll. Búzája a' Khili tartományból elég jó. Abból olly gyönyörű a' kenyér, hogy szeb-bet tsak gondolni-is nehéz. Az, úgy tetszik a' víz tulajdona; mert másutt szint azon sütők szint azon lisztből hasonlót nem készíthetnek, (Gyümölcsit,

A' szép kenyér oka.

tsit, nád-mézét nem emléttem) soka-
 még a' húft-is azzal eszik. Némelly
 aszfszonyok se húft, se kenyeret, se
 mást nem esznek: merő tzukros tse-
 megével élnek. Innét a' fok alulás,
 halaványság; de ezt a' színt szeretik;
 a' piroságot gyűlölik. Némellyek a-
 zon szín-nyerésért éhomra etzetet isz-
 nak; 's több a' félivel vesztegetik
 gyomrokat egyetemben. Az hús, és
 hal ételt piros török borssal nagyon
 meg-hintik, 's holott a' Konyhán min-
 den öszve metéltetik, újjaikkal hán-
 nyák a' szájokba. Ég a' szokatlan
 ember szája a' bors ereje miatt. Kést
 még az Uraknál se szokás fel tenni.:
 csak egynehány villa 's kalan hever
 szana-szét az asztalon: holott, úgy-
 mond, a' kés, kalán el-veszi az étel-
 nek igaz ízét.

Török
bors.

Étel
módja.

Peruban, a' ki olvasni, és írni
 tud, 's betsületesen viseli magát, ha-
 mar gazdaggá válik. Ha egy kis Or-
 vos, borbély, muzika vagy más mester-
 séget tud, tetézheti a' gazdagságot.
 A' jó embert, a' jövevényt örömeft
 segittik.

Élet
módja.

A' Limai kisderek esze hamar
 meg-érik: öt, hat esztendő gyermek
 esze ottan fel-tehet, a' mi tíz eszten-
 dős gyermekünk eszivel. Tizen há-
 rom esztendő korokban a' Böltseke-
 dés

A' kisdere-
dek esze,

dés iskoláin ditséretesen által-kelnek. De fokban azt tartják, hogy öregségekre hamarabb-is ki-fognak elméjeből. Kevés ott, a' ki a' tudományt üzze. A' bányákon 's a' kereskedésen kap minden ember.

Tudomány.

Utazás.

Nehéz az utazás. Az Indus gunyhó a' szállás. Ott vagy ne keress; vagy elebb ganajért menny: hogy a' mellett süfs, főz. Az Ország belsejében nehéz a' 40. napi böjt, melytől soha senki se vonnya-meg magát, ha el-kerülhetetlen ok nem kényszeríti: mert noha vannak folyó vizei; azok holott igen sebessék, a' fok köfodrással el-hajtják az halat, vagy meg-vesztik a' bányás izzel. És így szük a' hal.

Hal.

Limai szekterek.

Vagyon Limában leg-alább hat ezer olly kis tséza, mely két kerekű, és egy öszvér maga vonnya. Még a' köz ember-is illy kotsis jár a' nagy por miatt, 's a' fok pike nevű féreg el-kerülése kedvéért: de a' Templomba senki sem megy kotsin, hanem gyafog.

Házok.

Nem szépek az épületek a' fok föld-indulás miatt. Más hová nem viszik a' Vároft: mert a' kereskedést meg-boutanák. A' házak fából vannak: alatsouyok; de tágoftak; fok szobára osztattak: mindenféle szer-
szám-

számmal tündöklök. A' ház teteje nem hárantékos, hanem lapos. Az tsak sárral vagyon bé-tapasztva. So-ha esöt nem tapasztalnak.

Eső.

Temérdek fok Szeretsen hordatik esztendönként Afrikából Amerikába. Limai Szeretsen-nyek.

Közönséges mondás, hogy Amerikának harmad egész része azokból áll. Ezek az inafok, kotsifok, Mester-em-berek, tzukor-készítettök, pástzorok; minden reájok bizatik; tsak a' bányai munka nem. Vannak olly puszták, mellyeket 4. száz feleséges Szeretsen lakja. Egy Szeretsen ára Limában, midön először oda hozatik, ezer forint. Ha mesterséget tud (áts, borbély, szabó, vagy más a' fele mesterséget) két három ezer forinton-is meg-vetetik. Boldogok, a' kik a' Spanyol kezébe jutnak. Innep napkor fok Szeretsent látni Limában, kik öszvéren jönnek a' szomszéd pusztákból feleségeikkel együtt: nyergek, kantárok, farkantyujok, egyéb eszközök arany; ruhájok gazdag tzifraságu. Sokan le-tevén a' pénzt, ki-váltják magokat; de ritka a' ki azután-is el-hadja az Urát, szolgálya azután-is; annyira hozzájuk édesednek: mert tudniillik dologgal nem terhellik, étellel, ruhával, szokás szerént meg-elegettik: földet adnak nekik, kertet, majorsá-

III. Szak.

L

gat,

gat, időt mindennek könnyű végbe-vitelére.

Pénz.

A' pénzt az előtt rendetlenül; most szép formára verik Limában, 's Potosiban: az arany pénzek nem kötött, más értzel nem kevert, 's azért kívánatos. Leg-kissebb kis pénz mi két garafunkat meg-üti. A' Peruviai

Érfek.

Püspökség

második Érfek *Chuquisaca* Városában lakik, 160. ezer forintya jár esztendőnként a' Királytól; 's többet is nyerhet máshonnan. Egy Püspök szintsen, ki-vévén a' Szent Keresztit, ki-nek a' Királytól 80. ezernél kevesebb jövedelme járna. Tudok Plebánusokat,

Drágaság.

csak az Indusok helységekben-is, ki-nek esztendő által való jövedelmek 32. ezer forint. De inkább kívánok Német Országban száz, mint Peruban ezer forintal élni; olly nagy a' drágaság! itt egy réf posztó két forint; ott a' féle réfét 12. forinton-is nehéz meg-venni: itt egy diunye egy két krajtzár; ott 7, 8. garas. Augusztai, Párisi, Bétsi, Londrai eszköz vagyon; de ha itt olly kés öt garas; ottan öt forint. Leg-drágábbak a' könyvek, és üveg edények. P. Lakroának két nyáláb könyvét 80. forintot kellett vennem; 's akkor-is azt mondák: soha se volt még olly oltsó. A' *Kbili* Országból sok jó bőr hozatik.

Bor.

A'

A' Peruvia-béliek ájtatosok : az-^{Ájtatóság}
ért nagy alkalmatlansággal-is tsak gya-
log járnak a' Templomba. Ott ki-
mondhatatlan nagy az ájtatóság, tsen-
deség, alázatóság. Gyakorta gyón-
nak, áldoznak, az Isten szavát éhe-
zik, és szomjúhozzák.

Az utazás bátorságos, tolvajtól, ^{Utazás,}
út-állótól sohol se kell félni. A' Ke-
reskedők járnak az Országot fel 's alá
minden veszedelem nélkül a' fok drá-
ga partékával.

Vagyon Peruban, vagy-is inkább ^{isméree-}
Peru és Brasilia közt még fok ismé- ^{len he-}
retlen helység és nemzet; nehéz is- ^{lyek,}
mérni a' szárazon, és vizen való tür-
hetetlen fok alkalmatlanság miatt. Li- ^{Liménnek}
mától Guamanga száz Spanyol Leuca ^{a' Missiók-}
nevü mérföld; mellynek mindenike ^{tól való}
Olafz három mérföldet foglal maga- ^{távol lére-}
ban. Innét Cuskóig több száznál.
Cuskóból Páz Városig 130. mérföld.
Innét Sz. Keresztig 210. Innét az el-
ső Missióig vizen leg-alább 100. Et-
től az euyimig, a' hol 15. esztendeig
laktam, melly majd leg-utolsó, színt
annyi.

Ez a' négy Város: Londra, Pá-
ris, Béts, Amsterdám több népet fog- ^{A' nép}
lal magában, mint Chili, Paraquaria, ^{száma,}
Quito, és új Ország öszveségesen;

noha különösen mindenik fokkal nagyobb egész Frantzia Országnál.

Posta.

A' Posta így jár. Oda adatik az Indusnak a' levél. Az egy kis kukoritzát vet a' tarisznyába; 's nem kerülve, hanem egyenesen mégyen, a' hová küldetik. Az uton nem aluszik; hanem ha ülve egy kevesé bólogat. És így, tsuda mi ferénységgel megfordul száz mérföldni utról. A' régi Inkák illy postáit falu számra várta más ember, 's vévén a' levelet, tovább vitte; emez meg-fordult. A'

Könyv.

régi Peruviaiak külömbféle színű, és gombu finor tekertsen tarták az hofzfas idők emlékezetét. Azt ismerni

kisded koroktól fogva tanulák. Kár, hogy ki-veszett ez az isméret. Kus-

Utak.

kóból az előtt föld szint, és föld alatt való utak vezeték Quitóig a' Királyt.

Kertek

Az illy Király kertében megvált minden állat képe finom aranyból.

Arany.

Annak olly hofzszú arany lántz mutatott-bé néha; hogy a' kerülete a' nagy piatzot bé-foghatta: egyik egyik gyűrűjét az ember tántzolva alig bírta. Meg-jövendölték a' jövődő Spanyolok érkezését, hajójokat, ruhájokat, az Ország vesztét.

Peru
Lakosi.

Peruviának igen külömböző tulajdonságu a' lakosi; úgy, hogy azt az új világi új Világnak leheffen nevezni.

Nem

Nem mind oda illik, a' miket eddig beszéllek; a' hol a' Missióink vóltanak. Missiók. Ezek az Országoknak leg-esméretlenebb helyeinek eleji, Bráfilia felé. Napnyugat felé esik azokra nézve a' valóságos Peru; dél-felé Matogrosso, Lusztaniai új vidék: éjfszakra Quitói isméretlen helyek. Határi isméretlenek. Az heves égnek dél felé tekéntő 12, 13, 's 14. gráditsa alatt. Sok a' népe; de isméretlen; 's kevés az hit-terjesztő. Sokszor meg-esett, hogy a' bé-küldött fiatal emberek egy esztendő alatt ki-haltak; vagy a' dollogra alkalmatlanokká váltak. 'S hány esztendő foly-el azomban, míg a' gyüleményt oktasd, házakat, Templomot állíts, Pátrónust keress, és találly az ilyenre?

XCI. K Ö N Y V.

Azon Irás Folytatása.

Ezen Missiók közönségesen *Moxos* Moxos
nevü
Missiók neven ismértetnek; mint a' Parakvári Missiók *Gvaranies* neven. *Moxos* egyik része *Mamora*, illy viz nevéröl, a' másik *Pampas*, az az: mezei; harmadik *Baures*. Tsak egyik részében Nyelvek. is több a' különböző nyelv, mint

Jel-által
való be-
széllés.

egész Európában: a' külömbség pedig irtóztató. Az én Missiómban kilentz, a' szomszéd Paterében huszon két külömböző nyelv találkozik. Az a' szokás, hogy a' melly nép először gyűjtetik öszve tanításnak kedvéért, annak nyelve vetesék - bé az egész Missióba közönségesen. Ezt az utóbbiak könnyen meg-tanulják; noha a' magokén-is tsevegnek. Mig a' Misszionárius, és az új nép nyelvekkel vesződik, a' jelek által szokás beszélni. A' jel-adást olly helyesen veszik végbe, hogy a' ki láttya, 's hallja abból minden leg-kissebbik környül-álló dolgot meg-tud, 's megért.

P. Márban

Most hetven esztendeje, hogy P. Márban őket fel-találta, 's Krisztushoz edesített. Vele, és utánna egyebek annyira vitték a' dolgot, hogy már huszon egy Missiót állítottak-fel.

P. Eder.

Mikor én közikbe érkeztem, 30 = harmincz ezer Kereszténynél többet találtam. Ezen Indus Keresztyének közül állandó helyen lakának némelyek, egy azon társaságban; némelyek vándorlók, 's költözök valának.

Ruha.

Étel

Tsák kettő ott az a' nép, melly ruhás; a' többi nem. Némelyek legalább Kukoritzát vetnek; egyebek vadászattal, 's halászáttal éltek. A' Lufzi-

szitánus Tiszt némelly helyek el-foglalásával nagy akadékot tett.

Leg-több ott a' fík mező; de Erdő
Mező.
vannak benne erdők, mellyek hol egy, hol két mérföldet foglalnak az ökerületekben. Ezeket ott Szigeteknek hívjuk: mert az árvizkor, holott magassabb helyen fekszenek, a' vadak mint a' féle akkori Szigetbe tola-kodnak. Vannak olly erdők-is, mellyeknek temérdek szélek hoszfzok ismeretlen; 's a' hová fejsze a' viz-özön idejétől fogva soha sem ért. A' nagy tenger terségen az ember magasságát fellyül-halladó füvet megfzokás gyújtani. Akkor temérdek fok féreg, állot, madár ég-el egyetemben: holott a' tűz hamar terjed. Ki-mondhatatlan fok ölyv repül-fel akkor, 's könnyü azokat löni.

Ezen helység Indusi semmit se 'Sidók.
tudnak, sem a' régi Perubéliekről, 's azok Urairól, sem a' Spanyolokról. Bizonyos Dominikánus könyve azt akarja meg-mutatni, hogy Amerika a' 'Sidóságból nyere eleinten népet. Azt beszéli, hogy találkoztak Mexicumban a' 'Sidó fő Papi öltözethez éppen hasonló ruhák, és temető köre metszett 'Sidó Iráfok; de ki mutatja-meg, hogy azok a' ruhák olly

fok esztendeig meg-maradtak; vagy,
hogy azok 'Sidó' szók voltak.

Arany.

Ezen Missiókban semmi arany,
vagy ezüst bánya még nem találta-
tott; de nem-is kerestetett.

Adó.

Azon lakosoktól sem nem vesz adót
a' Spanyol, se nem ad oda semmit is.

Meleg.

A' forró meleg ki-mondhatatlan.
Az Indus ahoz hozzá szokott. Nap-
estig-is el-dolgozik süvegtlen; éjjel
teszi-fel a' süvegét. A' rántott ha-
lat, meg-öntém erős etzettel, abban
hagyám; harmad, negyed nap mulva
teli volt öreg kukatzal. Sóra, füst-
re vetém a' húst: meg-nyüvesedett.
Nap-kelet előtt tehenet vágattam; del-
lest már a' büze miatt el-kellett vet-
ni. A' tó, és a' kisebb viz teli dög-
lött hallal. Egnek a' mezők-is egye-
temben sokszor, a' mint mondám; s a'
meleget kettőztetik. Még alkalmat-
lanabb az ejjeli meleg: mert este
meg-áll a' szellő. Akkor minden In-
dus fürdeni megy. Egész éjszakákat
töltöttem merő izzadásban; noha me-
legítő ágyban soha se háltam. Ha
aluttam-is, fel-kelvén el-lankadtam.
Hasonló a' levegő nedvessége. Tu-
dok egyet, kit 13. esztendeig nyo-
mogatott a' harmadnapi hideg-lelés.
Innét ered a' fok féreg, légy, 's több
a' féle. Innét mondatik eredni az-is,
hogy

Nedvesség

hogy ott semmi állatnak sintsen jó leve, ha iszonyú-is a' kövére. És így ott könnyű két font tehén húst-is meg-enni, úgy hogy meg-se érezze a' gyomor. A' levét zsírral meg-se festi. Sok tehenet kell fejni; még egy kis fajtót, turót szerez öszve. Azt is egy éjszakai idő vagy férgek-ke, vagy kövé változtatja. Özet, szarvast ha kostolt-e nálunk tsak egy Páter-is? nem tudom. Akár mit vet-el az ember, azonnal fel-gazofodik; akár mennyit irtafs, mind fel-nevekedik. A' meleg minden fa ednyt öszve hasogat: a' földet annyira meg-repeszti, hogy majd embert nyelhes-sen; de a' kutya meg-nem dühödik.

Az éjszaki szél kedves, hasznos. Alkalmatlan mennydörgéssel jár a' dé-li. Jár eső-is.

Szél.
Eső.

Az Indusok ítélete a' napról, tsil-lagokról, kábaság: neveket a' nálak lévő vadakról adnak nekik. Az igaz, hogy ott nagyobb, és számaffabb tsillagok láttatnak. Az harmat bősé-ges. Gyönyörű azért Nap-kelet előtt az erdőben sétálni. Sok és nagy az árviz, a' faluból akkor hajon kell jár-ni, tengeré válik minden mező. A' vadak a' szigetekbe rugaszkodnak. A' hangyál a' fű fejére gyülekezik, melly jobbára ki-áll az árvizből-is: az ha-

Indus
Tudo-
mány.

Árviz.

lak el-szélednek: a' nagy böjtre nem maradnak. De az árviz elején fok meg-fogatik. Bé-lepi fokszor, a' Misio faluját-is az árviz, hajón kell még a' Templomba-is járni; 's a' ház tetején lakni nem egynek. Akkor onnét balat-is lönek; de alkalmatlankodik a' **Krokodil**, kegyetlen *Krokodil*-is, és bé-ufzik a' faluba az ott ufzkáló majorság közé. Néha Mámora vize az hegyekről olly ferénységgel érkezik, hogy ménest, tsordát ott lep; 's a' Szigetek táját-is el-téríti. Akkor sem ide, sem oda. El-vész a' vetés; ki - vévén a' rizs-kását. Láttam midőn egész kerteket (mellyek ihar fákkal, mandiókával méz-termő náddal bé-valának ültetve) az árviz földestől együtt felfogott; 's úgy úsztak a' vízben a' kertek, mind a' Szigetek. Azokat az Indusok a' szárazra huzzták, 's az érett nádat le-metélték. Ha a' viz el-takarodik, a' fok féreg elé-pözsöl mint a' tábor. (Ide hívom a' féreg szedőket; de tudom, elébb fogy kedvek, mind amazok fokasága.) Az jó, **ra.** hogy a' viz magával elég fát hoz az épületre, hajóra, mire. Nagy munka kellenék egyébként illy fák gyűjtésére. Az árvizkor egy pár gyermek-is eleget hajthat, és vonhat öszve.

A' Missiók fő folyó vize három: Vizek.
Mamora, melly roszszúl tétetik egy-
gyé *De La Maderával*, *Guapure*, avagy
Istenes, szeles mint a' Duna Posony-
nál; de neha nem melly, úgy hogy
által leheffen lábolni: Harmadik *Veni*
vize. A' két utolsó tiszta, és hallal
bévelkedő. Mind *Maragnon*, avagy
Amazon, avagy *Orellana* vizébe sza-
kad (Ez a' három mind egy) Apró
vize több hűsznál. Halas majd min-
denik: teli krokodillal mindenik: né-
mellyek füvel meg - vannak terítve,
úgy hogy hajozni se leheffen benne.
Sok viz partján késsel lehet szegni Föld.
vaj gyanánt a' külömbféle színü, és
festékre jó földet. Onnét hordjuk azt,
melly a' fejezéttésre jobb, 's gyengébb
a' mésznel. Nehéz *Mamora* vizén
hajóval jární, a' fok örvény, törsök,
a' partról ki - álló, szegezö nád éle
miatt; sebes e' felett nagyon. Teli
szunyoggal, teli a' partya minden ál-
lattal, madárral. Lehet a' hajóban
tehát jó izüet enni; ettem - is, de
frissen a' fok szunyog miatt. Sok a'
tó, és tótsa, tsak az én Missióm T6.
mellett egy mérföldnyire körül belül
negyvent találtam.

Sok féle a' hid. A' többi közt Hid.
a' tehén börnek négy szegletre met-
szett négy végére fa tekertetik, úgy
hogy

hogy a' négy széle 6. újnyira fel-ál-
lyon 's a' börnek asztal formája lé-
gyen. Egyik tsutsára kötél köttetik.
A' bör szörös fele a' vizet éri. Két
mása terhet reá lehet tenni, fogja az
Indus a' kötelet; 's úszva által viszi,
és húzza a' terhet. A' börnek szá-
raznak kell lenni: Vállon tekertsben
haza lehet vinni. Vannak az erdő-
ben olly nagy fák, hogy két réfní
szélelőségű hajót - is leheffen egyből
vájni. A' mi ide máshonnan hozatik,
és el-vettetik, vagy ültettetik, nagy
magasságra nevededik. Peru más ré-
széről hoztak ide Török borsót: két
három esztendő múlva olly nagy fá-
vá lett a' Keremben, hogy hat em-
ber el-ülhetett alatta, 's ülve a' fe-
jekkel az ágait el-nem érték, láttam
dinnyéhez hasonló nagyságu ugorkát.
Kákáo, kaffé, narants, untig. A' rizs-
káfa temérdek szapora bőségű.

Fa.

Termé-
kenység-
ről.Az Indu-
sok tulaj-
dona,

Az Indus barna, középserű ma-
gaságu ember, semmi gond fintsen a'
kisdéd nevelésében: a' polyáztatnak
hírét se hallák; még-is szép termetűek:
nintsen rutittó gántok: jobbara mind
kartsúak. Hajokat hofzfzan le-eresztik:
magokat öszve festik: némellyek hal-
tsont éllel krokodilnak, vagy más ál-
latnak képét, magokra metfzik. Órok
lyuka közét, ajakikat ki-liggattyák;

's azokra apró kölöntzőket függesz-
tenek, hogy a' szó-közben tsattogja-
nak. Füleket ki-szúrják, 's addig ad-
dig tágittyák a' lyukat, hogy diónyi
labda-is által meheffen rajta: arra fát
függesztenek: hogy fülöket lassanként
egész válig szoktassa le-logni. Né-
melly nép öszve lapittya a' kiseded fe-
jét fellyül, meg-köti: a' kötésen fel-
lül fel-nő a' fej: ismét meg-köti: és
igy az fellyebb felyebb növen, három
fejnek tetszik, a' szük ábrazatu irtoz-
tató emberben. Egyébként az Indusok
nagy homlokuak; még-is ostobák: a'
szemek majd csak nem egészen kere-
kes: égő, rettentő; látják a' fetétben-
is a' mit mi nem láthatunk. Szemel-
dökök szőre ritka, 's azt-is ki-tépik.
Ritka szakálluak, 's azt-is ki-irtják:
fogok tündöklő fejer: rövid újjuk.
Kis újjok soha sem ér a' mellette va-
lónak felső izéig.

Látás

Egy Indiái népet se találtam,
melly hatnál többet tudna számlálni
kerengő mondás nélkül. Kettő a' má-
fik kézről; az az *bét*. Két kéz, az
az: *tiz*: egy láb új, az az, *tizen egy*,
egy lábra tett két kéz, az az: *tizen öt*.
Egy a' másik lábon, *tizen hat*, egy
ember, az az: *busz*. 'S tovább már
nintsen szám. A' vadony Indusok há-
za kis kerekesszük gunyhó a' szu-
nyog

Számolás

nyog ellen. Délig a' férfiak vadásznak: othon azomban az Aszfszony főz, ha van mit; 's estvélig, sőt más napig osztán isznak.

A' vadony Indusoknak elég ebek, és tyukok vagyon: nevelnek (publikán madarakat) hogy tollaikkal magokat ékesgefsék. A' fok Feleséget szörnyü emlegetni.

A' Baure nevü nemzet egyetlen egy vólt a' Peruviai Missiókban, mellynél meg-vólt a' Királynak, 's Városi életnek valami képe. Ruháffak. A' Király neve *Arima*.

Arima.

Oftobaság.

Igen oftoba az Indus nép. Mindent el-hisz, azt-is, a' mi azzal ellenkező, a' mit eléb el-hitt. Azért az ígéteret meg-szegni, nálók nem szégyen. Nints a' mire *Csicsa* itallal nem leheffen őket venni; csak nem meghalnak érte. Harmintz esztendőskorokig igen buják; de azután tellyességgel el-hadják. Lehetetlen elhíttetni velek, hogy vannak-is, lehet-

Csicsa.

Vigaszt.

nek-is tiszta életü nőtelenek. Nem szomorúak; örökétig nevéthetnének. Szomorúságra nem indulnak, akár mi történnyék akár rajtok, akár az hozzájok tartozandókon. A' Miszfziónarius Páterek, ha komor kedvűek, semmit se végezhetnek velek; jó kedvel ellenben mindent. Ha van, esznek,

nek, isznak; ha nints, két három napig-is békével türik az éhezést. A' *Kaniziána* nép közül hat ember egy egész sült ökröt meg-evett. Jövendőre számat nem tartanak. A' szörnyű fájdalmat-is igen békével türik. Meg-esett, hogy akár mint vigyáztam, midőn a' Templomot építettem, ki kezét, ki lábát szorittá a' nehéz oszlopok hullása közé. Metszeni kellett a' meg-romlott kéz, láb részt. Nem volt Borbély, közönséges késsel kellett véghez-vinni a' metszést: holott más nem volt, 's égő pamukkal sütögetni a' vér folyó helyet. Senki se tartá az alatt az Indust: olly hofzszas kin alatt leg-kisfebb jajjal se mutatá fájdalmát, mintha fát, 's nem az ő kezét, lábát metszenék.

Nagy
ehetés.

Tűrés.

Hasonló bátorsággal, vagy fás ^{Halál.} indulatlansággal várják az halált-is. Hallván, hogy meg-hal, annyira meg-nem indul: mintha hozzá se volna tartozandó. Soha se láttam utolsó orakori vonódást, noha minden haladklómnál meg-jelentem. Nagy Isteni Kegyelem; a' kik meg-gyógyultak, kérdezem: érzettek-e unalmat, késértetet? felelének éppen nem; és hogy a' haláltól sem akkor nem féltek, sem most nem irtóznak.

Okos.

Gondat-
lanság.

Okosabbak a' kik meg-nem házasodtak, a' gyermekek a' házafoknál; az Aszfszonyok a' férfaiknál. Soha egy jeltől se vettem észre, hogy legkissebb szeretettel viseltetnek házastársaikhoz, magzattyokhoz. Sokszor láttam, hogy a' miek van, másokra el-vesztegetik; de attyokra, fiokra az utolsó szükségben fintsen gondjok: nekik semmit sem adnak. Mindenre a' Péternek kell számat tartani. Innét esik, hogy az el-hagyatott kisdédek az utszán a' földet rágják, más nem lévén, a' mit egyenek. Azért fel-puffadnak; 's vászhoz, nem emberhez hasonlók, 's azon az édes Atya meg sem indul. Az a' Péter dolga, hogy az ilyeneket fel-szedje. Ezeknek-is, másoknak-is házat, ruhát, ágyat a' Miszfszionarius szerez; de nintsen hálá-adó. Nem érzik a' jó tétéményt. Igen fzelédek: soha feleségeknek, gyermekeiknek neheztelő szót nem adnak. Intém őket, dorgállják a' roszszért: heába! tele a' fejek fététséggel. Hazudnak szemtelenül; ha rajta kapják, nevetnek. Mindent tagadnak. Ha meg-bizonyodik az hazugság: azt felelik, hogy azt nem akarták, 's hogy már ihol tudják azt véteknél lenni, 's hogy a' mit loptak, nem lopták, hanem csak el-vittek,

ték, 's tsak azért, mert meg-kivánták; nem hogy ártsanak. Deb-dábat örömeft lopnak; valami jóra valót ritkán; a' mi a' Páteré, vagy Templomé soha sem; bátran tárva nyitva tartottam a' félit mindent. Midön az első Atyánk vétkét beszelleném: nevettek; 's azt felelek, hogy ök-is azt tselekedték volna. Igen félekenyek. Bizonyos Mifsióba ki-hivák a' Páttert, 's meg-izenék, hogy meg-ölik. Mintegy ötvenen valónak. El-viszi magával rozsdás puskáját; de puska port nem visz. Kérdé mit akarnak? Nyillal meg-ölünk, úgymond. Amaz erre. Jól vagyon, úgymond: de elebb én-is menykövel meg-töltöm a' puskámat. Azt azok meg-engedék. Bele ereszt hét golyóbist. Meg-olvasák magok. Fel-emeli a' puskát. Néki amazok, el-vakarodtak, el-illottak, a' porok se látszott. De ha félekeny el-lenséget látnak, vagy ha egyebként felháborodnak, néha igen kegyetlenek.

Minden szerszámat, a' mit látnak, helyesen ki-faragják, 's a' példát helyesen követik; de soha vagy jobban, vagy helyesebben véghez nem viszik; tsak egy pertzenést se tesznek soha semmihez is. És így az a' majmoskodás nem jele az elmének.

Soha semmi szerentsétlenségtől sem félnek; felötte vigyázatlanok. Ha

III. Szak.

M

által

által ugorja - is őket a' Tigris, látván hogy el-kerülhetnek, még se veszik észre néha a' veszedelmet.

A' rokonysághoz való házasodástól, 's fekélyeségtől igen irtóznak. Az Indus vétkesnek nem vallyá magát; el-tört, el-vesztett valamit; soha se mondja: hogy ő törte, vesztette; hanem hogy ez amaz el-törte, el-vesztette magát. Felötte kevélyek, kérkedők. Minden débdabságért hánnyák vetik magokat: szíretnek ditsértetni. Ravaszok; nem tudják a' titkot meg tartani: de a' Páter előtt igen titkolnak mindent. Szeretik az erdőt; baj attól meg-tartóztatni őket, hogy vizsgálja ne rugaszkodjanak. Megengedtetik a' betegeknek néha, hogy egy ideig ott mulassanak; 's egészségesen jönnek vizsgálja. Ha valami meg-tiltatik, van a' ki rettenetes bosszút állyon. Házamat egykor a' nagy szélben egy olly ember meg-gyújtá, 's el-égett mindenem; még a' kelyhek is. Mászor egy Indus, kinek nem adhattam azt a' tisztet, mellyre alkalmatlan volt, az egész Missiómat, az erdőre vezette. A' Missiómat háromszor égettek-el. Egykor mérget adtak; de szírentsében el-kerülém. Úgy kell velek bánni, mint az üveggel. Az Aszfzonyok az ő tsetsebetséjekkel

Ravaszág

Boszu-
állás.

kel igen hátkolódni. De ájtatósággal, 's igaz-mondással fellyül halladják a' férfiakat.

Az előtt nagy árku töltéseket, avagy eszterókat tsináltak földből. A' mióta fok a' hajó, már azokat elhadjak.

A' Gvarai szomszéd ember évő nép ellen Szigettyeiket-is be-arkolák: hogy kezeket, 's gyomrokat el-kerülnek. Keyesebbet vesztettek; de az olyan mély, és meredek árok se volt elegendő: mert a' mély Szigetben laktak, annak 3. mérföldnyi-is volt néhá a' kerülete. Nehéz volt a' rést örökké őrizni.

Gvarai
ember-
evők.

Sok náluk a' babonáskodás. Azt a' láthatatlan ellenséget, kitől igen félnek, *Acsane* neven ismértetik. Vanak, kik annak közben járójinak hirdetik magokat, 's másokat ámittanak. *Aramának* 's mint egy Fejedelemnek hívák az ártalmas Tigrist, és egyéb állatokot; nem merték meg-ölni. Addig biztattam őket, hogy már öltön ölik. Hajokat, körmöket meg-tartják az *Acsane* számára.

Babona.

Az Orvosok neve *Motire*. Az mind babonás, vagy-is hazug ember, ki azt hazudván, hogy Acsanétól segittetvén, gyógyít, szemlátomást való tsalárdságokkal amitgattyá a' bete-

Orvos.

get. Ezekről 's a' többi babonáságtól meg-válnak, midőn meg-ternek.

A' vad
népnek
Missióra
való
vezetése.

Alkalmat-
lan utazás

sűrű
erdők.

A' mód, mellyel új népet vezetnek a' Missionáriusok az hithez, ebben áll. Utanak kell indulni. Aprilistől fogva Septemberig vagyon arra való idő. Egy darabig hajón, azután gyalog kell menni. A' butyort hátton kell vinni: öszvérnek, lónak haszna nintsen a' fok posványos helyek miatt. Az utra való pedig im ez: piritott kukoritza - liszt egy zatskoval: függő ág, avagy *Hamaka*: jó nagy kés, mellyel ágakat vagdalunk a' nagy erdőben: hogy utat nyissunk: viz-tartó kobak egy nyaláb nyíl vadászatra kedvéért: ezek helyett a' Páter az ő imádságos könyvét viszi. A' ruha meddig tarthasson, majd kifog az út alkalmatlanságából tetszeni. Olly sűrűek az erdők, hogy a' vadak is alig bujkálhatnak benne. *Coropi*, Spanyolul *Vebuco* nevű nyövävény borostyán módra bé-lepi a' fákat, 's íszalag formán egyik fáról a' másikra, és így szanaszét mindenfelé el-terjed, az utat bé-rostélyozza minden felől. Sok idő telik bele, míg kétfel egy kis ösvenyt leheffen metélui. A' napot nem látni; az a' haszon a' melegben, de a' fok fene vad, pók, vipera, a' fok rothad fának büze, a' föld párája,

ja, meg-mondhatlan bajt szerez egyetemben. Még-is ott meg-kell hálni. A' fok tüske mint bányék a' lábbal, főképpen, ha az hofzfzas út a' láb-belit meg-emészti, látni való. A' me-zökön nem könnyebb az utazás. Ke-vés a' száraz. A' vizet hol bokáig, hol torkig-is kell gázolni. Nyoltz <sup>Az árvi-
zek köze
való
utazás.</sup> lépésnyire a' lovas ember se láttatik-ki a' gazból. *Ibó kocso* nevü fü fok helyen találtatik, eles, metfzi, 's meg-vérezzi az embert. Mit mondjak a' szúnyog, és egyéb légy táborról; a' hangyál, piótza temérdek. Nap-nyu-gott előtt két órával hely választatik az hálásra. El-küldetnek az Indufok a' vadászfatra: hogy legyen mit en-nünk. De a' fáradt emberek, ha tsak véletlenül valami eleibek nem ütkö-zik, nem keresnek. Mihelyt a' Pá-ter elől el-takarodnak, le-ülnek, alusz-nak. A' Páternek kell az élés keresé-téhez látni: fát hordatni, tüzet il-leszteni, magát száríttani: vajmi szép gyönyörűség, midön az esze szünte-len azon forog, mikor mondja-el az imádságot. Fa hordatik rakásra körös körül, hogy éjjel égjen, 's a' tigri-seket ijesztsze-el. Aluszik az Indus; de nem a' tigris, ha meg-érzi a' sült hús szagát, elé-jö; 's holott a' nedves fa hamar el-aluszik, bé-üt. Ritka

Hálás.

hogy valaki ébren ne legyen: el-haitják; kajdászna; de mintha semmi se esett volna rajtok jó izüen el-aluszna. Talán azért - is: mert tudják, hogy ébren vagyon a' Páter. Hofszas, késedelmes az ilyen út. Út mutató nem kell: mert nyáron a' vad Indufok-is meg-gyújtja a' mezőt: úgy, hogy az ejjel olly formán festi az eget, mint az éjfszaki hajnal. Abból már ki-tettség, hogy ott vad Indufok laknak. Azt a' tájt úgy meg-jelölik éjszkel, és képzeléssel, a' mi Indusiak, hogy egyenesen oda tudnak menni; mintha többször jártak volna oda. Segittenek néha a' nyomok, a' törött ágok.

A' vad
emberek
lakásfok
jele.

A' vad
Indufok
hoz való
bé kö-
szöntés.

Mihelyt észre vesszük, hogy közel a' hajlékok, éjjel, 's nem nap-pal kezdünk utazni. Előre kémek küldetnek: két mértöldnyire tőlök le-szokás telepedni. Ha tsendesen meg-lehet, valaki a' magányoson járok kö-zül el-fogatik; a' Páterhez vitetik. Azt a' Páter meg-rakja ajándékkal, 's haza ereszti. A' többi társ azomban sövényvel bé kéri a' szállást, mel-lyet választának a' mulatásra: hogy legyen egy kis tarts, ha amazok fel-talánnak dühödni. Ha senkit se le-het el-fogni, éjfszakának idején egy-nehány Indus közel küldetik a' guny-hójok

hójak felé: azok ott a' fákra fel-ag-gatnak kéft, fejszét, pengöt, tsenge-töt, tükröt, piros pántlikát, több a' féle tsetsebetsét. Ki-támadnak a' né-zésre; el viszik: meg-keresnek: ba-rátkoznak. A' ki az ilyen ismerke-dés módján meg-akad, adjon-elé job-bat. Vajmi könnyü a' magányos szo-bákban másokat meg-ítelni; és sem-mi jobb tanátsot se tudni ki-gondolni. Nem hisznek a' jövevényeknek a' vad Indusok, ha tsak több éjszakákon nem függ az ajándék a' fákon. A' fok ta-nakodás után, ha valaki közülök elé mer lépni, annak a' Pátertől váloga-tott szép ajándék adatik: arra a' többi mintegy irigységtől indittatván tso-portoson gyülekezik. Öszve szedet-nek tehát az ajándékok, és reájok osztatnak; fő képpen pedig az Elöl-járójok betsültetik - meg; ha vagyon olly fő ember köztök. Így már bé-hivattatunk a' faluba; de a' Páter az ő Indussai közt akkor-is az erdőben hál: mert az álnokságtól tartani kell. Ha minden ajándékot a' fákra füg-gesztvén, se vehet-ki valakit, bizza az Istenre a' dolgot; 's mászor jöjjön. Ha kétszer, háromszor-is úgy jár: ke-ferőségében szive el-ne esék.

Vagyon a' vad Pogányoknak tyu-kok, rétzejek, halok; 's több a' féle

eledelre valójok. Hoznak azonnal a' Páterhez. Jobbára senki sem érti a' szavokat: jel-adással kell mindent kivégzeni. A' Páter első gondja az: hogy Keresztet állitson-fel. Oda jár estve reggel a' Keresztyénekkal imádkozni: majmoskodnak utánna a' vad Indufok-is. Ha beteg, 's halára való gyermek találtaik, könnyen reá beiszellyük a' Szülőket, hogy megkeresztellyük. Jobbára az első látogatáskor nem emléttük a' költözést, és meg-térést. A' barátság tétik álhatafossá. Így meg-lévén a' dolog: megmondatik a' jó barátoknak, hogy, ha meg-engedik, ennyi ennyi hód újjulás után ismét viszfza jövünk új ajándékokkal.

Azt örömeft hallyák: adnak utrávalót; de nints, a' ki vigye. Sokszor kell hozzájuk jáni, kelni; mert nehéz hazájokból ki-indittani. Az már valóságos jó jel, midön a' fő embertől a' Páternek két három legeny, és leány ajándékoztatik: hogy azokat vigye magával a' Missióba. Azoknak ha néha nem örömeft-is, elkell mennek. Azzal az ajándékkal azt jelenti a' fő ember, avagy az Arama, hogy az már magához hasonló, 's úgy kell tisztelni, mint Aramát. Mihent a' Missióba érkeznek, meg-

ru-

ruháztatnak; ha ruhájok nintsen: jól tartatnak; Az alatt mind ezek megtanulják a' Missió nyelvét, mind a' Páter azokét. Látják a' Templomokat, lovakat, teheneket, hallják a' muzikát, tsudállyák. Más Missiókba is el-vittetnek; 's betsülettel fogadtatnak. Egynehány holnap múlva, midőn már emberséghez szoktak, víz-sza vitetnek. Látják amazok rajtok a' rendes ruhát, tsudálkoznak: felkiáltanak: mennyünk.

A' vad
Indusok-
kal való
útazás.

Hallván a' meg-fordúlt legényektől 's leányoktól a' Páter hírét: meg-vallyák, hogy az nem olly ember, mint ők. Ennél nagyobb ditséret nintsen nálok. Minek előtte a' Missióra vezettetnek, házak építtetnek számokra; 's el-készíttetik minden, a' mire szükségek vagyon.

Mikor uton vannak, ki magyarázza-meg, mi nagy a' kajdászás, Zenebona! könnyebb volna talán a' szarvasokat rendbe venni, mind ezeket. Mindent jó kedvel, vidám szemmel tűrni kell. Minden heába valóságot el-hoznak magokkal; akár mint igéri az ember, hogy jobbat fognak találni. Igaz, hogy az uton végtére el-hadják mindeneket: a' tserepet, mit, a' tákra aggattyák. Három négy nap

alatt el-fogy az eledel, melly nyoltz napra-is elegendő lett volna; de az ő torkofságoknak ki-vethet rakontzát? A' gond a' Páteré. Tőle olly bizodalommal kérnek, mintha mindene bőven volna. Sokszor véletlenül-is megsegitti őket az Isten.

A' betegeket vállon kell hordani, ott-is elsőnek kell a' Páternek lenni. Néha az Afzszonyok az ő magzat-tyokat-is néki adják, hogy vegye. Nem bálványozók; de fokáig tart az ostobák tanítása, és a' Keresztségre való készítése. Az elébbi Keresztyének gondjára-is bizatik abból némelly rész.

A' Vad
Indufok
a' Missió-
ban.

Midőn bé-érkeznek, az harangokat, musikát, lovakat, juhokat, házo-
kat, mindent egy szóval álmélkodva néznek, hallanak; ha a' Páter el-nem zárja előttök hol miéet, mindenét el-
viszik, közösnek állitván mindent.

Mamaluk.

A' Mamaluk nemzet a' Lusztitánusokból eredett. Az öfzve házasodván a' Szeretsenyekkel, 's Indufokkal, temérdek lator pusztító nemzetre terjedett. Jaj miattok, mind szeléd, mind vad Indusnak. Hanem a' Katurin nevű vad Indufok még-is meg-győzték őket. A' Mamalukok olly kegyetlenek, hogy rutább és irtoztatobb kegyetlenkedést a' Tatarokról sem olvasunk.

Az

Az írott könyv az ő további részeiben a' fákról, 's állatokról beszél. Eddig felét-is alig szedém summába.

A' Missiokban egy fát se láttam a' mienkhez hasonlót. A' Taramoboco, avagy Copaiba fának olaja, melyet erefzteni szokott, ha meg-metszetik, arany színű. Jó a' febre, és a' belső nyavalyára. Mikor olaját erefzti, úgy harfog belől, mind mikor a' meg-repedt deszkát ketté szakasztjuk. Fák.
Kopaiba
olaj.

A' sásáfrás fának héjja ha vízbe főzetik, a' vize hajtya a' szülés után az Afzszonynak maradék vérét. Sásáfrás.

Cinamomum nagy, sűrű levelű szép fa. A' héjja olly izű, és szagu mint a' Hollandiai. Fa héj.

Quinaquina nagy vastag apró levelű fa. A' héjja ott olly hathatós a' hideglelés ellen, hogy kétszer soha se kell venni. Ha tsak annyi vetetik - is, a' mennyit dohány módra két újjával fel-tsip az ember. China.

A' Tzedrus ditsöséges. Kuba Szi- gethen a' tengeri gallyákat abból tsináltatja a' Spanyol. Könnyű belőle dolgozni, mint a' viaszból. Ha golyóbis éri, meg-likasztya, de töredék forgátsat nem hágy. Kerülete néha tizen egy ölnyi. Láttam egyből egészf hajót. Tzedrus.

A'

Kákáo.

A' kákáo gyümölsét szereti a' majom a' husáért a' magvát ki-köpi, így szaporodik szerte-szétt.

Na ilia.

A' Bainilia nem fa, hanem borostyán gyanánt a' fákra tekeredik: a' gyümöltse olyan, mint a' mi babunk, láthatatlan apró maggal tellyes. Azal Spanyol, Olasz, és Amerika Országiban senki sem él, mert szédelgeft okoz. Peruviában a' ruha közt tartatik a' szagaért. Kaffé elég van Amerikában.

Tzitron.

A' Narants, Tzitron, két ekkora, mint itt. Egész esztendőt ékeft. A' tzitron erdőket foglal-el. A' Cydra akkora, mint a' nagy dinnye.

Pálma.

A' Pálma temérdek magas, hoszszan egyenesen nő, mint a' gyertya: csak a' teteje leveles. A' levele kalapra, földélre, kosárra fordittatik. A' béle teli tzerával. Teli olly szeletekkel, mellyekre ételre jók. Ha meg-hasíttatik, béle ki-vetetik: olly a' két fele mint a' tsatorna: fel-vágattik lindelnek; de Isten öriz a' tüztől. A' gyümölsök Kókus. Nagy a' man-

Pamukfa.

dola fa. A' pamuk fa fok. Sok a'

Méрге fa

méreggel tellyes fa-is. Némelleyek ár-

Válfonfa.

nyéka alatt a' ki fekszik, fel-puffad mint a' dob; 's meg-hal. Az Ecsomobokó fa héjja válfuot ad ruhára: Az a' héjj ki fejtér, ki veres. A'

fát

fát addig verik, míg a' héjja el-nem válik. Le-fejtik, senki sem mondaná héjznak, hanem vászonnak. Meg-varják, fel-vonnyák magokra; noha pamukból-is készítenek ruhát; de ezt kémélik. Kár, hogy a' Mandióka meg ^{Mandioka} Európába nem hozatott, 's el-nem szaporított. Hasznos étel! A' Jávör (platanus) gyümöltse-is igen jó. Az Ananás illatját meszszire meg-érezni: nagy mint a' dinnye. A' mienket, tsuda, hogy ehetik az emberek: ez hozzá képest semmifem. Egyéb fáji hol márvány keménységűek, hol üvegnek látszatnak, nem fának; színek gyönyörű különböző füveit, növényt ki írja-le méltó-képpen. A' *Kobaerese* növényt, ha ember tsak ^{Kobaerese} a' ruhájával illeti-is, minden levele fel-emelkedik, 's az ágat bé-födi. Más állat illetheti, lehelheti, meg se mozdúl.

Következik a' fok féle állatról ^{Tigris.} való tudósítás. A' Tigris, fok ember meg emészti. A' szamár vagy farrát fordította néki, 's agyon farkallja; vagy reá veti magát, 's addig hengergeti rajta magát; míg minden tsontyát öszve nem zuzza. A' ló nem tudja a' szamár példáját követni. Kuttyákat tartottam, mert jobbára vadászattal éltem. Ha Tigris nyomot talál.

Erdei,

láltak; fel-borzadtak, a' földön hente-
regtek; de néki osztán addig kerget-
ték, míg fel-nem találták. Meg-ölet-
tek némellyek; de ölték ök-is; fő-
kép ha az ugatásra az Indusok fegy-
verrel öszve gyülekeztek. A' vad
disznó húst, és mezei tekenyös bé-
kát igen szeretik a' Tigrisek. A' disznok
közül egyet meg-marnak; 's holott
azoktól néha öszve szagattatnak, a'
fára futnak: azután tobzódni a' meg-
marrtal. A' béka teknyöt körmeikkel
ketté tépik, úgy fallyák a' békát.
A' vad tsordát úgy üzik, hogy az
Indusok azért öket disznó pásztorok-
nak nevezik. A' Tigris húst senki
sem eszi; noha szép. Szereti a' ti-
gris a' halat-is. Ha a' hájával vala-
mi meg-kenetik, azt nem kell a' légy-
től féltetni. Két gyermek borsért ment.
Viszsa jövet tigrist látván a' fára fu-
tottak: utának a' tigris. Az egyik
a' törött borssal teli kosarat kezdé a'
fejéhez verni. A' bors a' tigris sze-
mébe öntődött. Le azért a' fáról a'
tigris, és a' szemeit addig vájta, míg
ki-nem vakult. Ott leptek egyebek.

Miszfzio-
narius.Vad lovak
's teket-
nek.

Még eddig egy mérges, vagy
vad állat sem ártott egy Miszfzioná-
riusnak-is. Teli vannak a' mezők
olly lovakkal, és tehenekkel, melyek-
nek Urok nintsen. Parákvárja bevel-
kedik

kedik lég-föképpen békákkal, 's tehenekkel. (Vetekedik arról, ha vagyone Amerikának Oroszlánnya?) fok a' Majomról a' beszéde. Annyi a' ma-
 dár, hogy egy óra alatt minden dö-
 göt fel-falnak. A' börért Párákvária
 ezernyi ezer bikát, tehenet lö. A'
 döge ott marad. De a' fok madár
 azonnal fel-eszi. Nagy baj miattok
 útra hust vinni. Aztat a' lónak, és az
 embernek a' hátáról-is fel-eszik. E-
 gész vesződség az ilyen táborral vi-
 askodni. Ha nyitva tartott kamará-
 ban valamit éreznek, feregesen bé-ro-
 hannak; 's ajtó-tevéffel ott lepetnek;
 de kívül annyi marad, mintha egy se
 fogatott volna el közülök. Ott te-
 remnek, a' hol a' marha ellik, 's köl-
 két, tölgyét öszve tépik. Sokaknak
 ki-vájják a' szemeket. Egy madarat
 se láttam, melly a' mienkhez hasonló
 volna. Vagyon olly nevek, mint mi
 nálunk; de hufok, izek, tollok mind
 másféle. Szebb színűek mind a' mie-
 inknél; de a' mieink eneklése szebb.

Le-iratik a' Strutz madár; az er-
 dei Páva; 's több a' fele. Vagyon
 verébhez hasonló madár; de nagy a'
 különbsége. Ott ördög madarának
 hivattatik: alkalmatlan igen. Vagyon
 Cobe, avagy kutya nevű madár, feke-
 te, kissebb a' rigónál.

Gyö.

Vadászat.

Gyönyörű a' vadászat. A' viz a' vadakat mind a' Szigetbe hajtja. Oda az Indusok hajón, fegyverrel, kutyával, musika szerzőszámmal. A' szárazon meg-kerítettik a' Szigetet a' gyalogok, a' vizen a' hajósok. Egyszerre megszallamlík a' síp, dob, lárma, ugatás. A' vadak közül ki a' kutyákba, ki a' nyilakba botlik; ki pedig, ha uszik, a' hajós eleibe. Látni akkor mint küszködik az eb a' tigrissel, mint vízi a' hajóból a' szarvas hátára ugrott embert a' szarvas a' vizen, és így továbbá.

Szél-puska.

Nádból (melly vagy egyenes, vagy a' tűzön meg-egyenesítettik) szél puskát-is készítenek: abból fúják a' vadra a' mérges nyilat. A' ré-

Kobak a' rétvék ellen.

szét szokás így vadászni; 's így is: Nagy terebeles ki-vájt tők kobakokat eregetnek a' vízbe, a' hol fok a' rétvé. Elei ten félnek tölök, azután hozzájuk szoknak. Így léven a' dollog, az Indus fejere húz illy kobakot, lyukakat furván a' szemei számára: békár a' rétvék közé, 's a' víz-alá eresztett kezeivel fogdozza őket: nyakokat ki-tekeri, tarisznyájába hánnya; 's vévén észre, hogy már elég, haza megy a' zsákmánnyal.

Szarvas vadászás.

Szarvas vadászatra meúvén, arra vigyáznak, hogy a' szél a' szarvastól fe-

feléjek; nem pedig tölök a' szarvas felé fujjon. Így helyheztetik magokat. Ha látják, hogy a' szarvas eszik, ballagnak lassan feléje: ha felüti a' fejet, meg-állanak oszlop módra. Így hozzájuk közelítvén, könnyen le-ejtik a' nyállal. Úgy tetszik, nem látnak; 's csak a' hallással, és szaglással vehetik észre veszedelmeket. Néha fejérbe öltözik az Indus ember, fekete süveget a' Koromo madár orra formájára egyengeti; fejét-is úgy lóbálja, mint az a' madár. Így tsallja a' szarvast. Az özeteskék igen ostobák. Látván az özet az Indus, le-fekszik, hol lábát, hol kezét felfel-nyújtja. Az öz mindent látni akarván, oda megy. Le-ejtetik.

A' Cocodrill, avagy Krokodill ol-Krokodil, olyan éppen mint a' gyék; csak a' farka szélyes, mint a' lapát, vagy evező. Három féle rendű, vagy nemű. A' Katipána nevű Krokodilt meg-eszik a' Spanyolok-is. A' farka az Európabeliek-nél jó izű. Vagyon ezek közt két réfní. A' Kadireina nevű Krokodill gonosz, bűdös: fellyül hatvan, alól hatvan két foga vagyon: megszámláltam magam. El-nyelhet négy esztendő gyermekét. Láttam egyet, melly nagyobb volt hat réfnynél. Nyáron bé-áfsák a' földbe magokat,

III. Szak.

N

tsak

tsak a' szájak eleje áll - ki. Nem - is lehetné őket olyankor fel - találni; ha a' fok pille a' lyuka száján nem rep - dözne a' szagára menvén. Kutyát, lovat, el - nem ér; de el - éri az embert akár mellý futásában. Hata geréntze nem engedi, hogy könnyen meg - forduljon; azért a' kerengő futás haf - znos. Az Indus a' vizekbe, holott tele vannak Krokodillal vigyázva ú - szik; ha látja, le - bukik, más fele ú - szik. Fel - ütven fejet, 's ismét szem - lélvén, ismét bukik, úszik, míg el - nem kerül. A' parton aluszna: ak - kor ölelnék. De fok embert ölnék; kit a' vízben, kit a' hajóból - is kap - ván. Az ember hús evése után köny - veznek - é? nem - é, nem mondhatom; talán a' lehet az oka, hogy nintsen több, a' mit fel - fallyanak. A' rétze - ket az Indusok ki - nem erefztik: mert bizonyosan el - fogja a' Krokodill. Sőt rétze riyással, mind elé lehet tsalni a' vízből őket. Fel - függesztetik a' rétze, úgy hogy a' víz fele lógjon. Meg - veretik, hogy tsatázzon. Azon szempillantásban ott terem a' Krok - dill; 's a' lesből az Industól agyon lövetik, vagy szuratik; de hamar kell bánni a' dologgal. A' kutya ha soha Krokodilt nem látott - is, fél tőle, ha innya megy a' partra, mindent Kro -
ko

Kodilnak vélvén, flet, 's ha fa talál-
 is úszni, vagy zördülni, nagy tsahit-
 táffal el-ugrik, és el-szalad. Ha nin-
 tsen ember vele mikor szomjuhozék,
 elebb addig ugat a' parton, míg min-
 den Krokodilt maga felé nem lázitt.
 Akkor néki rugaszkodik a' part bátor-
 ságos helyére, a' honnét amoda tsalta
 a' Krokodillokat, 's úgy iszik bátorsá-
 goson. Illy ugatással terittik-el a'
 Krokodilt onnét-is, a' hol által akar-
 nak úszni. Igy-is öli az Indus a'
 Krokodilt: viszfzályos nyilakkal, tö-
 rökkel meg-rakott két élű dárdára kö-
 telet köt, 's a' dárda fogantójához
 karikákat egyénget tulajdon keze vé-
 delmére. Kézzel a' Krokodilnak nyúj-
 tya a' dárdát. Az mohón néki kap
 az ember kezének; az az: bé-fallya
 a' dárdát; 's kötelen osztán ki-huza-
 tik. A' Krokodill tojása nem igen
 nagyobb a' lúd tojásnál, meg-találta-
 tik part-táji fészkében harmintz, negy-
 ven. Azt az Indus jó izüen eszi.
 Fel-nyittatik egynehányat: találtam
 némellyekben már egész kölköt. Az
 a' kis állat olly merges, hogy mikor
 kéffel szurkáltam, a' kést úgy meg-
 harapta, hogy meg-látszott rajta fo-
 ga helye. A' Nap költi-ki azokat.
 Jobbára el-vesznek a' tojások: de
 nem tudom mikép. Ha mind meg-

Krokodill
toját.

maradnának, nem volna nekik a' fok
 tó talán, és folyó viz elegendő. A'
 harmadik gonosz rendű Krokodilnak
 Méreg el- fogja ha csak nyakon hordoztatik - is,
 len való, bizonyos, hogy minden mérget meg-
 előz, és el-távoztat az embertől.
 Nem győzném ezt meg-bizonyítani
 példával: fokot tapasztalva tudok ma-
 gam-is. De a' Krokodilnak sem árt
 a' mérges nyíl. Ha a' Krokodill fog
 az Afzszony ágyékára köttetik, a' ki
 a' meg-hólt magzatot ki-nem adhat-
 tya, azt könnyen ki-adja mingyárt
 minden egyéb tsunyasággal együtt.
 De hamar le-kell venni: mert máskép
 ki-hajtja azt-is, a' mit a' tsunyaság
 után ki-nem kellenék hajtani. Nagy
 vigyázással szükség azzal bánni. Mon-
 dám, hogy az éhel holt gyermekek
 földet esznek, pogátsa közé ennek
 az állatnak zsirjából kevertetik vala-
 mi, öszve süttetik, bé-adatik a' föld-
 től fel-puffadt gyermeknek: ki-hajtja
 a' földet: a' gyermek meg-gyógyúl.
 Így a' kegyelmes Isten az ártalmas-
 ból-is hasznot készített.

Halak.

Következik a' fok halról való
 Tudósítás. A' többi közt a' Torpe-
 do, Acsanepi (Acsane öve) zsibbasz-
 to-hal, nevezetes. Láttam, kezemmel
 illetem. Kigyóhoz hasonló: nagyon
 emberi karhoz hasonló vastagságu, 's
 két

két réfn-i-s. (Angolnának a' neme) Jó izü, de a' gyomrot terheli. Ha tsak újjal illeti-is az ember, olly ütést erez a' testén, 's főképpen a' karán, mint mikor a' gyántázott mennyköves palatzkot éri; akár fel-vont saruval, akár kézre vont kesztyüvel, vagy fával illesd, hasonló ütést fogsz tapasztalni. Szint azt tapasztallya más állat-is, ló, kutya. Ha együtt vagon egy azon halóba fogatott hallal, ha lehet, mind ki-ugrál. Talán a' vizet-is el-fogja avval az ütő erejével. Soha a' földről fel-nem emelhettem; akár hányszor próbáltam. Próbálta egynehány Spanyol Katona-is; de a' fok hánykolódás, és ígélet után senki se birt vele. Egyetlen egy Páttert tudok, a' ki szemem láttára minden ütés nélkül könnyen bánt vele. A' Rája, vagy Idino nevü hal az embert, ha tsak a' parton vagy a' vízbe a' nyomat érzi-is, üzi, kergeti. (Nem irom-ki a' fok hal nevét, 's tulajdonit) A' halászat módja fok féle. A' ^{Halászat.} fok madár öszve gyülekezve jelt ad: utánnak az Indus. Néha seregeffen öszve tiporjak az apadt vizet a' sárral együtt; 's a' keverékből szedik a' halat. Néha uttyokat el-fogják; és a' fok halat bé-rekesztik. A' fáról-is lövik. Halásznak horoggal, hálóval:

bizonyos festéket-is öntenek a' vízbe, mellynek büzét nem tűrhethvén a' halak, fel-emelkednek. Sokszor minden Indus teli Zsákkal hordja haza a' halat.

Kigyó.

Sok a' kigyó, a' tsergő kigyó, vipera: láttam két fejű viperát: egyik a' farkán volt. Vannak ártatlan kigyók-is: mihelyt zörgést hallanak, az emberhez futnak, járnak kelnek rajtok ártalom nélkül.

Vagyon ember vastagságni: láttam nyóltz réfnýt: a' farka táján tsontos éles kampója vagyon, bele vágja abba, a' kit el-fog. Reá tekeredik, meg-nyallja, 's egyszerre elnyeli. (*Serpens Boa*). a' sebessien futó embert-is el-éri. Igen sok a' hangya: némellyek viola színűek, egy hüvelknyiek: ha tsipnek 24. óráig esztét veszti az embernek, 's hideg-lelést okoznak. Minden fűvet, fát öszve esznek: úgy hogy a' nagy fának csak a' héjja marad, meg-eszik a' ház-födelét-is; hirtelen, véletlenül; úgy hogy fel-ébredvén az ember már az ágyból látja a' tsillagokat. A' háznál edényt, ruhát mindent meg-emésztene. Vagyon más látagató nevű hangya; az-is igen alkalmatlan: mert ezernyi ezer jö egyszerre elé: fekete, mindent öszve mász, minden e-
gyéb

Hangya.

gyéb nyüvet férget öszve keres az egész háznál, 's a' barlangjába hordja. Mindent ki-pusztítván, el-megy, és egy se marad. Nappal semmi bajt se tesznek; de jai éjszakának idején: nem mérgesek; de rútul tsipnek. Bizonyos Péter a' föld alatt reá talált az hangyák barlangjára. Az olly nagy, fok, tekervényes utakból állott, hogy járhatott volna benne: nem hangya, hanem bányá-mives emberek mesterségének látszattak lenni. A' Szunyog temérdek: enni-is baj mi Szunyog. attok: mert az étellel a' szájába repülnek az embernek. Néha imádságom alatt hárman-is legyeztek. Teli velek a' Templom; de nekem, 's Ministeremnek a' Szent Mise alatt soha sem alkalmatlankodtak; noha a' Mise előtt és utánna nem tudtam hová lenni miattok, 's a' hűvek ruhával, kézzel szüntelen védelmezék, és tsapkodák miattok magokat. Tábor a' fok Denevér. Denevér. A' Pók, melly néha egy Pok. tenyérszi, bé-szövi az erdőket: fonala olly erős, hogy erő kell a' szakasztásához. Valóban jó volna fel-lyem gyanánt.

Azt vélé az ember, hogy szép Balha. gyóltat bé-vagyon az erdő széle, hofz-faztetve. A' *Pique* nevű 's balhához hasonló féreg a' harisnyán is által

üt, 's a' husba veszi magát. Iszonyú fok, fájdalmas, mesterség kell a' ki-huzására. A' Skorpiót, darást, 's több a' félit nem említtem. Szám-kivetés helyének látszatott ez az Ország azoknál, a' kik oda utánnunk igazittattak. (Az átkozott, otsmány, rettentő fok méregről hoszfzas beszéd indittatik. Igen fok félit tudnak készíteni magoknak, 's a' Vadaknak vesztére az Indusok) Nékem-is feladták a' mézzel a' mérget, de az Isten meg-tartott. (El-beszéli a' gonosz tévöktől eredett gyulladáfokat, a' Patereken 's egyebeken véghez vitt gyilkofságokat.)

Nyílnak.

Le-rajzoltatnak a' nyílnak: nagyok, ember magafságuak; tudnak fzerentséfen vélek élni: vagyon parittyájok-is. Jól tudnak lovagolni, akár mi vad lovat-is, nyereg nélkül-is meg-szeldittenek. Ha az Indusnak lova vagyon, csak nyargalással-is el-fárasztván akár-mi vadat, zsákmányt kerit hamar. Szijjából hoszfzú tört fonnak, 's nyargalva a' vad bikának a' szarvára vetik. Így fognak akár mit-is. A' törön néha golyóbisok függenek, 's midőn valami futó vadnak a' nyakába vettetik, lábait öszve fonnya, elöl, hától veri, és dobállya. Már puskázni-is tudnak.

A'

A' meg-tért Indufok-is álhatal-
nok, az az: változók minden órán.
Vajmi nehéz csak azt-is véghez vin-
ni: hogy midőn már hirdetésre kél
a' dolog, a' választáson meg - állya-
nak, minden órán mást mást választ-
tanak.

Nints a' világon nagyobb sze-<sup>szege-
ség.</sup>génység, mint ott. Az esküdtetés
nap olyan, mint a' többi, se ebéd,
se vatsora, se látogatás. Akár men-
nyi a' magzat, az Annya a' tején ké-
vül semmit sem ad néki: Tsak egy
körömnyi gondot se viselnek reájok:
az mind a' Miszsfzionárius gondja.

Az Afzsfzonyok ott - is szeretik ^{Tántz.}
magokat ékesgetni: a' fok pántlikát
a' fejeken: függőt, üveg-gyöngyöt:
a' fok pillangóval, üveg-öreg gyön-
gyel meg-rakott palástot. Tántzolnak
bizonyos napokon a' férfiak: vagyon
mufikára való szerfzámok organa mód-
ra öfzve füzött nádból, melyet majd
mind egyszerre; de rendes bizonyos
notára fujják, mint a' gyermekek a'
kultsot: vagyon ottan dob-is, minde-
niken pedig a' tántz alatt fok zörgő
tsatázó kölöntz. Az öreg hang lapó
tök formából fujatik. Azomban a'
rettenetes kajdászás, dömbérozás ren-
geti a' földet. A' tántz után bé-men-
nek valamellyik házhoz, és ingyen

tsitsát ifznak. Tántzolnak az Aszfzonyok-is magányoson. Labdáznak bizonyos fa peffedékből nagy ágyu golyóbis formája szerént ki-nyírt labdával, vagyon az husz fontos: fővel, térdel, lábak szárával veregetik; de néha meg-dagad a' száruk.

Étel.

Az étel otsmány fokszor: a' szakáts a' gombóztot a' hasán, és a' szárán lömbölgeti néha. Nap-kelet előtt lóháton ki-járva annyi földi Kukatz, és Geleszta között jártam, hogy sárrá lett alattam miattok a' föld. Azokat a' gelesztákat teli kofarakkal hordják az Aszfzonyok haza; a' tsunyáságát ki-nyomogatják: fel-rakják a' poznákra: meg-főzik, káfa gyanánt eszik. Sülve majmat-is esznek: kis Szeretsen gyermeknek gondolná lenni, a' ki nem tudja. Sok egyebet már emlelték; úgymint a' Mándiókat, kukoritzá-lisztet. Aból pogátsát-is sütnék. A' Mures nevű népnél az illy pogátsákba az halottak porrá törött tsontyaikat keverék, és evék.

Geleszta.

Majom.

Mikor halat esznek az Indufok az aprób tsontyait mig el-férnek egyik posájokba teregetik nyelvekkel: végtére ki-vetik egy rakásra, megszáritják: meg-törik; s a' pogátsalisztbe keverik: hogy ha nintsen halok;

lok; a' szaga legyen-meg leg-alább. A' húst halat néha szénre teszik, addig pirittyák: hogy máskor könnyebben elé-vegyék; 's meg-ne nyüvedjen.

A' Csicsa, Tsitsa, avagy Eroné-
tiko ital, mellyért mindent tészen az Csicsa.
Annak
készítése.
Indus: úgy hogy ha az igértetik, tűzbe vízbe lehet vinni, így készítetik. A' Török búza szemeket gyengén meg-pörkölük: meg-örlik. Reá hideg vizet öntenek, öszve gyurják, 's így készítenek belőle tzipókat. Azokat tserépen a' tűznél de tsak felibe harmadába meg-sütik, úgy hogy tsak a' külseje sülljön-meg a' tzipónak. Öszve híjják a' faluból az Afzszonyokat: öszve-jön néha száz-is. Elé-tétnak a' nagy katlanyok: a' kenyerek az Afzszonyokra osztatnak. Azok azt falatonként rágitskállyák; úgy hogy öszve zuzzák a' benne lévő öreg apró részetskéket. Azok a' falatot a' katlanba köpik, vagy újjokkal vetik. El-tart a' dolog néha nap-estig. A' katlanokba viz öntetik: a' tűznél tartatik huszon négy óráig. Mellettek forog szüntelen a' fok Afzszony, és örökétig keverik; de gyengén: hogy az üllepettye fel-adódogyék; a' tüzet illesztik; 's maradék lisztet csesztenek bele. Az illy kovász-é
mié

mié tekenyökbe töltetik : mihelyt meg-
hül, földből tsinált korsókra veretik,
mellyeket soha se mosnak, úgy hogy
el-fogta már azokat a' tserepes mara-
dék. Azokban egy éjtszakáiglan úgy
fel-forr; hogy az edény pattanna, ha
bé-vólna dűgva. Más nap úszik már
az edény száján a' sárga olaj; ez a'
jele, hogy helyesen el-készült a' *Csi-
csa*. Öszve jönnek a' kóstolásra; 's
ha jó, meg-ditsérik, ha nem, öszve
hurogattyák a' készittőjét; de még-is
meg-íszszak egy tseppig. Meg-részze-
giti az embert (Tzukur nádból, avagy
mézes nádból-is nyomtatnak-ki levet :
azt fél óráig főzik, negyed részt
tesznek bele a' vizből; el-hadják két
napig állani. Az-is részegittő, ha
magából fel-forr.) Nem merem hal-
gatással el-mulatni, hogy a' Török bú-
za vagy maga, vagy ha Csécsává
változtatik, valóban igen hasznos a'
kö és fővény nyavalyája ellen. Bi-
zonyságom egész Amerika, mellyben
két száz esztendeje, hogy nem vólt
egy Indus-is, kit az a' nyavalya bán-
tott vólna. Azt mind az Orvosok,
mind egyebek mindnyájan a' Tsétsá-
nak tulajdonittyák. A' kit az a' nya-
valya bántott, hamar és könnyen fel-
szabadított a' Tsétsa. Én kettőben ta-
pasztaltam a' hasznát. El-érkezek a'

Kukorirza
a' fővény,
és kö
ellen.

Mif-

Missiómba haldokló bizonyos Lusztá-
 nus. Bé-adatott néki a' Tsétša; min-
 den fővenyét ki-adta, 's más minden
 orvosság nélkül meg-gyógyúlt. A'
 melly hajón Spanyol Országba visz-
 zsa hozattam, annak a' fő Tiszte
 Svétziai Uri ember nyoltz napig fin-
 lödvén, már tsak el-nem veszte fáj-
 dalmiban az eszét-is. Hallám az okát.
 Azt javaslám, hogy, holott tulajdon
 Orvosa nem segítheti, leg-alább *Ho-*
moréco italt készítteffen. Reá állott.
 En vittem végbe az Indus Afzszony
 munkáját: reám vigyázott az Orvos.
 Innya adtam; azt parantsolván, hogy
 mást ne igyék. Harmad napra minden
 fővény el-ment tőle, fel-kelt, nem
 gyöze az orvosságot ditsérni. És
 fel-is iratta. Kivánom, hogy hafz-
 nállyon leg-alább tsak ezzel-is az Írá-
 som; 's örvendeni fogok leg-alább e'
 hafznán .". A' *Homorécot* az Indusok Homoréco
 így készittik. (nem részegítő) A' tö-
 rök búza szemek gyengén meg-per-
 keltetnek: liszté töretnek, 's elegen-
 dö vizben két óráig főzetnek. Mi-
 dön a' kásája le-üllepedett, szitán ál-
 tal nyomatik kézzel a' leve; úgy
 hogy a' lisztnek vékonyabb részei-is
 által meheffenek a' szitán; 's az ital
 sűrűebb légyen. Korsókba töltetik.
 Első nap izetlen, mig a' tserép e-
 dény-

dényben meg-nem kél, 's meg-nem savanyodik. Más nap leg-jobb: harmad napra etzetes, kellelen. Szomjúság és éhezés ellen való egyetemben.

Mesterség.

Az Indufok minden mesterséget fel-kapnak; és úgy vizsik végbe, a' mint látják, még a' kép faragást-is: úgy hogy tsudállják a' végzetott mester-emberek. Tollakból, még az erdei tudatlan Indufok-is olly mester-séggel ki-rakják az állatok szinét, szörét, tulajdonit, hogy varrásnak lehetne vélni. Ha pántlikát adsz a' kezekbe, fel-bontják, követik a' muntkát; jó takátsok, kovátsok, harang-öntök, musikát minden félit tudnak már. Az el-veszett marha, és ember nyomán-é vagy szagán úgy el-mennek, hogy azt egyenesen fel-találják; mintha tzerne után mennének hozzá; a' marhák, 's idegen jószágok fok egyeb nyomai közt-is.

Nyomozás
szaglás,

Restség.

Ki-mondhatlan benne a' restség. Egész boldogsága az Indusnak a' heverés; ha éhen hal-is mindene. Ruhájokra, lovokra, ha a' Páter nem vigyáz, oda vagyon minden. Szeretik a' lovat, de miattok könnyen megdöglik: ha meg-kötik, más nap reggelig fintsen gondjok vagy ételére, vagy italára. A' nagy tunyaság miatt

te-

testek, életek nyilván való veszedelemben forog. Betegségekben ez mor-
 zsa gondot se viselnek magokra. Heá-
 ba építettem a' betegek házat. Lát-
 ván, hogy nem szabad mindent ösz-
 ve enni, inni, fürödni, nem vólt a' ki
 nyavalyáját ki-jelentette vólna, hogy
 oda ne kellyen menni. El-bújtak az
 erdőkbe, keresni kellett, veszték is
 inkább. El-kellett hánni a' beteg-fog-
 gadót. Némelly népnél az Asziszony
 szülése után a' férfi fekszik-le: annak
 kell szolgálni; mint ha ö betegedett
 vólna le. A' tsétsemösnek fött gyü-
 möltsöt-is adnak. Akkor választyák-
 el, mikor ott hagyatnak. Egy azon
 Anya néha együtt szoptattya mind a'
 minapi magzattyát, mint öt esztendő's
 gyermekét. A' Missióban szép rendi
 vagyon az ájtatóságnak, 's Isteni
 szolgálatnak. Olvasztsék Muratórius:
 és Szent Domonkos szerzetéből való
 Peralta Püspök levele, melyet a' Mis-
 siók meg-látogatása után Filep Király-
 hoz adott. Szépek a' Missiók Tem-
 plömi, az Isteni szolgálat eszközi: a'
 jó tévök a' magányos Spanyol Isten-
 felö Urak: a' szerzetbe állók öröksé-
 ge: A' Missióból ki-küldetett viasz,
 és kákáo, zsir, rizs-kása, pamuk ad
 jövedelmet. Két száz mérföldnyire
 valék a' leg-közelebb lévő Szent Ke-
 reszti

Betegség.

Gyermekek
 ágy.

Ájtatóság

Murato-
 rius.

Peralta.

reszti Várostól, 's Püspöktől. Oda ilyeneket küldék a' viz ellenébe hajón egy esztendő által egyszer, 's a' Prokurátortól viszont azt nyertem, a' mit levél által kértem. Sok Európai Istenes ember-is nyújtott segítséget. Kérded: miért elől-járó a' Miszszionarius? felelet: mert az Indus ostoba, heverő, nem arra való. Spanyol világi ember illy meszsze földön nintsen. Ha déb dáb ember, ki bizza reá: ha valamire való, fizetés kell: ki, és miből adja néki? A' Király, vagy a' Hely-tartója soha senkit se küld. Kértünk, reménykedtünk: nem adatott. Kereskedő, vagy egyéb Spanyol ki - nem rekesztettünk. A' Király, igaz, meg - tiltá jöveteleket; de jönnek, járnak, kelnek; uoha felve: mert le betegednek; 's nints miből, és hol nyerekedni. Vóltak, kik azért morgottak: mert a' déb dabságért fok pamuk fontot, ruhát, ágyot nem nyertek: a' gyáva Indus mindenit oda adta a' haszontalanságért; úgy hogy mezételen maradt; 's innepen se mehetett a' Templomba.

Ajtatofság

Szép ott az ajtatofság (a' többit az írott könyvből hozszszas volna eléadni) Minden reggel, és este a' harang szóra le - térdepel minden ember, 's artzal a' Szent-Egyház felé
for-

fordulván fen szóval imádkozik: azután rövid ének következik. Napkelet előtt mindennap szolgáltattott a' Szent Mise.

Ki - mondhatatlan ostobaságu az Indus ember; se viz - özönnek, se Teremtésnek semmi emlékezetét nálak nem találám. Tudtak a' jutalomról valamit; de minden jóságnak a' jó vadászás, halászat, tántz 's több a' féle tartatott. Igazat irtam. Engem, és néhai szöllömet ajánlyad álhatatos imádsággal az Istennek. Így vagyon ennek az irott gyönyörű munkának a' Summája.

XCH. K Ö N Y V.

Olvaftatott illy Könyv GUIDONIS FERRARIJ de vita Austriacorum quinque Imperatorum, qui floruerunt secundo bello Borussico. Commentarius. Vien. 1775. Guido Ferrariusnak a' Borussiai második háborúkor virágzó Austriai öt Hadi Fő - Vezérnek életekről irt Könyve.

Ez az Író a' leg-válagatottabb deák Ferrarius. Írók számához tartozandó; egyenes tiszta szerű deákságára, és az Írás módjához tartozandó okofságára nézve. Nem szeretem Fótziusban: hogy szüntelen az Írás módjához ér-
III. Szak. O teti

teti könyv-bírósa ítéletit: arra nézve nyomdokát nem-is követem; de itt a' ditsérettől meg-nem tartóztathatám magamat. Egy két ígét példa kedvéért elé-adok belőle. A' többi is ahoz mind hasonló. *

Burgus
Tisztek.

Az Elöl-járó beszédben a' Borusszus Tiszteket a' Spártai Vitézekhez hasonlította; a' Király eszét, gyorsaságát, bátorságát nem győzi magasztalni. * *

A'

---

* Praefat. p. 3. Qui consignatum latinis inscriptionibus, quas posterius daturi sumus legent Regnum Militare M. Theresiae Aug. non solum antea percipient breui volumine explicatas habere imagines excellentium Imperatorum, quorum fuit virtute illustratum Augustae Regnum secundo praesertim Borussico, graui illo, & ancipiti bello; sed eorum etiam desiderabunt mores cognoscere, qui a Borussorum partibus nobile nomen apud omnes gentes hoc adepti sunt bello.

* * p. 4. Namque in illa bellica disciplina instituti a pueritia sic fama creuerunt, vt in Lacaedemonum nomen peruenerint; atque vtrisque idem videtur propositum. .: vt non opibus, desidiae, aut cultui corporis, sed armis, & labori dederent animum. .: Atque haec singulorum fortitudo ab ipso potissimum profecta est Friderico Rege. . .

A' Vezérek között magasztallya nem tsak *Henriket*, a' Király Testvérét; hanem *Schwerint*, ki 80. esztendőskorában esett-el Prágánál, *Keitot*, kit az Oroszokból édesített magához a' Király 's az Hókkirkhi ütközetben haltki; *Winterfeldet*, ki Görlitznél győzött-meg: *Anhalt Hertzeget*, *Bevernt*: 's a' t. Ezeket azért: hogy lássuk, mi sulyos háborúnak kellett annak lenni, mellyben illy dicsőségű Vitézekkel kell vala meg-ütközni.

27. l. Az Auszriai Fő-Vezérek Braun. közt első Hiberniai *Braun*. Hatodik Károly TS. hólta után, mihent Slesiába rohant a' Király, annak első erejét kisdéd sereggel *Braun* nyomáviszsa: de az első háborúkor Fő-Vezér nem vólt; azt a' Tisztet a' másodikban nyéré; 's ő állittatott legfelettebb a' győződelmes Király ellen.

56. Prágát védelmezvén *Schverin* ellen sebbe esett. Azon sebből megis halt; látván elébb Prága fel-szabadulását. A' seregét M. Terefia ritka példa szerént a' fiának adá. Pompás temetésekör az öreg Vitézek sirva fakadtak.

61. Bétsi *Dáun*. Az attya az O- Daun. lasz háborúkor jeleskedett. Az ifjú Dáunnak köszöné Auszria az ő Szerentséjének jóra változását a' Borusz-

sziai második háborúkor; A' Prágai veszedelem után Austriának negyven ezerből álló serege rekedt azon Városban: Kotzemitznál meg-verte Daun a' Királyt; 's Prágát fel-szabadítá; Német Országról el-verte a' félelmet: mert, holott jobbára M. Terefiával tartott, nagy félelembe vőlt a' Némettség, hogy, ha a' Király nyertes leszén, Német Országnak szabad Városit, 's Fejedelmet maga hatalma-alá kerítti, vagy adó-alá veti. *

Ezen győzedelem emlékezetére állíttatott-fel a' Terefia nevű *Rend*. Soha Tiszt-viselésében meg-nem botlott. Valahányszor meg-ütközött, meg-győzte a' Királyt; valahányszor pedig ütközni meg-nem akart, a' Király soha se vehette kézre, 's helyét el-nem foglalhatta. Sőt Fridrik Királyt ki-verte Tseh, Lufzátzia, és Morva Országból: egyszer talpig meg-fosztá, meg-szalasztá; Hochkirk-nél, alig hogy meg-nem fogá. Más-szor Finket, 's a' Királynak fő ki-lentz Vezérét tette rabbá. A' Magyar

---

* p. 64. Erat enim magnus omnium metus, si Rex vicisset, non temperaturum, quin omnes liberas Ciuitates Germaniae, & Tetrarchas suo subjugaret Imperio, aut vassal-gales faceret: nam plerique &c.

gyar gyalogságnak igen nagy hasznát tudta venni. *Laudont* Kapitányságból három esztendő alatt annyira emel-
lé, hogy majd magához hasonlóná tenné. Laudon.
Látszi.

Látszira mindent bizott, 's méltóvá tette, hogy hólta után Tifztebe lépne. (Erről az 70-dik levéltől fogva nagy a' ditséret.)

72. *Dáun* a' háboruban az elmének nagyobb hasznát vette, mintsem a' fegyvernek: azzal szabaditá fel Olmitz Városát-is. A' küszködő *Fábius* neve méltán reá ragadt. (86.) Harag, kevélység, fetséllő mértékletlenség legkissebb jele se látszatott rajta. Kérkedő nem volt: okos, ájtatos, bölts, minden ditséretü Bajnok.

89. *Nádasdi Ferentz* (Horvát Ország mostani Bánnya) Leg-főbb rendü nagy ember emlegetésére kél már az Irásom; 's annál tekintetre méltóbb volt-e egy-is abban a' háboruban, kételkedem: mert, a' mit fokban akartak, kevesen tehettek, ő vitte azt végbe, hogy Hazájának régi Vitézi tekintet, hírét helyre állíttaná. Minden kétség kívül nagy érdemü volt mindenkor a' Magyar Nemzet, 's Vitéznek tartatott; de hosszú idötől fogva Magyar Országának nem volt olly ditső neve, mind *Nádasdi* fő Ve-
Nádasdi.

zésége után: az annyira nevedett, hogy minden nemzetnek közül lehesseken ugyan, kiket hozzá hasonlitsunk; de a' ki fellyül halladja senki fintsen. (Ezekből vegyük észre miditsőséges dolgokat ír felöle Ferrarius. Méltó bé-téve mind megtanulni.) A' Kotzemítzi győzedelem jó nagy része néki tulajdonittatik. Prága fel-szabadulása után ő volt a' rakontza: Svaidsnitzót Nádasdi vette meg. Hire neve úgy meg-futotta a' világot, hogy barátságát minden főember kívánná; Képei egész Európában móhon hordatnának: 's a' t. a' 105-dik levélig.

erbellon.

Hadik.

106. Mediolánumi Serbellónius, Hadik és Stolberg Erlangánál ennek vezérsége alatt tették azt a' jeles diadalmat a' Király táborával. 's a' t.

Laudon.

142. Laudon Keitot meg-fosztá: Freiberget meg-vevé még Kapitányságakor. Olmitztól (Siskovitstől segítettvén) a' Királyt el-veré. Hockirkhnél, a' hol a' Király meg-fosztatott, Laudon ütött leg-először is az ellenségre: Hockirkhet ő foglalá el leg-elsőben. Hogy az Oroszokat Slesziából hamar, és éppen vezetné Daunhoz; ő választatott az útra, 's a' nagy próba-tevésre. Tarisznyát vetett a' nyakába; 's Katonáinak is

azt

azt parantsolá: minden egyéb holmieket el-hagyván; így méne, így végzett a' 173. levélig.

XCHL. K Ö N Y V.

Olvaſtatott illy Könyv. *Guidonis Ferrarii S. J. de Rebus geſtis Eugenii Principis a Sabaudia Bello Pannonico Libri 3. Ferrariusnak a' Magyar Orſz. háboruban Eugeniusnak véghez vitt tſelekedetiről három K. Nagy Szombat. 1765.*

Az Irás rendi fö-keppen Leopold ^{Eugenius Zentánál.} TS. idejétől, 's Uruunk 1697-di-kétől fogva 1717-dik elſztendejéig terjed.

58. l. Le-iratik Eugeniusnak Zentai győzödelme, a' hol hatvan ezer Törökkel ütközött-meg, 20. ezeret vágott: 10. ezeret Tifzába ölt. Muſtatát a' Török Tsáfzárt rútul meg-fa-lasztá: 423. zászlónál többet fogott-el. Ezeket a' többivel együtt méltó magában a' könyvben el-olvasni.

XCIV. K Ö N Y V.

Olvasztatott Kordára Gyulának Guidó Ferrarius felől ki-adatott hoszfzas Levele. Alexandro Albano S. R. E. Card. *Jul. Cordara* S. J. Felicitatem. Data Romae. 1747. edit. Tyrn. 1765.

Kordára.

El-beszéli Kordára (kinek a' Társaság Történetiről irt könyve nevezetes) mint esett Eugenius elébb emlétett Életének ki-adása. *Guido Ferrarius* tudniillik, midőn *Mediolanumban* a' Teológiát tanulná, hogy üres idejét haszonra fordittaná, kezdé Eugeniusról irogatni: inkább a' végre, hogy a' deákos Irás szép módjához szoknék; mintsem hogy Irását valaha közre botsáffa. Első Könyvét hozzám küldé, 's kére: hogy tegyek felöle ítéletet. Én ötöt egyedül tsak ditsőséggel halladám fellyül. Láttam, tsudáltam. A' beszéd neme tiszta, együgyü, világos, rendbe fzedetett, 's egy szóval Romai izü, Gyula Tsászar módjához hasonló. Ösztönözem: hogy folytassa; 's végezze-el. Szót fogadott.

XCV. K Ö N Y V.

Olvasztatott nem egyszer Gyula TS. mindenik Könyve. *De bello Gallico* & *Civ.* Itt csak azért emléttem: hogy a' ki Gyula Tsásfár tiszta, együgyü deakságát követni kívánnya, nézegeffe-meg, mi nyomdokon, mi szerentsével követé azt Ferrarius.

XCVI. K Ö N Y V.

Olvasztatott nem egyszer Kornelius Neposnak a' fő ditsőségü Hadi-Vezérekről irt Könyve, melly már Magyarúl-is ki-nyomtatott; 's itt csak azért emléttetik: hogy eszébe juttassam Olvasomnak, hogy Ferrariusnak, főképpen a' Hadi Fő-Vezérekről irt gyönyörü könyve igen hasonló Kornelius írása neméhez.

XCVII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv *Famiani Stradae S. J. Prolusiones Academicæ. Lugduni 1617.*

Stráda.

Strada Famiánnak Iskolai készülő-beszédi.

I. Lev.

Készülő 15. beszédet foglal magában hathatós deaksággal az egész munka. Az első azt vitattya: hogy

az ékeffen szólóké nem tsak az emlékezet; hanem az éles elmének, 's ítélő értéknek a' ditsérete-is. Ez-is, a' többi-is arra tart, hogy jó ítéletet tegyünk az Ékeffen-szollás, Történet-írás, és költeményes mesterségről: melly ítélet-tevés már Estetikának, Jó izlelésnek neveztetik. A' mi az első illeti, így szól:

Ékeffen-
szollás.

A' 2-dik levéltől fogva. Akár honnét vette légyen eredetét a' dolog; de feddik az Ékeffen-szollás mesterségét. Mert akár a' Mesterektől függ az oka; kikről némelly mondá: meg-botsáffatok Mesterek, ti vadtok az elsők, kik az egész Ékeffen-szollást meg-vesztegettétek; akár az magának a' mesterségnek néminémü vóltából ered: holott az köz-rendü lévén, és nints az az ember, kinél leg-alább javasolás szerént ne forogjon; 's kinek több, kinek kevesebb, de minden embernek valami köze vagyon hozzá, szükség képpen a' köz népnek ítélete, sőt pifzkálása eleibe vagyon téve. És így egy része fekerüli-el az óltsállást.

Az ékeffen-szollásra magára oltobaságot fognak, mintha jobbára minden ditsősége az emlékezet ajándékiból állana, és az képzeléstől nem ke-

keveset, de leg-kevesebbet venne az értelemről.

4. Szókrates idejében egy azon lelki tehetségnek tartatott mind a' Böltsefség, mind az Ekeffen-szóllás mestersége; úgy hogy azok tartatnának Böltseknek, kik Ékeffen-szóllók. De minekutánna el-váltak egymástól; 's némellyek tsak a' nyelvnek, némellyek pedig tsak a' szívnék egyengetésére vetemedtek, háború kerekedett a' nyelv és a' szív közt. (Én Strádát magyarázván ígéjít rövidebb korlátba szorítottam) Abból az következék, hogy a' mi az helyes értelemnek, 's az jó beszédnek egy azon Mestere vólt, más más mesterségnek láttatnék lenni.

6. Meg-engedvén az Ékeffen-szólnak az emlékezet tellyeségét, és azt ditséretekre fordítván így szól a' 8-dik lapon: azt taníttják talán a' természet vizsgáló Böltsek, hogy az emlékezet ereje az értelem élével egybe nem fér? De igen-is: a' Böltsek Fejedelme, Pláto, 's Arisztóteles vagyon ám ebben az hiszemben. Amannak ez a' tanítása Filébus nevű beszélgetésében: az érzékenységnek, és az értelemnek egefsége az emlékezet; Arisztóteles pedig az emlékezetéről irván, nyilván való szókkal azt bizonyította: hogy mindenről könnyeb-

Az emlé-
kező, és
értő erő-
ről.

nyebben meg-emlékeznek, a' kik leg-elméffebbek. Kvintiliánus a' gyermekekben az értelem jelének az emlékezetet tartja lenni. Továbbá leg-feledékenyebbek voltak-e tehát, a' kik leg-elméffebbek voltak? úgymint az elméknek kút-források Homerus? Arisztóteles kinek sem elméjéről, sem emlékező erejéről nintsen kétség: Gyula TS. ki mált a' boszszúságon kívül el-nem tudott felejtteni! (Ide tartozandó Szeneka, Szent Agoston, Szent Jerónimus) Pikus Mirandulanus mind elmeje, mind emlékezete ditséretivel tsudát támasztott mindeneknél. Ide való Suarius Ferentz - is, úgymond (kit emlékezetére 's elméjére nézve hofzszafon ditsér.) Hogy pedig meg-vagyon a' nagy elme a' valóságos Ekeffen - Szóllóban, az abból bizonyodik-meg: mert kötelelsége szerént taníttya, gyönyörködeti, és arra a' mire akarja fel-indíttya halgatóját. Mind ezekhez nagy elme kell. (a' mint ékes hathatósággal meg-mutattya Stráda.)

25. *A' készülő II-dik beszéd.* Arról vetekedik, hogy sem a' tisztesség, sem a' Történet-írás kötelelségének eleget nem téfszen, a' ki az Historiában (Történet-írásban) a' furtsa taníttáfsókat keveri Tátzitus példája-ként.

27. Holott az írott Történet-írás <sup>Történet
írás,</sup> (historia) a' meg-lett dolgoknak el-
beszéléssel okofságra tanít; az okof-
ságot pedig a' világi furtsaság úgy kép-
zi, hogy a' tisztetségnek idegen szí-
ne alatt a' rút haszonnak utaira mu-
togassan. Abból az kerekedik, hogy
fokan illy írás neméhez adtak magokat.
Igy vált az História ravaszszabbá, 's
héjánýoffabbá. Ezt-is az ékeffen-szóllás
gyalázattyára fordíttyák némellyek.

28. Ezekről azt mondhatni: *Nec* <sup>Tátzitus-
nak o-
stromba
gántsai,</sup> *bonus est Civis, nec bonus Historicus.*
Se nem jó hazafi; se nem jó Törté-
net-író. Ki-tetszik Tátzitus példájá-
ból. Én ezt a' nagy elméjű, 's igye-
kezetű Irót kevés gántsaiért (sőt
roszszaságiért) nem tartom ugyan meg-
vetendőnek: de nem jó hazafinak mu-
tattya fokszor magát, olly tanításokat
foglalván gyakran írásiba, mellyek ár-
talmasok; példának okáért, midőn a'
gonofzságokat szerentséseknek mutat-
ja, az Isteneket gondatlanoknak mond-
ja, 's Epikúrus tsordáját követi a'
mennyei gondatlanságról vele irván.
Az ő mondása az; nintsen az Iste-
neknek gondjok a' mi bátorságos éle-
tünkre, vagyon a' boszszú-állásra. Már
a' tsalárd, és ravasz gonofzságra út
mutató lappangó tanátsinak nintsen
száma. A' 'Sidókról irván hazud:
iga-

igazat tanulhatott volna 'Sídó Jósefnek görögül irt Historiájából: Vespásiánusra tsudákat fog, mellyeket Apollónius szemfény-vesztő mesterségeinek kell vala mondani, ki akkor Aleksándriában forgott: de hizelkedni kívánt: holott Vespásiánus Tsászar vérehez vezeté Tátzitus tulajdon méltóságát.

Költeményesek.

64. A' 3. készülö beszéd az otsmány költeményeseket, Poetákat méltatlanoknak mutattya azon nevezetre. A' leg-jobb Poeták, Homerus, Virgilius leg-tisztább irásuak.

101. Hasonló ehhez a' negyedik Beszéd is. A' 3-dik azt vitattya: hogy lehet a' Sz. Írásból hasznos, hathatos eszközöket elé-venni a' józan Poésisre. Futó-felben meg-mutattya, mi hasznát vették a' régi költők, midőn Jánusról, a' viz-özönről, 's több a' féliről szöllanak.

A' második könyvben az Ékeesszóllásnak, és Historiának válagatott tulajdonit adja-elő negyedik beszéddel. Az ötödikben a' 274-dik levéltől fogva a' költeményesség tulajdonit rázaggattya: hasonló képpen az 6-dikban elé-téven a' deák vers minémüségét Virgilius, Lukrétzius, Claudianus, Ovidius, Státzius, Lukánus, és Kamillus nyomdoka szerént. Almélkodás-

A' deák vers tulajdoni a' régi példák szerént.

dásra méltó dolog: mi szép valósággal tudta mindenik nyomdokihoz alkalmaztatni magát.

Szép köl-
temény.

299. l. A' Portusi parton készülé-
nek a' Poeták Leo Pápa mulatságára a'
Maialiai mulató helyre. A' végre tsu-
dálatos hajót készítették: hogy va-
lamint minapában ló-háton, úgy most
hajón mennének a' Fejedelem eleibe.
Fából készítettett rettenetes magasságu
és temérdekségü egy köszikla hat ke-
rékre állittatott; 's az maga magát
kényszeritt evező nélkül a' vizen va-
ló mozdulásra, és menésre szépen e-
gyeztetett gyorsasággal. (Mesterség
magyarúl ki-tenni Stráda szép szavait;
elégedjünk-meg a' summájával:) Rejt-
ve vala ezen hegynék belsejében te-
rebéles lapra fekvő nagy kerék, mel-
lyet lovak vontatának: az egyéb ke-
rekeknek Kurungjait forgatá, 's ezek
mozdították az előre való kapaszkodás-
ra ama' hat kereket, mellyek az ő la-
pitzkájokkal az evezők tisztit fogla-
lák, és véghez-is vittik. Parnaszszus
képét tévé szem eleibe a' két szarvú
nagy hegy: az allya bozótos, teteje
tele volt láuruffal: láttatott Pégaszus
a' felhők felé álló tetején 's alatta a'
ki-ütött forrás. A' Kaménák közül e-
gyedül Kálliope tétetett-elé, kinek a'
gondja a' Vitézek ditsérete. A' Poe-
tak

tak ezen a' hegyen olly helyt foglalának, a' minemü kinek kinek tetszett: hogy meg-ismértessék, ki melly rendü régi Poetának nyomdokán jár. *Jovianus Pontanus*, ki *Státzius* nevét védelmezé, *Párnászsus* egyik leg-magassabb szarvát foglalá-el, 's fel-álván a' tetejére a' köszikla magas élén látzatott álva, 's félté minden ember, hogy hanyat homlok le-ne hengeredjék. A' másik szarvon *Kasztioni Bol-disár* mutogatta magát; de egy kevesé alacsonyabb bértzen. *Klaudianus* követője vala. *Soványotska* helyet választott magának; a' hol olly füvek-is teremnek, mellyeket *Látzius* nem ismer. *Bembus* *Lukrétzius*nak, *Herkules Strozza* *Ovidius*nak, *Jánus Párbáfius* *Lukánus*nak képét rajzoló-ki hellyel, 's tulajdoni egyéb minémüségével. *Naugerius* *András*, *Virgilius* képeben *Kalliope* mellett alig láttatott; de látta, ki *Kalliópét* nézé. Külön *Kvernus* *Archipoeta* *Delfin* háton került-elé. El-érkeztek az el-készült helyre. Bé-vezettetének *Szadolétus* által a' *Palotába*: jelen vala a' *Fejedelem*; de titkon. El-kezdé mindenik mondani a' választott Poetának példája szerént készítettett verseket. Ki ki meg-ditsértetett a' jelen-lévők különböző ítéletek

tek szerént. Példa-gyanánt egynehá-
nyat adok-elé.

Stráda Versei Jánus képében Lu-
kánus nyomdoka szerént:

Jánus
Parrhasius

*At vero Hispanis plusquam Maurusia campis
Arma movet truculentus Arabs, fontesque la-
cusque,*

Et totum galeis Batim vittricibus haurit. cet. Bembus.

Lukretz nyoma szerént Bembus a'
Magnesről.

*Magnesi genus est lapidis mirabile, cui si
Corpora ferri plura, stilosue admoueris, inde
Non modo vim, motumque trahent, quo semper
ad usum*

*Quae lucet vicina polo, se vertere tentent:
Verum etiam mira inter se ratione modoque
Quotquot eum lapidem tetigere stili, simul omnes
Conspirare situm, motumque videbis in unum.*

Cet.

Klaudianus szerént. A' Filemilé-
nek a' Hárfaállal való vetekedése.
308. l.

Castilio-
nius. Cer-
tainen poe-
ta & phi-
lomela.

*Jam sol a medio pronus deflexerat orbe,
Mitius e radiis vibrans crinalibus ignem,
Cum Fidicen propter Tiberina fluentia, sonanti
Lenibat plectro curas, aestumque levabat
Ilice defensus nigra, scenaque virenti.*

III. Szak.

P

At-

*Audit hunc hospes silvae Philomela propinquae ,
Musa loci, nemoris syren, innoxia syren ;
Et prope succedens stetit abdita frondibus, alte
Accipiens sonitum, secumque remurmurat, et
quos*

*Ille modos variat digitis, hic gutture reddit.
Sensit se Fidicen Philomela imitante referri,
Et placuit ludum volucris dare. Plenius ergo
Explorat citharam, tentamentumque futurae
Praebet ut pugnae, percurrit protinus omnes
Impulsu pernice fides. Nec segnius illa
Mille per excurrens variae discrimina vocis
Venturi specimen praefert argutula cantus.*

*Tunc Fidicen per filia mouens trepidantia
dextram,*

*Nunc contemnenti similis diuerberat ungue
Depeclitque pari chordas et simplice ductu :
Nunc carptim replicat, celerique repercutit
ictu,*

*Mox filet. Illa modis totidem respondet, et
artem*

*Arte, refert. Hunc ceu rudis, et incerta ca-
nendi*

*Proiicit in longum, nulloque plicatile flexu
Carmen init, simili serie, iugique tenore
Praebet iter liquidum labenti e pectore voci :
Nunc caesim variat, modulisque canora mi-
nutis*

Delibrat vocem, tremuloque reciprocatur ore.

Miratur Fidicen paruis e faucibus ire

Tam

*Tam varium, tam dulce melas, maioraque ten-
tans*

*Alternat mira arte fides: dum torquet acutas
Inciditque; graues operoso verbere pulsat
Permiscetque simul certantia rauca sonoris,
Ceu resides in bella viros clangore laceſſat.
Hoc etiam Philomela canit, dumque ore li-
quenti*

*Vibrat acuta sonum, modulisque interplicat æ-
quis*

*Ex inopinato grauis intonat. et leue murmur
Turbinat introrsus, alternantique sonore
Clarat, & infuscat, ceu Martia Classica pulset.*

*Scilicet erubuit Fidicen, iraque calente,
Aut non hoc, inquit, referes Citharisſtria ſil-
uæ,*

*Aut fracta cedam Cithara. Nec plura loquutus,
Non imitabilibus plectrum concentibus urget.*

*Namque manu per ſila volat; ſimul hos ſimul
illos*

*Explorat numeros, chordaque laborat in omni,
Et ſtrepit, & tinnit, creſcitque ſuperbius, & ſe
Multiplicat relegens, plenoque choreumate plau-
dit.*

*Tum ſtetit expectans, ſiquid paret æmula con-
tra,*

*Illæ autem, quamquam vox dudum exercita
fauces*

*Aſperat, impatiens vinci ſimul aduocat omnes
Nequiquam vires. Nam dum discrimina tanta*

*Reddere tot fidium nativa & simplice tentat
Voce, canaliculisque imitari grandia paruis,
Impar magnanimis ausis, imparque dolori
Deficit, & vitam summo in certamine lin-
quens*

*Victoris cadit in pleſtrum, par naſta ſepul-
crum:*

*Vſque adeo & tenues animas ferit æmula
virtus.*

*Ouid. Forte mihi puero putei ſuper ore ſe-
denti*

*Annulus exciderat, nec erat ſpes ulla legendi
cet.*

*Virgil. Interea e laribus patriis. cet. Néki
itétetik a' tellyes ditsöség.*

Quernus
Archipoëta

A' mindén orai versre kész Kver
nus (*Archipoeta*) Adorján Romai he-
gyének a' dörgés, és villámlás alatt-
való mesterséges tüzellését így ír-á-le.

*Nox aderat tandem, & Cælum ex Cyclope
diurno*

*Nocturnus tunc Argus erat; cum Roma ſene-
ſtris*

*Gaudia diſponens velarat teſta domorum
Totque lucernarum, & collo ſuſpenderat alto
Verſicoloratis contexta monilia flammis.*

*Quin etiam in triuiis Cynici verſati e teſtam,
Et veteres Bacchi exuuius damnauerat igni.*

Vltima reſtabant Thuſcæ ſpectacula molis

*Vnde suos contra Coelum Romana Gigātes
AEtna mouere solet.*

*Et iam concentu horrifico centum ora cane-
bant*

*Ferrea, multiplicesque explosa metalla sonores
Et tormenta dabant peracutos musica flatus,
Ipsa autem querulo moles paritura gemebat
Murmure, & ignita edebat suspiria Coelo. - -
Coelum indignati, Romaeque indicere bellum,
Roma nec absistit, dumque hinc, atque inde to-
nabat,*

*Alteriusque choris Coelumque solumque canebant,
Fallebat Spectatores gratissimus error:*

*Anne durent plausum nubes, anne æra tona-
rent?*

Coelesti clausum fureret sub nube metallum?

An nubes fureret Romano inclusa metallo. Cet.

A' 3-dik Könyvben Stráda a' Poetákát, 's nevezet szerént Plautust rázagattya. Tsak nem mindent magában foglal ez a' három K. a' mi az Ekeszen-szóllás, Történet-írás, költeményes mesterség izleléséhez tartozandó.

XCVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Æsthetica*; sive doctrina boni gustus, Autore Georg. Szerdahelyi Prof. Æthet. Budæ, 1778. A' belső Izlelésről való. Írá Szerdahelyi György Budai Profess.

Izlelés
tudomány

Két szakaszra terjed a' Könyv, melly a' külső Tudófoknál-is dicséretet, és dicséretes emlékezetet érdemlett. Azért említették itten: mert az előb említett Könyvnek tanítását megszűzsebb vitte; 's nem csak arról, a' mit az Ékeffen-fzóllásban, 's költeményes tudományban leg-szebbnek tart ad tudósítást; hanem szép egyéb tudományokra-is alkalmaztattya tanításit.

XCIX. K Ö N Y V.

Strada.

Olvasztatott nem egy izben illy Könyv. *Famiani Stradae Romani e S. J. De Bello Belgico Decades*. Strada Famiánnak a' Belgiumi Haborúról irt Könyvei Bataviai Lugdunumban. 1743.

Forog érdeme szerént minden kézben; a' végre említették: hogy a' ki ezen munkáját olvassa, vegye észre a' 96-dik számból, mi készülettel
lé-

lépett ehhez a' temérdek munkához, mellyet tsudált volna nyilván mind Livius, mind Tátzitus. Hűsz Könyvbe foglalá az alsó Német Országi háborut, Ur. 1556 - dik esztendeje tájáról, 's 5 - dik Károly halálától fogva 1590 - dikig.

C. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. A' Mennykönek Mivoltáról, és el-távoztatásáról. Irá Makó Pál: magyarázta Revai Miklós. Pofon. 1781.

Makó Pál Apátur Urnak, 's Direktornak isméretesek a' Könyvei nem tsak a' Magyar Világ-előtt. A' melly szép hasznos munkát deákul a' menyköröl két izben ki-adott, 's új tudosítáfokkal meg-gazdagított, az nem tsak Németre, hanem im' Magyarra-is által vagyon téve *Revai Miklostól*, a' K. Iskolák Rendin lévő fok fele szép tudományú Atyától. Revai.

Szep a' Magyarsága. Újság-is vagyon benne: köszönöm, hogy felölem-is betsülettel tetfzett azon Irónak meg-emlékezni; 's a' melly új szókat a' *Természeti Böltselkedésben* elé-adtam, szükségtől viseltetvén; munkájában

foglalni. Ez a' szép, hasznos, és bő tudományu Könyv 14 árkusra terjed Pofonyban Landerer Mihály költsé-
gével.

C. K Ö N Y V.

Juvencius Olvaftatott sokszor illy Könyv. *De Ratione discendi, & docendi* Joseph. Juvencii L. A' tanulásnak, és tanításnak módjáról Juvenczius Jósef. Francofurt. 1706.

Az homlok Irás meg-mutattya, mire tzelez. Ki-telzi a' régi Görög, és Deák Irók életeket, Könyveiket, a' felölök tett bölts itélettel együtt. Gyönyörű hathatós tanításokat ad azok eleibe, kik az Ékeffen-szóllásnak, és költeményességnek akár melly részeit tanulják a' Görög nyelvel együtt; Tanittya azokat-is (ó mi foganatos oktatásokkal) a' kikre az Iskolák tanítása, és vezérlése bizatott.

CII K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Floræ Austriacæ Icones ad vivum coloratæ Volum. I. Opera, & sumtibus Nicolai Jos. Jacquin Vienne Austriæ 1773.* Az Austriai önként termő növényeknek (füveknek) eleven képei. Az egész munka öt Szakasza terjed. Jacquin.

Az első Szakasza (ehhez hasonló a többi-is) Királyi Könyv-házba és kézbe illendő szép nagy leveles papíron előnkbe adja az Ausztriában termő száz féle fűnek eleven képeiket tellyes ismertetéssel; úgy hogy szárait, virágit, azoknak tokjait, gyökerit, termése idejit, helyit által-meg-által-láthassuk, és más segítség nélkül ezen Könyv út, és szín mutatása által tellyességgel ismérhefsük. A' Könyvnek első részét a' tudosítások, a' másikat a' képek foglalják-el.

Minthogy a' fűvek neveiket kitévém fok féle nyelven az 1 és 2-dik Szakaszaiban, itt csak egynehányat emlétték példa kedvéért. Az ötödik táblaig a' fok féle *iris* (kék) liliom emlittetik, 's úgy a' mint mondtam, eléadatik. A' szára mindeniknek hosszú keskeny sás forma: virága jobbra

nagy levelű kékes viola színű; vagyon sárga színű-is fellül, alól viola színes (iris variegata) 's a' t. Az 7-dik táblán *Lythrum virgatum*, avagy *Salicaria* hosszú fok ágú minden ág levele tövén gyűszű forma tokból piros virágokat eresztő, levelei éppen a' fűz fáéhoz hasonlóak.

8 lev. *Sedum atratum* Lin. *Sedum hæmatodes* Scopoli etc. *Sedum saxatile* atrorubentibus floribus Baub. fel is alá, keresztre szanaszét függének hosszúszas levelei, mellyek mind a' két felül mintha ki volnának metélve: öt rétű tsillag forma sárga virágjai Juniusban ragyognak, levelei hufosak: tsuszós. Meg-vagyon a' *Sedum Benköben*; de az *Telephium* bab levelű fű 's a' t.

10. 12. Tábla. *Sempervivum birtum*, hasonló a' házok tetején növénybe fatsaróhoz (*sempervivum tectorum*) terem a' magas hegyeken.

14. T. *Lithospermum purpureo-cæruleum* Lin. cet. kék viola virágú hosszú dardás levelű, szár-nélkül, (vagy igen kurta a' levél szára) mellyeknek szélei gyakran bé felé takartattak.

18 T. *Carduus mollis*, piros viola színű kis bokros alma fejhez hasonló virágú, gyökere piros viola színű, levelei

velei ágos bogasak: alól fejeres, felül fekete zöldek: hoszszú száru.

19 Táb. *Viola mirabilis* etc. (olyan levelei, én mondom, ha a' képet nézem, mint a' megy fáje) terjed az erdő hegyeken. Virági viola fejéresék. (20. 21.) *Cytisus* fok féle. Sárga virág. Az egyik nemnek apró tsútsra nyújtott karikás leveleji minden felől az élre nézve szöröfsek, minden hoszszú szárának apró szárain három a' levél. Ennek a' neve *Cytisus incanus* Bauh. *Cytisus Austriacus* Linnæi. *Cytisus quintus* Clusii.

26 T. *Melittis melissophyllum* Linn. *Melissophyllum* Hall. *Melissa* nostras. *Camer.* *Lamium Pannonicum primum* *Lamium.* *Clus.* *Lamium montanum* Bauh, örökös gyökerü, egyenes, szörös száru, fok a' levele, az tojás kereksegü száras, fogas, reszelös (minden levél tövénel fok a' piros, és fejből pirosra való virág) virágzik Májusban, Juniusban. NB. a' képből én írom a' tulajdonokat.

29. *Tragopogon maior* (függő hoszszu sáfos levelü: sárga ritka tányér virágu, egészen tejes, szára üres, s a' t.

30 *Loranthus Europæus* (apró sárga bogyót hoz, kis fátskához hasonló;

ló; úgy tetszik pipa szárt szokás, vagy lehet belőle tsinálni) v. *Jacqu.*

34. *Vicia Pannonica.* (v. *Silvestris* etc.) a' szára szegletes (Az ágajin mind a' két felől szörös élű levelek vannak tiz-is egyik egyik oldalon, apadt tojás módra, mellynek belső tsutsa az ágon függ száratska nélkül. A' virág az ág tövén fejéres inkább hogy sem, paputs formára, 's a' t. az enyim.)

35. 36. *Scorfonera* (a' virág tokja ártitsokához egykevesé hasonló levelei hoszfű vékony szálak: virága (kék vagy sárga) tsillag modra terjedő a' virág végei mintha el-volnának metszve. 's a' t.

37. *Alyssum* (*montanum*, v. *ady-teton*, v. *Thlaspi*, etc.) kis apró dár-dás levelű, apró sárga bokros viragu, a' virágok kis tokokban vannak. A' szárai a' gyökértől fogva hárántéko-fon görtsöffen nőnek: azután egyenes-re emelkednek.

39. *Orobis pannonicus*: a' szára mintegy három szegletű, hoszfű, a' levelei fel-állok, keskenyek hoszfzak-virága fejéres, szagatlan: kis hoszfzats-ka hüvelyében máknál nagyobb apró verhenyes lentse formát tart 10, 12 's kevesebbet többet egy egy rend-ben.

42. *Carduus canus* máskép *Cirsium* hoszfű szörös szurdaló üres szárú, dárdás hoszfű terebéles, és szélein hegyekkel teli levelü: apró ártitsókához hasonló virág tokból, tömött fürtü, piros virág bokrosodik. Amaz zöld vékony szárú, emez fejéres *viola* színü vastag szárú. 47. *Ribes alpinum* (szöllő levelü piros bogyós gyümölcse al. *grossularia vulgaris*).

52. *Dianthus alpinus* Lin. al. *Caryophyllus filuestris*. Szegfű forma. 53. *Rhamnus saxatilis*, *Spina infectoria*. Sok apró fejéres zöld levelü ágas, fához hasonló götsörtös, tüskés, magányos feketés *viola* színü bogyóju. (55) *Seseli annuum*, Lin. *Feniculum siluestre*. 57. *Digitalis Ochroleuca*. Teli a' szára fölének hoszfű gyűszű forma virággal. 63. *Chaerophyllum bulbosum*. Lin. al. *Myrrhis*. al. *Cicutaria panonica*. (isméretes bürök. A' virágja bokros apró, mint a' *feniculum siluestris*, a' vad köményé) Hasonló fokban. 64. *Chaerophyllum aureum*. 65. *Chaerophyllum aureum* (NB. *temulum*) és 66. *Sium latifolium*; de a' szára alatt üres vastag mint az orgona fű, temérdek bozontos gyökerü al. *Coriandrum latifolium*. Hasonló, de vékonyab 67. *Sium angustifolium* etc.

Jobbára példa kedvéért a' képek-
ből magam tettem a' le-írást. De ezek
különös dolgot, tanítást, nezegetést,
egybe vetést érdemlenek.

CIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott *Grifelini* Ferentznek a' *Temesvári*
Bánátusról ki-adott Könyve Bétsben 1780-
ban. *Frantz Grifelini* mehrerer Akademien
Ehrenmitglieds und Handlung zu Mai-
land Secretärs.

Az első Szakasz.

Tömös-
vá-
ri Törté-
netek. **A'** Tömösvári Bánátusnak Történetit
írja-le; azután az ott lakó nép
szokási, Romai, 's egyéb régi marad-
ványi. Ezek mind levelekbe foglal-
tattak.

Betskere-
ki Spanyo-
lok.

A' készületben így szól. Nap-
kelet felől Banatus Erdélyen kívül Va-
lakhiát, (Havas-al földet) tekénti,
melly az előtt *Severini* Bánátnak, most
a' Török alatt Sozorenyinek hivatik.
Száz hatvan négy esztendeig hevert
a' Török iga alatt. Sok féle új la-
kói közt vannak Biskájából Spanyol-
lok Betskereken, melly helység azért
Új Bartzellónának neveztetett. Bö ter-
mő: az előtt *Pascua Romanorum*, Romai
legelőnek neveztetett. *Mebadia* nevű
réfze

része Herkules nevére bé-mutattatott hévizzel jeleskedő. *Brigido* József Urnak ő Excellenciájának, ki Bánátust 1775-kétől fogva vezérle, köszönöm, hogy Bánátust jobbra meg-járhattam, és vizsgálhattam.

2. Bánátus része vala a' Dátziai Országnak; 's a' Romaiaktól *Dacia riparia*, vagy *ripenfis*, parti Dátziának neveztetett: mert azt Duna, és Tisza partjai határozzák. Augusztus TS. idétt a' Dákusok Asiai Géták, vagy Szármatak, vagy Taurosztzichák (kik Taurunumot, vagy Belgrádot építették) voltak talán. Azok Királyát *Kotisót* Vibius győzé-meg Augusztustól küldetvén; de *Dorpora* nevű Királyokkal is völt vesződség. Az utánna következő Királyt Detzebálust Trajánus TS. győzé-meg.

Dacia ripensis,

*Kotisó
Dorpora
Detzeba-
lus.*

El-beszéli a' Romai Történetek után (azok idejektől valók a' Romai ásványos maradékok) az Hunnus, Vandalus, és egyéb nemzet járását.

15. A' Magyaroknak *Almus* idejekor való ki-jövelteleket *Bela* nevezetlen Nótáriussa szerént emlétvén, azt írja: hogy a' *Bekej* helységen, mellyet *Arpád* el-foglalt, Temesvárt kell érteni.

*Bekej
Tömösvár*

El-végezvén a' Temesvári Bánátus háboru béli 's egyéb Történetit, az

71-dik levéltől fogva azt adja-elé, mint esett Temesvár 1551-ben a' Török kezébe. Ur. 1716 Eugeniusnak, 's Pálfinak keze által viszsza adta Temesvárt Károly TS. és Királynak. Ez irattatik-le főképpen a' 130-dik levél-től fogva.

Az 5-dik l. 147-dik levél laptól fogva azt adja-elé mi gondviseleése volt ad Udvarnak arra, hogy az el-hatalmazott vizek, és tők ki-szárításával, népek bé-ültetésével, 's egyéb igyekezettel alkalmas, jövedelmes lakó helyé változtassék az el-pusztult, és el-gazosodott ügye fogyott Bánátus (melly Persának vadony pusztájához akkor igen hasonló volt) Mercy Ferentznek, Bánátus fő igazgatójának, fő Ezeres Kapitány Urnak (Feldmarschalnak) tizen-egy esztendeig munkálkodó iparkodásinak köszöni az a' Tartomány főképen az ő elé menetelét. A' Török metsetek Keresztyén Templomokká változtattak; az mely Temesváratt a' Jesuiták plébaniájának adatott, egyetemben Püspöki Templom-is volt: Ott szolgáltató a' Szentségeket azon ideji Tsanádi Püspök Gróf Nádasdi László; Merczi után a' kik következtek, meg-nem szüntek egész Brigido József Urnak fő Tiszt viseleése idejéig a'

G Nádasdi
László

Brigido

a' Tartománynak, és fő Városnak jövedelmes ékesgetésétől.

Az 6 l. a' 194-dik levél-laptól fogva a' Tartomány további népefedéséről; 's nevezet szerént a' Tziganyokról avagy az új Bánátusiakról ír. Az 7-dik levél az Oláhokat ismérteti meg; a' 8-dik pedig a' nyelveket az Olaszhoz hasonlónak mutattya lenni.

263. A' 9-dik levél, a' Bánátusban lévő Romai régiség maradekát teszi szem elejbe, úgymint a' Tserna vize mellett lévő Herkules hévizére mutató Herkules tábláját illy irással: *Herculi Augusto Valerius Maximus Felix Rufinus Saturnini Gener Propræses, Tr. pl. Expræfectus Legionis 5tæ, Stationis Tsiernensis etc.* 26: huszon hat illy táblát külömbféle írásokkal együtt ádelé.

A' 297 Levélen szép tudosítás vagyon az Avarok váraik felől, mellyek Agan, Ring, és Circulus nevet, viseltek.

CIV. K Ö N Y V.

Olvasztatott azon Irónak a' Temesvári Bánátusról 2-dik szakaszíza. Bétsb. 1780.

1. Lev.

A' földnek tulajdonról. Folyó, 's álló vizeiről.

2. lev. Hegyeiről; völgyeiről, erdejiről, barlangiról.

3. 's 4. L. Az hegyekben találandó tengeri, 's egyéb maradékokról; *Granit begyről*, a' 6-dik a' Bánya-béliekről. Hasonló a' 7-dik levél: a' 8-dik a' Római Bányák maradékiról. 's t. a' f. Hasonló a' 9-dik L. és a' 10-dik a' 11-dik a' Mehadiái hévizről, 's t. a' f. a' 12-dik a' fergekről; 's főképpen a' Kolombák nevü legyekről, mellyek igen ártanak minden marhának. *Oestrus* valamellyik neméhez számlálendő, Virgiliusra mutat Georg. 3. vagy 146. és Linneusnál találandó fok nemire. Linn. Syst. naturæ. Class. V. ordin. 6. n. 251. Valamifele bögölynek kell talán neki lenni. Következnek a' könyv végén a' képek.

Bögöly.

CV. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. L. Ungeria Spiegata
da *Nicolo Doglioni*, *Doglioni* Miklosnak
Magyar Orsz. Történetiről irt Könyve.
Velentz. 1595-ben.

Meg-írja Olaszúl idejétől fogva Költemé-
nyek.
1595-dik esztendőig Magyar
Orsz. Történetit; de az eleje tele va-
gyon rút költeményekkel, a' mint azo-
kat deh dáb Irókból okos válogatás
nélkül szedegeté a' többi igen rövid.
A' végén Győr Városának a' Török
kezébe való eséséről olly környül ál-
ló dolgokat emleget, mellyekből ész-
re lehet venni, hogy már alig, ha le-
hetséges volt Györnek további védel-
mezése. 188. l. A' védelmező vitézek
egyét nem értettek. 192. Perlin vég-
téré fel - adá Sinám Basának a' várt. Perlin.
Hardek.
Ardek a' Vár fő Vezére Bétsben fog-
ságba vettetett.

129. l. Isabellának Zápolya K. öz. Isabilla.
vegyének, ki 1560 ban halt-meg, nagy
ditséretét emlétti: hogy tudniillik bölts
volt, és a' népei nagyon szerették.

Azon Iró az egész világ Törté-
netit-is Irásba szedé. Egy azon nya-
lábban vagyon mind a' két emlétett
Könyv.

CVI. K Ö N Y V.

Tót eredet, és ditséret.

Olvasztatott azon Szakaszban lévő illy Olasz Könyv. *Della origine et successi de gli Slavi Oratione.* A' Tótok eredetiről, Pribevo Vintze Beszéde. Deákul iratott Olaszra fordítottatott Malaspali által. Velenz. 1595.

Dálmáták

Dalmátzia Fárus nevű Szigetének fő Városa Lesenna. Ott mondott ez a' beszéd a' Dálmáták ditsőségére. Mit kellefsék ezen beszéd-béli állításokról itelni, ki tetszhetik a' mi XXXIII-dik Könyvünköl; és azokból, a' miket eddig iránk.

Pribevo beszéde.

4. L. Én Dalmátziai, azért Illiriai, 's végtére Tót ember lévén, fel-tettem magamban, hogy okoskodni fogok a' Tótokról; (Sklavufokról) és a' Slávufok szerentséjiről. Elé-tésem először eredeteket, azután ditsőségeket; ∴ Szóllok Dálmátzia Történetiről is, melly része a' Sláv nemzetségnek.

5. Noénak Jafet nevű Fiatól született Tiras. Az, úgymond a' Régiségekről irván Zsidó József, Tiri nevet adott az alatta való népeknek. Azt a' nevet a' Görögök Thrax, *Trakus* névre változtatták. Tirustól eredtek
a'

a' Trákusok, (úgymond Sz. Hieron.) Strábo azt írja, hogy a' Trákusok Mísiái nyelven beszéllettek; Appiánus pedig, hogy a' Mísiái nép Illirus nép; és így Trátziai és Iliriai nyelven beszélteni, mind egy $\therefore$ Mísus, Ilirus, Dákus, Géta nemzet mind Tirus maradéka; ezek mind Tratziából eredtek.

7. Az egész Sláv nemzet Trátziából eredett. A' Mátzedóniai nép Sláv nemzet volt. (14. l. ki nem hagyá a' Tótok közül Sz. Hieronimust) 19. A' Matzedoniai nép holott Sláv, Tót nép volt Nagy Sándor, és Arisztoteles Tót volt, (Bár tsak olvasta volna ezeket Pápanek Ur!) Ez az Iro temérdek fok Könyvnek bizonyosságával él; de az okoskodás nem szorittó. Arisztoteles Stágirában Matzedónia helységében született. És így Mátzedo lévén, Tót volt. Sok Romai Tsászártis, holott Iliriabéliek voltak, Tótokká tész. 26.)

32. A' Lengyelek, Szármatak, Slávusok: A' Gottusok leg-erősebbek voltak a' Szármatak között.

Az 33-dik levéltől fogva a' Dalmatákat magasztallja, emlegetvén tudománnyal jeleskedő emberit-is (kerestem itt Dalmátziához tartozandó Magyar Országai tudósítáfokat; de heába.)

CVII. K Ö N Y V.

Olvasztatott eme Könyv: *Paraszti Majorság*,
 melyet *Vanier*ből hat lábbal méرزseklett
 magyar versbe foglalt *Szabó Dávid* (*Kassai*
Tanító) *Poén*. 1779.

Magyar
 veriek.
 Vánier.

Örök emlékezetre, köszönetre, 's kö-
 vető igyekezetre méltó dits ret-
 tel Magyarra fordittá *Szabó Dávid* Ur
Vanier Jakabnak a' paraszti majorság-
 ról irt szép hasznos munkáját; a' hasz-
 nának nem kell tzeđer; valamint az
 ékes Magyarságának sem, de azt mél-
 tán, 's álmélkodva magasztalhattyá min-
 den hazafi, hogy a' Görög, 's deák
 hatos mértékü verseket Magyarban olly
 tisztán, olly szerentséfen, követi min-
 den erőszakoskodás nélkül, hogy a' ki
 érti mind a' hármát, mind hasonló é-
 keségüinek valhattyá érdeme szerént.
 Minden kézben foroghat e' drága
 Könyv, de méltó volna a' Tudófo-
 nak új találmányival fejtegetés képpen
 fel-ékesíteni; 's ismét nyomtatásra
 eresztetni; úgy, hogy Zsebbe való
 lenne.

Im a' példa belöle az 3 - dik K. Példa
67 lapjáról.

A' ki kotsin hofzszabb útat kedvellene tenni;
Vér-ontó Mársnak mezein vagy rántani fegy-
vert,

Lóra tegyen szert az: két, három füre me-
nendö

Tsitkót jó pénzen ejtsen-meg, 's arra tanítsa:
Lábait hogy földről szaporán szedegeffe, 's
ügetvén

Kellemetes futamatja legyen, 's a' rajta lo-
vagló,

Szájában az erét tartván kényére, 's taréjjal
Oldalait bökvén, vagy fik réteknek ereszfze;
Vagy zabolát rántván nyargallyon véle ka-
ringóft. 's a' t.

CVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Vanier* Jakabnak Pa-
rafzti Majorja. Szebenben 1779

V*aniernek* eléb emlétett 'ditséretes *Vanier*
Könyve egy azon esztendőben
Erdélyi két Tudóstól Magyarra tété-
tett. Az elsöt emlétem; a' második
Miháltz István, ki most a' lelkek se-
gitségében hazájában, fáradozik. A'
néhai Tárfaság ékeisége mind a' kettő.
Mit tett *Miháltz* István, maga meg-
Q 4 val-

vallya: hogy tudniillik Vanier munkáját Magyarra fordította, versekbe foglalta: fokakat ki-hagyott: többeket hozzá adott; a' mellyeket vagy maga tapasztalt, vagy olvasott, vagy mások tapasztalásából hallott.

Imé a' toldálekból a' példa: *Az Erdéyi halástokról.*

Olt, Küköllő, Maros, és Szamos terében
Kik laknak, vannak -is halak bövségében.
Azért illy Uraknak fints nagy halas tőjok,
Mert mikor akarják, fog halat hálójok.

Es tsak azért vagyon hal-tartó bárkájok,
Hogy ha hirtelen kell, légyen halatskájok.
Az Olt kezdetében találsz Pisztrángokat.

Bövittevé, nevel szép nagy meny halakat.
Mennél tovább mégyen, testesebb hartsákat,

Tsukákat, 's tsudára méltó gálótzákat,
Amaz igen édes izü balitokat,

Es más sütni való kedves falatokat:.

A' Maros-is terem márnát pozsárokat.

Tsukát, hartsát, és fok helyeken tokokat.

's a' t.

CIX. K Ö N Y V.

Olvasztattak *Revai Miklósnak* a' K. Iskolák
 fzerzetelsének hatos és ötös mértékü fok
 szép ki adott versei több felé nyomtatás-
 ban. Hála adatlan vólnék ehez a' Tudós-
 hoz, ha hozzám erefztett, 's bé-nyomta-
 tott gyönyörü verseinek egynehányit nem
 emlétteném. Abban a' levélben, mellynek
 kezdete: *Erdély széleiről* a' többi közt hoz-
 zám így tetfzett irnia:

Revai
 versei.

Elmédnek javait nem adod tsak Romai nyelv- Példa.
 ven:

A' fzeretet , 's forrobb gond anya nyelv-
 re vezet.

Melly jelesen mutatod Magyarúl-is az hajdan
 időnek

Fel-rakatott falait , 's a' tsoda oszlopo-
 kat !

Azt a' nagy munkát, az Egyház Történetit
 irván ,

Hogy kedveskedtél , újra mi kintset a-
 dál !

Tollad után fejtettebben meg-bánnya törődő
Dávid-is el-követett büneit Isten előtt.

Már az eretnekség ellen vetekedve fel-állasz.

Kit kétségéből szent , 's igaz úiba ve-
 zetesz.

Már ismét édes tieiddel kedvesen öszve

Szólván , kisdedeket jóra nevelni tanítasz.

A' vagy együgyüisége ki-vonsz a' pászta me-
zőnek,

'S jámborságra hozod pásztori emberedet.

A' Természetiokről-is szól *Newton* hazánk-
ban

Már Magyarúl, 's te adod fejtegetésit-
elé.

Am ha *Gerasimovits* valahol nálunk-is elé-áll,

A' te torony munkád, a' te gyümölcösöd
az-is.

És ha mi számba jöhet, 's ha tekintetet ér-
demel azzal,

Hogy rebegő Musám a' Magyar hangra
szokik,

Azt-is mind töled vettem, te vagy annak-is
első

Indítója, 's ugyan csak te segitted-elé.
's a' t.

CX. KÖNYV.

Kováts
Ferencz.

Olvasztatott e' Könyv : *Az utak, és útszák ép-
ítésének módja.* Magyarúl ki-adta *Kováts
Ferencz.* Matematikus Pofonb. és Kafsán.
1778.

Rosz úr.

Azt 'a' *Frantziáknál, Gantier* Ur
készítte; *Kováts* Ur hasznos tu-
dosításokkal meg-bővetté, ki-adván
Magyarúl. Az elő-járó beszédben elé-
szám-

zámlállyá mi sok károknak, 's hátra
maradásoknak oka a' rossz út; mi nagy
gondja volt Romának a' nyereség; 's
győzödelem elé-mozdittása kedvéért
a' jó utakra: emlegeti a' Kuskói, 's Amerikai
utak.
Kvitói jó utakat-is Amerikában; Fran-
tzia 's Német Ország igyekezetit, 6-
dik Károly Tsászára a' fele munkájit.

1. L. Az első levél laptól fogva
le-írja a' Romai tábor utakat. Azok,
úgymond Európának, 's Afrikának
Nap-nyugot felől való szélső hatáiról
fogva szinte bé kis Ásiáig terjedtek.
Tábor utaknak neveztettek. Hosszszok
1600 mérföldet ütött; huszon ötször
metszették által az egész Birodalmat.
(8.) Ezen tábor utak Romában mind
öszve mentek. Rajtok a' mérföldet az
oszlopok jelenték. Az első illy osz-
lop Roma Városá közepén állván, *mil-
liare aureum*, avagy mérföld nevet vise-
le. Így *ad quintum lapidem p. o.* = az
első Romaitól számlálván az 5-dik kö-
nél, az az 5000 lépésnyire.

22. l. Le-irattatik a' Romai utak A' Romai
utak mi-
neműsé-
gek.
tartós voltak: oda homokból és mész-
ből készítettett habarék jó vastagon:
abba követsek, végtére termés kövek
terítettettek; néha duplán-is. (25.) A'
mész, mellyből a' (tzement) habarék Habarék,
készítettetik, vagy tengeri tsigákból é-
gettetik, vagy kemény kövekből; söt
pu-

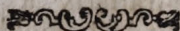

Kartágói
utak.

puha kövekből-is; a' mi némü az alabástrom, és hozzá hasonlók (27.) A' Kartágóbéliek találták-ki leg-először az utaknak kövel való ki-padimontomozását (*Isidor. Orig. h. 15.*) Filep Frantzia Király rakatta-ki Páris útfűzeit kövel 1184-dikben.

Út ismételés

49. Él-beszéli ofztán okoffan az Iró, mire kellyen vigyázni az építésben. Minémü a' föld? dombos-e, posványos-e? mi hoszszának, szélének kellessék lenni? le-irja az árkok tulajdonit, a' fark, és egyéb fundamentomok minémüséget, mellységét, erejét: a' közép út domboruságát: hogy a' viz az árokba folyhaffon róla: az út fundamentomát, hogy fel ne ázzon: tetejét, belső béllesét, hogy a' márhák, 's kerekek fel ne vágahsák: a' mész habarekról, a' föld, fa, kö, kövers választásáról, 's t. a' feliről tellyes tudósítással.

CXI. K Ö N Y V.

Olvasztatott e' Könyv : Arithmetica, vagy számvetésnek mestersége. És magyarul Maróthi György Debretzeni Professor. 2-dik nyomtatás Debretz. 1763.

Az elől-járó-beszédben Magyarúl írt Számvetés számvető öt könyvet emleget. Az egyik 1591-ben nyomtattatott Kolosvárott; melly még régiebbet - is emlét.

Igen világos Maróthi Ur oktatása, úgy hogy tanító nélkül-is nagy elemenetelt tehet általa a' vigyázó elme. Altal kelvén szokott mód szerént a' számlálás, egybe adás, le-vonás, fokszorozas, osztás mesterségén, 's példával mindent elegendő világosságra hozván, hosszasan ír az hármass reguláról, a' tört számokról, az egyenetlen osztásról, az egyelittés regulájiról, a' paraszt számvetésről, a' mesés regulákról p. o. 235. l.

Az egyes mesés regula vagy regula falsi simplicis positionis, ebben áll. Ertvén a' kérdést végy elé-akármelley számot, 's fogd reá; hogy azt kerestted. Azon vigy véghez mindent, a' mit a' kérdés kíván. 2. Ha eleget nem tesz, azt a' számot; melly a' fel-vett szám.

Mese-
fejtés.

számból ki-jött, ird előre, ird a' második helyre a' fel-vett számat, *mellyből* ama ki-jött: harmadik helyre ird azt a' számat mellynek *ki kellett volna jönni*. E' három számhoz keres *negyediket* a' hármass regula szerént. Ez léfzen a' melly eleget fog-tenni a' kérdésnek. p. o.

A' penzemnek felét $= \frac{1}{2}$ el-költöttem, negyedrészt $= \frac{1}{4}$ el-lopták, maradt 7 forintom.

1. Akár melly szám p. o. 20 forint, fele $= \frac{1}{2} = 10$ for. ebből ha a' 20 forint negyedét el-lopják, marad 5 for. a' ki-jött szám tehát 5, a' mellyből ki jött $= 20$. tehát 2do tegyük rendben: $5: 20 = 7$. léfzen $20 \times 7 = 140: 5 = 28$. Tehát 28 forintom volt először. Annak fele 14 el-költ: ugyan 28nak $\frac{1}{4}$ részét 7 el-lopták. marad 7. Végy-fel a' 20 helyett 12öt. annak fele 6. a' 12nek negyede 3. Tehát $3: 12 = 7: \times$. $12 \times 7 = 84 \times 3 = 28$.

2-dik példa. Egy leánytól kérdék a' kérők: hány esztendő? az erre, az anyám, úgymond, harmad fél annyi idős mint én: az atyám pedig három annyi idős: A' hármunk ideje tészen 117 esztendőt. Kérdés hány esztendő volt. Már $14 - 7 = 7$, és $14 \times 2 = 28 \times 7 = 35$ ez volna az annyaé.

annyaé. És $14 \times 3 = 42$ ez volna az attyaé. De az öfzve csak 31 esztendő. Légyen tehát $91: 14 = 117$. Így $117 \times 14 = 1638: 91 = 18$. Vólt tehát a' leány 18 esztendő. Mert $18 \times 2 = 36$, a' $18 = 9$. És így az Anya esztendei 45. Az attyaé $18 \times 3 = 54$ már $18 \times 45 \times 54 = 117$

Az 237 levél lapon ad regulákat, 's példákat a' kettős mese fejtésre-is; midön egyel véghez nem lehet a' dolgot vinni. En csak példájával szolgálok.

En, úgymond valaki a' feleségemnél 8 esztendővel vagyok öregebb. A' kettőnk esztendeje 92. Fogd reá, hogy a' felesége 20 esztendő, így maga 28. De a' kettő $= 48$ nem 92: azért a' hiba $= 44$ másodszor fogd reá, hogy a' feleség 30, és így az Ura 38 esztendő. E' kettő $= 28$.

Irjuk-le *Rá fogás*   *Hiba*

első 20 — 44

másik 30 — 24

10   20

A' hibák előtt való vonás azt mutattya, hogy a' kissebbiket a' nagyobbiktól vond-le: $44 - 24 = 20$, és $30 - 20 = 10$. Légyen tehát $20: 10 = 44: \times$ és így $\times = 22$. Már $22 \times 20 = 42$. A' Feleség 42 eszt-

esztendő, az Ur $42 \times 8 = 50$. És $50 \times 42 = 92$.

A' 241. levélén ezek után azt veti okoffan. A' ki e' féléiekben gyönyörködik, tanullya-meg az Algebrát. Sok ezerre mutat; a' mit a' falsi regulával heába keres. A' Toldálékban elé számlállya az Iró az Olasz Praktikát; 's meg-mutattya a' kereskedők számvetésének summás vóltát. Az abban áll, hogy tudja az ember a' számokat mind részekre, mind faktorokra, avagy sokszorozókra darabolni. p. o' $5 = 2 \times 3$. $7 = 314$. 's a' t. $6 = 2$. 3 , $8 = 2$. 4 . 's a' t.

Már $60 \times$ vagy krajtzár $= 1$ R. f. $120 =$ R. f. $30 \frac{1}{2}$ R. f. Akár 60 sokszorozd 25 -tel, akár 25 öt 60 nal, mind egy. Ha a' $60 = 1$ R. f. 26 xral sokszorozod 26 szor egy forintod lesz, és így a' mennyi xrt sokszoroz 60 -nal, annyi a' forint p. o. 60 . 36 xral $= 26$ forint. 60 font Káve 44 xrával $= 44$ forint. 60 máriás 17 xral $= 17$ forint. Ha a' 60 nak duplájával kell xtzárt sokszorozni, két annyi a' forint. p. o. 120 sing posztó vagy béliés 22 xrával. 44 forint: mert $120 \times = 2$ forint. ha 60 -nak hármát, vagy 60 háromszor sokszorozod, a' x száma háromszor annyi forintra mutat. p. o. 180 sing posztó 31 xtzarral $= 31$.

$= 31. 3 = 93$ Rénes for. meg - kell tehát tudni felet-é, dupláját-é, hármát, négyét fokszorozom-é a' forintnak.

$20 = \frac{1}{3}$ hatvannak, vedd a' xtzárok harmadát: az forintokat jelent. p. o. 20 font káve 18 xral. 18-nak harmada 6. tehát 20 font káve 6 forint. 18 xrával számlálván fontyát. Ha az osztóból 1 marad fen, tégy helyébe 20at, ha 2, tégy helyébe 40 p. o. 20 font 16 xral, 16-nak harmada 5 's marad egy, tehát 5 Renes f. 20 x.

$15 = \frac{1}{4}$ hatvannak ved a' krajtzárok vagy singek negyedét, a' forintokat jelent 's a' t. mint emént p. o. 16 sing 15 krajtzárával 16-nak negyede 4 tehát 16 sing 4 forint. $6 = \frac{1}{10}$ része hatvannak. Tehát ha 6 xral kell a' partékát vagy ellenben, fokszorozni, p. o. 6 singet 25 krajtzárral, vagy 25 xrt 6 singel, a' tizes, tudniillik a' 2 forint lészén, az 5 fokszoroztasfékmeg 6-tal, az lész a' forint mellett a' krajtzárok száma. 6 sing tehát 25 xral $= 2$ forint, és 5. $6 = 30$ x.

CXII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Muster von Briefen, gesammelt von F. X. Riedel Lehrer in der Theresianischen Ritterschule zu Wien, Augsburg. 1775. A' levelek Remekjek. Egybe szedé Riedel Ferentz.*

Levél
írás.

O, és új Írókból vannak a' levelek remek képeik egybe szedegetve. Jobbára az a' regula benne, először: hogy a' levél a' tzélyhoz tartson, 2. emberséggel jeleskedjék. 3. hogy a' valagatott szép gondolatokat, válagatott szép szókkal adja-elé.

10. l. N. N A' Királynak a' Romai Bajnokokról irt Könyvét bé-mutattya.

Bé-muta-
tás.

Eleintén attól tartottam, hogy talán az a' szabad bátorság, mellyel Felségedet könyvemről tudósítottam, hivságra magyaráztatik. De vallyon kinek szeme eleibe lehet méltábban állítani a' Romai Bajnokokat, mind azénak, ki azokat ismét életre támasztja? tellyes alázatossággal 's a' t.

15. *Angelus Politziánus Mirandulai* Pikushoz.

Magasztaló
hálaadás.

Égett örökétig, 's talán felötte igen-is: de égett szüntelen bennem hirem, nevem halhatatlanságának kívánsága. Kints, méltóság, hatalom, gyönyö-

gyönyörűség ahoz képest előttem fem-
minek tartatott. (Irtam) de az Irásim-
is nem de tsak egy kis hoszszas fen-
maradást ígérhetnek hiremnek nevem-
nek? Már édes *Pikusom*! tsak te vagy
egyedül az, ki, a' mit én tulajdon szá-
mámra véghez nem vihetek, tellyes
vólta képpen meg-tselekedsz; midőn:
könyvedet nekem be-mutatod. Mi gon-
dom már Glaukus fűvére, midőn im
általad, 's veled együtt örökké élni
fogok. Arról fog neha néha a' jöven-
dő világ beszélgetni, hogy vólta im-
hajdan *Politziánus* nevű bizonyos íze-
mely, kit minden tudománynak ama
fénye, *Pikus*, olly nagyra betsült,
hogy a' leg-melységesb dologról irt
leg-szebb munkáját neki mutatná - bé
En-is tehát neked az ajándéku adott,
halhatatlanságért ha hatlan köszönetet
teszek. Élly szerentséfen.

20. *Lipsius a' Bourboni Hertzeg-
hez.*

Az a' kegyelenség, melly Hertzeg-
ségedet az hozzám való írásra indittá, <sup>Tsüddel-
közö Há-
ladás.</sup>
újság nálom; 's ki nem mondhatom,
mi nagy betsületü. Ki vagyok én?
egy a' tudófok közönseges számak
köfség-ből. Kitsoda Hertzegséged?
Frantzia Ország leg-főbb szemellyei-
nek egyi e, ki a' Királyi vérből ered-
ven, királyi lelki tulajdonságokkal, 's

erkölsökkel bir. Mindazonáltal Hertzezséged engem szeretni méltóztatik, 's a' mint írja, barátságomat-is kívánja. Királyi Hertzeg! Hertzezséged az állapotok nevezetű fel-forgattya. Mi engedelmefféggel, 's felelmes tisztelettel tartozunk felséges nagyságtoknak. A' barátság a' hasonlók között vagyon. A' szeretetet mindazáltal 's valóban ígérem: holott lelkemet az annyira el-foglalta, hogy nints az a' mit buzgóbban kívánnyák, mint, hogy ezen indulatomat a' világ eleibe terjeszthessék. 's a' t.

35. *Naziánzi Szent Gergely Pálosfiushoz.*

Háladás.

Sok napi járó útra vagyunk egymástól el-szakasztva. De a' barátság egymáshoz közelitti azokat-is, a' mik egymástól távul vannak. Innep-napi ajándékok o! mi kedves! ó mi kellemetes hozzád való hivattatásom-is! és, hogy társalkodásomhoz illy nagy kedvet mutatfz. Mit kívánnyák viszontag te néked mind ezek fejebe! Minthogy illyétén vagy; helyén légyen minden állapotod! vagy mondjak-é még nagyobb? Hallad-fel tennen magadat.

52. *N. N. Kedves Sógor Uram.*

Ajándék.

Itt lep minden órán bennünket a' nagy böjt. Tudván, hogy a' tekenyös beka Sógor Uramnak jó izü falattya, bá-

bátorkodtam ötven párral kedveskedni. Kivánom, szája izére szolgálynak. Engem bádgyadt egészségem az hús ételre ösztönöz; de erről az orvostól fogok tanácsot kérni: mert a' magunkhoz való szeretet hamar meg-tántorít. Tellyes szívvvel kivánom, hogy Husvét örvendetes innepit tellyes szereztsével érje-el, 's magamat kívánt baratságába ajánlván, maradok köteles szolgája.

190. N. N. *Kedves barátom.*

Vajmi szeretném indulatimat előt- Születés
ted tellyességgel le-rajzolni! Érzem napra va-
ma ismét mi nagy legyen előttem be- ló üdvöz-
tsületed; 's mi valóban szerezfelek. les,
Bár csak szem közt szóval tehetném
elődbe, mi kedves, mi betses legyen
előttem ez a' nap. Boldog óra, melly
az én jó barátomat e' világra hoztad.
Soha én arról az óraról meg-nem em-
lékezem ditséret, 's magasztalás nél-
kül. 's a' t.

194. M. *Aszszonyom Anyám.*

Édes Aszszonyom Anyám neve Anyai
örvendetes napja fel-ébreszti szívemben név nap-
azokat az édesleges érzékeny indula- jára kül-
tokat, mellyeket a' fiui köteletség be- detett le-
lénk öntött. Tartsa-meg édes Aszszony vél.
anyámat a' felséges Isten fok számas
esztendeig ki-gondolható mindenféle
tellyes jó állapotban; 's tetézzem-meg

R 3

mind

mind azokkal az áldásokkal, mellyeket azokat a' szülőknek ígért, kik az ő magzattyaik javaikat illy felséges rendű igyekezettel üzik, kergetik. 'S ugyan ez leszen buzgó tanulásom futamattya alatt minden napi imádságimnak fel-tett tárgya. Meltóztatsek edes Aszfzöny-anyám ezután-is eddig tapasztalt anyai hozzám való szeretetét tolytatni. Én tellyes alázatofsággal maradok engedelmes fia.

196. *Gedini Manfrédihez.*

Innapi
idvözlés

Nem feddem az innep napi idvözlésnek, és szerentse kívánságnak szokását: azomban a' mi nevezetes Iróinknál illy rendű leveleknek egy példáját se taláttam-fel. 'S arra nevezve nem is járnék a' mostani időnek szokása után, ha annak az erőszaknak ellene álhatnék, melly által az Urtól vett fok jó teteménynek emlékezete szívemben munkalkodik. Az azt kívánja tölem tellyes igazság szerént, hogy az Urnak ki-gondolandó minden féle jót igaz szívvvel óhajtsak; 's hogy állandó egészségéért álhatatos legyen a' kívánságom. Semmi sem-is lehet kedvessebb előttem, mint ennek a' kötelességnek bé-telleyesítése. Szint azon okra nézve illetlenségnek tartanám indulatimat el-titkolni illy időten, midőn egyebek illy ohajtsókat válagatott szok-

szókkal 'raknak ugyan elé; de vagy szivek azokon nem jár, vagy méltó képpen meg - nem bizonyíthatják. Éljen édes jó tévőm, 's tartson kegyelmiben; mellybe magamat alázatóson ajánlom.

197. *Felelet.*

Példát ugyan az Ur, a' mint írja, a' leg-érdemesb Íróknal az innepi szertse kívánásra nem talált. Mindazáltal az igyekezet, az Urnak illy levél irásban éppen nem esett nehezen; sőt ellenben olly jól szolgált, 's hozzám botsátott levelében olly egyenefség, 's ékezség tündöklök, hogy én azt remeknek itélem, 's méltónak arra hogy hasonlók állapotban annak nyomdokát kövessék az Írók. Hasonlók egyenefséggel, 's udvarisággal, mellyel velem bánni tetszett az Urnak, minden jót kívánván, im viszfza adom a' költsönt. Melly óhajtásom ha olly foganatos lezend, a' mint én intézem, 's az Ur meg-érdemli, nem marad e' világi szertentséből hátra semmi - is, mellyben az Urnak része ne légyen. További egészséget, 's hozzám való allandó barátságot!.

198. *Flecbier N. N. bez.*

Inkább az értelem, 's indulat kötelez. mint sem a' szokás engem arra, hogy Kegyelmes Uramnak szent, és

Az innepi
lő idvöz-
lésre fele-
lő levél.

Innepi
idvözlés,

fzerentsés innep - napokat kívánnyak. Kegyelmeffségednek állandó fzerentséjéhez intézett kívánságomat, ahoz kaptsolom, mellyet mennyegbe botsátt kedves nyája, mellyre olly okofsággal, és kegyeffséggel vífel gondot. Magaménak-is tartom azt a' fzerentsét, mellyet a' Kegyelmes Uram gondoskodásának köffzön.

203. T. Uram.

Uj eßztendeji idvözlés,

Holott már tsak három e' mulandó eßztendőben a' nap, ößztönöz titkos köteleffségem, vagy-is inkább nyilvánvaló bizonyos törvény arra a' kívánásra, hogy az érkező eßztendő a' T. Urnak számára áldáffal, fzerentsével tétezett légyen. Levelemet hálakódáffal meg-rakni nem akarom. Elég az, hogy egy általlyában már meg-mondám az Urnak: hogy lelke tellyes elégittését óhajtom, melly olly tellyes fzerentsével szállyon az Urra, a' melly tekélfetefen én vagyok, 's maradok az Urnak, 's így tovább.

Örvendő és kívánó levél.

208. Indittatván attól a' buzgósfágtól, mellyel tartozunk a' fő rendű szemellyeknek, kik közé az Isteni gondvífeles Kegyelmes Uramat helyhezteté, hogy illy nagy Fejedelem népének jávára vigyázzon, bé-kell égő kívánságomat mutatnom kegyelmes Uramnak állandó boldogságáért. Buzgósfá-

ságom öregbül, ha meg-gondolom, mi fok nagy jó téteményt kell Excellen-tziádnak köszönnöm. A' Felséges Ur Isten jutalmazza-meg mind ezeket Kegyelmes Uramnak, 's napjait, Kirá-lyunk tellyes elégítésére, és népe minden féle javára, hoszszabbitsa. Ad-jon a' köz-jónak elé-mentelére szük-séges testi lelki erőt egefzséget; 's így tov.

211. *Rivier, Lambertné Aszszony-ság*hoz.

Ez az üdvözlő kívánságokra ren-^{ldvözlő} deltetett idő; nagy hiba-is volna ele-^{kívánság.} ink nyomdokán alátofsággal nem járni, 's a' régi jó szokást nem követni. Ki-vánom tehát életem minden napjaiban Nagyságod élete állandó szerentséjét, kívánom a' boldogságnak, 's lelki bé-keféségnek hoszszas következését: mert a' nélkül nem boldog az ember: ki-vának Nagyságodnak arra tartó gondos nagy vigyázást: hogy meg-emlékezzék minden érdemiről, mellyekkel Isten ő Szent Felsége Nagyságodat fel-ékesítet-te: 's a' t.

215. Tíztelet, ajándék, örvendő ^{Inneplő} kívánság, tsak ezek e' mái nap a' ke-^{tíztelet.} lendő pénzek. De mikép teszem én le ezekkel az adóságot? Tíztelet-tel? azt igen-is nagyságod minden e-gyéb-nél jobban meg-érdemli; tsak at-

tól a' szerentsétlenségtől tartok, hogy Nagyságod a' nagy vigyázástól indittatván annak bé-vételétől magát ne men-tegeffe; 's azt illendő képpen én nem tudnám tenni. Ajándékkal? hol ven-nék Nagyságod érdemihez illendőt? Tsak az örvendő kívánság marad se-gítségemre. Annak egyenefséget, 's Nagyságod tellyes szerentséjére való terjedését mutatom-bé. 's a' t.

Im egy kis példa, egy kis változ-tatással az említett könyvből. Méltó volna jó nagy részét Magyarra tenni.

CXIII. K Ö N Y V.

Olvaftatott illy Köny *Flavii Josephi*, quae reperiri potuerunt Opp. omnia Graece et Latine cum notis (Hudson Gronov. Com-beis etc.) collegit, recensuit Havercampus. Amstelædami. Lugduni Bat. Vltraj. 1726. Flávius nevü Zsidó Jósefnek Irási.

Zsidó Jó-
sefnek a'
Rég ségek
ről irt 20
Könyvet.

Az első Szakaszban Görög, és De-ák nyelven elé-adatnak Zsidó Jósefnek a' Zsidó Régiségekről irt húsz könyvei. Emlegetik ezt a' nagy mún-kát a' Régiek, a' mint ezen nyomtatás elején láttuk; úgymint Jusztinus Mar-tir, Irenéus, Aleksándriai Kelemen (Stromat. 1.) Tertulliánus (in Apolo-get.) *Judaus Josephus antiquitatum Ju-dai-*

daicarum vernaculus vindex. Dio Cássius, Origenes, Porfirius (L. de abstinencia) Josephus antiquitates viginti libris composuit. Euseb. Cæsar. Autor Chronici Paschalis, Basilius, Greg. Nazianz, Hegesippus (seu potius Ambros) de excidio Urbis Hieros. S. Hieronymus Augustin, Chrysostom. etc. Dionys. Petavius de doctrina temp. 10. 65. Nobis facem præfert Josephi præstantissimi Scriptoris historia, qui unus Herodis initia resque gestas fidelissime perscripsit.

Az ő tizen három első Könyveiben, egynehány toldalékkal azokat írja-le jobbára, a' mik az ó Testaménti szent Írásban egész a' Makabeusok könyveinek végeig foglaltatnak. Igyekezik az idő rend megtartásán. Eletét meg-lehet az Egyházi Történetekből ismerni. Az esztendők rendelését sokan ellenzik: mert az ő idejéig öt ezer esztendőt számlál.

Zsidó J6.
sef éizren-
dö rendi.

1. K. 2. l. A' Sz. Írás úgymond, öt ezer esztendőbeli História foglalt magában. 4. l. Az én időm előtt Moyses két ezer esztendővel született. Fejtegetőji meg-vallyák, hogy az időbeli rend-tartása sokban hibáz. p. 2. not. r. Chronologia Josephi multum a vera differt.

Ég vizsgálás.

1. K. 5. l. Világ teremtésétől kezdi a' beszédét. 1. K. 11. lev. *Sethnek* maradéki az ég vizsgálásához tartozandó tudományokat, két oszlopra írák: egyik téglából, a' másik természetből építtetett. Emez meg-vagyon még most-is *Siriad* földén μένει δ' ἄρχαι τῆ δευπο κατὰ τῇ τῇ Σεριάδα. Manet autem hodieque in terra Siriade. (Ezt a' *Siriad* földet ki *Seiratban* Galgalánál, ki *Egyiptusban*, ki a' *Serefe*knél, ki *India* mellett keresi.)

Siriad.
Seirat.
Seres.

A' viz özönről.

1. K. 16. l. A' viz-özönről beszéll, 's azután így ír: A' viz özönről, 's (Noe) BARKÁJÁRÓL meg- emlékeznek mindnyájan, kik az idegen (barbarus) Történeteket írák. Azok közül Khaldéai Berófus így ír: Mondják, hogy Örmény Országban a' Kordiéufok hegyén most-is meg-vagyon annak az hejónak része, és hogy abból némelyek enyvét szedvén, azt környül hordják. Meg- emlékezik ezekről Egyiptusi Hieronimus, ki a' Fenitziái Történeteket ír, Mnaseás, és fokban egyebek. Sőt Dámaskusi Miklós (Nicolaus Damascenus) az ő kilentzven hatodik könyvében e' dolgokról ezeket beszéli: Vagyon Minias- felött Örmény Országban nagy hegy, mellynek neve Baris, mellyre a' viz özön idejekor fokban futamodtak, a' mint az hir bizonyittya; 's meg-

Berófus.

Egyiptusi
Jeronimus
a' Fenitziái
Történe-
tek közt.

Dámasku-
si Miklós.

meg-is tartattak; és hogy némelly ember bárkán vitetvén, a' felső tetejére jutott; a' fák maradéka fokaig el-tartott. És ez (úgymond Miklós) talán szint az, kiről irt Mójses-is, a' Zsidók törvény tevője.

17. l. Az ég vizsgálásának, 's a' föld mérésének tudománya végett, és erköltsők miatt hosszabb életet engedett az Isten a' régieknek. A' kik ha leg-alább hatszáz elztendeig nem éltek volna. (melly idő járás magában foglal egy nagy esztendőt; semmit sem jövendölhettek volna meg bizonyoson az ég bizonyos pontra való forgásról tapasztalás szerént. Ezt én tevék ide) Minden író bizonyosságom, hogy a' régiek ezer esztendőt-is el-értek. Mánetho Egyiptusi Történet-Író, Kháldeai Berófus, Mochus, Hestiéus, Egyiptusi Hierónimus, Hesiodus, Hekateus, Hellánikus, Akusiláus, Éforus, Nikoláus.

Régi
hosszú
élet.

Egyiptusi
Mánethó.

19. l. A' Babiloniai toronyról, 's a' nyelveknek ott eredet szaporodásáról Sibilla bizonyosságát; Sennaár földéről pedig Hesztieusét említti.

Babel
tornya.
Sibilla.

20. Mi féle nemzetek, Noe mi nevű maradékitól eredtek, ki-tétetik. (26. l. Abrahám nemzetsége.) Hekateus, és Damaskusi Miklós böven emlekeznek Abrahámról. 44. l. Málkhus nevű Zsidó történet-író emleget. *Hu-*

ius autem sermonis testem habeo Alexandrum

Málkus.
Kleodém.

drum "Polyhistorum", dum sic loquitur: Ceodemus vates, κλειόδηρος δὲ φησὶν ὁ πρὸς ἡτῆς qui et Malchus vocatur, rerum Judaicarum historiam contexens, sicuti fecerat et Moyses Judeorum Legislator, narrat, Abrahamo natos fuisse plures ex Chatura liberos.

Zsidó
fegyver a'
veres ten-
geren való
által köl-
tözés u-
tán

2. K. 15. rész III. l. Ki-költöz-
vén Israel fiai Egyiptusból, Moj estől
vezéreltetvén, Letopolifon utaztak al-
tal, melly akkor pusztta volt: mert az-
után ottan Babilon építtetett, midön
Kambises Egyiptust pusztitaná: harmad
napra Belfefonhoz érkeztek, a' veres
tenger mellett lévő helységhez. p.
115. Midön a' tengerbe süllye t Egyi-
ptziusok fegyverét a' tenger a' szelek-
től és haboktól forgattatván a' partra
vetette volna, fel-szedték azokat a'
Zsidók, 's fegyveresen mentek Sinai
hegyéhez.

10. K. Altal esvén az utazás, Bi-
rák, Királyok idejen; a' 10-dik könyv-
ben Jerusálem pusztulását, és a' Babi-
loniai fogságot rajzollja-le.

Tzirus
Knály.

11-dik K. 1. r. 547. l. Cyrus (Tzi-
rus) a' Persák Királya, látván, hogy
Isaiás Protéta 210 esztendőök előtt meg-
jövendölte, hogy Israel fiait a' fogság-
ból vizsgálja ereszti, 's a' Templomot
fel építti, meg-engedte a' vizsgálja me-
netelt, 's az építeft. Kámbises Tzirus
után

után akadék volt az építésben. Kám-
bisesnek, és a' Mágusoknak holtok u-
tán Dáriusnak meg-fejtvén Zoróbabel
a' kérdéseket, szabadságot nyert a'
Templom újjittására. A' kérdés e'
volt: erősebb e' a' bor, a' Király, az
Aszsfzonyok, vagy az igazság. (3. Esdr.
3.) A' Samariták ellenzése. 559. l.
Xerxes Dárius fia kedvez a' Zsidók-
nak. 566. Eszterről, Mardokeusról,
és Amánról; 's hogy Artaxerxes ide-
jében alig, hogy az egész Zsidóság
el-nem veszett. 578. Filep holta után Nagy
Sándor.
Nagy Sándor uralkodék. Sanaballat
és Manassies Garitzin hegyén Templo-
mot építtettek. Sándor Dáriust meg-
győzé. Azután Dámaskust, és Sidont
meg-véven, Tirust meg-szállá. Gázát-
is meg-győzven, 's hatalma alá kerít-
vén, Jerusálem vivásához fordult.
Jáddus a' fő Pap Istentől segítettven,
bé-ereszté Sándort: a' Templomban a'
fő Pap vezérlése szerént áldozatott
tett, 's meg-betsülte mind a' fő Papot,
mind Pap társait. Meg-mutatta a' fő
Pap néki Dániel könyvét, 's hogy a'
Persák birodalmát bizonyos Görög el-
törli. Azt Sándor magára magyarázá;
's a' Zsidóknak meg-engedé, hogy tör-
vénynek szerént éljenek.

12. K. 584. Ptoleméus Lágos fia Ptoleméus
Jerusálemet el-foglallya, fok Zsidót
visz

visz Egyiptusba. Ptolemeus Filadelfus a' Zsidó törvényt Görögre téteti. Azután a' Makabeusok idejéről.

Pompéjus

14. K. 688. Pompejus Jerusalemet városát erővel el-foglallya. Bé-ment a' szentséges Sz. helybe, de semmit se bántott. Hirkánusnak a' fő Papságot visszsa adá. Jerusálemet a' Romai adó-alá veté. Azután fok a' többi közt Heródesről. p. 726. Heródes Zsidó Királya tétetik Romában a' Tsászártól, és Tanátstól, fok pénzt ígervén Antoniusnak. Heródes el-foglalá Jerusalemet: az uralkodó Affamoneus vér ki-fogy. Heródes Antipater fia, ki közönséges vérből származék, lett Királya.

15. K. Heródes történeti. Judéai föld indulás 754. 760. Augusztus Tsászártól meg-nyeré Heródes az Országlast. El-állott igen az othon való törvénytől. Samariában (melly Sebastének hivattatott) roppant Templomot épített. A' Jerusalemi Templomot új fényre emelé; 777. 's méltóságosban építte. 18. K. 869. Kvirinus (másodszor) küldetik a' szám szedésre, de már Koponiussal Siriába, 's Judeába; (az előtt Sentzius Szaturniussal küldetett) 872. Végett vetett Kvirinus a' szám-szedésnek. Augusztus Tsászárnak
Ak-

Aktziai győzedelme után. 875 Augusztus után Tibérius TS. uralkodék.

875. Pilátusról. 876. Nevezetes bizonyosság a' Krisztus Jéusról (Tessék az Egyházi Történetekbe tekénten) Az Ur Jéusról bizonyosság

879. Pilátus bé-vádoltatván, Romába küldetett; minekutánna 10 esztendeig élt volna a' Zsidóknál. *Ita Pilatus decem annis in Judææ Provincia exactis Romam properabat, .∴ at priusquam Romam appelleret, decessit Tiberius.* 882. Pilátus.

1. Aretásról Petréa Királyjáról. Heródesnek Herodiással való menyegzőjéről; Keresztelő Szent János haláláról. An-18 Szent

nak ditséretéről. 886. Agrippáról, Flakusáról. A' 10-dik K. Neró idején végződik: emlegettetik a' Zsidóság tífzte Felix Fesztus, 's a' többi. Ezeket végzé Jósef Domitzián Tsászárnak 13; 's tulajdon életének 56-dik esztendejében. 976. 1. a' 20-dik K. Szent Ja-18 Szent Jakab Apóstol halálat emlegeti.

CXIV. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Flavii Josephi vita.*
edit. Havercamp. Amstæl. *Zsidó József élete.*
Ez a' Könyv a' Régiségekről irt Könyvé-
nek folytatása.

Zsidó
József
élete.

Tudomán
nya.

Zsidó Jó-
sef Romá-
ban.

1. **A** Z én eredetem, úgymond, nem
nemtelen, hanem hoszszas ren-
del a' Papokból származó. 'S ugyan
azoknak 24 seregeknek első rendiből
(fel-ment a' 24 sereg, melly négy nem-
zetre osztatott, húsz ezernél többre)
Tíz esztendő koromban annyira men-
tem a' tudományban, hogy a' fő Pa-
pok, és Uri Rendei hozzám gyüle-
keztenek a' törvény mélységesbb kér-
définek meg-fejtése kedvéért. Tizen
hat esztendő koromban válagatván ha-
zánk vallásiban, a' Fariszeufokhoz ad-
tam magamat. 26 esztendőt meg-hallad-
ván Romába hajóztam: mert, holott
Felix Judéa tiszte sok Papi rokonyo-
mat Romába igazittá a' Tsászárhoz,
Popéánál Nero TS. Feleségénél meg-
ismérkedvén, a' Papokat ki-szabadított-
tam a' Romai fogságból. Haza érke-
vén, eleget integetém népemet: hogy
a' Romaiak ellen fegyvert ne fogjanak:
holott erőtlenebbek, 's amazok szerez-
tse-

tséjekkel fel-nem tehetnek; de haszna nem volt.

3. Gessuſt meg-győzék (Háboru lett.) En a' Jerusalemiektől Galileába küldtettem: hogy ott bekeſséget ſzerez-
 zek (Ezek után háborúbéli, 's egyéb
 veghez vitt dolgait beſzéli-el. Ezt a'
 könyvet a' Zsidó háboru le-irása után
 keſzitté. (37.) Jotapata el-foglalásakor,
 Veſpaſianus kezébe keſültem; de töle
 meg betsülttettem. Titus meg-engede,
 hogy Jeruſálem meg-vételekor a' Sz.
 könyveket el-viheſsem: ſok jó bará-
 timnak-is meg-engedett. Jóſzággal
 meg-gazdagított, magával Romába vitt.
 Ott mind töle, mind Veſpaſziánustól
 nagy betsületet tapasztaltam. (39.)
 Domitziánus Ts.-is oſztán új tiſztélé-
 tet tétetett reám (Irott könyveit Ti-
 túsnek, és Veſpáſiántusnak mutata-bé.)
 Juſztuſt a' háborúnak nem igaz iróját Juſztus.
 hoſzfzaſán viſſza véti.

Zsidó
 Jóséf
 vitézke-
 déſe.

Jóséf
 fogſága, 's
 betsülete
 Romában.

Olvaſtatott Zsidó Jóséfnek a' Zsidó háboru
 felől irt hét Kőn. ve. Annak jó nagy ré-
 ſzét teſſék az Egyházi Történetekben meg-
 tekénteni.

Zsidó
 háború.

CXV. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Flavii Iosephi de Antiquitate Iudeorum Libri duo*, contra Apionem. Flavius nevü Zsidó Józsefnek Apion ellen két Könyve. Azon nyomtatás ízerént.

I. K. 438. L.

Homérus.

Homérus költeményes írásnal régiebb könyvet a' Görögöknél nem találhatunk. Az, hogy a' Trojai idők után született, vallya minden ember. Söt verseit nem maga szedé könyvbe, hanem emlékezetből, 's külömbféle énekekből gyűjtettek idővel egybe: azért olly külömbbözök. A' kik a' Görögök közül Históriát irtanak, úgy mint Kadmus Milésius, Akusilaus Argivus (Argusi) 's mások egy kevesé eleb éltenek, hogy sem a' Persák haboruval ostromlák a' Görögöket. Feretziides Sirius, Pitagorás, Táles az Egyiptusiak, és Kháldeusok tanítványi voltak, a' minc mindnyájon megvallyák. Az ő leg-régiebb Irojikról-is kétkednek magok a' Görögök, ha azon Írásokat nekik kellyen-e tulajdonítani.

A' Görög Irokról.

Heába tartják magokat leg-régiebb Iroknak; magok magokat hazuttúllják: meg-

meg nem egyeznek. Nem az igazságtól vífoltetvén irtak, hanem az ékefen-szóllás mutogatásáért: a' tár-házokban; vagy Országos végezés szerint a' meg - lett dolgokat fel nem jedzék.

440. Az Egyiptusiak, és Babilon-^{Egyiptusi, és Khal-deai Irá-}béliek fok száz esztendőök előtt, vala-^{fok.} mint a' Fenitziusok - is mindent nagy gondal Irásba foglaltattak a' Papok által: 's arról holott senki sem kételkedik, szót nem szaporítottok. A' mi elejünk pedig a' Papok, és Prófeták által minden régi Történetet reánk marasztottak. (441. l.) A' Profeták Isteni ih-lelésből meg-tudtak minden leg-régiebb dolgokat. (A' Szent Könyveket számlállyal-elé.)

444. Mi felölünk Egyiptusi, és ^{Egyiptusi, és Feni-tziai Irók}Fenitziai bizonyságokat hozok-elé: holott azokra nem eshetik a' hazugságyanusága mi reánk nézve. Az Egyiptusok, és a' Tirusi Fenitziabéliek gyölködöink, de nem a' Khaldéusok: azok, holott tölök eredtünk, a' Zsidókról meg-emlékeznek az ő Történetes Irásaikban. Egyiptusi Manethó fokkat ir ('s im a' miket ir) Egyiptusban lévő, 's onnét ki-költözött *Pásztor* eleinkről *Hicsos* név alatt. *Hic*-Király, *Sos*-Pásztor; noha a' mint másutt találám, az *Hic*; és *Hac* rabot jelent.

Meg-vannak a' nagy gondal írott Fenitiziai régi Könyvek. Azokban meg-vagyon Abibálnak, 's Abibál fiának Hirrom Királynak, és Salamon Királynak emlékezete, a' Templomról, és a' példa beszédek fejteséről (ki-tételnek Diusnak Tirusi Történet írónak szavai) Azután Efezusi Menandertől kéretik bizonyság. Az a' nemzeteknek othon való Írásaikból gyűjté, a' miket ír; 's igen szereti az igazságot. Hiram K. idejétől Kártágó epüléseig 155 esztendőt számlál. Salamouról meg-emlékezik.

Berófus.

449. Következik Khaldéai Berófus bizonyága szóról szóra. Berófus nagy tudománya a' tanult emberekkel ismeretes. Az ég vizsgálásához, és a' Khaldéai böltselkedéshez tartozandó tudományt a' Görögök számára írta. A' víz özönről, és a' bele veszett emberekről színt azokat írta, a' miket Mójses, színt úgy a' Bákáról-is, és Noeről. Noe idejétől fogva meg-írja a' Történeteket Nabopalassarig; 's mint rontá-el Nabukodonosor Jerusálemet, mint tartott a' fogság Tzirufig (Arról a' romlásról Megaszthenesnek Indiáról írt historiáját, és ismét a' Fenitiziai Írókat emlétti.)

453. Elé-adja Pitagorás Hermippus, Teofrásztus, Heródotus, és

és egyéb Görög Irónak bizonyságit a' Zsidókról.

A' Zsidók ragalmazóit veri víz- ^{Mánetho.} fza könyveinek további részeiben, úgy-
mint Manethót.

A' második Könyvben nevezet sze-
rént Apionnak felel-meg. 468. l. Apion ^{Apion.}
az ő Iráfiban trágár nyelveiséget, 's
Grammatikus lévén tudatlanságot mu-
tat. De minthogy fokban inkább az ^{Gyalázó}
ostoba, és ragalmazó iráfokat forgat- ^{Irók.}
ják, hogy sem az igazság ditsérőjét;
meg-fontolom mondálit, meg-felelek né-
ki: holott mindenek hallattará vádol
bennünket; 's látom jobbára szeretik
az emberek azt-is, ha meg-feddetik
az ő vétkéért, a' ki másokat gyalaz.
Rendre következnek osztán Apion pe-
tyegéseinek meg-rontási; Moises idejé-
től fogva. 's a' t. Fejti a' törvényt: 's
a' bálványozást feddi ezek után Jó-
sef.

Ezeket a' Könyveket Jósef neve
alatt ki-adatott ama Könyv fejezi-bé,
mellyet az értelem országlásáról, a-
vagy a' Makabeusokról irt vala. A-
pion ellen irt második Könyvében szé-
pen bizonyította. hogy a' kik a' tör-
vényt meg-tarták a' Zsidók közt, ő- ^{Mákka-}
rök életet reménlettek. 478. A' Ma- ^{béusok,}
kabeusokról irt könyve felől, ha ő

irta-é, vagyon kételkedés, úgymond Ittig.

CXVI. K Ö N Y V.

Jósef
ideje.

Olvasztattak Zsidó Jósef Írásához tartozandó tudósító Könyvek, a' mint annak ki-adatását rendre követik. *Fabritzius Albert* az ő Görög Könyvházában életét, írásit, idő rendit rendbe szedi az 57-dik levéltől fogva; 's azt írja, hogy a Flavius nevet Jósef Vespasiánustól nyeré, ki ötöt fel-szabadítá, 's betsülettel tetéze, hogy Urunk 37-dik elztendejében, Kaligulának elsőjében született Jerusálemben. Harduinust feddi: hogy Könyveit utóbbi munkának tartá.

72. *Peraxylus Arlenius* Jósef írásit ditsérvén az Historiákat közönségesen, és annak írása igaz módját magasztallya (*Flavius Josephus*) *mibi visus est, qui omnium etatum hominibus omnium maxime conueniat.* - -

Tudomán
nya.

78. *Ittigi Tamás* Jósef minden könyveit új vizsgálásra vévé az új ki-adása alkalmatosságával; 's nevezet-szerént azt adja-elé, hogy kiktől és hol, nyomtattak-ki Jósef írásit. Jósefről tsudálkozva írja *Sz. Hieronymus* (in *Catalog.*) hogy *Apion* ellen írván minden Görög Könyvházat nagy szorgalmatossággal fel-forgatott. (85.) ki-adattak már

már régen Zsidó József Könyvei Német, Spanyol, Frantzia nyelveken.

92. A' József Irásiban heverő gazságokat számlállya Ittigi Tamás-elé. Igaz, hogy Pági Antal Józsefet Barónius ellen vetéseitől védelmezi; de nemmelly nagy gántsai vannak. (Antiqu. 12.) Polibiust dorgállya, hogy azt írja mintha Epifanes a' szentség törésre való igyekezetért veszett volna el: azt véteknek nem tulajdonítván a' bételyesedés nélkül. Nagy roszszaságú mondas! mert, noha Ulpianusként a' puszta gondolat a' világi törvény szerént meg-nem büntettetik; mindazáltal a' gonoszszaságos igyekezet még emberi törvény szerént-is meg-büntettetik. Kainba a' szántó-vető munkát Zsidó József roszszúl feddi. A' veres tengeren való által költözésről-is úgy szól, hogy a' vigyázatlanakot meg-botránkoztathattya. 'S több a' féle-is találtatik benne, noha mások arra azt mondják: hogy a' Görögöknek irván, kényszeríteni őket nem akará, hanem a' hitelt szabadságokra erőszté. De ez mentségére mind nem elég. Rút hízeltkedéssel a' Messiást illető jövőendő mondást Vespásziánushoz alkalmaztatá. A' kisdedeken el-követett gyilkosságát Heródesnek el-fikasztya; de igaz: hogy

Gántsai.

fok gyilkosságát említvén arra - is mutathat. Ezeket példa gyanánt.

Ariszteás.

99. Ariszteás Könyvéhez tartozandó elől-járó beszédek. Ptoloméus Filadelfus az ő Könyvházába hozatván a' Zsidó Sz. törvényt: azt mi nagy gondal tétette Görögre, mi nagy kintset adott-ki a' végre, mi fok Zsidó rabot szabadított-meg azért: mint köszöntö-meg az Istennek, elé-adja Schardi Simon. I. V. D. Azután Ariszteás maga. Következnek fok féle tudósítások Zsidó Józsefnek Krisztus Uruokról tett bizonyosságáról. Hofszsas munka ezen nyomtatás 2-dik Szakaszfájában.

324. Harduinus ellen vetekedés: ki a' maradék pénzekből akará költeménynek mutatni József munkáját Heródes familiájára nézve nevezet szerént. Minden ellenvetésére meg-felel Cellarius Kristóf. A' mi Ariszteást illeti, tudom, arról ezer a' kérdés; de most im ezeket adjuk-elé Schardiból. 101. L.

Herven
Magyará-
zók.

Falereus
Demeter.

Midön Egyiptus Királya Filadelfus nevü Ptoleméus, Könyvekkel bévelkedő roppant egy Könyvházat akarna fel-állítani, azt a' gondot Falereus nevezetü Demeterre bizá. Azt a' Könyvek vevésében 's le-iratásában tellyes gondal forogván, rövid idő alatt két száz ezer Könyvet hordott a' Könyvházba

házba. Kevés héjja volt; de a' többi között szerét nem tehetta a' Zsidók törvényének: mert nem volt a' ki azokat Görögre által tenné. Meg-kivánván azokat a' Király, a' Zsidók tö Papjokhoz, Eleazárhoz követül küldé tulajdon test-örzöjét Andrást, és Ariszteást, ki erről a' követsegről könyvet írt: küldött általok válagatott ajándékokat is: hogy tudós Magyarázokat nyerne, 's hogy azt még annyiival-is inkább, 's könnyebben meg-nyerne, Ariszteás kérésére száz ezer Zsidónál többet szabadított-ki a' fogságból. Oda azokat rész szerént a' Persák vizek, midőn Nagy Sándor előtt uralkodnának, résznyére nézve pedig Filadelfus atya Pto-
 loméus Lági; ki-fizetvén azokat, a' kiknek rabjai voltak. Eleazár a' 12 Zsidó nemből hat hat öreget választá, 's a' Királyhoz küldé azon pergamen (vagy bőr) levelekkel együtt, a' melyekre Zsidóul vala a' Törvény írva, Minekutánna Aleksándriába érkeztek volna, a' Király az ő egynehány pompás vendégségeiben az Ország vezetéséhez tartozandó kérdéseket tett a' küldött jövevények eleibe. Azokra mindenek tsudálkozására meg-feleltek; 's azután a' magyarázathoz fogtak; 's azt el-is végzek. Meg-ajándékoztattván, haza küldettek. Ezekről ír A-
 risz-

rifzteás; 's ettől kér bizonyyságot Zsidó Jófes (Antiqu. 12. 2.)

CXVII. K Ö N Y V.

Olv. Turkulinak *Astrabat Városból* irt levele. Erdélybe közlé azt velem 1782-ben N. T. P. Orosz Sigmond a' K. Iskolák Provincia-lifok. Mi külömbség légyen Turkuli leve-lének két példa Iráfi közt, meg-irom a' 178-dik Könyvben. A' levél így vagyon.

Szerelmes Tisztelendő Ur! Szerentsés jó egészséget, és hoszszú életet. El-unván a' heverést, 1749-dik esztendőben el-indúltam szerentsém keresésére Magyar Országról Erdélybe, a' hol is a' Tisztelendő Ur grátziájából Csikben Rákoson mulattam Kis Alfzszony havától fogva Sz. György haváig, és köszönettel emlékezem hozzám való jó vóltáról. Sz. György havában ki-menvén Fejérvárrá, onnan indulván ál-tal mentem Kozák Országgra, és, a' mint a' Kronikák tartják, Sztzithia Bi-rodalmába; 's azon esztendőben telel-tem egy Kozák Urnál *Mird-bold* nevű Városban. Ki-is igen nagy gazdagságu ember: mivel vagyon hat száz fejös tehene, ezer négy száz juha, ezer két száz kántzája, lova száz negyven, pa-

Kozák.

paripája ötven, és egyéb meg-mondhatatlan gazdagsága.

Ezen Uri ember kegyelméből mentem a' *Báltikum* tenger mellett három száz merföldnyire, *Peterburg* nevű Vá-^{Peterburg}rosba; a' hol-is találtam a' felséges Muszka Tsászárt; és ezen Felséges Ur parantsolattjából kezdettem a' Muszka nyelvnek, és írásnak tanulásához; mellyet meg-is tanultam, 's jól tudok írni, és beszélni Muszkául. És ezt jól meg-tanulván, lettem Hadi-Tiszt: most-is azon Hadi-Tisztséggel fungálok: fizetésem esztendeig hét száz hetven öt Magyar forintot tészem: nyóltz paripára Széna, és Abrak, két szolgára fizetésem.

Ezen *Péterburghól* commandéroz-^{Volga,} tattam hajókon a' Volga Vizére, mel-^{Káspium.}lyen sokáig mentem: midőn Sztzithiából a' *Tánai* vizén-túl száz mérföldnyire a' *Caspium* tengerre kellett eveznem; melly tengeren-is a' rettenetes sok szélvészok miatt kétszer szenvedtem gallya-törést. De Isten ő Szent Felsége, kit szüntelen áldok, ambár eretnekek között, és többnyire pogányokkal legyek, még-is hitemet megtartván, vagyok életben meg-tartott: mivel a' tengernek habjai ide 's-tova tsapván, ki-vettettem a' partra; és most a' Felséges Uram hadjával mara-
dok

dok Perfiában; *Sulai* nevű helységben; az honnet az Ararat hegye; a' kiinn a' Noé bárkája meg állott; látszatik; mely-is Magyar-Országtól esik circiter 800 mérföldnyire.

Kubán, és
Kalmuk
nép.

Táplál a' reménység, hogy még valamikor, el-hagyotté edes hazámat; és nemzetségemet meg-látom. Ezen *Farkas Maté* három-szeki, Hilibi ember; negyven esztendeig léven a' *Kubán* Tatar rabságában, a' honnet esvén a' kutya-fejű Tatarok; vagy *Kalmuk* Tatarok kezében, kinek-is *Kámjánd* raboskodott; kinek neve *Juba*; a' honnet Isten tsudájára ki-szabadult; és ment egy Városba *Asába* szökve; kinek neve *Astrobon* * én-is ottan lévén; a' tengeren éppen őszszel ki-szálván a' tengeri gallyából; megyek vala azon Városba; és véletlenül reája találék; sőt pedig úgy; hogy ő látván engemet; így szólla: én Istenem negyven esztendeje; hogy ilyen Magyar formájú embert nem láttam: adná Isten bár! ez Magyar volna. Én hallván a' Magyar szót; meg-örvendék magamban; és felre fordulván; sírék örömben; hogy én-is láthatok egy Magyart; és azontúl melléje állék a' Magyarnak: hozzá szólék Muszka nyelven;

Két Magyar öz-
ve találko-
zik Kaspi-
umnál.

---

* *Astrabath* helység Kaspiumnál.

ven; de azt mondá nekem: Úram, ne késérts: mert Magyar vagy. (holott Magyar Országának hírét se lehet hallani) Én magamat neki ki-jelentettem; és ötet véven a' Kovártéjomra; a' hol-is tartottam a' melettem levő vitézekkel: szolgaimnak, és Iró-Deákomnak meg-parantsoltam büntetés alatt: hogy ötet meg-ne szomorítsák; a' mint maga meg-tudja mondani, minémü betsületet tettem neki; és mind addig tartottam, míg tavaszszal, midőn a' tengerre kellett mennem hadakozni, el-botsátottam, és el-késértem, maga mellett levő négy ráb társaival együtt öt száz mérföldnyire; * és adtam nekik utra való elegendő költséget, aranyat, és ezüstöt; csak a' Tisztelendő Urat keressé-fel; és az én hozzá való jószágomért ezen levelet adja-meg a' Tisztelendő Urnak: hogy az Ur ismérje-meg bennem a' hála-adást: mert valamint fogadtam, úgy az Urhoz való szivességemet utolsó pihenisemig fen-tartom; és, ha Istent éltet, 's alkalmazottságom leszzen, míg élek minden esztendőben, életem, állapotom, és minden történhető dolgok iránt-is (tudósítottam) Ez nekem erőfien meg-esküött,

---

* Ezt fokallom, ha Orosz Versíte magyarázom-is. Talán a' f. ám hibas.

kütt, és magát meg-is átkozta, hogy ezen leveletem meg-adja a' Tisztelendő Urnak.

Régi Magyar helyek Volgánál.

Khuma vize.

Magyarok Krimben.

Édes Uram, ha unalmas nem lennék, ezen Országunk dolgairól, és szokásáról mulatságnak okáért írok egy keveset. Mivel a' Históriakból olvastam: hogy a' Magyarok Hunnufok, Székelyek jöttek Európába, én ezen Országban tudakoztam, hol laktanak azon Magyarok? Reá-is találtam a' lakó-helyekre. Laktak volt a' *Volga* vize mellett igen fővényes, és erdőtlen helyen; mindazonáltal szép házakban: mivel most-is Kályha darabok a' földben oliyanok találtnak, a' melyekből nálunk az új Keresztyének edényeket szoktak tsinálni: a' téglák pedig szélyessek, és igen ritka szépségűeknek láttatnak. A' Magyarok Királya pedig *Khuma* nevű folyó-víz mellett lakott Sztzithiában, kinek palotájának kö-falai ma-is fenn-álnak; és azon Városnak, vagy falunak nevét most hijják *Georgiáni* nyelven, *Magyarnak*. A' mint pedig a' Magyar Krónika írja, hogy anno 454-dikben a' Magyarok viszfizá tértek Sztzitiába, azon Magyarok telepedtek le a' *Krimi* Tatárok közt: most *Krimben* a' Tatár Khám protektioja alatt vannak hét Magyar faluk, mellyekben Magyarúl beszélnek.

Völ-

Voltam-is azon falukban. Olyan Ország pedig, a' hol Magyarúl beszélnének, nintsen a' mi Magyar Országunkon kívül.

Itten fok bálvány-imádó nemzetségek vannak. *Tsuwatos*, és *Mordész* ^{Babonás, nép.} nemzetek, kik imádság helyett kantza lovakat, és juhokat ölnek-meg, meg-even magok a' husát, bőröket adják az Istennek fűszfára fel-térítvén. Némellyek a' nyulakat meg-ölvén, bőröket szénával meg-töltvén, imádják, tiszta időt kérvén tőle: ha eső talál lenni, meg-korbátsolják erőssen, azután tűzbe vetik. Némellyek az holt testeket fel-akaszszák; némellyek tűzbe vetik, és meg-égetik; a' hamvát szóró lapáttal el-szórják nagy szélben. Az itten való Indusok Templomában ördög képenek imádkoznak; azt tartván: az ördögnek (ügymint) a' Szentek ellenséGINEK kell imádkozni, hogy ne ártson, nem az Istennek, kinek nagy az irgalmafsága. Némellyek a' dögöt eszik, és nemes ételeknek tartják azért, mert az Isten öli-meg. Némellyeknek se Templomok, se Papjok, sem íráfok nintsen. *

A'

* Ezeket meg-lehet magyarázni, *Pallás Lepechin*, és *Niebuhr*nak már említett írásaikból.

Sok féle
Tatárság.

A' Sztzithia birodalmában sok féle Tatárok vannak, kik nagy ellenségi más nemzeteknek: *Tsermisi*, *Tsuwai*, *Mordai*, *Karapalkogyi*, *Barbarutzi*, *Kalmuki*, *Kubamutzki*, *Tormineli*, *Kivintzki*, *Kelketsi*, *Silametsna*, *Kinitski* Pogányok. (Hogy) e' képpen imádkoznak, láttam: kinek-kinek kezében éles beretva vagyon; mezételen ugordván a' Templomban, ilyen szókat mondanak: *Bukjai*, *Tsakjai*, valahányszor ugrik, mindenkor homlokától fogva le-vágja magát. Rajtok nagyon tsudálkoztam: és azt véltem, mind meg-halnak a' rettenetes sebek-től; de meg-kenvén azután magokat valamivel, nem tudom, harmad napon túl még helye se látszik. Anno 1756-ban találtam egy *Moskita* nevű Városba menni; mellynek kerülete 15. mérf. Templom van benne 1600, harang 960: egy nagy kiváltképpen való harangnak 89. arasz kereksege. *

Moskua.

Orosz-

---

* Én itt a' *Moskita* Városán *Moskua* Városát értem. *Günther* a' 2165. levélen *Moskua* kerületét 36. *Verst*re számlállyá; az az, úgymond ha 5. *Verst* = 1. német mérföldel, kerülete $7\frac{1}{4}$ német mérföld. Továbbá *Templominak*, 's harangjainak száma igen hasonló itt-is *Elton*-ról itt utazásra mutató ama *Könyv*vemben-is, melly itt a' 2-dik *Szakasz*-ban IV-dik.

Oroszlanyokat-is láttam, elefántot- Elefánt.
 is kettőt. Olly nagy állatok, hogy
 egyiknek a' hátára fel-kötöztetik minden
 hadi készületével, sátorával hatvan
 legény. Én többet-is írnék, de nem
 lehet: mert ezen orában érkezik a'
 Gallya-mester iró-deákja, azt mondja:
 Nap-kelet felől jó szél fú: a' Gallya
 vitorlyáit fel-akarják emelni, Isten se-
 gitségéből szándékozunk indulni Nap-
 nyugat felé. Ajánlom magamat Isten
 gondviselésének, és a' szerentsés szél-
 nek: mivel a' tengeri hadakozásnak
 tárfa a' szelvéssz, és a' re:tegés: mert
 a' rettenetes habok egyik a' másikat
 mint a' nagy hegyek verik, és borit-
 ják. Én Istennek hálát eleget nem
 tudok azért adni, mert a' vizen olly
 bátor vagyok, mint a' szárazon. I-
 mádkozzék az Ur érettem; én-is fo-
 hászkodom az Urért, a' ki vagyok
 a' Tisztelendő Urnak szolgája.

Anno 1757. 18. April.

Astrabot Városában, a' Kaspium,
 tenger mellől. * *

Turkuli Mibály.

T 2

CXVIII.

---

* * Ott emlegetém Astrabád Városát-is, az
 151-dik levélből.

CXVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: A' Magyar Országi Palatinusnak Gróf Eszterházi Miklósnak, Rákóczy György, Erdélyi Fejedelemnek irt egynehány intő leveleinek igaz parája. Nyomtatta Bécben a' Kolonai Udvarban Kosmerovius Máté Anno M. DC. XLV. Így vagyon az homlok irás nyomtatásban.

Az Erdélyi említett Fejedelemhez irt levelek száma huszon kilentz. Az után más egy nyaláb levele következik; melyekről utóbb. *

I. L. ELSŐ LEVÉL. *Illustrissime Princeps.*

Nyóltz hólnapig való betegségben lévén, gyakor és bév irásommal nem akartam importunus lennem Kegyelmednek; kiváltképpen mivel két, vagy három levelemre nem-is jöve válszom Kegyelmedtől, 's ha Nemzete-met, 's szegény Hazánkot utolsó rui-nától,

---

* Az Irás módját meg-nem változtatom; tsak a' cz helyébe teszék tz, és a' ch helyébe ts betűket, 's nem irom chak, tanách; hanem tsak, tanáts a' többi meg-marad. Ezt a' Könyvet Méltóságos Báro Rudnyánsky Károly, Könyv-házának közönöm, hogy ismérnem, és hasznát vehetem.

nától nem félténém, halgatnék most is inkább, mint minden felől valami gyűlöletes kérdésbe botsátkoznám: de szeretetem, és Hazánkhoz való igazságom, 's kötelességem-is, kedvem ellen-is szólhat. Im látom azért a' végezések ellen való fegyvert a' Kegyelmed kezében, melyet én nem itelek ugyan, de jóra nem magyarázhatom. Mert, ha a' maga oltalmát nézné, a' Conföderatziók szírent közleni kelene mi velünk-is Kegyelmednek; más kedvéért pedig ennyi szép javát és állapotját s szírentsét szírentsére, 's csak nem kózkára vetni, Nemzetünk veszedelmével; nem látom tanácsos dolognak; kiváltképpen azokért, a' kik mindenestől idegenek; és a' mi vérünkkel, 's veszedelmünkkel kívánniák a' magok gonoszságát elő-vinni esztelen ígéretekkel, magokkal-is jó tehetetlenség lévén. Ők azért magokat nézván, mint érkezik Kegyelmed mind az, ő, 's mind maga Kegyelmed ingyen csak oltalmára-is, nem hogy offensive hadakozhassék, meg-nem foghatom, mert igen jól tudom azt én, a' kitsiny Magyar erő mit téfzen; ha bár mint Jägerndorf, és Manszföld a' mi időnkben valahány ezer embert bé-küldénk-is. De talám Kegyelmed-is perpendálta ezeket; és más, nem ez tzel-

Tö. ök.

lya a' fegyvernek kezébe vételének; kit én el-is hittem: hanem nézheti talám magát, és állapottyának nevelését: de arra-is kitsinnek tartom a' Kegyelmed maga erejét, hanem ha azokat vészti melléje, a' kik maga személlýének-is ellenségi Kegyelmednek, 's szomjuhozzák közönségesen-is Nemzetünk vérét, és hátra maradott kis résztskejét Hazánknak. De ez-is mitsoda Keresztyénség, vagy mitsoda jutalom, tsak a' mi időnkbeli példák-is igen meg-mutattyák, 's nem hiszem, hogy a' természetnek szelidsége ennyire megvadult volna Kegyelmedben, hogy Török prädája alá kívánna vetni bennünket, úgymint maga vérét, és Nemzetét.

Kéri
János.

Ezen kívül, a' mint Kéri János Uramnak-is láttatott valami declaratiót tenni, nézhetné talám az Ország javát, és Nemzetünknek szabadságát Kegyelmed, melly talám magában gonosz nem volna, de fegyverrel azt sem veheti Kegyelmed vegbe; söt inkább involvál bennünket, magunk közt sem egyezhetvén-meg; 's el-veszünk úgyis. És így mind a' fellyül meg-írt dolgok, és módok nem egyebet nézének, e' szegény Hazának, és megkevesedett, 's talám keferedett Nemzetünk veszedelménél. Semmi uton
nem

nem javalhatom azért a' fegyvert. Mert látom azt-is, hogy kemény fegyvert készítenek ellene, kiváltképpen e' mostani nagy victoria után; kinek feriefsét, a' mint nékem ö Fölsége méltóztatott meg-küldeni, úgy küldtem-meg Kegyelmednek, a' honnét könnyü meg-érteni mint kellyen kardoskodunk, most kiváltképpen.

Ha mi Difficultási vannak azért Kegyelmednek, meg-tartván ama közönséges Proverbiumot-is; hogy falu fejében nem alkalmas kardot vonni. Im én tisztetem-is azt kívánván, (noha gyűlölséggel léfzen-meg) le-borulok ö Fölsége előtt, 's könyörögni fogok csak ertsem akaratját Kegyelmednek; hogy az idegen hadaknak bé-küldését, kik már nagy részre el-is vannak rendelve, Puchaim Generálisága alatt; Puchaim, 's csak tölem-is várnak, halaszfsza kegyelmesen ö Fölsége, míg Kegyelmedtől válaszom jü, holott a' végezésekben is vagyon egy Articulus: hogy, ha valamelly félnek a' másik ellen, mi prætenfioja volna, azt először placidis mediis igyekeznék componálni. Várom azért a' Kegyelmed jó válaszát, ezaránt, 's ne-is késleltesse, mert periculum in mora; 's én kész vagyok minden tekintetet hátra vetvén tamquam Mediator inter Regem, et Regnicolas interponálnom magamat; 's kö-

nyörgenem ö Fölségének-is, hogy kegyelmesen hajoljon inkább a' jó egyességre, hogy sem ö Fölsége-is a' tegyverhez nyúljon, 's a' két féle fegyver utolsó ruináját causállyá az ö Fölsége Országának. Isten tartsa-meg Kegyelmedet. In Kis Marton die sexta Mensis Decembris, Anno Domini millesimo sexcentesimo quadagesimo tertio. *

Svekusok.

4. p. 2-dik Levél. Az egyességet javasollja; utobbá pedig: A' Suecusok, úgymond, minémü impetussal rohantának a' Dániai Királyra, tudom érte Kegyelmed, kinek-is már nagy része ditióját foglalták-el .:. A' Király ö Fölségéhez, a' Lengyel Királyhoz, és a' Muszkákhoz folyamodott .:. Raptim in Kis Marton, die vigesima prima Mensis Januarii anno Dom. Mill. sexcent. quadagesimo quarto.

5. p. 3-dik Lev. *Illustrissime Princeps.*

Egri István Uram, a' Kegyelmed jámbor szolgája tegnap este felé, úgymint 26. hujus meg-adá nékem a' Kegyelmed Fejér-várrúl, 5. praesentis költ levelét, 's értem panaszolkodását Kegyel-

---

* Harmadik Ferdinánd Tsáfszárása, 's Kiralysága idejében. Ki-adám az egész levelet szórúl szóra.

gyelmednek, az ő Fölsége Nemes Vármegyékre tett kegyelmes Intimatiója felől. Tudom, nem bánnya Kegyelmed, ha azokban egy kis Informátziót adok Kegyelmednek. A' mi azért kegyelmesen inté leveleit illeti ő Fölségének; a' többi között, a' mellyet de *Insurrectione* a' Nemes Vármegyékre irt: arra a' Kegyelmed hadban való *Publicatoriája*, mellyet az egész maga Provinciájának irt, Magyar Országban való Had-fogadása; a' Törökhöz szokatlan ajándékokkal való küldése; a' *Suecusoknak* Kegyelmedhez gyakorta való követség-küldések; maga némelly idegen üzeneti, és irási, adtanak okot ő Fölségének; 's nem tsudálhattya, sem gonosz néven nem veheti Kegyelmed, hogy a' maga Birodalmára, és *Hiveire* vigyázni kíván ő Fölsége. ∴ A' szolgák állapottyát a' mi illeti; azok két rendbéliek szoktak lenni. Egy része; a' kik a' jószágokat és jövedelmeket adminisztrálni szokták; 's azok nélkül nem-is lehet Kegyelmed, 's ő Fölsége nem tilalmazza: de hogy egyéb szükség kívül, 's fő renden való szolgait, most tilalmazza ő Fölsége a' Kegyelmed szolgálattyyától, az-is abból származott, hogy a' maga Hiveinek maga ő Fölsége ellen nem akarta hogy szolgálatjával éllyen Kegyelmed. Mellyre az-

zal-is adott okot Kegyelmed; hogy, nem hogy szolgáját szenvedné ő Fölségének Erdélyben; de itt azt itélik, hogy, ha ki innét bé-mégyen-is; vagy meg-fogatik; vagy arestumba tétetik; vagy kergetik; 's ingyen tsak beszél-teni sem szabad a' Kegyelmed hiveivel, és szolgálival, melly keménységet látván, nem tsudálhattya ez-aránt lött declaratzióját-is Kegyelmed ő Fölségének .: Kis-Marton 27. Jan. 1644.

7. p. 4-dik Lev. Ill. Princeps. Talám én ugyan .: Ide még ugyan újjobban keztek hirdetni, hogy Kegyelmed ugyan ellenségül vötte ezt a' szegény Hazát; mellybe belé-is vetette Bakos Uram az üszögöt; valaki óltya-meg. Isten láttya, méltatlan dolgoknak láttzatnak ezek, hogy im mind a' pogányoktól, 's minden egyéb nemzetségektől-is békével vólnánk; hanem magunk kívánnjuk fogyni magunkat; arra ingerelvén az idegeneket-is; söt hívván-is őket a' természet szerént való ellenséggel együtt Országunkra. Kinek oltására-e, vagy jobban fel-lobbanására, úgy látom, ezen Kegyelmed tselekedeti többeket-is vonszon-be .: A' Suekus nem Kegyelmedet, sem minket néz, hanem maga alkalmatosságát keresi, a' mi vérünkkel, és pusztlásunkal.

Nem

Bakos.

Török.

Suekus.

Nem szed a' Török-is mások kosárjába eperjet: kik nyilván mondják, hogy ők békével volnának; de Kegyelmed tuttya, és szorgalmaztattya nagy sok ajándékival őket, hogy ők-is fegyvert fogjanak ellenünk .:. Melly tsudára méltó, hogy Kegyelmed mi vérünk, és Nemzetünk lévén, 's Keresztyén nevet viselvén, illy veszedelmes dolgoknak botosátkozott, mind a' maga, mint a' mi részünkre nézve.

A' Gállusok dolgát nem tsudálhatom: mert, ha valaki jól bé-teként a' Históriakba, Károly Ts. idétt Ferentz a' Frantziai Király .:.

Látom Kegyelmed által a' Törökök szövetségével, ők fogják szegény édes Hazánknek, és Nemzetünknek keves hátra maradt részetskéjét - is utolsó veszedelembé hozni .:. A' Török kész szolga magáért: mert olly fel-fualkodott kevély bestye az, hogy másnak nem szokott szolgálni. Maga pedig a' meg-bódúlt, és maga közt-is meg-hasonlott kevés Magyar Nemzet, mit fog végbe vihetni, könnyű meglátni; kiváltképpen ilyen erő ellen, a' melly el-vagyon rendelve e' végre, 's most heverő, de győzedelmes Fegyver.

Forgatják némelly Kegyelmed emberi azt-is, a' mint levelében-is látom Kegyelmednek; hogy ő Főlsége Tsá-
szár

Török,

szár Urunk fegyvert akarván Kegyelmedre vinni, kényszerített Kegyelmed-is oltalomnak fegyveréhez nyúlni. Ezt olvastam leveleben-is Kegyelmednek, hogy Hiveinek publicálta. De Bóldog Isten! hol vette Kegyelmed ezt-is? Innét igen bizonyos, hogy Kegyelmedre senki fegyvert nem kívánt vinni: mert hogy Hiveinek Infurectióra való készülletet parantsolt ő Fölsége, látván a' Kegyelmed hadban való publicatzióját, és már kezében lévő fegyverét-is: nem látom, mint vehetett abból okot Kegyelmed: mert az jövendőt nézett; és olly okkal-is volt, ha Kegyelmed mi ellenséges dolgot mutatna az ő Fölsége Birodalma, és Hivei ellen. A' Religio, és szabadság dolgában pedig, senki Kegyelmedet, sem alatta-valójit nem háborgatta: de Kegyelmedtől, sok meg-bántást vettek a' Kathólikus Atyafiak Erdélyben; mellyről innét csak egy szót sem töttünk, nem hogy többet. 'S mi igazgatása az-aránt-is itt Magyar Országban Kegyelmednek, mint egy Pfvátus Urnak, nem tudom. 'S én úgy hiszem, nintsen-is ez-aránt elegendő informatziója Kegyelmednek: mert én Magyar Országban-is, egy szóval, senkit nem tudok, sem az-aránt mind ennyi disceptatio között-is nem hallotram, a' kik a' Státusok közzül, vagy

a'

a' magok meg-bántását , vagy Szent-egyházoknak el-vételét prætendálták volna , avagy alattok-valóknak-is háborgatását : hanem mi Catholikusok, Fundusiakról, Jus Patronalufságunkról, és Porjainkról vólt a' panasz, melly-hez sem közök , sem semmi igazgatásra való dolgok nem vólt; es semmi képpen a' Constitutziókkal-is nem ellenkeztenek. De ha ez-aránt mi olly dolog lett volna-is; ez-é az útja annak, hogy valahány Pórnak tekénte-téért egész Országot zavarjunk fel, a' kinek nagyobb része nem-is tudja mit hiszen?

Forog a' szabadság-is némellyeknek elméjében: de szabadságot, sem a' Religio dolgában, sem egyébképpen nagyobbat sem halottam, sem olvastam, mint itt Magyar Országban ö Fölségek alatt vólt, és vagyon, ki annyi-is, hogy félö ne légyen az miatt veszedelme. De ebben-is az Executzióban vagyon-é mi difficultas? Más az útja annak-is; nem illyen veszedelmes fegyver-fogás, és itt-is Kegyelmed tsak egy Regnicola ám köztünk, 's mindnyájunknál jobban ezt nem fájdalhattya: hanem, velünk együtt ha mi difficultásunk volnának, ö Fölségének, mint Kegyelmes Urunknak, eleibe adhatjuk, és nem kell semmit-is kételked-

kedni, hogy, ha mit könyörgésünk által eleibe terjesztünk ö Fölségének, méltó igazittást azokban ne vennénk. Mellyek mind így léven, itt közönségesen mind úgy okoskodunk; hogy minden indulatiban maga tzéllya Kegyelmed magának: az az: Magát, és külső Világi Javát nézi mind ezekben; 's azért kívánja fogyni ezt a' nyomorúlt Hazát, és Nemzetét: fundamentomúl vetvén, hogy, a' mit Kegyelmed maga állapotjában, vagy annak nevelésében jónak vél, mind Isten akarattja az. De megbotsáffon Kegyelmed; vagyon emberben Isten akarattja ellen-is akarat, 's gyakran igen ellenkező: de el-szenvedi ideig ö Szent Fölsége. És így magáért mindnyájunkat kíván fanyargatni (Kegyelmed) mellyben lehetetlen, hogy Isten áldását, és elő-menetelet vehesse K. De legyen szabad tovább-is szóllanom Kegyelmednek. Talám belső szorongatás is lehetnek Kegyelmednek; 's kívánná mostani indúlati által azoknak igazgatását-is szép maradékira nézve-is. Tsak az, hogy nem az annak-is az ö igaz rendi, és módja; mert a' sebbe olajt, és nem epét szoktunk tölteni. Jól meg-láffa azért Kegyelmed, kérem, mit mivel, nem tévelyeg az, a' ki el-vesztett útját meg-talállya, még vagyon mód a' dologban; de ezennel nem lészzen.

Köz
Moudás.

'S

'S protefztálok én-is mind Isten, 's mind e' világ előtt, hogy semminek oka nem lések, 's nem kívánom fevérét, se veszedelmét látni Nemzetemnek; és Kegyelmednek is szolgálni, mint véteni kívánok inkább. .: Még-is kérem azért Kegyelmedet, ha mód van azon benne, és hagyott annyi szabadságot magának, hogy ő Fölségevel, és maga Nemzetével végezheffen, és meg-egygyesülheffen; vegye másképpen elejét a' dolognak, 's ne botosatkozzék illy rút veszedelmes állapotnak; és maradékit, 's minket-is egész Nemzetül ne vessen (hogy így szóllyak) illyen Farkas Kaszára. .: Ezzel istennek ajánlom Kegyelmedet. Raptim in Kis Marton. 13. Febr. 1644.

13. 3-dik Level. *Illustrissime Princeps.*

Noha im ki-futtatta Fegyverét Kegyelmed, 's talám alkalmatlan már az okoskodás, és valami bekefséges Meddiumokról való emelkedés, mindazáltal szükségesnek itelem ez levelemnek is irását. Nem kívánván semmi egyebet Kegyelmedtől, hanem előbbenyi levelemre válaszát; mellyet, úgy tesszik, a' fegyverfogásokban még a' Pogányok-is meg-tartanak, mellyre kérem is Kegyelmedet. : Protefztálok most is, hogy én semminek oka nem lések:

ha-

hanem valami pusztulás, nyomoruság, és veszedelem talállya fzegény Nemzetünket, és Hazánkat, mind azoknak Kegyelmed lészzen az oka. (Meg-irván osztán a' Suetziai, Dániai, és Muszka Országi hireket, így szól) Nem alkalmas azért semmit-is az ő dolgokon építeni Kegyelmednek ∴ Jóllehet, ha ugyan úgy tetszik Kegyelmednek, ám fen vagyon itt-is a' fegyver; 's osztán válaszfza az el az igaz ügyet ∴
19. Febr. Viennæ Austr. 1644.

15. 16-dik Levél. *Illustissime Princeps.*

Beteges ágyamból, és nyugodalmas helyemből, a' Kegyelmed fegyverrel való hozzánk jövelete, engemet utnak való eredésre kényszerített; kire meg-vallom kedvetlen megyek: de Uram parantsolatja, 's Hazámhoz való kötelességem erőt hágy vennem. Im azért én meg-indúltam, 's meg-indúltak a' Hadak-is minden felől. Az idő, úgy vagyon, alkalmatlan; de alkalmatlanbak, hogy nekünk Magyaroknak egymás ellen fegyverrel kell mennünk. Kegyelmed Németet, Törököt, 's nem tudom mint mitsoda Hadat hozott, és hozni kíván meg-romlott Országinkra ∴
Poson 10 Martii, 1644.

17. Ill. Pr. ∴ Magunk közt-is ezen Kegyelmed fegyvere, és Törökkel való fenyegetődzese, 's Idegenekkel való szövetsége nagy hasonlást, és szakadást tsinál; egy felől azt publicálván leveleiben, hogy senkit Religiójában nem kívánna meg-bántani; 's más felől az egész fel-vett fegyverét; nem tudom, mitsoda testi lelki szabadságnak kereséséért mondja lenni Kegyelmed; mind a' Clerus, 's mind a' Sæcularis Catholikus Urak ellen kemény panaszit adván-ki; taxálván Kegyelmed az én személyemet-is, és hivatalomat-is, méltán meg-indúlhatunk rajta; 's ellene kell inkább az illeten Kegyelmed indulatinak állanunk, mint annak javallást adnunk. ∴ Láttam én magam a' Sveziai Király Hit-levelét-is, a' mellyet Bethlen Gábornak küldött volt; és az én emberim el-fogván Követit, kezünkbe esett Hit-levele: ki az-is arany hegyeket ígért Betlen Fejedelemnek; és hogy Slesiába jö; 's ott fog vele meg-egyezni, 's fel-ösz-tották volt minden Országit ö Fölségének, sőt az Imperiumot-is magok között. De mi lött benne? Prussiában alkalmatosság adatván neki; 's hozzá hajolván némelly Tenger mellett lévő Városok, és Portusok; a' maga alkalmatosságaért, és hasznáért, ide hatta

III. Szak.

U

eze-

ezeket vészni; a' mint hogy mind el-is vésznek vala. Mert nékem üzente az Betlen Fejedelem, hogy látja, hogy mézfárszékre hozta az Magyarorságot; 's szánnyam nem csak azokat meg, hanem ötet-is. 'S mint járának mind Törököstől is, 's miben halada veszedelmek, nyilván vagyon Kegyelmednél .:

Igaz az-is, hogy a' Magyar Nemzet sok vért ontott a' szabadságért; de nem az ilyen Religio kereséséért, hanem más Catholica Religiónak óltalmáért, és Törvényes, 's rendes szabadságáért .: Senkinek oppressiójára nem látom (a' Jesuitákat) lenni: mert hatalom és fegyver az ő kezekben nintsen, az mellyel másokat se Religiójokban, se egyéb keppen opprimálhatnának. 'S tudományok ellen a' kinek mi kérdése vagyon, nyúllyon-meg tudománnyal hozzájuk, 's ne karddal. (A' Fejedelmek sok féle ellen-vetéseit, 's a' háborura ösztönözö okait veri vízfsza; úgymint a' Palatinuság, Templomok, Tiszt-osztások, ösztönözések, 's egyebek aránt) 26. l. Továbbá; Izent, úgymond: Kegyelmed valami kis Könyvetskének ki-botsátásáról. Tsudáltam annak-is nagy szorgalmazását. Mennyi Hitünk-emberségünk-betsületünk-terhelö Könyveket ad-

adnak-ki a' Kegyelmetek részéről, a' mellyekben mindnyájunkat minket Cätholikusokat gyaláznak: de ugyan nem kardoskodharunk azért érette. Im én itt köztök vagyok ezeknek az embereknek: de jó igazsággal mondom, ma sem tudom annak a' motskos kis Könyvetskének kitsoda Authora; 's nem tudom kit tudott hát ö Fölsége-is büntetni, ha büntetni kellett volna-is valakit érette. Nem ok azért ez-is a' tegyver-fogásra; hanem, a' mint szokták mondani, tsak ez: hogy, *Qui vult recedere ab amico, querit occasionem.*

Tészen emlékezetet Kegyelmed arról-is, azon Kéri János Uram által tött üzenetiben; hogy hol mi ijesztéssel, és fenyegetődzéssel, Fejedelmi állapotjáról-is igyekeztek némelly ö Fölsége Hívei Kegyelmedet ki-beszélleni. Ezt nyilván magamra veszem. 'S úgy-is vagyon; hogy feltvén Kegyelmed miatt e' szegény Hazát, és Nemzetet utolsó veszedelmétől, kinek akkor-is igen meg-valának jelei: bizonyos, hogy inkább kívántam volna a' Kegyelmed Fejedelemségének Cessióját látnom, mint Hazánk, és Nemzetünk utolsó romlását. De a' mivel akkor el-haladott; im most úgy látom, hogy a' Kegyelmed részéről, inkább kívánna minket el-vesztetni, hogy nem maga authori-

Kéri
János.

társában tsorbát látni. És meg-botsáson Kegyelmed, ha a' Kegyelmed akaratja után indulnánk, meg-is lenne ∴ Tartsa - meg Isten Kegyelmedet. Datum Posonii die 14. Martii Anno Domini millesimo, sexcentesimo, quadragelimo quarto.

Török
rabság.

35. Mi itt a' Török torkában lévő, a' ki ötöd nappal-is ez előtt négy falut rabla itt Nitra táján el, feles gyermekeket, és aszfszony embereket vevén-el, sok számu bárommal. Azok pedig a' Kegyelmed Conföderátusi a' tenger vizében uszkálnak azomban ∴ (Kegyelmed) Királyi titulussal kezdeté magát illetni, azt irván, hogy Datum in Libera, Regiaque Civitate nostra Cassoviensi. Melly úgy vagyon hogy Regia Civitas; 's úgy vagyon az-is, hogy Kegyelmed tüzzel vanál, fegyverrel való fenyegetésével im maga alá hajtotta őket: de ugyan nem bírja azért azt úgy Kegyelmed, mint Magyar Országának, avagy az helynek Fejedelme ∴ Szünnyék-meg Kegyelmed-is a' tűzbe való olaj-öntéstől: mert egyéb aránt kövekké kellene lenniük, ha ezt nem érzenők ∴ 'S ám nekem-is minden jószágomat, 's még gyermekim jószágát-is el-foglallya Kegyelmed, 's Várainnak falait-is álgyukkal

kal való meg-rontással fenyegeti Kegyelmed .: Tudományt tészek mind Isten, 's mind Kegyelmed előtt, hogy, ha azt tselekszi Régetzvel, a' mint Régetz. fenyegetődzik; minden extremumot meg-kell nekem-is tselekednem .: Tartsa-meg Isten Kegyelmedet. Datum Sentaviae 30. Martii 1644.

39. 9-dik L. .: Irja azt ö Fölse-gének Kegyelmed; hogy per placida remedia semmi reménység nem lehet abban, hogy a' Religio dolga köztünk igazításban vétethetnék .: úgy-is nagyon; hogy soha az ebben való kérdések mind világ végéig sem igazodnak-el sem placidis remediis, sem fegyverrel. Mellyet, hiszem, meg-probált a' mi Nemzetünk-is; 's mind Törököt, Tatárt, Németet bé-hozott a' végre Országunkba: de mit vivének végbe? arra már emlékezik Kegyelmed-is. Religiót azért a' mint mi nem adhatunk Kegyelmeteknek, úgy nem adhat Kegyelmetek-is nekünk. Isten ajándéka-is a' Hit. 'S ám vallya Kegyelmetek a' mit akár, 's hadjon békét nekünk-is in Avita nostra fide. Meg-is egyeztünk annak módján - is már, és ne kívánnyon többet annál Kegyelmetek. Egész lajstrom nagyon csak én nálam-is róla, mint bántak Halottainkkal; 's

a' Pátronusok testének-is, hogy firokba akarták vinni, mint resistáltanak fegyverrel ellenek ∴ Kérem Kegyelmedet, ne bizzék se a' Törökhöz, se a' Suekufokhoz ∴ Semtén ultima Martii 1644.

42. *Tsászárs és Király Urunk ö Fölsege Manifestumja Magyar Országhoz.* Az Erdélyi Fejedelemlnek Rákótzii Györgynek, Hazája, Nemzete, és Királya ellen való veszedelmes Praktikáiról.

Mi Harmadik Ferdinánd, Istennek Kegyelmeből választott R. TS. és Német, Magyar, Tseh Országok Koronás Királya ∴ A' mi Hiveinknek közönségeffen, és fejenként, Prélátusoknak, Zászlós, és Nagyságos Uraknak, Nemességeknek, és minden egyéb Rendeknek, és Státusoknak Magyar Országban, és hozzá tartozó Részeiben, Köszönetünket, és kegyelmünket.

Melly szorgalmatoson munkálkodott legyen abban Birodalmunknak kezdetitől fogva a' mi Atyai gondviselésünk ∴ Az Erdélyi Fejedelem, Rákótzii György, nem tudjuk, mitsoda okoktól, és tekéntetektől viseltetvén, keresztül állott a' dologban ∴ a' mi Ellenségeinkkel, úgymint a' Suekufokkal, és Frantziákkal fölötte veszedelmes,

mes, és ártalmas szövetséget (vetett) szorgalmazta a' Török Consensuását. A' Suekufoknak bizonyos helyeket ígért nevezet szerént a' mi szabad, és Királyi Városinkat, Nagyszombatot, és Posont a' Sz. Coronának tartó-helyét.

46. Az Erdélyieket a' Magyarokkal üstökbe botsátotta (Háláadatlan!) Ausztriai Házunk a' Fejedelem Elejét igen tsekély, és közönséges állapotból nem csak Zászlós Uraságra, és méltóságos Tisztekre emelt; hanem annak fölötte mind ennek az Atyát, a' néhai Rákóczy Sigmondot gazdag Uraságokkal, és fok jövedelmekkel az Ausztriai Fejedelmek meg-tisztelték; mind magát minap a' Fejedelmet ama szép, és zsiros Munkátsi Urasággal, 's egyebekkel-is nagy Kegyelmeffen meg-ajándékozták. (Kegyelmet ígér a' visszaterőknek) 's a' t. Költ Betsi Várasunkban Böjt-elő hónap 23-dik napján Urunk születése után 1644-dik eszt. R. Császárságunknak 8-dik, Magyar és egyéb Országink birodalmának tizen kilencedik esztendejében. Ferdinandus L. S. Regii. Stephanus Bosnyák Elect. Episc. Vespri. Cancellar. Georgius Orofzi Secretarius.

Bosnyák
Orofzi.

53. 11-dik Lev. ∴ Addig-is kardoskodik Kegyelmed a' szabadságért,

U 4

és

és Evangyéliomi hitért, a' mint mondja, hogy im ezennel rabbá teszi nemzetét, 's az Evangyéliom helyett Alcoránt hoz-bé: minthogy az Alcoránisták oltalma, és fegyvere alatt-is mondja Kegyelmed, hogy hadakozik. ∴ Most-is nem Egret, hanem Fileket farkallya Kegyelmed, a' mellyben Keresztyének és Magyarok vannak; Tárnál-is rútabb pusztulásokot, és égetéseket téven a' Kegyelmed Hadai körülötte ∴ Isten Kegyelmeddel. Nitriæ die 20 April. 1644.

54. Memoriale pro Ablegato Principis Transilvaniæ, Egregio Stephano Sz. Páli. (panaszokat foglal magában.)

62. 16-dik L. III. Pr. ∴ A' szabadságnak és Religiónak oltalmát-is fenki Kegyelmedre nem bizta, 's úgy hiszszük, eszében sem jutott az akkor Kegyelmednek, a' mikor a' Suekufokkal, és nem tudom mind kikkel conföderált ∴ A' mi édes Hazánk szabadsága dolgát-is a' mi illeti, ahoz én nékem vagyon több közöm, mint Kegyelmednek, mert arra meg-is esküttem, publica Persona vagyok benne, Kegyelmed pedig privatus. Isten az ő Sz. nevéért oltalmazza-is ezt a' mi szegény Hazánkat attúl a' szabadságtúl és tör-

törvénytől, a' minéműt a' Kegyelmed directioja alatt Erdélyben látunk, és az minéműt tsak így hirtelen-is itt az Országban immár-is el-kezdett vólt Kegyelmed. ∴ Datum in Castris Cæsareis ad Szerentz 25. Maji 1644.

Egynehány levél a' bekéltető helyről, melly végett Nagyszombat Várofa rendeltetik, irattatott.

82. 22-dik L. *Ill. Princeps.* Pana-
szolkodik a' Palatinus, hogy regúta ^{Nagy Szombat}
már heába várja a' Fejedelem követit
a' békeltető tanátskozásra Commissá-
rius Uri társaival jelen lévén Nagy-
szombatban, 's neheztelvén ennyi ha-
ladékra és várakozásra. ∴ Alkalma-
toffabban (így ír továbbá) tselekszi
azért azt-is Kegyelmed, ha az mosta-
ni hazánk pusztulásával-is nem vá-
dollyá ő Fölségét: mert noha talám
kemény ez az ő Fölsége fegyvere-is
a' mi szegény hazánkon; de elég; ha
ugyan az oltalomnak fegyvere; 's tsin-
talanságokat nem mentem; de ennél,
a' kit Kegyelmed ír, sok képpen na-
gyobbakat tselekettek a' Kegyelmed
hadabéliek: rút martzangolásokat té-
vén mind Barátokon, 's mint Papokon,
's ugyan meg-is ölvén őket; azon ki-
vül oltárokat, 's Isten tisztességére tsi-

nált képeket, még a' Sakramentomokat-is tapodván, 's rontván; fejeket szedvén az képeknek, 's Kopian' hordozván Isten böszsúságára; az halottaknak pedig fel-hányása igen köz dolog vólt, ha szintén olly méltóságos embereket koporsójokból ki-nem vettek-is. Elsőben-is azért az Kegyelmed emberi 's vitézi példáját követék ezek az égetéffel együtt; noha nem jól; 's méltó animadversiót-is érdemlenek érte .: Ugy hiszem, hogy arról az darab földről .: két vagy három ezer Keresztyén lelket vitt-el az Török: azon kívül-is csak nem köz dolog vólt most-is a' Kegyelmed hadai közt, a' Töröknek pénzért, vagy loért el-adni a' Keresztyént .: Tyrnavia 10. Octobr. 1644.

Török
rabság.

38. 23 - dik Lev. (Azt akarja Kegyelmed, hogy az induciák alatt difatmállyuk magunkat; Kegyelmed erősítse ellenünk magát a' Törökkel, és Suekus be-hozással) kihez én példát sem tudok hasonlót Betlen Fejedelem idött-is: hogy az bekefségnek Conclusioi előtt, az hadak ki-vitettenek vólna; maga benne forgottam én azokban-is .: Ennyi szép javaim Isten jóvóltából az Országban, 's ez kívül semmi lints; 's ezek mellett szép ki-

ki-terjett familiám, 's magamnak is elő három fiam, 's három leányom (kiket rabokká tenni nem kívánom) 91.) Tudjuk ugyan a' Religiónak, és szabadságnak az ő pratenfióját-is; az egyik köz velünk; a' másikkban mind ennyi ezer ember közül-is, a' ki Kegyelmeddel vagyon, mutaffon tsak egyet bár, a' ki Religiójában meg-bántódott volna, és tömlötzel, 's birsággal hajtották volna az Catholica Religiora: de én tsak ott az Kegyelmetek szomszédságában-is az Muráni Jószágban falukot mutathatok, az kiknek lakosival meg-rakták az Muráni tömlőt-zöket, hogy a' régi Sz. Királyoktól reájok maradt hiteket el-nem akarták hadni. 'S mutathatnák több ezekhez hasonló példákat-is, de mit tegyünk ennyi tűz, 's Ország pusztulása, 's Török rablás közt! ∴ *Semptavie* 11. Nov. 1644.

92. 24-dik L. *Ill. Princeps*. Mi itt váltigh fáradoznánk a' béketség dolgában (A' Fejedelemtől küldött Commissáriusoknak nem adatott plenipotentia.)

95. Kérem-is arra Kegyelmedet, adjon olly tanúságot, és hatalmat ide küldött Commissáriussainak, hogy haladéknélkül mehefsünk valami jó Conclu-

clusiókra, és szabaditsuk-fel a' szegény hazát az kéméltlen fegyverből. Tyrnav. die 24. Novemb. 1644.

Török
rabság.

99. 26-dik L. III. Pr. Minden jót kívánok az én Nemzetemnek; de félttem, hogy Istennek nagy ostroma és látogatása ne szálljon reá: mivel csak az én emlékezetemre-is, öszve számlálván a' Botskai háborújától fogvást, e' miatt a' mi Nemzetünk miatt száz ezer Keresztyén léleknel több esett a' pogány kezében, a' kire most-is alkalmatosságot adnak ezen Nemzetünkbeliek.

27. L. 108. Minthogy magunk honnyában-is én soha méltóságot nem kerestem, 's nem kívántam; azért szorgalmaznom az Törököt illetlennek tartottam volna mindenkor, 's Isten ellen való vétekek-is. Ha nem ismér Kegyelmed engemet, kérem, ismérjen úgy, hogy ezeken az utakon, az melyeken látom hogy némellyek most a' méltóságot keresik, nem hogy keresnék valami állapotot, de nintsen olyan nagy veszedelmes testi halál, a' kire inkább nem mennék.

Csorna.

Kassa.

110 .: Most-is szinte Csornáról vittek rabokat el, 's majd a' mostani protectio alatt bizony a' Cassai hóftát-is holdúltni fog, 's azután Cassa maga-is

is .: Nem-is az Evangyéliumnak promotziója ez (a' kit mi-is tartunk) hanem az Aleorán .:

Am szememre hánnya az Aureum Vellust-is Kegyelmed. Úgy látom, az arról való hivatalról fints jó Informazioja Kegyelmednek. Az nem valami Confoederatziót, vagy magányos Obligatziót néz az Spanyol Királyhoz, hanem egy Confraternitas, Societas, et Ordo Militaris; az kiben nagy emberek, 's Fejedelmek vannak .: Expresse vagyon az Ordo Constitutziójában, hogy noha első személy az Ordóba, az Spanyol Király; mindazonáltal sine nota perfidia az melly Fejedelemség alatt laknek efféle Eques aurei Velleris, a' kinek ellenkezése volna a' Superiorinak, úgymint a' Spanyol Királynak Fejedelmével együtt ellenkezhetik véle. És inkább betsületet néz ez az Ordo, mint valami derekás Obligatziót. Noha én ezt-is soha nem kívántam, sem szorgalmaztam, hanem Nemzetemnek betsületeért vettem ezt-is fel .: Datum in Nagy Hefflain 11. Junii 1645.

28. L. A' Fejedelemnek vádolásira meg-felel a' Palatinus. Azután .: Igéretivel, 's tselekedetivel nem de ki ne lássa, hogy mindenestől magát, és
 álla.

állapotjának nevelését nézi Kegyelmed? hogy ezekért ők megént koronázzák Kegyelmedet, 's fegyverekkel le-ver-vén a' Magyar Nemzetet, Országokat absolute birodalma alá adják Kegyelmednek; 's Kegyelmed viszont magával együtt bé-præsentallya őket az Töröknek, kirül maga leveleit mutathatjuk Kegyelmednek.

In Nagy-Hefflein 11.
Junii 1645.

CXIX. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: A' Magyar Országi Palatinusnak Gróf Eszterházi Miklósnak Lonyai Sigmondhoz, és Némelly Vármegekhez irt egynehány leveleinek igaz Páriája. Bétsben Kosmerov. 1645. Azok akkor adattak, midön a' Fejedelemhez szóló levelek jöttek mentek; 's egyféle ösztönözést foglalnak magokban jobbára: hogy szünnyön-meg.

3. pag. 2-dik Lev.

Lonyai. **L**onyai Sigmondnak. „Ha mi-is eddig harfankodtunk (vagy zörögtünk, patogtunk) volna, eddig meg-sütötte volna a' viafzfzal öszve ragadt szárnyokat az mi kezünk; de ön lábbal jártunk, 's úgy megyünk most-is az ol-

Példabetséd.

oltalom fegyverével. Mi bántanyi senkit nem kívánunk. (NB. bántanyi, kívánniuk, nem egyszer iratik így a' szó.)

4. p. 3-dik Lev. Lónyai Sigmondnak Magnifice Domine Affinis ∴. Regétzi borom el-fogyott; az kivel én mostani beteges állapotomban szoktam élnyi. Im azért két ifju legény szolgámot kültem Regétzben, hogy valami négy vagy öt hordó bort hozzanak onnet, és pintze-tokban-is előmben. Kegyelmedet kérem, szerezzen Salvus Conductus a' Fejedelemtől ő Kegyelmetől, hogy békeféségeffen járhasanak szolgaim, és légyen securitáfok az bor ide hozásban-is ∴. In Castris Caſarianis ad Filek poſitis 12. Filek. Maii 1644.

Regétzi
bor.

13. 6-dik L. Lónyai Sigmondnak, Szeredi és Szeredi Istvánnak ∴. A' Salamon előtt perlő aszszonnak, a' ki két felé kívánnia vala vágatni a' más gyermeket, jó választ nem adhatunk. Ezt néző penigh a' Kegyelmetek öszve gyűlése, az kit levelében láttatik inſinuálni: kitől még-is tilalmazok hivatalom szerént minden rendeket, kiváltképpen Kegyelmedet Lónyai Uram. ∴. In Liptó-Ujvár 8. Julii 1644.

(A' mi pofánkon nem igen sok szemetet látott még Kegyelmetek. . .

Ide

Ide hátra még az ugordója ennek a' notának... Meg-tért a' Fejedelem annak az kútnak karéjáról... A' hangyának-is nagyon haragja... Jármat a' mi nyakunkban senki nem vét.

Köz-
mondások

49. A' Palatinus válasz-tétele ∴
 Az Vármegyék kívánságában leg-főbb
 ráztioja ö Kegyelmenek az: hogy azo-
 kat a' Vármegyéket nem oltalmazhat-
 ná meg ö Fölsége, Tsászar Urunk en-
 nye Országival a' Töröktől; 's azért
 kell ö Kegyelme, 's maradéki, a' kik
 Erdélyi Fejedelmek lennének, alájok
 vetni, hogy ott vennének oltalmot.
 Ezé a' ratio? hogy a' mit egy Romai
 TS. meg-nem oltalmazhat, azt egy
 Erdélyi Fejedelem, a' kit a' Török ma-
 ga mancipiumjának tart, 's az-is, meg-
 oltalmazza? ∴ ö Kegyelme meg-ol-
 talmazhat a' Török ellen bennünket,
 's egyfzersmind a' Török rabságban vi-
 szen; 's a' t. Tyrnaviae 7. Februar.
 1645. A' levél-lapok száma itt 62.
 (in 4to.)

CXX. K Ö N Y V.

Olv. Kuk elébbi Szakaszszai. Azon Berlini
Német nyomtatás szerént.

Kuk álgnyukkal, társokkal, eleséggel ^{Endeavour hajó,} minden kézszülettel meg-rakott Endeavour nevü gallyán Venus bujdosó tsillagának, a' nap előtt által-kelefe nézésére igazittatván, azt a' parantsolatot vévé az Angliai Királytól: hogy ismeretlen Szigetek, 's földek keresésére mennyen. Tsak a' két utolsó Szakasz Kukhoz tartozandó. Az első Wallis, és Carteret hajózásit adja-elő Dolfin, és Swallow hajókon. 1764-dik esztendőtol fogva 1769-dikig. Biron utazását ki-marasztom; Wallisé 1766-ban Detzember közép táján a' többi közt így vala.

153. L. Magellanes köz - tengeri ^{Wallis hajózása.} utján a' Patagon nép táján hajózáván, fok Indust látánk, 's éjszakának idején nagy tüzet szemlélénk a' tűz nevü földön Terra del Fuego (164.) Ur. 1767-^{Magellan.} Paragon. dik esztendejében Január. havának 29-^{Tűz föld} dikében Printz Rupert Szigetén füstöt láttunk. (Cap Gallant, Yorkspitze, Ehsabetsbay táján) oda evezénk: hozzánk ^{A' Lakofok érelék ruhájok.} A' Lakofok: aprólék üvegeket ajándékozánk nekik. Tengeri bornyú's a' r.

III. Szak.

X

bör-

börből állott a' ruhájok; de mód nélkül bűdös volt, a' rodhatt húst nyersen, 's jó izüen ették: a' nagyobbak köztök 5. lábnyi, 's 6. újni hoszfal egyeztek. Nyilokat, 's dárdájokat a' fel-tett tzélyra helyesen lövék. A' tükröt tsudálák, előre, hátra, közelről, meszfzéről tekéngeték. Mindent, a' mit adánk, öszve ettek, de nem akartak inni egyebet vizen-kivül. Norvegiának és Suetziának leg-hidegebb részeihez hasonló pusztá helyek ezek; és fanyaruan hidegek, fagyosok. Tzint találni benne; 's talán más bánya-bé-lit-is. Hajójokra ülven vitorlya helyett tengeri bornyu bört terítették-fel; 's el-hadtak bennünket, viszfza fe néztek sem reánk, sem hajónkra. Olly keves erővel birnak azoknak meg-gondolására, a' miket láttak, hal-lottak.

Otaheite. (218.) 1767-diknek Juniussában György Király nevére el-foglálánk (jel szerént) Otaheite Szigetét. Oda Osnabrukból hajóztunk, melly a' déli szélyefsegnek 17° és 51' alatt, a' nyugati hoszfzaságnak 147°, 30' alatt fekszik. (Meg-látszik Otaheite Kuk Járása abroszán) Nem akarának bennünket közel eresztteni a' lakosok. Kókus fa ágat vetett-fel az ég felé egy, a' ki a' Sziget lakosinak hajójin elől-járónak

Ág-vetés
az háboru
jele.

nak láttatott lenni; 's azzal ada jelt az ellenünk való támadásra. Tele volt a' gallyám beteggel. Meg-töltettem két álgyút apró golyóbisokkal; 's közikbe süttettem. Egy kevesé megijedtek, de hamar ismét ellenünk támadtak. Tele volt a' part ellenünk kész hajóval: azok száma nem volt három száznál kevesebb. Az emberek száma reá ment két ezerre. Öreg álgyukat erányoztattam ellenek. Ismét megijedtek; de ujjonnan dobáltak bennünket két fontos kövekkel, 's néhányunkat meg-is sértettek. Az álgyúzás végtére az hegyekre széllyezettette őket.

221. Vasmatskát veténk, 's meg-<sup>Az ismét-
retlenek-
kel való
társalko-
dás.</sup> szállánk; 's György Királyunk nevére a' helyet el-foglalánk. Midőn Fourneaux Ur a' folyó vizhez, melly 36. lábnyira széles, küldetvén hórdókat töltögetne, két öreg ember vett a' tulsó parton észre, 's magokhoz édesítetté egyiket jel-adással. Az félve, rettegve által-jött, 's négy kéz láb mászkálván Fourneaux eleibe közelgett. Fel-emelte; 's addig beszélgett vele jel-adással, arra tanítván, hogy tsak vizért jövenk, és eleség tserélésre; mig ama néki nem bátorodott. De azután-is kellett álgyuzni. A' meszsziről nézők közzé-is lövettem; 's

egynehány hajójokat öszve vagdaltattam. Az tett rémulést, és békefiséget. ^{Az ág} Zöld ággal jövének előnkbe békefisé ^{békefisé} fejében. Hoztanak eleségünkre dísznókat; mi ellenben szegekkel, 's más félivel, a' mi nekik tettsett, meg-ajándékozánk öket. Midön újjonnan víz hordásra küldeném emberimet, ott termett az emlétett öreg Indus, és noha senki sem érté, hofzszas beszéddel szóllitá-meg a' mieinket. A' mieink, a' mint tudták, meg-mutatók néki, hogy az Indusok kezdék a' veszekedést; mi tsak védelmezni kívántuk magunkat.

^{Békefisé.} Az öreg az Indus sereghez fordúlván, rettentés pattogással szóllitá-meg a' foka-dalmat. Az én Tiszttem pedig addig ölelgeté, addig szorongatá kezét, míg elegendő jelét nem adá a' békefisé, 's barátság kívánságának. Nyújtott ajándékokat, és meg-magyarázá külömb-féle jelek által, hogy eleséget szerez-nénk tölök váltani. Erté azt az öreg, el-ballagott, 's még el-nem érkezék a' dél, már olly böven hordá a' Sziget népe a' dísznókat, barom-fiakat, és minden némü gyümöltsöt a' partra, hogy minden vigasztalást nyújthatnánk mind beteginknek, mind egészséges embereinknek.

Vásár.

229. Sátorokat vontunk: ki-tettük gyógyulásra a' betegeket. A' rétzek-

re való lövöldözésünk nagy rémulésére volt ugyan a' népnek, látván a' puska erejét; de a' vásár helyén folyt. Ott, hogy igazán mennyen minden végbe, Tisztet rendeltem. Az emlétett öreg gazda nagy szolgálatot tett az eleség öszve gyűjtésében. Loptak az Indusok egyet mást; de a' puskától félvén, viszfiza adogták a' lopott jószágat. Az öreg meg-jára a' Sziget belső részeit, és fel-biztatá a' lakosokat a' vásárra. Hoztak-is elég sertést Julius 4-dik napján. Jóságáért vas faze-Ajándék.
kat, tükröt, üveg poharat ajándékoztam neki. Illy ajándékok még azon Szigetben soha se láttattak. Az volt Veszede-
a' rettenetes dolog, hogy tulajdon em-
berünk venni akarván, 's a' szegek mes tol-
ládájához nem férhetvén; látván pedig, vajság.
hogy azokon kapnak leg-felettebb a'
lakosok, az hajónk szégeit huzogatták-ki, a' hol érek; 's így holott azok
nagyobbak voltak a' többinél, mind
drágaságot okoztak, mind veszedelembe ejtették a' hajót; 's dolgot adtak
mind a' vigyázásra, mind a' foltozásra. Büntetéshez kellett fogui; 's olly
parantsolatot futtatni: hogy szabadsága ne legyen minden embernek a' ki Arany.
's bé-járásra. A' lakosok aranyon, e-
züstön nem kaptak.

Sziget
Királynéja

237. Jul. 11-dik napján meg-látogott bizonyos aszszonyság, kinek, látván, hogy egyebek nagy udvarlással szolgálnak, Királyné nevet adok ezután. 45. esztendősnak láttatott lenni, 's mind tekéntete, mind betsületes, méltóságos maga vífelefe annak mutatá, a' minek vélem. Bé-járult hozzánk bátran, módoffan: minden félelem, szorgalom nélkül rendre el-nézett bennünket. Én (Wallis) hoszszú 's bokaig érő szép egy paláttal, tükörrel, 's korall gyöngyvel meg-ajándékozám. Tiszteltem által háza késértettem; 's holott kívána házánál-is bennünket tisztelni; meg-igérem: hogy jövőendő virradóra meg-látogatom. Az nap léptem-kilég-először a' gallyából nyavalyám után. Menénk, 's előnkbe jöve már a' Királyné nagy késérő sereggel. Látván pedig bádgyott voltomat, embe-reinek meg-parantsolá: hogy karokra vegyenek. Fel-fogtak engem-is, egyéb beteges Tiszt társaimat-is; úgy vittek a' vizen-túl az udvar-helyig. Követek egynehány Katonáim-is. Nagy nép nyomodott öszve körülünk az útfélen; de mihelyt a' Királyné kezével jelt adott, félre állottak, 's a' tsendesség, tsuda, mi nagy volt egyetemben benne. Már az udvarához közelítették, 's új csoport jöve előnkbe;

Otsheiti
udvar.

azokat mind atyafiainak mondá. Fogá kezemet, 's nekik tsókra nyújtá. Bé-lépénk a' Házba. Annak hoszfza 327. lábnyi vólt, szélyessége 42. lábnyi. All vala pedig merő födelből; 's a' födel palma ágokból. Azt a' födelet oszlopok tarták (úgy tetszik fa-karók) Az oszlopok száma mindenik felől 39; a' közép helyen pedig 14. vólt. Azon háznak magassága a' földtől a' födel felső tsuttsáig 30. lábnyi vala: az oszlopok magassága pedig, a' mellyeken a' födel nyugovék 12. lábnyi. Körül belül szabad üreg fal nélkül tett mindent látízatosfá. Nyavalánk ellen dörögölést javasolt. Mig ott mi dörögöltettünk, a' gallyám Orvosa mindnyájunk láttára le-vette szellő kedvéért a' barokáját, öszve futa minden ember a' tsudára. Nem bámázkodtak volna reá jobban, ha nyugovás kedvéért kezét, vagy lábát tette vólna félre. A' dörögölés igen használt. A' Királyné azon Ország posztajából elé-hozata egy nyalábot, 's engem minden társaimmal együtt azon Tartomány módja szerént fel-ruházott. Disznót küldött a' hajómhoz. 'S vizfsza késért. Ismét karon akart hordoztatni; de nem engedém: mert jól birám magamat. Ha motsáron kellett által lépnem, fogá a' karomat, 's olly könnyen által tett, mint

Baroksa,

Dörögölés..

Nagy
Vendégség

én egészséges koromban kisdéd egy gyermeket által-tehettem volna. Visz-sza méné osztán a' Királyné, 's én a' Tisztem által néki kefeket, 's egyéb ajándékokat küldék. Beszélé a' Tisztem visz-sza jövet, hogy vendégségnél találá; 's abban az ő nagy házában akkor a' vendégségnél leg-alább ezen ültek. Az étkeket azok hordák-elé, a' kiktől (a' melly szolgáktól) ké-fszítették. Az hús Kókus héjban hor-datott elé. Azt mind maga osztá-fel a' vendégire, kik kerékded rendben körül-ülének. Végtere maga üle-le fellyebb való székre a' Királyné, 's két Áfszszony adogatá néki az étket, úgy hogy tsak száját kell vala táttani. Mihént az hozzá küldött Tisztemet meg-látá, ételt hozatott néki-is. Nem mondhatá-meg, mit evett; de jó ízét ditsérte; 's hogy gyümöltsel, sós viz-zel egybe kevertetett jó izü tsirke húsnak láttíztatott lenni.

Faragó
szerszám
vas nél-
kül.

Meleg
viz.

241. Hajója a' Szigetnek igen sok vagyon. A' szerszámok, mellyekkel készítették, tsak kövekből, gyöngy, vagy beka teknyöböl, 's tsontokból valának készítve. Vas tehát náluk nem volt. A' négy lábu állatokból disznó-nál, 's ebnél egyebet nem látott bel-lyebb igazított Tisztem. Nem volt edények, mellybe vizet melegithettek volna.

vólna. Es így a' meleg vizről semmit sem tudtak. A' Királyné sokszor meglátogatott bennünket, és sok dísznót, baromfiat, 's gyümölcsöt küldögetett. En-is néki új ajándék fejébe Olasz tyukokat, Khinai három fátzányt, matskát, portzellánt, tükröket, üveg palatzkokat, ingeket, töt, tzerlát, posztót, pántlikákat, késeket, ollókat, vetemény magokat küldöttem. Mi-is vetettünk-el egyet mást; de midőn Kuk Otaheite Szigetébe érkezett, semmi a' felit nem talált. Küldék néki vas fazékakat, 's egynehány Kanalat. Mind ezekért dísznókat, 's gyümölcsöt hoztak vízfzontag. Mutattam a' Királynénak meszfsze látó tsivéket-is, és álmélkodva látá, mi közel estek általa, a' miket tudott meszfszire lenni. Egykor vendégséget-is készíttettem számára; de a' késérőji ettek ugyan (viznél egyebet nem akarván inui) a' Királyné se nem evett; se nem ivott.

250. Meglátogatattuk a' Sziget bel- ^{A' Sziget} sö részeit-is: találánk folyó vizet, ^{termé.} sík ^{kenysége.} mezőt, hegyet, szép gyümölcsös fákat; erdőket, 's a' t. Láttunk publikán madarakat, zöld (mintha) galambokat, vad rétzet. Baratzk, tseresnye, szilva, tzitron magokat ültettem helyyel közzel, a' hol reménylém: hogy haszna leszén. A' hol hajónk álla, az 17°,

és 30' alatt vagyon Dél felé, 's 150' alatt estve felé. A' ki-kötő helyemet Port-Royal Harbournak nevezém.

A' Lakosok
tulajdon.

Rendes
evés.

Hallgat.

255. L. A' Lakosok Otaheitiben erőfiek, szépek, vidámok; 5. lábnyira 's 7. hüvelyknire magassabb jobbára. Az Afzszonyok a' tiszta életet nem tartják erköltsnek. Szép az öltözet. Annak posztaját bizonyos fa-hejjából készítettik, 's olly forma, mint a' Kinai fejer papiros; 's nem szövèffel, hanem majd mind a' papiros verèffel készítettetik. Tolból, virágból, gyöngyökből áll a' tsetsebetséjek. Egyet kéffel való evésre tanították; de mikor a' villával fel-vette az húst, a' marka a' szájához, a' hús a' füléhez állott. Illyen a' szokás! eszik a' kutya húst is. Sűrű az hállojok. Ők elég halat fogtak; de mi nem az ő hallójokkal is. Mondám, hogy az edény szüksége miatt vizet nem melegítették soha, sülve, rántva ették az húst; meg-tanítottuk a' főzésre őket. A' méz-nádat tsak út-félbe törik, 's idő-töltésért rágják; nem tudják, mi a' nádméz. Minéműek az Isteni szolgálatban, nem látám.

266. Otaheitéből Tiniánba, Bátaviába; a' jó reménység fokához, és végtére haza menénk Angliába.

CXXI. K Ö N Y V.

Olv. *Kárteret* Filep Hajózása. Ez Kukk Járásáról irt első Szakasznak harmadik része.

Londrából el-indúlt 1766-nak Augusztusában; el-méne Maderánál; ^{Kárteret hajózása.} által - kelt a' Magellan nevű nyíláson. 1767-ben új Britanniában forgott. Fel-találá azt a' nyílást, mely új Britanniát két Szigeté teszi. Ott nemelly tájakról szolván 's nevezet szerént új Irlandiáról a' népet szeretsen színűeknek mondja lenni. Hajokat (méltó ezt ^{Uj} Britanniá meg-fontolni) fehéren bé-porozzák, sőt a' szakállokat - is azon Islándiák. 's a' t. ^{Haj por.}

Eddig *Wállisnek*, 's *Kárteretnek* hajózását emlegettük; 's holott az három, sőt a' képekkel együtt négy Szakaszból álló Könyvben foglaltatik, mely jobbára *Kukk* hajózását állittya-elé, mind *Kukk* neven ismértetem őket. Most maga *Kukk* hajózása kerül-elé. El-indúlt *Kukk* a' világ meg-kerülésére ^{Kukk hajózása.} 1768-nak 27-dik Majusában Angliából *Madera* felé. Vele vala *Bank*, és *Doktor Solander*. ^{Bank Solander.}

p. 5. *Madera* Szigete egyedül a' ^{Maderai} borral kereskedik. 6. Hitván taligánál ^{bor.} ^{Funchial,} egyéb

egyéb terh-hordó szekeret nem látánk. Nagy Városá Funchial. A' Lufzitánufoké.

Rio de Janiero.

Le Maire.

Tűzföldi.

Bank tévelygése

Nagy hideg nyáron.

11. Maderából *Rio de Janeiro*, Januarius vize Városához érkezénk 1768-diknak 12-dik Novemberében. (39. l.) *Le Maire* utjának eredvén, 's rettenetes hideget érezvén 1769-dik Januariusában (a' déli szélességnek 47° , és $17'$ táján a' Nyugati hosszúságnak pedig 160° , $29'$, $45''$ alatt) Január. 11-dik napján osztán a' Tűz Földéhez (Terra del Fuego) jutánk. Azt az utat Magalhaens, avagy Magellan Ferdinánd Lufzitánus találá-fel; de mi *le Maire* utjába eredénk, 1769. Január. 15. napján a' jó *successus* partyán valánk. Három oda való ember az hajónkig jött; egyik bé-is lépett: kiáltott: evett a' többi-is kenyeret, tehát húst, de erős italt nem akarának kóstolni. Semmin sem tsudálkoztak. Bank, Solander, Green ki-mentek füveket keresni az hegyre: egyik tárfok az-uton el-bádgyadván el-marad. Segítők hagyattak nála. Szörnyű, a' mit szenvedtek. Egyik a' másikat nem késérheti: akár mint igyekeztek, le-roskadtak, el-aludtak; az ébren maradtak tüzet élesztettek, de azt az hó fuvat, a' szél, a' fákról le-omlott hó halmok el-olták. Szerte-szért nyomorogtak éjsza-

szakának idején. Egy napi járásnyira voltak a' gallyától. 12. társ menne erre az útra, kettő éjfel tájba már holt-nak tartatott: csak tíz orányira vitték eleséget, egy fiskefelyüt löttek, az volt mindenek. Ott huszon egyedik Detzemberben leg-hofzszabb a' nap; és így ez a' fagy a' közép nyáron tapasztaltatott. Mi némű tehát a' tél? Megvirradt, látni kezdék hol akarna a' nap a' felhőkből ki-ütni. Meg-látagaták az helyet, a' hol ágokkal két fagyos tárfokat bé-aggták. Meg-jött a' követ, hogy meg-haltak. Esett a' hó szörnyen, nem mertek a' gallya felé indulni. Végtere 8. óra tájban tisztult az ég: hullott a' táról a' hó. A' madár tíz fele osztatott nyersen: ki ki úgy készitté, a' mint szereté. Három falat ha esett egyre, sok volt. Azután a' gallya felé indultak. Három óra múlva közelebb találák magokat az hajóhoz, hogy sem vélekedtek. Az érkezés öröme változott.

54. l. Meg-látagatták társaim ismét a' vidéket, 's nem meszszire igen hit-vány gunyhókból álló nyomorúlt falura találtak. Ketten eleibek jövének nagy kiáltással, 's bé-vezeték őket az helységbe. Tizenkettőre, vagy tizenöt-re méne a' gunyhók száma, hitványobbakat nem kell keresni: méh kas-hoz

Nyomo-
rúlt nép.

hoz hasonló módra tsutsra állított két három poznából állottak. A' szél felől ágokkal, 's földdel valának nyomorútul bé-kertölve. Minden házi eszközök a' kosár, hólyag az ivás kedvéért. Mind atyafiaknak láttattak lenni: az egész falu ötven főből ha állott. Színek mint az olajos vas-rozsda. A' leg-magassabbak köztek 6. lábnyi hofszal nem egyeztek. Az egész ruha tengeri bornyu bőrből áll. Szint úgy a' lábbéliek-is. A' ruhát az aszfonyok magokhoz kötik, a' férfiak nem szeretik a' kar-kötöt gyöngy házból miből: artzájokat rútol festik. Gégeből szóllanak. Két szót meg-tanulánk. Mikor valamit kértek, mondák: *Halleca*; mikor forrásra, kutra mutattak, olly jele adván, mintha innának, az helyre, 's edényre mutatván, mondák *Oodá*! A' nyilok derekasan vala készítve: hegyek üvegből, vagy tűzköből állott. Láttunk nála gyűrűket, gombokat, posztót, és Europai más portékát. Ismérték a' puskát. *Bougainville* egy esztendővel előttük azon a' tájon járt. Üveget-is hagyott. Azt beszéli: hogy némelly tudatlan 12. esztendő gyermek üveget evett. Nem segitheté az Orvos; a' vele való Pap titkon meg-keresztelé, meg-is bólt. Vándorló népnek látszik lenni. Nem lát-

Bougain-
ville.

láltattak semmit-is kapni, sorfokkal megelégedvén: igen igen ostobák. Itt az ebek ugatnak: a' régi Amerikai fajt ellenben nem. Úgy tetszik ez a' nép valamikép az Europabéliekkel társfolkodék. 22-dik Januariusban el-indulánk a' gallyával innét.

62. l. *Anson* a' tűz földén forgott Tűz földi.
Mártziusban, melly a' mi Szeptemberünkhez ott hasonló idejü: mi Januariusban valánk ott; melly, időre nézve egyez a' mi Juliusunkkal. Amaz fát nem látta: mert a' hó el-temeté; mi látánk havat, de látánk fákat-is, zöld pázlitos helyeket; termékeny völgyeket: az innia-való viz veresetske; de jó izü, hasznos. La Maire utját folytatván, 13-dik Februariusig Tűz földénél, avagy *Horn* fok körül hajózáván 33. napot tölténk szereztsés uttal, széllel. 1. Mártziusban a' Déli széllyességeknek 38° , $44'$; a' Nyugati hosszúságnak 110° , $33'$ alatt forgánk.

73. L. Fel-találtuk a' 18° alatt Lagun Szigetét; közel oda Thrumb fokot: lakják mindeniket. Azután Bow Szigetét, Gruppot, 's 11-dik Aprilisben *Otaheite* Szigetét, mellyet *Wallis* Kapitány harmadik György Király Szigetének nevez vala. Ide érkezénk az Kukuk
Otaheitei-
ben Enden
your hajom
Endeavour gallyánkon.

Törvényt szabtam a' kereskedésre, és vásárra. Az az öreg ember, ki *Wállis* Kapitánynak sokat szolgált, 's azután nekünk-is, *Ovvab* nevet viselt. Ki-szállánk, sok száz ember betsülettel fogadott beününket a' parton; az első, a' ki hozzáuk közelgetett, majd négy kéz láb maszott elönkbe tisztelet fejében. Ez-is, egyebek-is zöld ággal jövének felénk, 's azt nekünk nyújták: hogy azzal jelentsék a' békefességet. Meg-látagatták a' Sziget-béli főrendek. Ajándékba a' többi közt othon való ruhára való posztót hoztak, melly jó szaggal illatozott: hoszfza 33. lábni; szélye 6. lábnyi vólt. El-menénk a' látogatásra: a' házok tsak ofzlopokra tett Födélből állanak, 's tárva nyitva minden felől. A' hol emberséges emberek vélénk lenni, néha tolvajokat találánk: titkon drágább holmi-is elveszett tölünk. A' sáturnál hagyott strázsának (Várta örizőnek) a' kezéből azomban mig mi sétálánk, az Indusok ki-tekérek a' puskát a' kezéből. A' hajónk lövéssel jelt adá: oda szaladánk. A' felelem-é, ostobaság-é az alatt mig viszfza érkezénk, arra vitte embereinket, hogy az Indusokra, mint ellenségre lövöldöztek.

Musika.

Tolvajság

94. Hozogattak a' lakosok még-is azután ajándékba, 's a' vásárra-is dísznókat,

nókat, 's több a' félit. Hallottuk
 fipból, és énekből álló muzikákat.
 Ujjonnan meg-loptak bennünket. A'
 kit Wallis Királynénak tartott; igen-is ^{Oberés.}
 fő rendü személy volt, Oberés volt
 a' neve: meg-látogatott bennünket több-
 ször, dísznót küldött. El-menénk a' ^{Birkózás.}
birkózás helyére. Nagy nép láttára
 pároson elé-állának, de csak egy egy
 pár; 's addig huzták vonták magokat,
 míg egyik a' másikat a' földre nem ^{Nevek.}
 dönté. Fel-kiálta a' nép a' ditséretire.
 Ki nem tudták nevünket mondani. Az-
 ért az én Kook Kukk nevem így mon-
 datott-ki tőlök: *Tuti*. Hiks Ur ne-
 ve *Hiti*. *Mollineux* nevével nem ve-
 sződtek. Látták, hogy lehetetlen ki-
 mondani. Gore Ur *Toarro*, Doktor So-
 lander, *Torano*, Banks, *Tapane*, Parkinson,
Patini, Sporing *Polini*, Petersgill *Petro-*
dero nevet nyere. Monkousen *Mattera*
 változott. A' puska lópót ő ölte-meg,
Matte, az Indusoknál a' halál vagy ha-
 lott neve. Es így úgy tetszik, minde-
 nik új nevünk valamit jelentett nálók.
 Az Ilteni szolgálatot fok nép láttára
 tettük, várván, hogy kérdezkedgye-
 nek. Tsendesen voltak; de semmi kér-
 dést se tettek. Ők mi rút dísznóságo-
 kat vittek végbe, szörnyü említeni.
 ('S valóban ezeknek nem csak könyv-
 beli, de még rövid beszédbéli emle-

III. Szak.

Y

ge-

getésektől irtózni kell, másutt - is vigyázatosan beszéll a' Könyv-író. Azomban, mintha nem érzének a' szemérmetség erejét, azt mondani felelők, merő hazugság; a' mint Kukk 3-dik utazásában majd meg-látjuk a' 190-dik Könyvben) Jól tudnak az Otaheiti Indufok uszni, még a' leg-kefebb vizben-is; ott-is a' hol met-fző köfzıklás a' viz.

139. Junius 4-dik napján Otaheiti Szigeténél tsillag-nézö tellyes észre vétellel látánk Venus bujdosó tsillagának a' Nap lapja előtt való által-menetelet. (ki-téternek az órák 's pertzenék a' be 's ki-érkezésre, és a' benmaradásra nézve.)

		Óra.	Min.	Sec.	
Venus a'	A' Plánéta első illerése	9	25	42	) dél
nap előtt.	Tellyes bé-érkezése	9	44	4	) előtt.
	A' ki-kelés kezdete	3	14	8	(dél
	Tellyes ki-érkezés	3	32	10	(után.

Ez *Green* Ur észre vétele (de egy-néhány helyen tévén a' dolgot, el-üténk egy-mástól) A' nézés helye $17^{\circ} 29' 15''$. A' nyugati hosszúság Gren-viktól számlálván $149^{\circ} 32' 30''$.

Temetés.

Az halottat meg-hadják rothadni; 's a' tsontyait azután temetik-el. Az Isteni szolgálat nálak egybe kaptsoltatik a' temetéffel. A' temetéskor más

ru-

ruhába kell öltözni. A' test rendre jár-
rával (processió módra) vitetik. Banks
Ur jelen volt egyen, 's *Niniveh* nevü
tisztet viselt: a' test elöl egyebek mind
el-bujnak, 's némellyek a' vívők (vagy
késérők) közül a' fő rendüek közül
illy jelentést tesznek azomban: *imatata*
az az: senki nincs itt. A' takarítás
után a' folyó vízben meg-mofsák ma-
gokat, 's fel-veszik elébbeni ruhájo-
kat. Fürdenek az éjszakai álmom e-
lőtt - is. Fürdés.

163. Láttuk bizonyos helyen füz-Bálvány.
fából ember formárafonyt bálványokat:
másfutt Egyiptusi sugaras torony-modú
kö oszlopot szemlelénk: a' talpa 267.
lábnyi hosszal, és 87. lábnyi széle-
séggel egyezet. Váltak gráditsi. Illy Épület.
épületet tettek vas szerzám nélkül,
mi mesterséggel, nem tudjuk? 's mesz-
sziről kell vala a' temérdek köveket-is
hozni: mert körül belül nintsen. A'
benne lévő korall köveket a' tengerből
kelelt hirtzólni. A' tetején madár és
hal kép láttatott; de már emez törve.
A' hely, a' hol az épület állott, 360.
lábnyi hosszára, 's 354. lábnyi volt
szélységére nézve. Meg-volt kövel
terítve, 's fallal volt egészlen bé-ke-
ritve.

171. Banks az hegyeket vizsgálván, Hegyek
látá, hogy a' kövek valaha mind ég-
tek,
Y 2

tek; a' régi tűz jele meg-volt az ott
lévő agyagos földben-is. Abból azt
hozzá-ki: hogy azok a' Szigetek ma-
radék részei valami széles hosszszas
nagy száraz Tartománynak. Sok he-
lyen fők Europai magot vetett-el
Banks.

Ismét új tolvajságokat vittik végbe.

Otaheitiben falu nints; hanem a'
házok szana-szét fekszenek a' fők me-
zőkön majd 150. lábnyra egymástól.
A' ház mellett nevelik a' ruhát adó
fájikat 6780. fegyver viselőt állíthat-
elé. Sok féle a' gyümölcs, de Euro-
pa féli nintsen; a' férfiak szakált vi-
selnek; de jó nagy részét ki-tépik.
Az emberek tunyák; ha lehet, szünte-
len esznek, alusznak: szeretik a' musi-
kát, tántzot, a' dárdának tüzelyra lö-
véseéből álló mulatságot. Olajt a' lám-
pásra bizonyos dióból fatulnak.

Otaheiti
szók.

127. Im egynehány Otaheiti szó:
Pupo: fő, vagy fej. *Abevu*, Őr. *Ou-*
tou, száj. *Nihea*, fog. *Arrero*, nyelv.
Opoema, kéz. *Tapoa* láb. *Booa*,
disznó. *Euree*, kutya. *Toto*, vér. *Aeo*,
hús. *Tiale*, virág. *Mannu*, madár.
Toura, kötél. *Mahanna*, nap. *Ma-*
lamma, hold. *Whettu*, tsillag *Whet-*
tu-euphe, üstökös tsillag. *Miti*, jó.
Eno, roszsz. *Æ*; úgy. *Ima*, nem.
Paroree, éhes. *Timaba*, nehéz. *Mama*
kön-

könnyü. *Poto*, rövid. *Roa*, hofzszú, nagy. *Nebenne*, édes. *Mala-mala*, keserü. *Harre*, menni. *Enobo* hátra maradni. *Maa*, enni. *Inoo*, inni. *Ete*, érteni. *Warrido*, lopni. *Woridde*, haragudni.

232. Minek előtte el-vitetik az halott, az Otaheiti Pap reá imádságot mond; 's azt a' vivés közben-is egy-néhányszor el-mondja. Midön a' viz mellé érkezik a' test, a' Pap egy kis vizet fog-fel a' kezével, és az halott felé hinti; imádkozva. Bizonyos kerített házban közép helyen fák (tör-sökök, mik) veretnek a' földbe, azokra tétetik a' test; mig el-nem rothad. Ott eles-get, 's italt, ruhákat-is had-nak. A' fírára a' rokonság öszve gyülekezik, magokat meg-vérezik; a' vért 's a' könnyhullatást kendőkre szedik, az halotra rakják, azt mondván: hogy a' lelke a' testnél forog.

Halott.

A' 16°. 10' 's 16°, 's 55' alatt fekszenek ezen hat közel lévő Szigetek, mellyekhez hajónkal járánk: Ulie-tea, Otaha, Bolabola, Huaheine, Tubai, Maurua. Egyetemben *Társaság Szigetének* nevezém őket. *Societas Islands.*

CXXII. K Ö N Y V.

Olvasztott illy Könyv. Francisci Sachini e S. J. de Ratione libros cum profectu legendi libellus. Szakhinus Ferentzhek a' Könyvek, hafznos olvasása módjáról irt könyvetskeje. Pétsett 1777.

Olvasás.

Azt új, avagy Pétsi nyomtatásra *Klimo* György Pétsi Püspök ö fő Kegyelme botsáttá, látván felötte nagy hafznát. Arra tart fő képpen Szakhinus, hogy az olvasás az ékeffen-szolás tellyes tulajdonira emellye az ifjakat. Gyönyörü a' deáksága; a' ki a' Régiekben forgott, veszi észre, hogy majd minden szava rendi azokból állott-elé. * Meg-mutatja a' 4-dik levél laptól fogva: mi nagy szükségünk legyen az olvasásra. Holott, valamint eledel nélkül se nem nevededik, sem épen nem tartatik a' test, szintén úgy az olvasás nélkül se fel-nem találtatik a' böltsefség, se meg-nem marasztatik. Vesd vizsgálja szemeidet mind azokra, kik

* Qui primi inuenire disciplinas, posuere vestigia in vacuo, nulliusque ante solo tritos pressere calles: ita posse hac aetate sine cortice nari. Cet.

kik a' tudományban valami nevet nyertek, hányat találsz közülök, kik gazdag Könyvházokat (olvasás kedvéért) nem gyűjtöttek volna? Arisztóteles Speusippus Könyveit, Plató, ki Arisztótelest az ő tanítványát *Olvasónak* nevezé, Filoláus Könyveit nagy áron meg-vette ∴ Az elsőnek az első találmány Isteni különös Kegyelemből jutott; mi az öveikre szorulunk.

9. l. Az olvasás válogatott Könyveket kíváu. Ha a' Könyv az erkölcstnek árt, ne olvastassék ∴ Valamint a' vetésre a' magot; szint úgy az olvasásra a' Könyvet okosan kell választani. Nem az a' leg-egészségesebb a' ki leg-többet eszik. Nem az jut a' leg-nagyobb tudományra, a' ki leg-többet; hanem, a' ki leg-hasznosbakat olvas.

A' Könyvek választása.

20. Az olvasás módjáról azt tanítja: hogy a' leg-jobbakat leg-először kell olvasni. Javasollya az olvasás alhatatosságát-is egyetemben; úgy, hogy egy azon Íróknak könyveit többször olvassa által, a' ki ele-menetelt akar tenni (50.) Az olvasás irással járjon: hogy az által az emlékezet segíttesék. Az olvasott dolgoknak ki-írásáról hofzszafan tanakodik. (85.) Az ilendő fen-szóval való olvasást sokszor hasznosnak mondja mind a' szóllás e-

Az olvasás módja.

Fen szóval
való olva-
sás.

gyengetésére, mind az egészségre, mind
pedig az értelemre. *

CXXIII. K Ö N Y V.

Következik azon nyomtatásban azon Szákhi-
nusnak az ártalmas Könyvek olvasása ellen
mondott beszéde.

CXXIV.

* Plutarchus inter exercitationum genera, quæ
valetudinis causa suscipiuntur, mirifice com-
mendat exercitationem vocis, quæ disputan-
do, legendoue, aut recitando fiat. Et Pli-
nius (L. 9. ep. 36.) dum nūnciat, quemad-
modum in Tuscis diem æstate disponderet,
inter alia exercitationum genera, orationem
Græcam, inquit, Latinam, non tam vocis
causa quam stomachi lego, pariter tamen et
illa firmatur. Itaque et corpori et menti sæ-
pe numero prodest clara lectio.

CXXIV. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy K. Systematisches Lehrbuch
über die drey Reiche der Natur, Erster
Band, welches das Thierreich enthält. A'
természet három Országát fejtegető Tanító
Könyv. Norimberg. 1777.

Először az Égről, és a' Földről be- Az álla-
tokról.
széll. Azután adja-ele az első
Szakaszban az állatok Országát. (9. l.)
Isteni böltsétség munkája, az-is, hogy
a' viz a' földnek leg-nagyobb részét A' tenger,
és egyéb
viz házá-
na.
bé-borítja. Mert a' tengerből emelke-
dik jobbra fel a' göz, melly felhővé
válk, 's a' szárazra hajtván a' fze-
lektől, esővel hóval nedvesíti a' föl-
det; neveli a' forrásokat, és folyokat.
Ha a' viz folyás, és eső vízszá nem
adná a' tengernek, a' mit az a' göz
által el-vesztett, ki kellene száradni
néki. A' tengeren a' rakott gallyák
viszik egyik Országról a' másakra a'
fok terhet, 's holott az ő sófsága miatt
tömöttebb egyéb vizeknél a' tenger,
nagyobb, és terhefőbb hajókat bir-el. Tengeri
só.
A' só azt meg-nem hadja rothadni,
fagyni, 's ugyan azon só vagy a' nap
forrósága által, vagy a' főzés után jó
a' konyhára-is. A' tengerbe folyó fok
viz Nap-kelet felől Nap-nyugot felé
Y 5 való

való mozdulásra indítja a' tengert: használ arra a' fok örvény-is. (Meerwirbel, Charybdis) az olyan örvény a' fok vizsgálás után feneketlennek tapasztaltatott lenni. *

Sokféle
tulajdon-
sága vi-
zek,

Minden a' mi oda talál jutni, lefodortatik; 's a' feneketlen mélységből más helyen fel-adatik. A' tengerből erednek a' források; 's a' melly helyeken által kél a' forrálig a' tenger vize, azoknak tulajdonit magához vévén adja-fel magát, Illy formán erednek az ásványos vizek. (aquæ minerales) mellyek jobbára tíz rendre osztatnak: 1. Alkalifos kut vízre: 2. Sálétromos vízre: keferü, savanyú sós vízre, 3. Konyhai sós vízre: 4. Rezes vízre: 5. Kénköves vízre: 6. Vizi olajos vízre: 7. Szappanyos vízre: 8. Vafas avagy atzélyos vízre: 9. Timsós vízre: 10. Mérges vízre. (Nem látom itt a' köves vizek nevét; noha Magyar Ország azokkal bévelkedik.) Ide tartozandók a' hév-vizek-is. Vannak ugró hév-vizek. Iszlándia hévizzel minden Ország fe-

Iszlándia
hévvizei

---

* Hasznos ezen Könyvben, hogy az egész beizéd a' levél allyán kérdésekbe szorittatik illy formán: Több e' föld színén a' víz a' földnél? mi a' haszna? miért bír-el olly nagy terhet? mi haszna a' sótságának? 's a' t. Az Írók nagy számára-is mutat egyetemben a' Könyv készítője.

felött leg-bévelkedőbb. Azok közt ^{Reykuni} három leg-meltemb emlekezetre, Rey- ^{hévforrá-} kun mellett. A' három heves forrás ^{fok.} mintegy harmintz ölnyire fakad egymástól, illy változással: midőn az első fel-forr, 's fel-löveli a' vizét; ama ketteje a' vizét; fel-nem adja; hanem ha az első meg-szünik, a' középső következik, 's hevesen okádja magasra a' vizét ennek meg-szünete után a' végső kezdi az ő forró vize lövellését; azután ismét az elsőre, az elsőről a' másodikra, 's ismét az harmadikra kerül a' for, szüntelen, egy azon állandó képpen; majd háromszor löveli vizét minden egy óra negyed alatt. A' fők földön vannak ezen források, a' leg-közelebb lévő hegy oda 9. vagy 10. mérföldnyire fekszik. Köből üti-ki magát a' viz: kettek majd két ölnyire, a' harmadik öt-hat ölnyire löveli a' forró vizet. A' viz olly meleg, hogy a' húst benne tellyes puhulásra főzhetni. Illy tudósítáfokon által kelvén, az első Szakaszbán az Allatok Országát osztja fő Rendekre: a' fő Rendeket all-nemekre, 's le-irván tulajdonok szerént jó nagy részeket, festett táblák által-is meg-mutatja.

CXXV. K Ö N Y V.

Tsigák.

Olvasztatott azon Tanitónak 2-dik Szakaszszá. Annak eleje az Allatok Tsigarendit adja elé; Folytatása a' fák, fűvek; vége az ásvány és bánya-béliek isméréstével, neveivel, 's képeivel kedveskedik.

CXXVI. K Ö N Y V.

Allatok.

Növények.

Ásványok

Ezekhez
tartozó
dó látza-
tos gyűj-
temény.

Ol. illy Könyv *Elementa Historiæ naturalis* Budæ 1778. A' Természet Historiájának Eleji. (Írá Piller Mátyás) a' Természet Historiájának Budai Tanítója (Professora) Gyönyörű tudósítással elé-adja könyve első Részében az Allatok isméréstét a' másodikban a' fák, fűvek, 's a' 3-dikban az ásvány, és bányá-béliek tulajdonit. Kár, hogy képek nincsenek a' Könyvhez még adva. Azomban a' Budai Mindenesség (Vniuersitás) Palotájiban mind a' három Országának válogatott, 's rendre szépen kirkott gyűjteményével kereskedik az élnék és ízemnek azon emlétett nagy tudománnyu Tanító. Ahoz a' gyűjteményhez Királyi Kegyelem által sok adatott 1781-ben.

CXXVII. K Ö N Y V.

Polignák.

Olvaszt. Kardinalis Polignac Lukrétzius ellen deák versel irt szép Könyve, mellyel a' Természetieket Epikúrusnak ama gonosz tanítványa ellen fejtegeti; (Venet. 1749.) 's talpig győzi.

CXXVIII.

CXXVIII. K Ö N Y V.

Olv. *Stey Benedeknek a' Természetiokről* *Stey Benedek.*
deák versel irt két Szakasz, és Boskovits *Boskovits.*
fejtegetésével fel-ékesítetett szép munkája
(Romdhan nyomtattatott.)

CXXIX. K Ö N Y V.

Olv. *Sasástánus Ferentznek a' fűszéres tu-* *Sasástánus*
dományról deák versbe foglaltatott; 's a'
Neápolisban 1712-ben ki-adatott nagy tu-
dománnyu munkája.

CXXX. CXXXI. K Ö N Y V.

Olv. *Mitterpacher Lajos Professornak illy*
könyve: Introductio in Physicam Plantarum
Historiam. A' Növöténynek Terméizeti
Historiájokhoz való bé-vezetés. Nyomtatt.
Buddn.

Meg-fejti nagy tudománnyal, a' vá-Növöde-
 lagatott Irók nyomd kok szerént nyek.
 a' Növötények természetét, külső ré-
 szeit; azután a' belső részek fejtege-
 tésére kél. A' benne levő nedvesfé-
 get, annak vezető, 's tartó edényeit,
 a' magnak tulajdonit, a' fű, fa neve-
 kedése módját, tápláltatását, gőzölgé-
 set, nyavalyáit, segítségét, egyéb o-
 da tartozandó tudósítáfokkal együtt
 szélyes tudománnyal elé-adja.

Ez

Póri
gazdálko-
dás.

Ez az eleje annak a' két Szakasz-
ra terjedő 's méltán nagy nevű mun-
kának, melly 1777-dik esztendőtol fog-
va Budán már másodszor nyomtattatik-
bé; 's másutt Németre, Olaszra (bár
ma holnap Magyarra-is!) fordittatott,
's mellynek ez a' neve: *Elementa Rei
Rusticae*. A' Paraszti gazdaság Eleji.
Az Olasz nyelvű nyomtatás Budára ér-
kezett 1782-ben.

CXXXII. K Ö N Y V.

Scópoli. Olv. Scópoli Antalnak a' Magyar Kriktáról
irt, sok szép táblákkal ékesedő, 's Prágá-
ban 1760-ban ki-adott Könyve.

CXXXIII. K Ö N Y V.

Rapinus. Olv. Rapinusnak a' kerti dolgokról deák vers-
ben ki-adott munkája 1725-ben.

CXXXIV. K Ö N Y V.

Mayer. Olv. illy Könyv *Pomana Franconica*. Abban a'
gyümölcstös fák irattatnak-le Mayer János
által Frantziául, és Németül. Norimberg.
1776.

CXXXV. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv *Physica exotica*. A' Természet
fejtegetéséhez, és a' gazdaság segítségéhez
tartozandó szép kérdéseket foglallya magá-
ban. Kalsán nyomtatt. 1742-ben.

CXXXVI.

CXXXVI. K Ö N Y V.

Olv. *Bártákovits*nak a' bányai dolgokról deák *Bártákovits.*
versben készített munkája. Ki-adatott
Nagyszombatban 1748-ben.

CXXXVII K Ö N Y V.

Olv. *Valmont* nevű de Bomarének az ásvány *Valmont.*
és Bánya-béliekről irt Könyve. Páris.
1763.

CXXXVIII. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv *Versuch einer Mineralogie.* Az *Kronstedt*
ásvány-béliekhez tartozandó keresgelés. Irá
Kronstedt. Copenhag. 1770.

CXXXIX. K Ö N Y V.

Adtatott, 's forgattatott *Erxleben* Polikarpuak *Erxleben,*
a' Természet három Országát fejtegető
Könyve. *Anfangsgründe der Naturgeschichte.*
Göttingen. 1773. Temérdek sok illy
Írónak a' neveit adja-elé egyetemben.

CXL. K Ö N Y V. Linné.

Olvasztatott illy Könyv: Des Ritters Karl
von Linné .: *Natursystem* .: von *Philip Müller.* *Müller.*
Linné Károlynak a' Természet
három Országának Fejtegetése. Kilentz da-
rabban az Állatok Orzága adatik-elé *Mül-*
ler által bőséges tudósítással, és az Álla-
toknak táblákra tétett jeles képeikkel.

CXLI.

CXLI. K Ö N Y V.

Phyſio-
gicon,

Hét darabban a' növényekről adatik hason-
ló tudósítás. Több vagyon még hátra de
ki nem adva.

CXLII. K Ö N Y V.

Négy darabban az ásványbéliék magyaráztat
nak-meg *Gmelin* János Fridrik által.

CXLIII. K Ö N Y V.

Ezekből készüle jobbára-el ama *Phyſiologicon*
nevü Könyvünk, mellyben a' Természet
három Országá deák versben adatik-elé.
Az állatokról irt Könyvnek neve *Zoolo-
gicon*.

CXLIV. K Ö N Y V.

Az növényekről irt K. *Phytologicon* nevet
vifel.

CXLV. K Ö N Y V.

Az ásványokról irt Könyv neve pedig *O-
ryctologicon*.

Az első már kétszer, a' többi egyszer
adatott-ki Budán 1781-ben. Na-
gyon tetfzett az első Romában; a' mint
az ott ki-nyomtatott ditsérete mutatja:
magasztallya mindeniket hozzám adott
le-

levelével *Stoll* Ur Bétsi Orvos Tanító: ki *Kunich* és *Zamagna* *Homerussát* új nyomtatásra ereszti. Hasonló ditsérettel hirdeti az deák újságiban ama nagy tudományu *Kereszturi József* Ur-is; és a' *Ráth Mátyás* az ő *Posonyi* hírmondásiban. Ezt azért írák ide: hogy némelly nem barátom ellen paizsom legyen.

CXLVI. K Ö N Y V.

Olvasztatott *Szitziliai* bizonyos utazás; de bánom, hogy az időt reá vesztegettem.

CXLVII. K Ö N Y V.

Olv. illy *K. Johann Karvers Reisen 's a' t.* *Karver Jánosnak* a' belső Amerikába való 1766. 1767 's 1768-dik esztendő-béli utazása. Angliai nyelvből németre tétetett, 's *Hamburgban* 1780-ban nyomtattatott.

Elöl-járó Beszéd.

Mihelyest a' *Frantziával* tartott háborúnak 1763-dikban vége lett, azon gondolkodtam; mikép használhatnék hazámnak, (mellynek a' háborúkor szolgálatomat bé-mutatám) még továbbá-is: hogy hasznára fordittanám *Amerikának* északi ama nagy részét,
 III. Szak. Z mel-

Karver
utazása.

mellyet ezen háborúkor nyere. Elkerülhetetlenül szükségesnek látván lenni, hogy az Ország Igazgatóji ismerjék a' nyert Tartományokat, el-szántam magamat az utazásra, és azon helységek tulajdoninak ismeretére.

Missillimakinak.

I. L. 1766-ban Missillimakinánál kezdém keresgelésemet. Az a' Vár Huron tengere, és Missigán közt fekszik, a' 45° alatt, éjszak felé. Azt az Angliai várt száz katona örzi, 30. benne a' ház. Lakják kereskedők-is. Missillimakinak tekenyös békát jelent. Ez a' vár az Anglus részről így került 1763-dikban a' Frantziák kezébe. *Pontiák* a' Frantziák Indus tárfainak (Az Huron, Miami, Tsipivai, Ottovai, Pontovatimi, Missisági 's egyéb nemzeteknek) Indus vezérek, a' táborát nem meszsze állitá a' Várhoz. De ezek nem hogy vitták volna a' várt, hanem nagy labdával kezdenek jádzani, szokás szerént, mintegy idő-töltés kedvéért. A' játék hevenyében, mellynek látására ki-állottak némelly Anglus Tisztek-is, bé-üték a' lábdát nem egyszer a' kerítés közé; futkároztak utánna: az ör-álló történetnek tartá. Egyszerre néki futamodik a' Várnak egy fereg: utánna a' többi; 's a' várt minden ellenzés nélkül el-foglalák. Az ott talált emberek életének jobba-

Rendes
ostrom.

ra

ra meg-engedtek; de mind rabságba vi-
vék; 's Montreában mind el-adák. A'
Vár-is a' békefésben az Anglusokhoz
viszsa került.

4. Utak indultam a' belső Tarto-<sup>Kereske-
dők.</sup>
mányba az említett Várból egynehány
Kereskedő társal. Vittem magammal
bizonyság leveleket, és a' Kereskedők-
höz szolló parantsolatot: hogy, ha az
Indusoknak adandó ajándékokra szük-
ségem legyen, adjanak. *Grand Traver-*
se nevű Szigetbe hajózván az Ottavai
nép városától betsülettel fogadtattam.
Tsak az ellenséget gyűlölik telhetete-
nül, egyéb idegent-is szeretettel fo-
gadnak.

8. A' kenyeret így készittik. Mi-<sup>Kenyér
készítés</sup>
dön a' búza még a' szárán tejes; de a'
tellyes éréshez közelget, ki-rázzák,
minden viz-nélkül pogátsa módra gyur-
ják, lapittyák, 's levelek, vagy fa
lapitzkák közé téven a' parászba rejtik.
Ott szépen ki-sül, és lepény-módra
eszik.

30. Mississipi nevű nagy folyó <sup>Mississipi
viz.</sup>
vizhez érkezvén, látánk Uiskonfin se-
bes vízének bele-folyását. Innét mint-
egy öt mérföldnyire bizonyos nagy <sup>Uiskonfin
vize.</sup>
helységnek maradék düledékét szemlé-
lém. Azon düledék helyett Uiskonfin
torka táján más egy falut építettek az
Indusok. Azt a' Frantziák Eb-réttyé-
nek

Bőr-vásár. nek nevezék *La prairie des Chiens*. Ott szépek a' lovak, nagy a' bőr vásár.

Viz-eset. 34. Tovább utazván Indus társaimmal, bizonyos Indus néptől számkivetésbe hajtattott haramia Indusokra találánk, kik hajónkat meg-akarák fosztani; de el-ijesztettük öket. Láttam régi vár forma kériítésekét (egyikbe 5. ezer ember bé-férhet vala) talán a' régi Indusok ott nem csak nyillal éltek az háboruban. Láttam Sz. Antalnál a' viznek temérdek mélységre való esetét. Bizonyos Indiai fő rendű nemességű fiatal Indus vezetöm azt mondván, hogy ott lakik a' nagy Lélek, mellyét vervén, imádkozván, feje, nyaka, kara ékekségeit tisztelet kedvéért oda hányta.

Nadoveffi nép. 56. A' Nadoveffiek nyelvét hét hónap alatt tellyefséggel meg-tanúltam. Láttam midőn az Indus Pap meg-kötöztette magát előttem erőssen; fekve három fertálig beszéltett úgy hogy végtére habozna a' szája-is láthatatlan valakivel: hirtelen fel-ugrék, el-pattanék a' kötél, meg-mondá: hónap ilyen ilyen időben hajó fog érkezni, 's azok hirt hoznak a' kereskedők jövetelek felől. A' szegény pogányokat a' gonosz lélek igen hitegeti. Láttuk az első szakaszban, hogy az ilyenek mind
meg-

meg-szüntek a' Keresztyén hit bé-ve-
zetése után.

CXLVIII. K Ö N Y V.

Olv. Pokok Rikárdnak Palesztinai utazása. Paleszti-
Erlang. 1771. nai utazás

4. Lev.

Mártzius 10 dik napján 1737-dikben Dámiáta.
Dámiáta Városában Frantzia ha-
jóra ültem, melly a' szarándok utazó-
kat Joppébe vezeté. Jobbára Koptu- Joppe.
fok voltak, 's 250. személyből állá-
nak. Leg-előre-is Kármel hegyét lá-
tánk meszsziről; ellenkező szellel 14-
ben Joppéba érkezénk. Én a' deák
Kalastromba ve em magamat. Ott-is
Jerusálemben-is etsületet tapasztalván, Jerusálem
láttam Virág Vasárnapján és Husvét-
napján mind a' Deák, mind a' Kátho-
likus Görög részieknek Isteni szolgál-
latját: Vólt Predikátzio, Frantzia, O-
lasz, Spanyol nyelven, vólt az ajtón
kívül álló Szeretsenyek számára Ara-
bul-is.

Le-rajzoltatnak osztán a' Jerusale-
mi és egyéb épületek.

52. Le-irja az hólt tenger tulaj- Holt
donit. A' vize öszve huzá a' számat, tenger.

Z 3 mint

mint a' tim-só. Benne úszván, vettem észre, hogy a' bőröm vékony só hárttyával vagyon bé-vonva. (Jordánt, Bethlehemet, 's egyebet mindent meglátagata Pokok.)

Tiberiás
tava.

101. Tiberiás tavában hajóztam, halásztam. 's a' t.

Következik Siria, és Mesopotámia le-írása.

Balbek
Heliópo-
lis.

147. Tripolis kereskedő Város.

A' 152. Level, Libánus Kalasztromiról, es tzedrulról tudosít. A' 155. L. Balbek Városának, avagy Heliopolisnak Templomit, és más épületit adja ditsőseges tekintettel elé. Ki-teszi a' Balbeki régi Templomnak gyönyörű maradványit; 's meg-vallya, hogy minden embert, a' ki az építő mesterséghez ért, álmélkodásra indithattya; hogy az a' régi Pogányoktól építettett, es hogy a' Kereszteny Isteni szolgálatra alkalmaztatott idővel. 171. l. Dámaskus Városában a' Spanyol Barátok Kalasztromában szállottam-meg.

Tziprus.

303. Siriából Tziprusba hajóztam. Tziprus régenten fok apró Országokat foglalt magában. Idővel az Egyiptusiaké lett; azután a' Fenitziusoke, Persáké, Nagy Sándoré. Annak osztályos maradéki közül az Egyiptusiakhoz jutott. Végtere a' Romaiak, a' Görög Tsászárok bírák: azoktól azt

a'

a' Szeretsenyek vévék-el. 1191-ben Rikárd Angliai Király foglalá-el: a' Jerusálemi Királytól pedig az Egyiptusi Sultán ragadta-el. A' Velentzeiek-is birák; de már a' Töröké.

306. Limesol Kis Város. A' nevezetes Tziprusi bor egyedül tsak itten készítettik. A' Sziget közönséges bora hitvány. Az új Limesolhoz közel esik a' Limesol, a' hol a' régi Amathas fekvék. (Az egész Szigetnek tsak egy a' folyó vize) Oda hét Frantzia mérföldnyire esik a' kereszt-hegye, melly a' régieknél Olympus nevét viselt. Larnika, Citium, Salamis, Famagusta, Nikosia, Soli, Ægea, Páfus, Colossi, Tziprusnak nevezetes helységei.

Limesol városa, és bora.

Amathas

Olimpus

Salamis

335. A' disznó lábra drágá bort töltenek a' Tziprusiak; de eléb bésózzák a' borozás után fatu-alá teszik: végtére fel-akasztják.

A' disznó-láb, Borral készítettik a' szárításra.

339. Tziprusnak két harmada Keresztyénségből áll. Vannak köztök Görögök, Örmények, Maroniták. Elbeszéli végtére Pokok az ő Kandiai utazását. Ott két annyi a' Keresztyén mind a' Török.

Keresztyénség

CXLIX. K Ö N Y V.

Karver Karver az Amerikai népnek eredetéről. Az említett Könyvének 154-dik levelétől fogva.

Amerikai eredet.
1. vélekedés.
2-dik Elé-ád minden gyanút, és vélekedést. Emlegeti Plató Timéusából Atlás Szigetit. Spanyol Oviedo a' Régieknél nevezetes Hesperideket Antillai Szigeteknek tartja. Garcia György külfölbfele nemzetekből eredett népeknek állittya az Amerikabélieket. A-
3-dik kosta azt véli: hogy vagy az Éjszaki tójakról népesedett-meg Asiából, 's Európából; vagy a' Magellánumi részről.

4-dik Laet János az Amerikabélieket a' Szittyaiak, Tatárok, Szamojed részüek fiainak állittya lenni. Mások Grenlandiából vezetik őket oda. Moraez Emanuel a' Brasiliai Történetekről irt könyvében azt vitattya, hogy Amerikát a' Kártágóbéliek, és Israeliták népesítették-meg. Horn György Hollandus Író egyéb gondolati közt Salamon ideje-beli hajózásokra mutat Ofir felé. Mások Khinai, Kamtsatkai, 's több a' féli eredetűeknek tartják őket lenni.

169. Ha tudott Noe olly nagy hajót építeni, miért nem utánna, 's az ő tanítása szerént a' fiai, 's mások ha szinte alább valót-is? Derék dolog Afrika partyáról Brasiliába vetődni, 's Azor Szigetiből az Antillaiakba. Angliából, Frantzia Országból Newfoundlandba se nem hofszu az út, se nem veszedelmes. Khinából Japoniába könnyű a' járás: innét a' Filippi Szigetekbe, ezekből pedig a' tolvajokéba; innét Mekfikumba nem kell az által kelésre mindenkor szinte leg-nagyobb mesterség. (Tegyük ide a' véletlen ide oda vetődést-is. Minden népnél veszünk észre hajót; akár mi nemű legyen-is) fok a' jó meszsze való Sziget Afiában. Ha nem tsudálljuk azok meg-népesedését; mi dolog, hogy annyira háborgunk Amerikának néppel való meg-telefen!

Régi
hajók.

173. *Adair* Jósef 1772-dikben kiadá az Indiai Historiát, minekutánna köztök 40. esztendeig forgott volna, 's hofszafan bizonyította: hogy az Amerikai nép az Israelitáktól eredett vagy akkor, mikor a' hajózásban nagy volt az erejek, vagy hamar az ő közönséges fogságok után. Mert

Adair
vitatása
szint
arról.

1. Az Amerikabéliek nemzetekre, fő fejekre vannak osztva, mint a' Zsidók.

2. A' Zsidók Jehova név alatt imádják az Istent: az Indufok-is a' legfőbb létöt Johevának nevezik (Most hallom azt először.)

3. Mind a' Zsidók, úgy az Indufok az a' fő Uroknak az Istent vallyák. 4. A' Zsidók azt vallyák, hogy az Isten az ő parantsolatit az Angyalokra bizza: az Indufok azt hiszik, hogy a' fő magas helyeken a' jó lelek laknak. 5. A' Zsidó, és az Indus nyelv egy azon ejtésűnek, 's forgásúnak láttatik lenni. Néha egy azon betűken, és szózatokon egy azont értenek. 6. Az időt a' Zsidók, 's ezen Indufok egy féle képpen számállják. 7. Fő-Papjok, jövendő mondók vagyon. 8. Innepek, böjtjök, mint a' Zsidóknál. 9. Tisztulás, böjtöles nélkül nem készülnek a' háborura.

Adair azt meg-nem mutathatá: hogy a' környül metélésnek csak legkisebbik jele volna-is az Indufok közt.

350. *Miszszipi táján, Tsipivaischi szók:*

	Magyarúl.		Magyarúl.
Kokinum	• Minden.	Alim	• Kutya
Maskikik	• Orvosság.	Alem	• Kiskutya.
Makua	• Medve.	Mittik	• Fa.
Miskiron	• Szakáll.	Montabala	• Háboru.

<i>Magyarúl.</i>		<i>Magyarúl.</i>	
Misko - - -	Vér.	Schabonkin - -	Tő.
Gabauschigan -	Kenyér.	Debikot - -	Éjszaka.
Mafiganon - -	Levél.	Jots - -	Őr.
Manda - -	Ez.	Alank - -	Tsillag.
Akuin - - -	Föld.	Kiffis - -	Nap.
Nikonnis - -	Jó-barát	Matso Manitau -	Órdög.
Scotta - -	Tűz.	Nussa - -	Atya.
Kiffin - -	Hidegedni	Pafik - -	Egy.
Kiffin magat	Nagy a' hideg.	Ninos - -	Kettő.
Paskelligán -	Puska.	Nissau - -	Három.
Ues, v. Veáft -	Hús.	Neá - -	Négy.
<i>A' Nadovesieknél.</i>			
Sippin - - -	Folyó-viz.	Pata - - -	Tűz Nap
Kitsi Manitau -	Isten.	Ora - - -	Király.
Manatau - -	Nagy.	Ora - - -	Atya.
Manirau - -	Lélek.	Eftabo - -	Téj. 's a' t.

CL. K Ö N Y V.

Pokok 3-dik, 's utolsó Szakaszfa a' Görög Pokok.
Szigeteket, Kis Afiát, Trátziát, Görög
Országat teszi elme, és szem eleibe. Vég-
tére bizonyos tudósíttáit adja-elé Európá-
nak némelly részeiről.

Bé - utaztam Chio Szigetébe melly Chio.
most Scio nevet visel. Birták a'
Genuabéliek, Velentzeiek; már a' Törö-
ké. Egy a' Városa, mellynek neve
Scio, Chora, vagy Chiepolis. A' Keresz-
Sziget lakosi száz ezerre mennek: há-
rom ezer közülök Római Kátholikus. tyének.

- Lesbus.** 22. L. Lesbus Szigete az ő fő Városa nevét viselve, már csak Mitilene Szigetének hivattatik. Oda való Pittakus, Alkéus, Szafo. Sok a Városban a' Görög, kevés az Örmény.
- Mitiléné.**
- Lemnusi föld.** 33. Lemnus Szigetét a' Lemnusi ásvány föld tette nevezetessé. A' Görög Pap imádsága után ásatik nagy Afzszony napján, 's el-küldetik Napkeletre minden felé. Nagyra betsüllik a' Törökök-is. Abból tsinált edényből iszik a' Török Tsászar. 7. benne a' Kalástrom. 7. ezer Görög, 3. ezer Török familia lakja. Fő Városa *Castro*.
- Sámos.** 36. Sámos Szigetét Polikrátes Király, és Pithágorás tette nevezetessé. A' hol most Tigán ki-kötő partya vagon, régenten Sámos Városa fekü t. Ott Juno Templomának némelly ditsőséges maradéki látszatnak.
- Patmos.** 46. Sámostól Pátmos Szigetébe hajózánk, melly egyike a' Spórades nevű rakás Szigeteknek.
- Mutattatik az Apocalypsis nevű Kalástrom, és ama a' Templommá változtatott barlang, mellyben Sz. János az ő titkos jelenéseit írta. A' Sziget Lakosi mind Keresztyének: 300. benne a' Templom.
- Keresztyének.**
- Jónia. Smirna.** 49. Kis-Asiának Jónia nevű Tartományában nagy nevű Smirna Városa;

fa; a' tenger partyán, száz ezer ember lakja, a' mint mondják. A' Görögök, kik ott 8. ezerre mennek, három Templomot birnak; vagyon 2. ezer Örmény-is; Zsidó majd 6. ezer. Az Anglus, Frantzia, Suetzia, Hollandus, és Velentzei nemzet ottan Consul nevű Tisztet tart. Vagyon Barat, Kaputzi-nus, Jesuita ház. A' Barát Apostoli Vikárius. Nagy kereskedő helység ∴. (Következik Efeszus Városáról hosz-zas tudósítás; nevezet szerént Dian-thus Templomáról; mellyről mi régen másutt.)

Keresz-
tyénség.

182. Által-esvén a' Kis-Ásiai uta-záson Trátziát és Konstantinápolyt ír-ja-le. Athéna Városának sok szép ma-radék épületit teszi papirosra.

266. A' Nap-keleti, és egyéb Or-szági növények neveiket adja-elé.

277. Következik Messina, Neápo-lis, Beneventum, Nola, Vesúvius he-gye; Florentzia, Luka.

299. Azután az Helvetziai járás iratik-le; a' Német Országival együtt.

341. Meg-jártam Magyar Ország jó nagy részét, Scharpingba érkezék; azt némellyek Scarabántziának tartják; de régiségek benne éppen nem találta-nak. Steinamanger (Szombathely) két-ség kívül Colonia Claudia Sabaria. Né-mellyek azt Sárvarra helyheztetik; no-
ha

Pokrok
Magyar
Országi
utazása.

Szombat-
hely,

ha itt régi maradványok nem mutat-
tatnak. Septimius Severus ott (Szom-
bathelyen) kiáltatott Tsászárnak; a'
mint Aurelius Viktor írja; vagy Spar-
tziánus szerént, Karnutumban. Gra-
nitból ott sok maradékot látánk. I-
gen hihető, hogy Domitziánus azt a'
Vároft szerette: mert ott két irás Do-
mitziánus nevére mutat; noha ki-töröl-
tetett: mert a' Romai Tanács Domi-
tziánus nevét mindenütt ki-vakartatá.

Fertő.

342. A' fertő régi Peiso tava,
mellynek vizét Galérius Tsászár a' Du-
nába vezetteté. Úgy tetszik ez a'
Tsászár fertőtől egész a' Dunáig viz
vezető árkot ásatott egész a' Rábaig.
(A' Rábtzát akará nevezni: mert to-
vábbá így szól) A' Rába motsáros tér-
ségben ered Nap-kelet felé. (Azt pe-
dig a' Rábtzáról kell érteni.) (Mélto
vólna a' Hanságot, melly a' temérdek
vizre terített földből, gazos, nádos,
rekettyés, ágos, fás, szénás ingovány-
ból áll, tudós szemmel meg-látogatni.

Rábrza
Hanság.

Atsalág.

Láttam azt futó félbe Atsalagnál, 's
a' földbe tűzött náddal a' föld-alól vi-
zet szittam; de le-nem merém nyelni,
eszembe forgatván a' Kónyi gyökér
mérget, látni helyel közzel hoszfára
terjedett 's árnyékos vizet. Látni
nagy fákat-is rajta. Méltó Oslinál, 's
Bö-sárkánynál-is meg-tekéngetni, hogy
buk-

Oslí.

bukkanik-ki a' Rábtza (ott úgy tetszik) a' föld-alól. De térjünk Pokokhoz visszsa) A' fertő vize sóos, kevés Fertő. a' hala. Hunnimundus Sávia Királyja Theodemirtől a' Gottusok Királyjának Valamirnek Attyafától itt talpig győzetett. Volfnál azon tó-mellett kénköves a' viz. Kis-Mártonban ditsőséges palotával bir az Eszterházi Hertzeg.

342. Karlsburgban érkezvén (Oroszvár, Gerulatának tartatik. Altenburg Magyar O vár *Ad Flexum* nevet viselt régente, úgy tetszik. Barátfoldajén (Barátföldén) szemlélénk egy dombon régi fal maradékát; három oldala meg vagyon a' fundamentomnak, 100. lépésnyinek látszik lenni négy oldala mértékében. Ott-is Romai sok téglára találánk: mondják, hogy régi pénzre-is akadni; 's így mi azt itelénk: hogy ott fekütt ama régi *Quadrata*. Barátföld.

343. Arrabó Györött, Bregetio Szönyött, vólt, úgymond. A' ki fejtegetést teve Pokokhoz így ír: Bona (Bana vagy Böny mert nem látni, mellyiket érti) Frantzia két mérföldnyire esik Dél-felé Györtől. Ott, úgy tetszik Bánnják-is vóltanak. Ez a' hely nyilván ama régi *Ad mures*, vagy *ad muros*. Jusztina Valentiniánus an- Győr. Szöny. Banai bányák, Ad mures.

nya

nya Bregetiumnál bizonyos faluban lakott a' fiával *In villa muro cincta*, melly talán nem más, hanem *ad mures*. Arrabótól Nap-kelet felé eső tartomány, alsó Pannónia nevet viselt. Így a' fejtegető; Pokok pedig továbbá: A' mint Nap-kelet felé menénk Szönyből nem messze olly épület maradványa akadánk, mellyet Theatromnak, vagy Amphitheatromnak vélhetünk. (Emlegeti osztán Leány-várt, Tatát, Almást, Neszmélyt, Esztergamot, Vörös Várt, Sz. Andrást. Innét Visegrádra méne.

Szöny
táji-Thea-
trum.

Ó Buda

348. Ó Buda valóban a' régi Acincum, avagy Aquincum. Itt sok olly maradék köre találni, melly a' második *Adiutrix* Legióra mutat, 's melly Acincumban fekvék. Némelly illy Írárok Gróf Schetsin (Zichy) házában láttatnak. Ó Budánál Éjszak felé látánk a' Város falainak maradekit; valamint az Amphitheatrom maradványát - is. A' viz a' Városba roppant tsatornákon vezetett egy Frantzia mérföldnyiről. Az a' tsatorna erős falból állott, melly a' köz helyeken bört-hajtások által meg-erősebbé tétetett. Budáról Fejérvárra utazánk; innét Veszprémbe, 's Balatonhoz. Sok abban a' *Coale* nevű hal (*Fraxinella Toura.*) Emlegeti a' Füredi vizet, hasonló a'

Faiái
amphitea-
troma
Tsator-
nája.

Füredi
viz.

Pyr-

Pyrmonter vízhez. Betegeket is visznek oda gyógyulásra. Altal evezünk rajta. Erdők közt utazánk; 's Kanisára érkezénk.

351. Következik Horvát Országi utazása; azután Stajer, Kranitz, Istria, 's több a' féle helységi járásí.

CLI. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. *Pindari Olympia cum explanatione.* Budæ 1779. Dedit Augustinus *Pupikoffer*, Pindarusnak az Olimpiai győzelem ditséretire Görögül irt éneki. Deák magyarázattal ki-adá *Pupikoffer* Agoston Budai Tanító.

Az ének benne tsak hét. Az első *Hieronak* Sirakusai Királynak ditséretire, ki az Olimpiai játéokban 's ^{Pindarus.} diadalomban győzedelmessé lett. A' 2-dik *Therót* Agrigentumi Királyt magasztallya, ki kotsival győzött-meg másokat az Olimpiai viadalban. 3-dik is *Therót* illeti; ki mikor *Theoxenia* nevü jeles inneplést tartana, meg-izenék neki, hogy az Olimpiai nyargalásban nyerteffek lettek a' lovai. 4-dik *Kamarinai Psaumis* ditséretire. 5-dik színt a' végre. A' 6-dik Sirakusai *Agefiást* ditséri, ki öszvért fogatván a' szekérbe, nyere az Olimpiai győzödelmet. 6-dik *Rhodusi Diagorás* ditséretit illeti.

III-dik Szak.

A a

Min-

Mindenik ének meg-fejtetik, sum-
máffan-is elé-adatik: hogy lássék a' ré-
szek egybe érések: végtére más Görög
költeményesek verseik görögül deákul,
's Theokritusnak versei németül - is
elé-tétetnek; a' szenyeffeket ki - ma-
rasztván.

CLII. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. De Ruderibus Laconici
Caldariique Romani Liber vnicus. *Auct.*
Steph. Schönvisner, Reg. Bibl. Custode, An-
tiquit. et Numar. Profess. Budæ 1778. Az
ó Budai régi Romai Ferdöröl. Irá Schen-
visner István.

I. Lev.

6 Budai. **Ö** Budai némelly Lakos, midön a'
mésznek vermet ásna, az Uraság
majorjának Kis-Tzel felé tekéntő Kapu-
jához nem mészsze föld alatt lévő ré-
gi Épületre talált. (En a' ki itt Schen-
visnert emlegetem, le-szállottam az
oszlopok közé magam-is.) Abba az épü-
letbe kettő a' pádimontom: egyik az
oszlopokra terítettett; a' másik, mel-
lyen az oszlopok állanak; az az: az
oszlopok mind fejek pádimontomot
tart, mind talpok pádimontomon áll.
A' felső pádimontom három rétü te-
rittés. Az alsó rét, melly az oszlo-
pok

Föld alatt
való
épület.

pok fejeket éri, négy szegü téglákból áll. <sup>Pádimon-
toin.</sup> Ezen téglara mészből fővényből, tserepekből álló öntetmény hever. Az harmadik pádimontom nem ezek fölött, hanem oldalast, killebb, mellyékesen láttatik. Gyönyörű mesterséges munka, mellyet *Lithostrotonnak*, vagy *Tessellatum* rendű apró kö rakásnak mondhatni. Mert ezen pádimontom izei, részei merő apró márvány darabotskákból készítették: hoszszok egy újni, szélek annyi fintsen: négy szegü mindenik, 's külömb színűek, vagy természet szerént, vagy a' festék által. Ezek egymás mellé szerkeztetvén, 's ragasztatván, ékes, gyönyörű, sima pádimontomot állittának a' láb alá. (Illy épülete vólt Acinkumnak) Az alsó pádimontom, mellyen az Oszlopok állanak, téglágból, 's meszes fővényből készítettett.

5. L. Beszéli osztán az Író a' régi pádimontomokról.

14. A' mi az oszlopokat illeti, mel- ^{Oszlopok} lyek a' pádimontomot fellyül tartják, 's alsó talpokkal nyomják, első nap, hogy a' nézésre ki-menénk (1778-dik esztendőben) két száz kilentzven hét oszlop állott, azután hordani kezdék ide oda; színt úgy a' *Lithostroton* részszekeji-is fogytak (De már földél-alá vetetett, 's lakatra tétetett) Némelly oszlopok termés köből; némellyek

téglából állanak: amazok kerekcső száruak, 's 192. számmal egyeszttek; emezek négy szegű száruak, és 105 — száz öten valának. Egyik a' másiktól más fel lábnyira esik. (Alig bujkalhattam köztök.) fejeken, talpokon kívül magasságok mint egy harmad fel lábnyi.

Száraz
fördő.

17. Ez az épület nem temető: mert annak jele fints; se nem viz-vezető tsatorna. Hanem száraz ferdő; a' mint keméntzéje (láttuk azt-is) szemelőji, 's több a' féle tulajdoni mutatják. Ezekről mély tudománnyal tanakodik, és ír az említett munkában az érdemes Tanító Úr.

CLIII. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. Pofonyi Kert .: írta Lippai János Jesuita. Györött nyomtat. 1753-dikban.

Lippai.

E' Könyvet Magyarúl írta Lippai J. 's a' Bátyjának Lippai Györgynek Esztergami Érseknek mutatá-bé. Három apróbb könyvekből áll. Az első a' virágos kertről beszéll: a' második A' veteményes kertről: az harmadik a' gyümölcsös kertről.

7. A' földet így ismérteti-meg 1. ^{A' föld ismérése.} *Láttással*: mentül inkább el-távozik a' feketeségtől a' föld, annál alább való, és erőtlenebb 's a' t. 2. *Illetéssel* kövér, ha ragad vasra, kapára, 's ha a' földre tsapod, el-nem oszol. 3. *Kóstolással* meg-ismerhetni, ha keferü-é, soós-é, timós-é, kénköves-é? Mert mind ezeket a' kerthez igen alkalmatlannak itéli Virgilius. Jó darab földet vízben olvasz; és egy éjszaka ásztasd-meg: hogy el-vállyék egy mástól: azután a' vizet vászon, vagy papiros által szürd-le; 's meg-mutatja a' viz, ha a' föld keferü-é, fos, vagy timfos, vagy kénköves-é? Ha a' vizet ki-gőzöltetted, fel-találod az edénynek a' fenekén az értzet, a' kivel a' föld öszve vólt egyelítve. 4. *A' szaglással*. Az eső után kedves illatot bortsát, mint a' jó szagu kenetek, avagy mikor az erdőt irtják. Kövér, és nedves földet kíván minden féle káposzta, saláta, endivia, tzecla, pasternák, tzeller, ártisoka, spinátsz, 's a' t.

12. A' kertnek kerítéséről, 's nevezet szerént az eleven kerítésről be-^{Kertölés.} szell. Sz. Márton naptól fogva farsangig, mikor még nem bimbóznak a' fák, galagonya fát kell ki-ásni, és ültetni; de meg-ne sértessék a' gyökere. Az osztán úgy ültetessék megint, a'

mint az előtt vólt. Ha az hegyeiket el-vágják, jól, és rövideden hadják, hamarabb meg-foganfznak. 's a' t.

15. A' kert részeiről, Lugafiról, utairól adja a' tanitást. A' virágok fok fele neveit, mesterséges ültetést, megtartását külső, belső Tudófoktól, tapasztalásokból vött tanítás által elé-adja a' 148-dik levél-lapig.

Veteményes kert. 150. A' veteményes kertről így ír a' többi közt. Ne légyen közel a' pajtához, a' hol gabonát tsipelnek: hogy annak polvája és pora a' fiatal füveket és fákat meg-szálván ne ártson nekik. Lejtőre legyen, hogy az eső-víz le-szivárkozzék.

A' főve-nyes föld használ. Ha a' föld igen agyagos, áfsák, vagy szántsák-fel két három lábnyira: törjek apróra a' göröngyöket, tisztítsák ki minden heába való gyim-gyom-gyökerétől. Azután fővenyes földet hordjanak reá, és egyelitsek öszve az agyagos földel, 's jó tenyefző föld leszzen belőle. Ha pedig igen fővenyes, vagy iszapos volna a' föld, agyaggal kellene egyelíteni. Ha köves, és követses, az ásás, vagy szántás után az öreg követskéket ki kell szedni: azután vas rostélyon a' feláfott földet által hánni, hogy még az apró követs-is el-vállyon a' földtől. Így,

Igy, ha egyszer nem-is, többször való munkával ki-tisztúl a' föld.

A' vizes földről árkokba kell a' vizet vezetni; Ha ebben mód nem volna, ássanak mély vermeket, azokban töltsenek követset oda szivárkoztassák a' vizet: hogy el-enyészszék. 's a' t. (156. Az ültetésre, 's vetésre nézve a' tsillagokra való nagy vigyázatásban fok heába-való beszéd foglaltatik.)

Viz fogasztás.

167. A' mag érett, 's esztendősnél idősebb ne legyen, melyet vetésre szántál. Azomban a' petrefelyem, tzékla mentül régiebb, annál hamarább ki-kél; tsak a' mag ne legyen rothadt, vagy meg-veszett, és felötte igen régi-is. A' más jó ha tiz esztendő-s-is.

Némelly vetemény-magot tél előtt-is jó vetni, úgymint Szent Jakab palántáját, vagy káposztáját, spínátot, őszi foghagymát, veres hagyma magot; petrefelyemet-is őszfél vessenek: mert ezek el-birják az hideget-is, és telet, főkép ha hó esik rájuk (az 177-dik levélből veszem észre: hogy Lippai e' Könyvet 1662-ben írta.)

Mag

Lippai élere.

176. Hogy a' mag hamarabb megfoganszék, meg-ásztatják: úgymint a' veres-hagyma magot olly vízben, ki-ben tehén-ganajt ásztattanak. Uborka,

Mag-ásztatás

dinnye, tök magot téjben; de minden nap meg-kell váltztatni a' tejet .: Nemmellyek fogóval; vagy hegyes kéffel el-metszik két felől az héjjának hegyit, ha hoszszukás; úgy ásztatják. Dinnye, uborka, és tök magot, hogy egy éjszaka ki-tsirázzek, régi süveg fóltókba, mint leveles könyvbe rakják a' magokat: fél-meleg vízzel meg-öntözik a' süveget, meg-száraztják; ismét meg-öntözik, meleg helyre teszik; 's egy éjjel ki-tsirázik.

Vetés
módja.

177. Plinius a' vető embernek illy oktatást ad: hogy mikor gabonát vet, mindenkor a' keze a' jobb lábának lépésével egy aránt járjon.

Majorán-
na.

A veteményekből fok féle orvosságokra-is mutat egy uttal ezen Iró. p. o. 187. l. A' *majoránna* közönséges füvet, a' mint a' Magyar kertekben terem, emlétven, így ír: Majoránna vize, vagy olajja (a' ki fellyül leveg a' vizen, mikor distillyállyák, ha azt leszedik gyűszűvel, vagy más módon, és ivegetskökben tartják) akár az kifatsart leve-is, ha abból ember egynehány tseppet az órában fel-szi, igen jó a' fő fájás ellen; 's meg-tisztítja az agya-velejet .: Az a' bor, avagy víz, kiben majoránt főztenek, igen jó a' vízi-betegség kezdetén: a' has-rágás ellen; a' ki nehezen vizelhetik: a' ki ne-

nehezen vehet lélegzetet. Ha melegen, avagy borba meg-főzvé, flastrom módjára az ember hasára kötik, megállítja fájdalmát. A' kinek zúg a' füle, 's melegen botsátnak belé egynehány tseppet, jó. 's a' t.

Végezvé minden féle veteményről a' szavát, az 369-dik levélen elé-kezd adni a' vetemények ellenségi ellen való orvosságokat. A' dér, ragya, vakandok ellen; az eger, kigyó ellen. Sok a' mit ír. A' többi közt: Ha ki, úgy mond a' földi tüköt meg-süti, és melegen apróra metéli, nagy szaga lesz: kit ha a' kigyók, varas-békák, és más mérges állatok meg-érzenek, vagy el-mennek előle; vagy meg-halnak. Igen jó az udvarokba pávákat, darvakat, gólyákat tartani: mert ezeknek tsak a' ki-
 A' veremé-
 nyek el-
 lenségei.
 A' páva,
 daru, gó-
 lyá halzna
 áltáfoktól-is el-szaladnak a' kigyók (De vallyon mi próbából tudhatni ezt?) A' kertben kárt tesznek fő képpen a' pávák. Ha valakit meg-mart volna a' kigyó, fatsarja-ki a' körös leveléből a' levét, és azt igya-meg borba; vagy ha az hideglelés rajta volna, etzetes vízbe; a' sebre-is tégyen e' féle levelet. ∴ A' Hernyó ellen ∴ némellyek, úgymond, sok hernyót főztek-meg kaporral együtt: minekutánna meg-hült a' víz, avval öntözték a' kertet, 's úgy kergették a' férgeket. De reá

kell vigyázni, hogy az ilyen viz kezére, vagy ortzájára ne esék embernek: hasonló képpen, hogy egyet se nyomjon-meg a' teltén; mert mérges, és fakadékot tsinál. Némellyek egynehány marok foghagyma szárat, vagy fejet gyújtanak-meg, denevér ganéjjal együtt, 's avval füstölik-meg az egész kertet; avagy a' dió fán termett gombával; avagy a' ketskének, szarvasnak szarvából körmiből tsinált füstel, hogy a' szél a' veteményekre, és fákra hajtassa a' füstöt.

Leg-jobb a' hideg eső után reggel meg-rázni a' káposztát, avagy fának ágait: mert az éjszaki hidegtől mintegy meg-merevedtek; így hamarabb lehullanak; és könnyű őket lábbal megtapodni. 's a' t.

A' harmadik Könyv a' Gyümöltsös kertről adja-ele a' Tanításokat, bőven, és nagy tudománnyal.

CLIV. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv *Transilvania, sive Magnus Transilvaniae Principatus Auct. Ios. Benkő Vindob. 1778. Erdély Országáról Benkő József Könyve 1. Rész.*

Erdély
Ország.

Ez a' Rész 4. könyvből áll, és azoknak Toldalékából; szép ostály szerint

rént. Az első Könyv Erdélynek o, és régi nevezetit, régi Fejedelmet 's egyéb avit tulajdonit adja-elé. A' második szélyét, hofzszát, határit teszi szem-eleibe. Az *harmadik Természeti* tulajdonival kedveskedik, ele-adván egét, vizét, és a' Természet Országi-hoz tartozandó kintseit. A' *negyedik* Urait, egyéb rendit, 's igazgattatása minémüségét rajzolja-le. Az *harmadikban* méltó a' többi között megfontolni, a' mit a' drága Porisról ír (Borax Tincal) Besztertze táján találta; 's így Khinára nem szorúlunk.

Póris.

A' 144-dik levéltől fogva a' Magyar Királyok Szent Istvántól fogva Zápolya Jánosig 1002-dik esztendőből fogva 1540-dik számlálatnak-elé, kik tudniillik Magyar Országgal Erdélyt-is bírák egyetemben.

Magyar Királyok.

A' 164-dik levélen Erdély Vezérit (Duces) kik a' Vajdákat méltósággal helyül halladák kezdi ele-adni. Azok közt első volt, úgymond az ifju Zoltán, kit a' meg-győzött ifju Gyula helyebe 1002-dik esztendőben állított Sz. István. 2-dik I. Béla, I. András Király testvére, 1049-dik esztendőből fogva. 3-dik Gejsza. 4-dik Szent László. 's a' t.

Erdélyi Vajdák.

Az

Az Erdélyi Vajda Magyar Ország méltósági közt a' negyedik helyet foglalá-el. Annyit tészen a' Tót eredetre nézve, mint Hadi-Vezér. Ezeknek neveik iratnak-le a' 169-dik levél-laptól fogva. Vóltak Vice-Vajdák-is. Tetsék a' neveket a' 197-dik levélen meg-tekinteni.

Következik az Erdélyi Fejedelmekről bőséges tudósítás. Szolván az Uralkodó Felsegek jussáról; az 357-dik levélen Erdély népeit kezdi elé-számolni; a' hol a' Magyarok Elejiről-is rend fzerént beszéll. Szint úgy a' Székelyekről, Szászokról, 's Erdély egyéb népeiről.

A' második Szakasz Erdélynek Országos vezérléséről, Tábla, Kamara, Vitéz, Egyházi, Vallás-belé tulajdoniról, Iskolájról, Könyv-Irójiról adja a' Tudósítást.

Ezen Iró az, kinek Fűszeres nevezetít elé-adám az első és második Szakaszban.

CLV. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. *Topographia Magni Regni Hungariae*. Vien. 1750. Magyar Ország Helyeinek le-írása. Először azt *Bombardé Mihály* Jesuita Ur. 1718-dikában készítte el; azután Trsfyánszki J. egyengeté-meg.

Nagy levelü szép Könyv. Az új Tudófork a' maradék hibájit már fok helyen ismét meg-jobbították. Hét Könyvből áll az egész osztálya. Eleinteni a' régi Írókról szól, kik Magyar Országat régi tulajdoni szerént emlegeték. (Mi azokról bőven Szalágyi Ur nyomdoki után már az első Szakaszban szóllánk.) Emlegeti Pán-Pánnónia, nonia részeit, határit, vizeit, tavait, várofit. Hasonló képpen írja-le Méfiát, Dátziát, Illirikumot. Ez az első Könyv mindene.

Az 28-dik levéltől fogva a' második Könyv Pannoniának, és szomszéd-ságának régi lakosiról ír. Azokat új-jabb tudósítáfokból meg-lehet ismérni az eddig irt Könyveinkből. Ezen Könyvet Magyar Ország meg-térésén, és annak Koronája ismértetésén végzi.

Egyéb öt Könyvei Magyar Ország Vármegyéjit, Várofit, vizeit, min-

mindentémü tulajdonit a' Vármegyék
következések szerént rajzollyák-le.

CLVI. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. *Episcopi Varadinenses fide
Diplomatum concinnati opera et studio An-
tonii Ganóczy Præpositi. Canonici M. Va-
rad. Vien. 1776. Ganóczy Antal Prépost,
és Váradí Kánonok Urnak a' Nagy Váradí
Püspökröl irt Könyve. Két Szakasz.*

Bé-mutattaték Patachich Adánynak
Váradí akkori Püspöknek (ki az-
úta a' Kalotsai Ersekségre emelkedett)
Az első Szakasz az első Püspöktöl
Kálmántól, Ur. 1089-dik esztendejétöl,
a' 40-dik Püspökök Szakmári Györ-
gyig Ur. 1524-dik esztendejéig terjed.

Kálmán
Király.

Nagy Várad első Püspökének, Kál-
mánt, első Geisza fiát, ki osztán Ki-
rályá lett, vitatja lenni; 's azt bizo-
nyittya egyetemben, hogy az a' Püspök-
ség Szent László Királytól állittatott-
fel. Ezekről hosszasan elmélkedvén
elé-adja, mind Kálmánnak, mind, a' ki
utánna következék Szikisztus Püspök-
nek életeket, egész az utólsóig; nagy
elméjét, szélyes tudományát meg-mu-
tatván mind ebben, mind egyéb mún-
kájiban.

CLVII. CLVIII. CLIX. CLX.

Ezen számok-alá kívánám foglalni Pray Györgynek a' Budai Királyi Könyv-ház mostani egyik fő Tisztének sok ditséretes Könyveit, mellyekkel Hazánkat meg-gazdagította. Gyönyörű deáksággal írá mindeniket Leg-nevezetesebbek azok közt (hogy védelmező Írást meg-emléksem.)

1. **A**z Hunnufok, és Avarok Történetiről, irt nagy levelű Könyve.
2. Magyar Országnak, idő, és Király rendű következése szerént irt Históriaja, mellyel az elébbenyi Írókat meg-egyengeti az ujjonnan talált Királyi és egyéb levelekből, külső, belső Írók bizonyosságaikból. A' Könyv-Bírák tel-lyes vigyázások szerént.
3. Ezen nyaláb Könyvekhez Toldálékot adott, új nagy leveles könyvet ki-adván illy titulussal: *Dissertationes Historico-Criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum, et Hungarorum.* Vindob. 1775. Ott elmélkedő tiz Beszéddel új világosságra vezeti az Hunnufok, Avarok, 's Magyarok Történetit.

Magyar
Ország
Historiája

Már holott én ezeknek summájakat némelly Könyveimben világra bocsátám, Olvasóimat oda igazítván tel-lyes betsülettel, új summát belőlök ki-
nem

nem szedek. Az a' summa az Egyházi Történeteknek nyoltzadik Könyvében Ur. 374 - dik esztendejétől fogva kezdődik főképpen. Következését fel lehet találni azon Történetes Könyv Mutató-Táblájának illy titulusi alatt: *Cepidák, Gottusok, Hunnusok, Magyar-Ország, Szittyaik.* Tefsek rendre Szent Istvannak, és egyéb Magyar Királyoknak neveiket-is azon Mutató-Táblán fel-keresni, és *Pray* Ur emlétt Könyveinek jeles summáji elé-fognak azonnal kerülni.

Pray Urnak egyéb Könyvei, (a' Khinaiakról, 's a' Budai Királyi Könyvháznak leg-régiebb nyomtatott Könyveiről ki-adott Iráfin kívül) Szent István, Szent László, Szent Salamon, Sz. Imre életéről irattak. Más Könyvével a' Várad Püspökség első felállítottójának Szent Istvánt bizonyítja lenni. (Diatribe) ki-adá bódog emlékezetü Margit életét-is a' mint az régi Magyarorsággal iratott. (Azt F. T. Vajda Samuel Ur szint a' minapiban hozzá adott fejtegetésekkel új nyomtatásra botsáttá) Erdeme szerént nagy nevezetü Práynak a' Magyar Országi Erfekségekről, 's Püspökségekről ki-adott egy pár nagy Szakaszfa is. Beszél mindenik eredetiről, egyéb tulajdoniról, 's mindeniknek Püspököt időrend

rend szerént meg-nevezi, bőséges tudósítással.

Sok a' ki a' külső belső Irók közül felöle nagy ditsérettel meg-emlékezik.

CLXI. K Ö N Y V.

Olív. illy Könyv. Notitia Rerum Hungaricarum conscripta a *Francisco Carolo Palma* (nunc Episcopo Suffragan. Colocens.) *Palma* Ferentztől a' Magyar Országi Történeteknek ki-adatott ismérte. Tyrnav. 1775. Edit. 2-da.

Meg-vallya az Elöl-járó Beszédben: Magyar
Ország
Hittoriája hogy jobbára Ferdinánd Tsászar, és Király idejéig mindent Práy Irásiból szede summába. Azután Maria Terésia Országlásáig egyéb Tudósítá-fokat követe. Három Szakaszbba foglallya az Hunnufok elejektől fogva kezdvén az Irását, Királyink életét. Szép, könnyű értelmű deáksággal: rövideden fokat mondván, 's tudomány-ra méltó értekezésekkel szolgálván mindenütt. Most minden tanuló ifjú kezében forog. Készítte, 's jobbára már el-is készítte ő Nagysága jeles bővétéssel az harmadszori ki-adást-is.

CLXII. CLXIII. CLXIV.

K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. Hungariae Reges .: compendio metrico deduct. A Francisco Babai. Babai Ferentznek deák Versel ki-adott Magyar Királyi. Nagyszomb. 1773-ban.

Magyar
Or, Tör-
téneti.

Ugy adja a' Királyról való tudósítást-élé, a' mint azoknak életeket Turótzsi László, 's annak egyengetőji Schmid Miklós, és Katona István (kinnek Tsászárit emlétténk) nyomtatásra ereszték. Fel-tett szándéka az: hogy illy versek által könnyebben emlékezetben maradjanak az olvasott Történetek. Tsak nem minden versének utolsó rendi valamelly elmés tanító gondolaton végződik.

Hasonló munkája a' Nádor Ispányoknak deák verset irt Könyve. Nagyszombat. 1775. Háromszorta nagyobb a' Királyokról irt Könyvnél. Valamint

Az Esztergami Érseknek deák versebe szorított Éltei-is Nagyszombatban 1776.

Irt purgomákat-is, és ki-adá 1777-ben. A' Nádor Ispányokban *Muszka* Miklosnak (most Besztertzi Prépostnak

nem

nem rég a' Jéfus Társas. Tartományos, Provincialis utolsó Tisztének) és *Schmidtb* Miklósnak Irásait követé. Az Érsekek elecében-is színt ezen nagy nevű *Schmidtb* Miklós szorittya versekbe.

CLXV. K Ö N Y V.

Olv. illy Könyv. *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, das ist: der Walachey, Moldau, und Bessarabiens .: entworfen von Frantz, Joseph Sultzer ehemaligen K. K. Hauptmann, und Auditor. Wien 1781. Sultzer Ferentznek az Havafokon túl lévő Dátziáról, az az: Valakiáról, Moldováról, és Beszszarábiáról irt Könyve. Bétsb. 1781.

Az Elöl-járó Beszedben így ír: Ha-
 vas al-föld (Valachia) Moldva, Bessarabia Történetit még eddig csak ezek írák: Kantemir Fejedelem, Bauer Orosz Generál (Ezeres Kapitány) Chiaro, és Karra. Engem Büsching, Pray, és Schlötzer ösztönözének az illy írásra.

Oláh
 Ország.
 Történet-
 írói.

8. 9. L. Valákiának, Moldovanak, és Bessarabianak, az az: a' Karpatusi hegyeken, és így a' Temesvári Bánátuson túl lévő Dáciának határa a' Duna, Fekete tenger, Dniester, Kárpatus hegye:

Dátzia
 határ.

gye ; de Dátziának innét való része el-ért egész Tisza-vizéig. Ki-teszi különöffen mind Moldva , mind Havas al-föld, mind Bessárabia határit-is. Következik szélyek hoszszok felöl való bőséges tanakodás.

Vaiakhia.

Bukerefti
nap-keles.

34. Valákia a' szélyefségnek 43-dik, és 46-dik gráditsa alatt fekszik; Moldva pedig 45, és 49-között; és így, úgymond a' 36-dik levelen: e' két Tartomány Bessarábiával együtt a' 43, és 49-közt lévő gráditsokat foglallyal. Noha pedig következő képpen Bukereftnél a' leg-hoszszabik nap csak 15. óráig, és egynehány minutumig (pertzenésig) tart; még-is Bukereft táján már három órakor reggel láttam nem egyszer a' Nap egész ditsóséggel meg-jelenő fényes kerekét minden hajnal hasadás nélkül. Az a' láthatandó terebelyes Hatarózó (Horizon) miatt esik.

Szól ezek után az hidegről, melegről.

45. L. Elé - számlállyal a' Természet három Országiból eredendő bőséget az Havafokon-túl lévő Dátziának.

Lovak
Juhok.

Emlegeti minden féle állatit: lovait ditséri: Vannak lézzegő bujdosó juhok, és lovak-is: mellyeket hogy a' Rikkantsok (Pásztorok) a' nyájhoz térítsenek, és szoktatának, bizonyos he-

helyen sóót tesznek-ki. Azok oda érkezvén egyéb nyájhoz kerítettnek.

52. Moldvában, 's Havas al-földön fok a' szarvas marha. Láttam ^{óltsóság.} Plojestben: hogy egy tehenet a' borsgyával együtt hat forinton vettek: Olt (Aluta) vizénél pedig gyönyörű egy pár ökör 20 forinton. Egy oka, az az $2\frac{1}{4}$ font tehén hus soha se drágább két pára nevű pénznél. 2 Pára = 3 krajtzár.

57. Rendes számvetéssel azt bizonyítja: hogy az Havason-túl lévő Dátziában negyvenszer száz ezer jüh legeltetik. Csak Erdély öt száz ezer juhat legeltet Havas al-földön fizetésért. Az othon-valók egy jüh legelőjétől 6. krajtzárt; (ki-vévén a' Bojereket, kik szabadok) a' kül-földiek $4\frac{1}{2}$ krajtzárt fizetnek a' Fejedelemnek. (száll osztatán a' turó, és fajt tsinálásról; száll bővén egyéb erdei, mezei, házi, vízi állatiról.)

A' 104-dik levéltől fogva a' föld termékenységet adja-elé. Terem bu- <sup>Abrak ter-
geriből,
és árpából</sup> zájok; de jobbára kukoritzával élnek. Lovainak-is kukoritzát, 's Török módra árpát tesznek eleibek abrak helyett.

127. Nagy a' kereskedés a' borral. Egyedül Havas-al-földön meg-terem a' ^{Bor.}
B b 3 jó

jó esztendőben 5. milliom, az az ötvenfzer száz ezer akó bornál több.

Bánya.

132. A' Bányabéliekről 's ásványokról kezdi az Írását Sultzer. (140.) Bukovinában, avagy Ostriai (Austriai) részü Moldovában, 's ugyan Moldua vizénél Bája nevü helységnél régenten bánya vala. Olahúl *Bája*, magyarul *Bánya*át tészen.

Bája-Bánya.

146. Okna és Grófest táján só hegy vagyon.

Találtatik a' só akonákhoz közel hegyi vagy földi deget, Zsidó enyv. Ezek után vizei neveztetnek: *Havas-al-földnek* vizei: Schiul, Alt, Ard-schich, Dumbovitza, Boseo; *Moldovának*: Niester, Pruth, Burlad, Sireth, Moldova, Bifztritza: egyéb tavaival egyetemben.

Parti. és közép Dátzia.

178. A' parti, közép, és Havasi Dátziának helységi tételnek ki Ptoloméus gráditsi szerént. A' partiban *Tibiscum* a' hosszfaságnak 46°, és 40' alatt; szélységnek 44°-30' alatt láttatik; *Sarmigethusa* pedig az Hofz. 47°-50'. Szély. 45° 15' alatt. Sultzer Grifelinivel a' többihez Zámbarát teszi, 's Temesvárnak mondja lenni. Sokat vetekedik Marfilli ellen Trajánus hidjahelyéről; 's azt máshová állittya. A' régi Dátziai nyelvről sok vesződséggel tanakodik.

Sármigethusa.

Trajánus hidja.

272. Havas al-föld Városit, faluit, hegyeit vizeit rajzollya-le. Az Ilfovi Vár-megyében, sőt egész Válákhiában első, es leg-nevezetesb Város Bukarest. (καρποδης) Öröm-Város. Az Hos-^{Bukarest.} podárnak, avagy Fejedelemnek udvar-helye. 44° , $26'$, $45''$ a' szélysége; 43° , $48'$ az hosszúságra nézve. A' Dunától 8. orányira esik, Dumbovitzé partyán; a' régi *Pinium* helye táján. (Noha Ptolomeus *Pinium*ra más grá-ditsokat mér (A' Keresztyén Tem-^{Keresz-} plom benne több hatvannál, mellyek ^{tyénség.} három, öt, sőt kilentz toronnyal-is fel vannak ékesítve. Azert meszsziről szépnek látszik; de belől hitványok az házok. Vagyon ott a' Bolgár Tartományi Barátoknak Kalastromjok -is; vagyon Lutránus Templom, Török metset nintsen.

A' 372-dik levelen Moldova hely-^{Moldova.} ségiről kezdi beszédir. Azt 1. Fő és alsó *Fejedelmi* Moldovára.

2. *Austriai* Moldovára, 3. *Török* ^{Bessarábián} Moldovára 4. *Török, 's Tatar Bessabiá-ra* osztja. A' *Fejedelmi* alsó Moldovában fekszik Jászfszi Vármégye (igy nevezem tartománykáit.)

Moldova vizei *Sereth*, *Pruth* (ama ^{Vizei.} régi Hierasus, Parota, vagy Pyretus (Niester) más neven Dniester, ama néhai Tyras, Danastrus, Törökül Turta.)

Siretbe szakad *Milkov*, *Trutus*
 Tsorna. (Fatros) *Bisztritz*a, *Moldava*, 's a' t.
Pruthba szakad 24. folyó vagy tó viz.
Dniesterbe foly *Bikül*, *Itsiel*, *Tsorna*
 's a' t.

Jászszí. 382. *Jászszí* fő Város régenten
Augustia; a' Fejedelmek udvar-helyek.
Radiul fallal bé-kerítetté. Néha napján
 vólt 40. Temploma, már fele alig va-
 gyon-meg. Sok a' *Klastrom*: vannak
 ott *Minoriták*-is. 1753-ban ki-égtek
 Templomokkal együtt. *Jászszít* 1686-
 ban a' *Lengyelek*, 1711-ben 39. 69.
 az *Oroszok* vették-meg.

Kántemir. (Kántemir' *Irása*, 's fő kép új ki-
 adása fok helyen dorgáltatik.)

Galátsz. 399. L. A' *Kohurlui* Vármegyében
 Város. *Galátsz* népes helység: fok ott a' feke-
 te tengertől jövő *Kereskedő* számos
 a' *Temploma*. A' *Katholikus* Templo-
 mok veszendőbe mentek, nem vólt,
 ki a' *Kátholikusokra* vigyázott volna.
 Avar (400.) *Traján* nevü helység az Áva-
 árok. rok árka táján filány hely. Az árok
 az *Avarok* munkája.

Huscb. 403. L. *Huscb* nevü helységben la-
 Város. kik a' *Pruth* vize táji Megyének Pü-
 spöke. Ott vagyon a' *Püspöki* Tem-
 plom-is. Vannak ott, 's ott laknak
 némelly *Kátholikus Magyarok*; 's az
 előtt *Huscbott* több vólt a' *Magyarság*
 az *Olah* népuél. *Lukány* nevü faluban-

is Novilla Reboy hegyénél, 's több egyéb falu helyeken (Faltsis Vármegyében) Templomokkal birtak a' Magyarok, 's most-is birnak. Ezek Beszarábiának egész utolsó végéig egy azon Püspöktől függöttek, ki külömbféle időkben más más helyen lakott.

419. A' *Bakovi* Vármegye a' felső Moldvában utolsó : határos Havas-alföldnek, 's Erdélynek részével. *Bákou* nagy, de elpusztult helység. Itt szemeimmal láttam, úgymond Sultzer: a' Moldvai Kátholikus Püspök Templomának le-rogyott falait; az *Milkovi* Püspökségnek neveztetett.

Bakou Vármegyében Zilimonest, ^{Magyarok} Gorsest, Faraon és egyéb nevű falukon találni most-is álló Kátholikus Templomokat (a' kö falu Templomok elpusztultak) A' lakosok Magyaroknak hívják magokat; 's úgy tudják a' Magyar nyelvet, mint az Oláhságot.

472. L. Az Ostriai Moldváról, a- ^{Bukovina} vagy *Bukovináról* kezdi Sultzer a' beszédet. Bukor-Tölgy. (A' Tábla-ismerő erdőnek mutatja) Fő helye *Tsernovitz*. Függ a' Galitziai vezérségtől. Régenten *Sotsnava* (Sutsava) a' Moldvai Fejedelmek, 's Ersekek udvarhelyek vólt. Talán a' Magyar szó Szötsadá nevét a' fok bőr vásár miatt. Su-

tsava 17. romlott Templomot mutogat.
Négy még jól bírja magát.

A' leve-
lekről

hulló Mész

435. Következik Hegyeiről és a' levegő égből hulló méz-tseppkekről való tudositás. Tapasztalám annak hullását 1780-dik esztendőben, úgymond *Sultzer*, magam - is Pofony és Nagy-Szombat között, nyáron hat hétig. Bizonyos fa alatt irván ezeket, vettem észre, hogy ruhám, 's papirosom megtellett mézhez hasonlító tseppetskékkal, mellyek a' mézhez ízekben, színekben, huzós vóltokban tellyeséggel meg-egyeztek.

439. L. A' Török részü Moldváról beszéll; 's először-is kotsinról, annak Városáról, és Váráról.

Bessarábia

443. L. Bessarábiát rajzolja - le. A' Petsenegi ott lakó nép a' Komán néptől Arab rabokat vett, 's holott a' Bisenusok, Bessusok laktak, Bess-Arab neve került. *Sultzer* Bessarábiát, a' mint meg-vállya, nem látta. Beszéll Ovidius számkivetése helyéről.

Kilia.

A' Török részü Bessáriában nevezetes *Ismail*, *Kartal*, *Keny* (más neven *Timaróva*) *Tabak*, *Kilia*, mellyet amañhai *Tomosnak* tartanak némellyek, 's *Akhilleának*-is. Nagy Kereskedő helység. *Akirmán*. (más neven *Tseratie alba*, vagy *Bialogrod*) Némellyeknél *Alba Julia*, 's *Moncastron* a' neve.

461. Akirmán erős Város, Ovidius
nevű tó mellett. A' Kereskedőkön Akirmán
Ovidius
tó.
kívül kevés ott már a' Keresztyén; de

néhut meg-vannak a' Templomok. A'
többi közt láttatik még Akirmánban Magyarok
a' Magyar Katholikuskoknak köből álló
Templomok; de, holott ki-fogytak,
réguta nintsen benne Isteni szolgálat.
Beszéllik: hogy midőn az utolsó Török
és Orosz háború kezdődött, a'
Rimai Tsászár betsületeért az a' Tem-
plom bé-petséttetett, 's meg-parantsol-
tatott: hogy senki se bántsa, ugymint
a' Magyar Katholikushoz tartozan-
dó jószágot. Ezzel 's egyéb jóra va-
ló Tudósítással nekem P. Mártinotti
szolgált, ki Moldvában a' Kathólikus
Missióknak Prefektusok.

462. Bessarábiának egyéb részét a'
Budschách nevű Tatórok birják. Hely-
ség-is ott *Budschák*, melly szó szegle-
tet jelent, vagy szurdekot.

CLXVI. K Ö N Y V.

Sultzer 2-dik Szakaszfa először az Oláh nép eredetéről beszélt.

Bolgár
eredet.

46. **A'** Bolgárok úgymond, Magya-
rok eredetekre nézve; de a'
mostani Bolgáriában a' Slávusoknak
nyelveket; életek módját magokévá
tették, egészen bé-fogadák; 's most-is
igen fok a' Magyar szó nálók, több
mint a' Ráztz, Sláv, Lengyel, és mások
nyelvében. (53.) Az Oláság se nem Asiai
nép, se nem Magyar, se nem Bolgár.
Ez a' nemzet Méliában, Trátziában, 's
annak Környéken termett; nem pedig
Dátziában. Szokások, nyelvek Romai
és Tótos egyetemben; azért se nem
tsupa Romaiak, se nem merő Slávok,
hanem e' kettőből álló keverék; úgy,
hogy hatalmasabban erőt vett légyen
köztök a' Romaiság. Ezeket *Sultzer*
hofszaosan bizonyítja.

Oláh
eredet.

Az 63-dik leveltől fogva az Ha-
vasokon-túl levő Dátziának, (Moldva,
Válachia, Bessarabia) egyéb népeiről
Törökökről, Tatárokról, 's a' többi-
ről ad tudósítást.

Moldvá-
ban nin-
tse Török
Templom.

72. Az említett három Tartomány-
ban a' Töröknek sem háza sem Tem-
ploma nintsen (dsámia) ki-vévén a'
Rá-

Rájákat, avagy magoknak magányoson meg-tartott Tartomány részeket. Sőt a' Fejedelem pássuffa (engedő levele nélkül) azokba bé sem mer a' Török lépni.

83. Gróf Kálnoki József, ki Besz-
szárábiában többször forgott, nékem ^{Gróf Kálnoki} ezeket beszéli (Sultzernek) A' Bud-
scháki Tatárok különböznek a' Nohai
Tatároktól (Noha eredetre nézve mind
a' két nép *Báthy* Mogol nép) A' Bud-
schákiak Mahometánusok; a' Nohaiak
tekergő Pogányok. Mind a' két nem-
zet a' *Krimi* Tatár jobbágygya. A'
Nohaiak (most mint egy 30. esztende-
je) 40. ezer embernyire mennének; 's
mondák Kálnoki Grófnak: hogy örö-
mest által-mennének Magyar-Országba
mind a' lakásra, mind a' Keresztyén hit
fel-vállalására; 's hogy ettől leg-alább
nem irtóznak. Akkor Kálnoki a' Mold-
vai Fejedelmet szolgálta. Ismérek (úgy-
mond Sultzer) valakit, ki a' Havas ^{Havas al-földi Magyarok}
al-földi Magyarokat már arra beszéllé:
hogy indulóba volnának haza-felé. De
hallák; hogy ott nintsen üres hely
az ő számokra. Így a' féle 6. ezer
familiánál több marada ott ezen oráig,
's fejenként a' Fejedelemnek 8. forintot
fizet.

Következik a' beszéd a' Görögök-
ról, Szászokról, 's 113-dik leveltől ^{Azokról további tudósítás.}
fog-

fogva a' Magyarokról. A' Ungur szó néha e' három Tartományban Erdélyből oda futamodott Oláhnak neve. Nem ezekről hanem az igaz Magyarokról vagy on itt a' beszéd. Sokan vannak 's laknak Moldvában: mind Katholikusok. Jászszin kívül tizenkét Plebaniát foglalnak-el, 's más egyéb falukat: tisztán beszéllenek Magyarúl, valamint Oláhul-is. Nem Kománok; avagy Kunok: mert ezek leg-alább szó ejtéssel különböztek a' Magyaroktól. Azok István Fejedelemtől Matyás Király háborujakor fogatott, 's meszsze el-hányt Magyar raboknak látszatnak lenni; 's nyilván egyebek-is Kereskedéstől, mitől, viseltetven köztök meg-szállottak. Oroszok csak Bukovinában; egyéb Tótos népek (Sirbek) szerte-szít Havas-al földön találtnak. Laknak ott Örmények, Tzigányok: 's ezek némellyek koborolnak; de sokan szolgálatban vannak, Kotsifok, Szakátsok, atsok, 's több a' féliek. Hofz-szas rólok a' beszéd; a' mint sok féliek: rabok gyanánt tartatnak; laknak az emlétett Tartományokban Zsidók-is.

Tzigányok

A' 151-dik levéltől fogva az Oláh nyelvről bőséges tudosítás (vagy Grammatica) adatik-ele; azután az Oláh Vallás; és sok féle szokás tétetik,

tik szem eleibe Végtére hofzszas a' beszéd a' Török és Görög musikáról.

CLXVII. CLXVIII. CLXIX. KÖNYV.

Olvasztattak *Wagner* Károlynak ki-adott szép Könyvei. *Analecta Scepusii Partes III.* A' Sepességről öszve szedett Tudósítáfok. Poszonyban az 3-dik Szakasz 1778-ban adatott ki. Ebben a' Sepesi Prepostokat, Schavnikai Apáturokat, Lechnitzi Priorokat a' Darótzai keresztes Rendü Pretzeptorokat, és a' Sepsi fő Ispányokat teszi szem eleibe azután az oda való Vice-Ispányok, Grófok, Kapitányok következnek.

3. 5. Lev.

Egy azon idejűnek 's eredetűnek bizo-
 nyítja mind Erdélyben a' Szebenyi, Szebeni és Sepsi Prepostságot.
 II. Géysa vezeté a' Száz, és Flandrus németeket mind a' két emlétett helysége.
 Ezen Géysa Király fia III. Bela Prepostot állított mind a' két tartományba egy azon okra nézve: hogy egyik a' másiknál nagyobb betsületbe, 's szabadságba ne láttassék lenni. E' végre a' régi levelekből kér bizonyyságot a' tanult Író, szokása szerént: mert azon vagyon, hogy mindent a' féle régi levelekkel bizonyítson. A' Prepostságok tel-

fel-állítása 1189-re tétetik; az első Sepsi Prépost Adolf 1209-re Pátronussá a' Prepostságnak Sz. Márton (7.) Mátyás Prépost 1239-től fogva 1258. A' Tatar érkezésekor nagy sereg népet meg-tartott magával együtt azon az hegyen, melly osztán folyamodás kövének, (Lapis refugii) neveztetett; sőt a' veszedelemről, úgy tetszik, Béla Királyt ő inté-meg leg-először is.

Sepsi
Püspök.

13. Jakab 9-dik Prépost László Király ideje után Velentzei András Királytól Sepsi Püspökké tétetett egyetemben; a' Sepsi Prepostság Püspökségre emeltetett; arra fel-is szenteltetett Jakab; de ő volt az első, és utolsó.

El-vezettetik a' Prépostoktól való tudósítás Zbiskó Károly Prepostnak, 's Püspöknek haláláig Urunk 1774-dik esztendejéig.

151. A' Schávniki Apáturokat emlegetvén így szól: Ezt a' két Apáturságot, mellynek egyike Magyar és Lengyel Ország közt valónak; a' másika új házinak neveztetik, egy azonnak vélem lenni. *Abbatia inter Hungariam, et Poloniam* ∴ *Abbatia de Cassa nova*; Dujanetz vize mellett, Neoforumnál.

Ezen Gyűjteménynek 4-dik része költ Posonyban, 1778-ban, 's a' Sepsi fő nemzeteket adja-elé. *Analect. Pars IV. completens Genealogiam illu-*

illustrium Familiarum Scepuf. Abból, és az ott ki-adott Levelekből, 's petsétekből értjük, hogy a' Zápolya familia egy a' Kapla, Kapolya 's a' t. familiával. Zápolya Jánosnak az Ország Birájának petséttye így iratik 1392-ben. *S. Comitis Joannis de Kapla Judicis Curie Regie.*

Wagner Károlynak más egy Könyve illy titulust visel: *Collectanea Genealogico Historica illustrium familiarum, quæ iam interciderunt. Ex MS. potissimum eruit, et scutis Gentilitiis auxit Carolus Wagner Biblioth. Vniuersit. R. Budensis Custos.* A' ki-fogyott fő Rendü Magyar familiákról első Szakasz. *Bud.* 1778.

Ezek közt első az Alsó Lindvai Bánfi familia: mert a' melly még meg - vagyon, tudniillik a' Lofontzi Bánfi nemzet, amavval nem atyafiságos. (pag. 7. et 21.) A' Bánfi familiának Hadolt, vagy Hoholt eleje, Istvánnak II-dik Bela fiának idejében, 1161-dik esztendő után, szakadt Magyar Országba Sala és Orla vize mellett az Orlamundi Szász Grófok közül.

22. A' 2-dik ki-fogyott Bátorfi familia. Az Péter Király idejében szakadt hozzánk a' Svábok Guthkeledi fő emberi közül. Hazánk Történetinek világosságára, 's helyre hozására szol-

III. Szak. C c gáló

gáló fok szép tudósítások találatnak itt-is; egyéb familiák hoszszas emlegetésében-is. A' 2-dik, 3-dik, 4-dik Tized (Decás) nyomtatás alatt vagyon Pofonyban.

Wágner Károly 3-dik rendü kiadott Könyve *Wardai Péternek* Kalotsai Erseknek leveleit adja-elé. *Petri Warda Eccles. Coloc. et Bacsiens. Archiepiscopi Epistola*, cum nonnullis *Wladislai II. R. H. literis.* Pofon. 1776.

CLXX. CLXXI. CLXXII. KÖNYV.

Daude. Katona, 's N. N. Idő Rendi.

Daude. Olvaftatott *Daude Adorjánnak* Történetes Könyve. *Historia Vniuersalis.* Wirtzeburgi 1748. Ennek eleje Krónikából áll.

Katona, Olvaftatott *Katona Istvánnak* most Budai Tanító (Professornak) Kronikája Tyrnav. 1771. két Szakasz. 2-dik 1773. Ennek a' Krónikának tészem ide a' summáját.

Olvaftatott *N. N. Magyar Krónika-is*, melly 1559-ben nyomattaték, de most nem méltó ilyenekhez hasonlítani.

Im róla hozzá függesztett egy vers:

E' Könyvet valamelly Magyar olvasandja, magában,

Erről ő neki nagy vigasztága legyen 's a' t.

VILÁG

VILÁG TEREMTÉSÉNEK
ESZTENDEJE.

1. *Ádám* *Eva* (•) *Kain*, és *Abel* születése. *Viz-özön*
vétké (•) *Elt Ádám* 930. esztendeig, *előtt való*
idő.
130. *Káin* *Abelt* meg-öli. *Henoch* nevű
fiáról nevet ad a' Városnak, melyet
épít vala.
235. *Seth* *Ádám* fia nemzé *Enost*; ki *Isteni*
nyilván való szolgálatot rendelt. *Elt*
Szet 912. esztendeig; *Enos* pedig 905.
esztendeig.
390. *Ádám* Atyánk meg-hal,
1056. *Noé* születtetik.
1656. *Mathusalem* *Enoch* fia, életének 969-dik *viz-özön*
esztendejében meg-halt. *Noé* Detzember után való
7-dik napján bé-száll a' bárkába, 's idő.
onnét
1657. 18-dik Detzemberben ki-száll. Az ö-
zön-viz után nemzé *Sem* *Arfaksadat*,
ez *Silét*, *Sale* *Hebert*, *Heber* *Fdleget*,
ez *Reut*, *Reu* *Sarugot*, *Sarug* *Nakbort*,
Nachor *Tharét*, *Thare* *Abrahámot*. Az
előtt.
1757. *Senáár* mezein *Bábilon* tornya kez-
dett építtetni.
1770. A' nyelvek öszve vesztésével a' mún-
ka félbe szakasztatik. Az emberi nem-
zet el-szélljed. *Jáfet* nemzetsége,
mellyből az *Hunnusok* eredének, *Ej-*
szak felé takarodik.
1771. *Nemrod* *Khus* fia, *Khám* unokája a' *Nemrod*,
Kháldeai *Babilonban* fundamentomot
vet az *Ásíriai* Birodalomnak.

Vil. Teremt.

1835. Assur Sem fia a' Khaldeufokat, és Af-firiufokat egy birodalomhoz kaptsol-lyá; 's azért Beel-nek, avagy Úrnak mondatott; hólta után Isten gyanánt tiszteltetett.

(1890.) Ninus Beel fia, Attya hólta után a' külső népekkel hartzol.

(1942.) Semiramis Ninus házas-társa uralkod-ván Ura hólta után az Ethiops népet a' Birodalomhoz kaptsollya. Követ-kezik Niniás, és ennek következendő helytartóji Sardanapálusig.

1816. Mesraim, vagy Menes Chám fia az Egyiptusi Országnak fundamentomát veté.

1878. Menes hólta után Egyiptus négy Or-szágra oszlik: a' Tebai, Tini, Táni, és Memfisi Országra.

1920. Az Arabiai Pásztorok (Hycs nevűek) Egyiptust el-foglalák.

2180. Amosis vagy Tetmosis a' Pásztorokat ki-hajtja: Egyiptust egyé-teszi.

Abraham. 2008. Abrahám születtetik.

2083. Abrahám Khaldéából Kharrásha, az-után Khánán, 's Egyiptus földére megyen.

2092. Lotot meg-szabadítja.

Isák. 2108. A' Sodomabéliek veszteken után Sára szüle Isáket.

Vil. Teremt.

2168. Rebekka szülé Isáknak *Esaú*, és *Jakab*.
kabot. Abrahám 175. esztendősen lévén
 osztán meg-hal.
1915. *Egialeus* Szitzion Országát fel-
 állítja. Utánna *Europs* *Europá-*
nak nevet ad.
2003. *Kres* Krétai első Király. Ott *Jupiter*.
 nyere nevet osztán *Jupiter*.
2148. *Inakus* Peloponemsban az *Ar-*
givosok Országát szerzé-bé. Az
 nevet nyere *Argus*tól IV. Ki-
 rálytól.
2208. Attikában *Ogiges* uralkodásakor *Ogigiai*
 Attikát *Árviz* önté-el. Itt a'
 fetétes időnek vége a' világi Hi-
 storában.
2245. *Jakab* Mesopotámiába utaz. 20. eszten-
 dö múlva Khánán földére tér.
2259. Rákkal szülé Jakabnak *Jósefet*. Ez 17. *Jósef*.
 esztendősen korában el-adatik.
2369. *Jósef* Egyiptusban meg-hal. Izrael-
 nek, avagy Jakabnak maradéki ottan *Mójses*.
 144. esztendeig sanyaru zaklatást szen-
 vednek.
2433. *Mójses* Amrák fia születik: 40. eszten-
 deig Fárao udvarában: 40-ig. Arábiá-
 ban éi.
2289. Fárao *Meframutófs*nak Egyiptu-
 si Királynak álmát meg-fejti;
 's a' Király után első szemé-
 lyé tétetik.

VII. Teremt.

Veres
tengeren
való
költözés.

2477. *Faraó Rameffes Miamun Egyipt.*
K. Israel fiait sanyargattya; szin-
tén úgy

2494. *Farao Amenófis III-dik K. -is.*
Ez volt a' ki a' veres tengerbe
veszett.

2513. *Mójses tizszer meg-tsapván Egyiptust,*
ki-vezeti Egyiptusból Israel fiait. III.
Amenófis a' tengerbe süllyed.

Josue. 2553. *Josue* Mójses után következik. Jordá-
nes vizén Israel fiait által-vizí Káná-
han földét reájok osztja.

Görög,
Khinaí, és
Deák
sörténetek

2448-tól fogva 2554-dikig *Tzekrops E-*
gyiptusból jöven, az Athenai Or-
szágot; *Olasz Dardanus* a' Trójabé-
lit; *Egyiptusi Tebai Kadmus* a'
Beótziai Tebai Országát állították-
fel.

2593-tól fogva 2675-dikig *Lelex* a' Spár-
tai, *Sififus* a' Korintusi, *Perseus*
a' Mitzenai, *Jánus* az *Olasz Or-*
szágot szerzék - bé. *Jánussal* élt
Szaturdayus.

2734. *Sina* avagy a' Kina-béli Tsászá-
rok az Hunnufokkal vesződnek.

2789. *Latinus* (5-dik Jánus után) ural-
kodik. Attól erede a' *Latinus*
(Deák) név.

Sámuel. 2888. A' *Filiszteusok* a' Szent Szekrényt el-
fogják. *Sámuel* a' Zsidóságnak utolsó
Birájává tétetik.

Vil. Teremt.

2909. *Saul K.* meg- veri az *Ammonitákat.*
's a' t.
2949. *Dávid* a' *Juda* nemzetében; *Isbofeth* *Dávid.*
Saul fia egyebekben uralkodik.
2951. *Dávid* minden *Zsidó* nemzet *Királya.*
2990. *Salamon* uralkodik; negyedik esztendőre oltán hozzá fog a' *Jerusálemi* *Salamon.*
Templom építéséhez.
3029. *Robodmól* *Salamon* fiától, *Jeroboám*-
hoz, *Israel* *Királyjához* *Zsidó* 10. nem-
zet el-szakaszkodik.
2820. *Trója* el-rontatik; 3. esztendő *Enéás,*
mulva *Eneás* *Olafz* *Országban,*
Laviniumot építi.
2862. *Peloponesusban* az *Herakliddk* or-
szágolnak.
2882. Az *Hunnusok* *Vuvámnak* a' *Khi-*
nai *Királynak* hatalma - alá es-
nek.
2933. *Kodrus* után *Medon* *Archon* ne-
vű fő *Uraságot* kezd az *Athé-*
násbélieknél.
3033. *Sesák* *Egyiptusi* *Király* a' *Jerusal.* *Tem-*
plomot meg-fosztja.
3228. Kezdődik az *Olimpiai* játékról *Olimpiai*
neveztetett esztendők rendi. *esztendő*
rend.
3050. és 3232. esztendők közt *Israelben* ezek
uralkodnak: *Jeroboám* után *Naddab,*
Baasa, *Ela,* *Zamri,* *Akbáb,* *Okboziás,* *Jo-*
rám, *Jebu,* *Joakbáz,* *Jods,* 11-dik
Jeroboám, *Zakbariás.* *Israel*
Királyi.

Vil. Teremt.

Ninive.

3237. *Sardanapdlus* el-ég; az *Aszfziriai Birodalom* három felé oszlik.

3257. *Teglat Falasdr* (másoknál *Ninus*) *Ninivét* meg-újítja: a' *Zsidó Országat* szomszédságával együtt zaklattya.

Roma.

3276. és 3294. közt *Salmanassar*, *Senakerib*, *Assaraddon*. (már az előtt 3251-ben *Romulus* *Romát* építte.)

3283. *Salmdnáfsdr* *Oséást* *Izrael Királyját* a' tiz nemzetséggel együtt fogságba viszi.

3306. *Mandsses* *Ezekhiás* fia, 12. esztendő korában *Juda Királyjává* tétetvén, elromlik.

3327. *Mandsses* *Babilonba* fogságba vitetik; onnét jobbulása után ki-szabadul.

Judith.

3336. Első *Nabuchodonoszor* az *Aszfziriai* 's *Babilóniai Birodalomban* uralkodván, *Dejótzezt* meg-gyözi 10. esztendő múlva: *Holofernezt* a' világ meg-holdítására küldi: *Bethuliánál* *Judithától* meg-öletik.

3348. Midőn a' *Khinaiáknál* *Hoeivám* országlana, az *Hunnusok*, az *Jei*, most *Pechteli tartományt* fel-dulák; de az *Országból* ki-hajrottak. 24 esztendő múlva a' *Szittyaiak* (talán az *Hunnusok*) *Vezére Mádiés Mediát*, *Áliát*, *Egyiptust* meg-gyözik.

Vil. Teremt.

3394. Joakház, Jofias fia Juda Királyja, más nevéen Sellum Nekaotól Egyiptusba ragadtatik, 's ott hal. Joakim (Eliacim) kit az Egyiptusi Király Joakház Királyi székébe ültetett, Babilonba vitetik. Viszsa erefztetvén, holott adózni a' Khaldéusoknak nem akart, meg-fogatik 's meg-öletik.
3397. II-dik Nabukhodonosor az Attyától Királyi társá tétetik. Jerusalemből sok rabot viszen-el.
3405. Jekhonias Babilonba vitetik fogságba. Babilóniai fogság.
Sedetziás a' Babilonbéliektől meg-fogatik, ki-vakittatik: Jerusálem el-ron-tatik: a' nép Babilonba fogságba haj-tatik.
3416. Nabukhodonosor a' Jerusalemi Templomot talpig rontya. Azután a' Tirusiakat győzé-meg: Egyiptusba kapott: efze-menésével meg-büntette-tett: hét esztendő múlva vissza hely-heztettetett.
3468. Cyrus országlása. Cyrus.
3469. A' Babilóniai 70. esztendőt fogság után Cyrus a Zsidókat haza erefzti. Zorobabel Jekonias Unokája őket haza vezérli. A' Templomnak fundaméntoma vettetik. A' szakadék Kutheusok avagy Szamaritanusok abban nagy akadékok.
- 3470.) Romában a' kevély Tarkvinus Tarkvinus.
uralkodik.

VII. Teremt.

3483. Dárius Histraptes fia a' lova nyerittése után Királyjá válik: Atofsát, avagy Vásthit Tzirus (Cyrus) leányát házastársul veszi: azután a' Zsidó Eszthert.

Eszthér.

3485. Azon Dárius reá találván Tzirus végzésére, a' Templom építtését költségével-is sürgeti.

3495. Eszther gondoskodása a' Zsidókat megtartja.

3550. Longimanus nevű Artaxerxes Nehemiásnak szabadságot ad Jerusalembékerítésére.

Nagy Sándor.

3672. Nagy Sándor meg-vévén Tirust, Judeába viszi fegyverét. Jáddusnak fő Papnak kedvéért megengedi a' Zsidóknak tulajdon Törvények követését.

Khinai bástya.

3674. Nagy Sándor Dáriust meg-veri: a' Görög Birodalmat el-kezdi: Egy esztendővel elébb Aleksándriát építté 4-el elébb, az az: V. T. 3670-ben a' Khinai bástya az Hunnufok ellen fel-állíttatik, (Tessék a' Régi jeles épületekbe tekinteni.)

3681. Nagy Sándor meg-hal.

3684. Ptoloméus Lágides száz ezer Zsidót visz Egyiptusba rabságba, fokát Tzirene, és Libia földére el-szór.

70. Mátyás királyok.

3727. Filadelfus nevű Ptoloméus Görög nyelvre fordíttatja a' Szent Írást.

3784. Hannibal, Spanyol Országban.

3791.

Vil. Teremt.

3791.) *Meteus* Teumánnak az Hunnufok első Tsászárnak fia a' Tárokat meg-gyözi.

3800. Midön *Epifanes* nevű *Ptoloméus*, Nagy *Antioknissal* háborúban forog, a' *Zsidó Ország* olly állapotú, mint a' tenger habjai közt az hajzó.

3829. A' *Makhabenfok* ideje.

3858. *Scipio* Kártágó Városát ki-vágja. *Makabeufok.*

3941. *Pompejus* Jerusálemet el-fogja.

3967. Az idegen nemzerű *Heródes* a' *Zsidók Királyja*.

4000. *Krisztus* születése.

Ezek itten az emlétett ditséretes Könyvből legyenek elegendők. A' ki, a' miket ki-hagyék, 's a' ki-tetteknek folytatását kívánnya, magába a' meg-nevezett Könyvbe tekéntsén.

Daude Adorjánnak *Kronikájából* *Daude* méltó ezt a' *Summát*-is ide tennem. (p. 64.)

Világ Te emtésétől a' viz-özönig . 1656.

Innét *Israel* fiai szarándokságáig . 427.

Azoknak *Egyiptusi* ki-költözésekig 430.

Salamon Templom fundamentoma vetéséig. . . . 480.

Annak el-égéséig . . . 424.

Onnét Urunk születéséig . . . 583.

Summa . 4000.

CLXXIII.

CLXXIII. K Ö N Y V.

Az ó, és
új Testa-
mentom
Historiája

Meg-engedik Könyveim Olvasóji, ha itt azt a tulajdon munkamat emléttem, melly az ó és új Testamentomi *Szent Historiát* magában foglallya, 's 1777-dik esztendőtol fogva már többször eresztetett a' nyomtatásra Hazánk külömb-féle nyelveim; és bizonyos jelölésekkel új szokás szerént a' nemzeti Iskolák számára alkalmaztatott. Abban nem tsak a' Krónika; noha éppen rövideden; de a' Sz. Históriahoz tartozandó Történetek-is elé vannak adva.

CLXXIV. CLXXV. CLXXVI.

Daude.

Itt lehet emlegetni *Daude* Adorjának nagy gonddal olvastatott három Szakaszát; melly jobbára a' világi Történetekről iratott; de Egyházi Történetekkel-is meg-gazdagittatott. *Historia Vniuersalis és Pragmatica Romani Imperii Regnorum, Prouinciarum etc.* Authore P. Adriano Daude. Wirceburgi. 1748.

Az 1. Szakasz Augusztus TS. idejétől fogva Urunk 305-dik esztendeje tájáig terjed.

A'

A' II-dik Urunk 477-dik esztendeje tájáig.

Az III-dik Urunk 800-dik esztendejéig. Bőséges tudománnyal az ó és új Irók meg-rázagattatnak, 's az Európai ó, és új Országok, fő Rendek, nevezetes személyek ismértetésére kiadatnak. Folytatását nem láttam.

CLXXVII. CLXXVIII. CLXXIX.

CLXXX. KÖNYV.

Eppen ide illik tulajdon ama munkámnak emlegetése-is, melly illy tituluft visel: *Az Anyaszentegyháznak Történeti, mellyeket az régi, és utóbbi Irók válogatott nyomdoka szerént. 's a' t.*

Az I. Szakaszi Urunk 34-dik esztendejétől fogva Urunk 500-dik esztendejéig terjed.

A' II-dik 1226-dikig.

A' III-dik 1600-dikig.

A' IV-dik (melly csak Irásban vagon) el-ér Ur. 1764-dik esztendejéig. Nem fel-tett szándékom ezen Gyűleményben az ilyenek summájokat kitennem; de holott magyarul irattak; mindenütt ismértetnek; es sajátim senki meg-nem neheztehet, ha egy újjal reájok mutatok. Azokból, 's egyéb
Köny-

Könyveimből talán több Irót lehet meg-ismérni, mind e' jelen-valóból. De a' mint mondám, nem szándékom ide olyanokat rakni. Kérem-is azokat, kik ezeket valaha folytatni kívánnák, kövessék példámat.

CLXXXI. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Irás: *Notitia de rebus Hungarorum, qui in Moldavia, et ultra degant, scripta ab Adm. R. D. Petro Zöld Parocho Csik-Delmenfi in Sicilia data ad A. R. P. Vincent Blaho.*

Zöld Pé-
ternek
levele.

A' Moldovában 's azon-túl lakó Magyarokról adatott tudósítás. Irá Zöld Péter Csik-Delni Plebánus Ur a' Székely földön. (Az esztendő, és a' helység, a' honnét a' levél adatott-ki nintsen téve.) Kezemhez méltatá Práy György: ahoz érdemes kézről került. Iratott deákúl; 's így szól:

Értekezé-
sek.

A' melly dolgokról, 's helyekről irok, azokat vagy magam láttam, tapasztaltam, vagy a' Kátholikus Öregektől ertettem. Meg-vallom, a' mi-
ket a' Szászokról irok, az Agapti Kalastrom Jegumennyétől, avagy Gárgyánnjától tanúltam; ki azt bizonyítja: hogy ezek az ő házi Krónikájokban

ban irva vannak. A' Milkói, és Ár-
gi Püspökségekről értekeztem a' Görög
tudományban forgott Foxini Baráttól,
és bizonyos Boertől, avagy Nemes
embertől, ki mint egy 80. esztendősen,
és Milkó faluját birván, Odobest ne-
vű Mező-városban lakik.

1. Urunk 1420 - dik esztendejében Moldaviai
Magyarok
Sigmondnak Magyar Országi Királysá-
gakor (a' mint állandó hite vagy on
a' Moldvai Magyaroknál) Erdély Or-
szágból fok Szász, és Székely mén-
által Moldovába, és ott Moldvának
nevezetes Fejedelmétől Istvántól igen
kegyesen fogadtattak; 's hogy Moldvá-
nak válagatott termékenységu földjein Moldaviai
Szászok.
lakhassanak, engedelmet nyertek.

2. A' Szászok 9. Plebaniát álli-
tottak, és a' Bakovi Püspöktől füg-
göttek; de már ki-vesztek. 's a' t.

3. Ezen Szászoknak némelly ma-
radéki, úgy tetszik, magokat a' Mol-
dovai Magyarokhoz vették; és mind
nyelvekre, mind szokásokra nézve
hozzájok egyesültek. Ki-tetszik az az
oda való némelly Magyaroknak Német
neveikből: ilyen a' Petrás, Miller,
Sufter 's t. a' f. nevezet. Ezek az
Eleiktől tanittatván, magokat Szász
maradékoknak tartják, 's egyéb Szé-
kellyekkel együtt Csángó Magyarok-
nak hivattatnak. Gsangó
Magyarok
Sokan a' Csik felső
szék-

Székhez tartozandó Havafokon laknak, 's holott nem szánthatnak, kukoritzával 's marha árulásból élnek. Mind Romai Kátholikuskok. A' Szentségeket azoktól a' Plebanusoktól veszik-fel, a' kiknek szolgálattyyokhoz tartozandók az emlétett Havafok.

Moldovai
Magyarok

4. Az Erdelyi Székelyek, kik Moldovában takarodtak, rész szerént a' Bakovi Vármegyében Tattos vize mellett telepedtek-le: rész szerént Szeret vizénél azon nevű Székben vagy Vármegyében: harmadik falkájok Román-vásár Vármegyébe Szeret, et *Moldava* közé; negyedik *Podolia Pruth* vize mellé takarodott. Ezek öröké-tig egész eddig a' Romai Katholikus Vallást tarták; semmi idegen vallásu embert se szenvednek-meg magok közt harmad napnál tovább. A' nagy vétkektől magokat meg-tartóztatják; főképpen a' káromkodást szörnyen megbüntetik. Az Oláh, és Magyar nyelvet egyenlő képpen értik, 's mind a' kettővel helyesen élnek: csak az, hogy a' Magyarat tisztán, de selypeffen ejtik. Oláh ruhát viselnek. Az nem drága; 's a' feleségeiktől készíttetik.

5. Ezek a' Csangó Magyar nevű Székelyek a' Moldava és Szeret vize mellett a' Bakovi Püspökhöz valának tartozandók; a' Tattos mellyékiek pedig

az emlétett Város már Oláh falu. Öt esztendeig éltem ezen a' táján, 's tapasztalám szüretkor, hogy tiz kupából álló egy akó bor 3, 4. polturán kél.

8. Beszéllek a' Moldovai mind Görögök, mind Oláhok, hogy Havas al-földön a' Gyergyói Várnak felötte 3-dik Püspökség állott a' Kátholikus rész számára, 's hogy azt Báthori Sigmund a' Duna partyához közel Arga mező Városában épített; és hogy végtére Solimántól Török Tsászártól elpusztított. Meg-vagyon még szint azon helyen Arga faluja.

9. A' Moldovába takarodott Magyarok, és Szászok maradéki 62. faluban laknak, melly faluk kilentz Plébaniára vannak osztva. Azokra az Olasz P. Minoriták viselnek gondot, kiket oda a' Propaganda nevű Szent Congregatzio küldöget. De se Magyarul sem Oláhuul nem tudnak. 1770-dik után két Magyar Minorita méne oda; de vízfűz kellett jönnök. Nekem a' Lengyel Országban lakozó Bakovi Püspöktől adatott a' lelki szolgálatra való szükséges hatalom; 's azt XIII. Kelemen P. meg-erősítte.

10. Az első Plebánia Moldvának fő Városában Jásziban vagyon. Az ott lévő Minoriták Elöl-Jarójok Feje a' Missióknak, 's a' Bakovi Püspök-

spöknek Vikáriusfa. A' Bakovi Püspök jobbára Leopolisban lakik. Ebben a' Városban majd egész Európából szakadt Kátholikuskok laknak: szökevények (transfugæ) vagy mester-embe-
rek, vagy Kereskedők. Leg-több a' Magyar. Innét mégyen a' Pap *Kutnár* faluba-is, és a' Város mellett lévő Poszto-méttökköz, kik Német Országi Kátholikuskok.

11. A' Második Plebánia *Mugyiló*, Mugyilói Magyarok Pruth mellett nagy Mezö-Város, *Poldia*, és Ukránia végén. Egyik része a' Lengyel Királyé, a' másik az Oroszé; harmadik Moldvai. Ebben merö Magyarok vannak, és tüz-kövel kereskednek. Ehez a' Plebaniához közel lévő négy falu tartozandó. Gondot visel egy Missionárius.

12. A' 3-dik Plebánia *Szeret* mellett a' Damafalva falusi. Ahoz tartozandó a' vizen túl, és innét lévő tizen-három Magyar falu. Erre-is egy Missionárius vigyáz: hofszja több két mérföldnél. Szeret mellyé-
kiek.

13. A' negyedik Plebánia *Szabófalvai* Moldava vize mellett. Mintegy öt száz gazdából áll. Filialiffai: Gyerejest, Tuzkófalva, Halvesest, Kokosfest, Hufzárfalva, Ankutza, 's még három, mellyek nevét el-felejtém. Egy P. Missionárius vigyáz reá. Szabófalviak.

Talpai
Magyarok

14. Az ötödik Plebánia *Talpa*; Moldva túlsó partyán. 12. falu a' filiáliffa. A' most emlétett három Plebánia igen gyümöltsös; mindenféle gabonája annyi, hogy Moldova életes házának neveztesék. Ott Koldus nintsen. Egyszer szántanak, minden gabona magvában veszne.

Kaluger
Patakiak,

15. A' hatodik Plebánia *Kaluger Pataka*. Besztertze vize mellett. Szölleje, gyümöltsé, de nagy diófa erdeje főképpen fok. Filialiffai Bakó Mező-Város, Barát, 's a' többi 16. hely. Többet foglal ez a' Plebánia három méröldnél. Ezen faluknak népei rész szerént a' régen oda költözöttekből áll, rész szerént pedig azokból, kik a' Székelységből oda nem rég futamodtak.

Forró-fal-
viak,

16. A' hetedik Plebánia *Forró falva*. Szeret vize mellett Bakó Mező-Városa alatt. Ez egész Moldvának legnagyobb Plebániája: egészséges, bévséges. A' filiáliffa 12. szőlőkkel birnak; a' borok többinél tartóffabbak. Sok a' gyümölts, és a' gabona nálak. A' kukoritzát egyszer kapállyák, 's igen bőven szedik. Ezek 300. akós hordókat készítenek, 's azokat a' Lengyeleknek, és Oroszoknak el-adják. Ez a' Plebánia 7, vagy 8. ezeret foglal magában a' mint mondják. A' Prefek-

fektus, avagy Elöl-járó után való Missionárius visel gondot reá. A' jövedelem mint egy ezer Török talléra mégyen.

17. A' 8-dik Plébánia Tatros vize mellett a' *Gorza-falvi*. Hideg, de gyümölcös, marhás. Filiálissai Tatros, és Akna, Mezö - Városok. Emez a' sóbányákkal jeleskedik; 's nem egészen Magyar Helység. Hét nem Katholikus Kalastrom, 's a' féle Püspök - is lakik benne. Filiálissa Káson, és Hersa.

Gorza
falviak.

18. A' 9-dik Plébánia Nap-kelet felé Pruth vize mellett ama nevezetes Mezö - városban *Huss - Városában* vagon. Az ott lévő Magyaroknál az a' bizonyos hagyomány: hogy ök az Magyar Huszsziták maradéki, kiket Mátyás K. Magyar és Erdély Országból ki-hajtott. Ennek része építte Huss Városát; tanítványja nevére pedig Hieronimus faluját közel a' Városhoz lakták. Idövel mind a' Kátholikus hitre tértek; 's azt meg-tartják most-is. A' Város a' régi nevén; a' falu Szent Jerónimus nevén ismértetik. A' gyenge héjú mogyoróból (melly héj az erősebb papiroshoz hasonló) nagy a' kereskedések. Egy Missionárius lát utának.

Hús Vá-
rosi
Magyarok

19. Az Huszsziták másik része a' Krimi Tatárság határára vette magát, és

Tsöbör-
sök.

Zöld Pé-
ter a' Tsö-
börtörök-
nél.

Tsöbörtö-
ki Tem-
plom és
szentély.

Csöbörtsök nevü Mezö-Vároft építette; azon fellül három falut, mellynek egyike Szent Péter a' másika Szent János, harmadik Szent Antal. Elébé, vagy utóbb nyerték ezen helységek a' neveiket (tudniillik midön már az Katholika Hitre tértek) arról nintsen hagyomány. Hogy pedig mind arra tértek, én, a' ki nálok voltam, bizonyítottam. Mert 1767-dik esztendőben hozzájok utaztam Carisi Ferentz nevü bizonyos öreg Missiónáriussal, ki Hufs Városi Adminisztrátor volt. Elmentem pedig oda az ó Kalendárium szerént való Husvét után: ott az új (Gergely nevűnek) egész Moldovában nintsen kelete. Kotsin hatod napra Csöbörtsökön voltam. Kik, holott 17. esztendeig Kátholikus Papot nem láttak, bennünket úgy fogadtak, mint égből szállott Angyalokat. Köből vagyon a' Templomjok, melly Boldog Aszfzonymnak, és 12. Szent Apostolnak tiszteletére építettett. A' Mife mondó ruhák külömb színűek, és majd a' Pap bokaig érnek. Vagyon ott két ezüst Kehely: jó a' Plébánia ház-is. Egyéb szöllejek közepén vagyon a' Templomnak, és a' Lelki Attyoknak szölleje. Azt minden esztendőben mivelik, a' bort az emlétett végre megtartják, míg el-nem romlik: ha az történik,

ki-

ki-öntik, és a' hordókat mustal megtöltik: hogy, ha Kathólikus Pap talál érkezni, legyen a' Misére, és egyéb szükségére bora. A' Templomba gyülekeznek minden Vasárnap, és Innepnapon. Ott kezdi Háromszéki bizonyos öreg ember, ki az olvasást és írást egy kevesé érti, előttök imádkozik, és az olvasót napjában kétszer velel el-mondja. Enekelnek ajtatos egynehány éneket-is. Az olvasót vastag tzerna gombjaiból készittik. Az házafságra való esküttetés a' Bíró, és esküttek előtt mégyen végbe. Azok az Atyafiság és fogorság akadikira szemfüleffen keresnek. Az Egyházi börtöt, főképpen a' 40. napit, valamint a' Péntekit, és a' Szombatit-is keményen meg-tartják; 's akkor tsak kenyérrel és vízzel élnek. A' testi vétkektől, és káromkodástól irtóznak. Az haldakló beteghez fokban egybe gyűlnek; és azt büneinek igaz szívvvel való meg-bánására ösztönözik, éjjel nappal imádkoznak bódog ki-mulásaért. Az holtakat a' szegényekre osztott alamisnával kívánniak segíteni; 's érettek imádkozni meg-nem szűnnek. Huft Szerdán nem észnek; de tejest vajas magokhoz vesznek akkor-is. A' földjök igen bö-termő, kölest, és főképpen tiszta búzát vetnek. A'

búza - lisztből gyönyörű jó kenyeret sütnék ; a' kölesből pedig *Bráha* nevű Tatár italt készítenek ; 's az a' közönséges italok. Felibe Tatár, felibe Moldovai módra öltözködnek : az aszszonyok kenderből, 's lenből elég vékony vásznat, gyóltstot állittanak - elé. Temérdek a' szarvas, gyapjas marhák, 's lovok. Mert tiz esztendő alatt alig esik egyszer, hogy téli időben azokat szenához kellefsék fogni ; akkor-is jobbára fűvön legeltetnek. Minden esztendőben két ezer Török tallérral adóznak a' Tatár Khámnak, avagy Fejedelemnek. A' vallás dolgában a' Tatártól semmi háborgást se szenvednek. Egyedül a' Tatár Khán első Feleségének birtoka alatt vannak. Azért fenki se meri őket bántani.

20. Más nap, hogy oda érkezünk, el-végezván imádságinkat, neki fogtunk a' dolognak. Én magyarul Keresztyén tanítást tettem temérdek nagy nép hallattára, azokról a' miket az idvességre tudni leg-szükségeffebb. Tovább tartott a' tanítás egy óránál. Az után az öregeket gyóntattuk tizen egy óráig. Ezt a' terhet jobbára nekem kellett viselnem, holott a' Magyar nyelvet én tudtam ; az öreg P. Ferentz Oláhúl egynehányat gyóntatott meg. Végezetre tizen-egy orakor bému-

mutatánk a' Szent Aldoizatot; 's azok-
 ra a' kik meg-gyontak, fel-öfztánk az
 Oltari Szentséget. Következék az e-
 bédetske. Dellest két orakor ismét a'
 tanitáshoz állottam, 's a' Szentségek-
 röl közönségeffen, nevezet sizerént a'
 Keresztségnek szükséges voltáról be-
 széllettem az egész Mezö-Városnak, és
 öfzve hitt három falunak hallattára. A'
 beszédet három órakor végzém. Há-
 romtól fogva öt óráig, a' miket ama
 két tanitáskor mondtam kérdezve, 's
 feletetre vévén a' népet, ismét fejek-
 be vertem. Öt órától fogva hatig a'
 bábáktól, 's az öreg Litzentziátustól
 értekezénk a' Keresztség fel-adása mód-
 járól; 's bizonyosan vettük észre, hogy Keresztség
 a' bábák soha sem adák-fel a' Kereszt-
 séget igaz foganatósággal: mert noha
 a' vízbe merítették a' kisdedet, semmi
 szót, a' mi oda tartozandó, ki-nem
 mondtak; hanem tsak a' Kereszt je-
 lét vetették a' kisdedre. Az öreg Li-
 tzentziátustól fel-adatot Keresztséget-
 is igen kétségesnek találtuk. Mert az
 eléb monda-ki a' Kereszteléshez tarto-
 zandó igéket, 's mikor a' Szent Lel-
 ket nevezé, akkor kezdé a' gyer-
 mekre tölteni a' vizet. Azért meg-pa-
 rantsoltuk az Atyáknak, és Anyáknak,
 hogy a' kik tizen-hét esztendő alatt
 reszteltettek-meg akár a' bábáktól,
 D d 5 akár

akár a' Litzentziátustól következő nap dellest azokat mind hozzák elölkbe ; 's a' kereszt komákra szert tegyenek. Végtere ismét gyóntattunk, 's a' népet éjszakára el-eresztettük.

Más nap osztán el- végezvén imádságinkat, tanitást tettem a' Szent Gyónásról : gyóntattunk, tizen- egy orakor Szent Misét mondottunk: 's a' gyónókat meg-áldoztattuk. Dellest a' Keresztségről tettem a' tanitást. 'S feleletre fogtam ismét a' népet öt óráig. Attól fogva hétig mint egy hatvan kisedet kereszteltünk-meg újjonnan; az Esztergami Ritualis nevű Könyv oktatása szerént; minden bábának, és az öreg Litzentziátusnak jelen- létekben. És így hét napig egymás után regvel az öregebbeket gyóntattuk, az ifjabbakat pedig meg- kereszteltük. Egymás után való hat nap alatt én magam egyedül hét száz, hatvan nyóltz ifjat kereszteltem újjolag: mintegy ezer négy százat gyóntattam-meg. A' következő öt nap alatt regvel a' rövid tanítás után szüntelen az öregek gyóntatásában foglalatoskodtunk; Dellest pedig a' tiz esztendősnél öregebbeknek új kereszteleésekben; kik közt házaffak-is voltak. 12- dik napon a' Mező-Város számára hat bábát, a' faluk számára kilentzet, és az öreg Litzen-

tzentziátust elé-állítottunk, 's azokat a' Keresztelés módjára, igéjére, 's minden oda tartozandóra jól meg-tanítottuk. Tizen két nap alatt, a' meddig tudniillik nálak valánk, meg-gyóntattunk hét ezeret száz harmintz kilentz személyt: újjonnan kereszteltünk két ezer öt száz tizenkettőt. Három hal-daklót készítettem az örökké-valóság-ra: kettejét el-temettem; harmadikat életben hagytam. 13-dik nap el-végezven az Isteni szolgálatot, 's az igaz hitben való meg-maradásról tett ösztönözést, el-bútsztunk. Sívás, rí-vás, jajgatás közt két ezernél több férfi és asszony majd egy Magyar mérföldnyire kísérték bennünket; 's reménykedtek, kérven a' Krisztus vére hullására: hogy nekik a' Missió Elöl-járójától Papot kérjünk, és nyerjünk ki. Azoknak esedezéseket midőn viszsza jövet Jászfiziban az emlétett Elöl-járónak bé-adnánk, azt felelé: hogy oda senki sem kíván menni; 's hogy ő senkit sem kényszerithet: holott mind tsak Moldva számára küldettek. Völté azóta nálak Kátholikus Pap, nem tudom. (Ezeket Kátsárol írá N. N. 1780-ban 3. Septemberben új ág gyanánt közölven jó barátjával Zöld Péter Urnak T. P. Bláhóhoz adatott levelet

velét (Halgasd - meg én Istenem kéréfeket!)

CLXXXII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Historia Critica Literaria Philosophiæ.* A Francisco Handlerla A. L. et Phil. D. in R. Vniu. Budensf. Logicæ, Metaph. Moralis et Hist. Phil. Profess. Ar. Dioec. Strig. Budæ 1782. A' Böltselkedésnek Történetes isméréte. Irá Handlerla Ferentz Budai Professor.

Ezen Tanító Urnak egyéb ditséretes munkáji közt méltán nevezetessé kezd válni a' Filozófiának avagy a' Böltselkedésnek Történet szerént való futamatjáról, és tellyesedéséről itéltető Rend-szerént irt Könyve. Két Könyvből, 's annak mindenike három fő részből áll.

Régi Böltselkedés.

3. Az elsőben a' leg-régiebbek Böltselkedéseket ismérteti - meg. Ide tartozandók a' Khaldeá, Persia, Feni-tzia, India, Khina, Egyiptus, Gallia, Germánia, Sztzithiabéliek; a' leg-első Görögökkel, és a' Zsidó Kabalistákkal együtt. Erről azt írja: hogy a' kabalának se eleje, sem utollya, sem haszna.

14. Ezek mind ismérték a' legfelségesbb természetet, mellynek neve Isten.

31. Által-esvén a' Joniai Böltselkedő részén, mellynek Mestere Mile-Sókrates.

tusból Joniának Városából Tháles vala, Sókrates tanítást teszi-elé, ki meg-tanulván az elébbenyi Mesterektől majd mindent, ezeket hirdeté: Nem

a' Történet a' Világnak oka és eredete: Mert a' részeinek böltséfséggel

tellyes egybe-rendeltetése nagy mester-

ségre mutat. Vagyon tehát Isten, ki

mindeneket mindenkoron ismer, tsak

azért-is: mert imé még az emberi el-

me-is látja még a' leg-távolább lévő-

ket-is. Az Istennek gondja vagyon

az emberekre: a' lélek halhatatlan, 's

a' t. 33. Irt tanításról mind Plátó,

mind Xenofon; 's ha köztök arról

nyilván való külöbség vagyon, in-

kább Xenofonnal kell tartani: mert

Plátó Sokratesre többet fog, és hárint,

úgymond Laertzius; mint sem a' men-

nyit mondott. Nagy fereggé váltak

Sókrates tanítvánnyai. Kik, a' mint

tanítását érték, úgy külöbféle szaka-

dék Iskolákat állittának. Arisztippus

a' Tzirenai, Euklides a' Megarai, An-

thisztenes a' Tzinikus nevü, Plátó az

Akademia nevü pártos böltselkedést ál-

lita-

Isten.

Isten.

Plátó.

litá-bé. Mindenikről elé-adatik a' Tudósítás.

Régi Böltselkedők

46. L. Arisztótelest, és a' Peripatétikus nevűeket rázagatja-meg. Azután a' Stoikusokat; Pithagorást, Epikúrúst és egyéb rendűeket teszi-elé. Valamint az új Platonikusokat, avagy a' válogató (Syncretista) részűeket. Kikről midőn némellyek beszéllenek, mi ártalmasok, meg-mutatja rövideden a' 69-dik levél végén.

89. A' 2-dik Könyv eleje a' Keresztyén Filozofusokról, és Szent Atyákról ditséretesen beszél. 99. Ezek a' Böltselkedő Görögök tévelygések ellen egész Könyveket irtak. A' 107. levéltől fogva a' 128-dikig az hetedik Század-béli Böltselkedést rosfállya egész a' 15-dikig, elé-adván íteltető vizsgálással javát rofszát.

138. L. Konstantzinápolynak Ur. 1453-dikban esett el-rablása után, a' Görög Tudósok, Olasz és egyéb Európai Országokba folyamodván, a' R. Pápáknak, 's fő-kép V-dik Miklósnak, és a' Fejedelmeknek segítségük által új színre változtatták a' Böltselkedést, és más tudományokat. Elé-számláltatnak a' Tudós igyekezetek Gászfzend idejéig. Ez után Kartesz, Leibnitz, Newton és egyebek egész végig. Meg-

Meg-rázagattatnak a' tévelygések-is egyetemben.

CLXXXIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. Caietani Poor Cl. e S. Piis A. L. et Phil. D. et Pestin. Profess. *Theoria sensuum* Pestini 1781 Poor Kajetannak Kegyes Iskola Rendü Szerzetes Professornak az Erzékenységnek vizsgálásáról irt Könyve.

Teljes válogatott olvasásból eredt tudósíttással. Három részből áll az egész munka. Az elsőben, és másodikban azokat adja-elé, a' mik az érzékenységekhez közönségesen; és a' szem ismertetéséhez nevezet szerént tartozandók; a' 3-dikban pedig a' halásról, szaglásról, 's egyéb érzékenységről tanít.

17. L. Nem igaz úgymond, közönségesen, hogy annál világosbb kinek-kinek az elméje, 's elme képei, mennél tekéletesbb külső érzékenységekkel bir. A' fas-orú ember nem A' tekénetből való jövőből való jövődőlöket.

27. Azt itéli az Író: hogy gyán-villamos táfos, avagy villamos némelly igen folyadék, vékony folyadék (fluidum electricum)

Dörgölés-
sel való
segítség.

az főnek agya-velejéből az inatskák, úgymint tsatornák által az egész testre terjednek: És így a' dörgölés vagy alkalmas ütés által ha vízbe estek, elájult emberek testében ez a' folyadék meg-indittatik, a' ki igaz halott nem volt, meg-élt. Hasonló képpen lehet a' gyántázó, vagy villám ébresztő szerfzám által a' szemen is segíteni; a' végre példák adatnak-elé (28. 29. l.) 30. Ha egyszer a' Lélek ki-mégyen a' testből, heába várjuk a' folyadék tehető ereje hasznát. Hanem a' Lélek bizonyos (gyántásos, vagy villámos) folyadékkal segítettik. Azt Cicero tűznek, Heráklitus véres göznek, Hipókrates csak nem lélekhez hasonló vekony valaminek mondá.

Némelly
új rosz
Böltsselke-
dők ellen.

37. Ötnek mondja az érzékenységet, a' mint a' szem, fül, or, nyelv, és a' testen el-terjedett inak érzenek. Azoknak roszszaságokat feddi, kik az hatodik érzékenységet-is ki-gondolák. Új Érzékenységnek tarták Kártesz után némellyek, úgymint Alembert azt a' tulajdont, mellyel a' tétemények be-tsületes, vagy rút voltokat észre vesz-
szük. De azt nem az érző, hanem az értő, avagy lelki erő veszi észre. Ezek az új Tanítók a' materialistákhoz adák magokat, kik a' lelket testnek petyegék Lokkiussal. Tsunyább Voltér

a' többinél, ki a' rút dísznó indulatok hatodik érzékenységnék tartván, nem gyözi ditsérni; csak ezzel-is megmutatván baromhoz hasonló tulajdonit. Követé Vóltert azon 6-dik érzékenység védelmezésében Buffon a' Természeti Historiájában, 's más-is. Így romlik a' világ!

Tsak ezekből-is észre lehet venni, mi vigyázva lát a' dologhoz ez az Író. El-terjed a' munkája 24. árkufig.

CLXXXIV. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Johann Bernoullis Sammlung kurtzer Reisebeschreibungen. Berlin 173t.* Bernoulli Jánosnak gyűjteménnye, melly a' rövid utazási írásokat adja-elé.

3. *Caetani Ur Szitziliáról.*

Pánormus (vagy Palermo) igen szép Panormus
 Város a' tenger mellett, négy szegű: teli régi maradvánnyal. Az a' fő Várofa Szitziliának. A' régi szokás fzerént minden este tűz gyújtatik a' Panormusi domban, 's noha az egész Szitziliai Szigetnek kerülete 700. Jel-adás,
 mérföld, egy óra alatt tűz támasztatik az egész Szigetnek környékében a' végre: hogy, valamint akkor Pánormus
 III-dik Szak. E e mus

mus kapuji bé-tétetnek, szintén úgy téteffenek-bé másutt-is; és hogy a' partokon lévő hajoknak, azon tűz világossággal szolgállyon. Következik Messina, Tauromina, Katanea, (Etna hegye, melly tűzello) Szirakúsa Városa. A' közte habzó tengertől három részre osztatik; 's azért Szitziliai Velentzenek mondathatik. Jobbára régi maradványokból áll a' Város; és még az új házak-is a' régi fundamentokon állanak.

Fül modu
hézag.

21. Szirakúsa Városa mellett lévő bizonyos hegy fül módjára vagyon belől ki-öblösítve; azért az ő tsiga formájú tekervényessége miatt viszsza hangzó, hétszerte, 's nyoltzszorta-is. Mondják, hogy a' rabok beszédét ott fogta-ki Diénes a' Tirannus; 's arra nézve most-is Dienes fülének hivattatik. A' föld alatt lévő tekervényes utak, és barlangok Szirakusában még bódítottabbak, hogy sem Romában. Igen régiek, 's a' t.

Parti
szakadék.

25. Kapri (caprea) Szigetét, úgy tetszik a' föld-indulás szakasztá-el a' parttól. Mert ha a' Szalernumi part külső tsorbáját a' Sziget tsorbájihoz, és a' kövek minémüségét öszve mérjük, ki-tetszik a' szakadék. Máltha Szigetéről-is szint azt vélhetni Bárbária partyára nézve.

29. *Romáról* N. N. Gróf Bernis Kardinál Urnál ebédeltem; Kegyeffen fogadtatván, 's minden hetfői ebédre hozzá hivattatván. Böven tétet a' vendég eleibe, 's Uri tsinofsággal mindent; de maga a' Kárdinál már 25. esztendőtol fogva tsak kerti veteményel, és gyümöltsel él. Tíz Kárdinál jelenék-meg azon az ebéden. (Megnevezi mindeniket, és válogatott szókkal ditséri) Zelada Kardinálnak a' régiségekből álló gyűjteménnyet emlegeti. A' Pápáról ő Szentségéről VI. Pius Piusról így szól: Egy Fejedelmet se láttam, ki ötet Uri tekéntettel fellyül halladja. Ki-tetfzik tellyes maga viselésében a' méltóság, mellyet ő az ő természet szerént való kegyefségével helyesen egyeztet. Jó szivü, adakozó. Azon vagyon, hogy alatta-valójit bóldogokká tégye. Az vólt a' szerentsém, hogy udvarolhattam a' Szentségének 25. minutumig, 's velem tellyes kegyefséggel méltóztatott szólalni. El-fogja minden ember szivét maga viselésével. Ditséri minden jövevény; 's én-is örömeft velek tartok.

Bernis
Kárdinál.Zelada.
Kárdinál.VI. Pius
R. P.

(Schletzer Gettingi Professor kár hogy a' Romai tudományról, és Fejedelemségről, avagy a' nép vezérlésmódjáról vigyázóbb tollat nem irt. Egyéb utazóktól viszsza verettetik.)

(A' mi a' Pápának ö Szenségének VI-dik Piusnak emlétett ditséretit illeti, valóban színt azokat tapasztalta benne Béts Városa, midön oda méltóztatott utazni 1782-dikben. Valaki látta, valaki vele szolhatott (magához eresztett pedig ezereket a' Tsászári udvarban, a' hová szállíttatott) böltsefiséget, Szentségét, kegyefséggel tellyes mélsóságát éig magasztallják; még az idegen Vallásuak-is.

Hollandia

97. N. N. Grófnak *Hollandiai* utazása. 106. Közönségesen ditséri az Hollandiai kissebb Városokban a' tisztaságot. Olly tisztán tartják szobáikat, hogy vagy a' végre a' küszöbnél álló vendég-paputsban, vagy le-vont faruval kellefsék oda lépni. Portzellánnal és képekkel vannak fel-fitsérezve. Vagyon szenelöjök; de kályhájok nintsen. Noha Greningában amaz-is ritkább: mert esztendőnként öt forintot kell a' Városnak töle fizetni; valamint

Fül-pénz, egész Hollandiában a' fül-pénz megjár a' Városnak, minden lónak két fületöl. A' tüzellő mellett öszve ülnek az Urak, és pipáznak. A' Város flastroma hegyes kövekből áll; de vagyon a' gyalogok számára lapos köből tsinált mellyékes út. Ur. 1771-dikében 18. Mártziusban Levarden Városában mulatánk. Ha német vendégfo-

Levarden.

ga-

gadóshoz száll az utazó, jó izüen ehetik; egyébként vagy nintsen, vagy gyarló a' leves: hallal bőven szolgál-nak, és veteményből készített étellel: a' hús mellé fok borsot 's fü szerfzamat adnak; vagyon faláta télen nyáron. A' bor nem jó, 's drága: egy jó meszfzelye a' közönséges bornak egy forint. A' tej, vaj, fajt igen jó. A' hús kövér, óltsó: a' kenyér, vala-mint Frantzia Országban, fejer, 's jól sült. Meg-látagattam bizonyos Könyv-ároft; de Hollándus, és Deák könyv-Könyvek.veknél egyebet nem találtam: mert csak egy Frantzia, vagy német Könyv fe kél-el .:

CLXXXV. K Ö N Y V.

Az említett Gyüleménynek folytatásában, má-fodik Szakaszban a' 189-dik levéltől fogva ismételten egy utazónak Schwvartzwaldi járása adatik-elé.

Donaueschingnél a' Firftenbergi Her-Donaue-sching.tzegnek lakó helyénél Brig nevü folyó vizetske vagyon. Ahoz közel források vannak, 's Duna forrásinak tartatnak. Más források, 's patakok-A' Duna eredetérőlis találatnak ottan; és így vetekedés támad, mellyik légyen valóban Duna eredete. (197.) Azon a' tájan a' Du-
E e 3   nát

nát Rajna vizével egybe lehetne eresztetni. Vannak-is e' két viz között arra szolgáló egyéb vizek Breg, Wutach, Neker, Brig, 's a' t. Austria az ő Német, és Magyar Országáért fél milliommal véghez vihetné az egész dolgot, úgymond.

Veifs. A' 414-dik levelen betsülettel emlegeti Weifs Ferentznek Budai (az előtt Nagyszombati) Tsillag-nézőnek
Bruna. 1780-ban 24-dik Oktoberben a' Jupiter inasáról ki-adott észre-vitelét. Oda teszi, a' hol a' Tárfa *Bruna* másképp vette egy kevesé észre a' dolgot.

CLXXXVI. K Ö N Y V.

Az *harmadik Szakaszban* a' többi közt Kopenhágénból Madráig Nap-keleti Indiának részéig való utazás adaték-elé: Tartott az Ur. 1775. és 1776-dik éltendejében.

341. L. 5-dik Februáriusban Madeirába érkezénk. A' bora, 's azzal való kereskedése, nevezetes. A' Lusztánusfoké. Midőn a' hajó onnét ismét el-indul, meg-visgáltatik: ha nem fzőkött-e valaki a' Városból belé: hogy az adófság terhet el-kerüllye.

350. A' jó Reménység hegy-foka felé hajózáván, nagyobb nagyobb meleget tapasztalánk, mennél közelebb érenk az Egyaranyosítot (*Æquatort*) öntözni kellett a' gallyát a' fzőrnyű hévség miatt. 28. Mártziusban már 2.

gra-

graditsal, és 7. minutummal valónk túl a' deli szélefségen. 7-dik Aprilisben a' ketske-szarvu Fordító avagy Térítőnél az az 23-dik grádits alatt. 22-dik Aprilisben vettük észre: hogy a' nap rövidül, 's az idő hidegebb. 2-dik Májusban az 33° , $58'$ alatt dél felé téli ruhát kellett magunkra vennünk. A' jó Reménység fokához tartozandó *Fals Bayhoz* érkezénk 26-dik Májusban. 28-dikban bé-menénk azok Fok Városában. (Kapstadt; vagy Kap.) A' vendég-fogadók jók. Ott ittam azt a' *Konstantzia* nevű drága jó bort. Jobbára Hollandusok lakják, fok benne a' Német, és Frantzia. A' jobbágyság Hottentot nép. Az Hollándus társaság 12. esztendő alatt két száz mérföldnyire bé-tolakodott Afrika belsejére erről a' fokról; 's a' pusztákat hasznára fordítá. De hogy a' Hottentot nép ellenek ne támadjon, egynehány várt-is épített. *Kap Várofa* 35° , $45'$ alatt fekszik délre: hosszára nézve pedig 34° , $13'$ alatt. Gyönyörű a' Város kerte. Májusban kezdődik ott a' tél; és Szeptemberig tart; de zöldel a' kertekben akkor-is minden. A' Hottentot nép igen barna, vagy-is inkább fekete.

Jó Reménység fokoka.

Konstantzia nevű bor.

Hottentot

Kap Várofa.

356. Meg-raktak a' gallyánkat utra valóval, vízzel, ferrel, eleven ju-

Repülő
halak.

Zeilon.

hokkal, tyúkokkal, 's 12-dik Juniusban 1776-ban tovább indulánk; 's holt a' naphoz mindennap közelgeténk, hosszabbodott a' napunk. 23-ban Madagaskárnál hajózánk. 7-dik Juliusban a' ketske-szarvu Teritő alatt mentünk el. 10. Julius táján láttuk a' repülő halakat. 21 dik Jul. ismét az Egyarányosító (*Æquator*) alatt mennénk által. Nagy menydörgéseket tapasztalánk. Új szurokkal kell vala hajónkat megkenni: az avitat elebb le-vakartuk. 25-ben 13. nagy halat fogtunk: a' legöregebbik 23. fontos volt. Temérdek azokon a' tájakon a' hal száma. 12. Augusztusban már látánk *Zeilon* Malabárnál; 's meg-is állapotodánk 8° , 27' alatt az éjszaki szélységre nézve. *Zeilon* bő termő, 's főképpen fű-szerfzammal igen bővelkedő Sziget. Éjszaki szélységére nézve 6° , hosszára nézve pedig a' 93° alatt feküvén 50. mérföldni hosszúsága, 30. szélességű. Ha a' szél a' Sziget felől fú: megtölti a' levegő eget a' fű szereknek drága illattyokkal. Vagyon otthon való Tsászára; de az az Hollandusoknak a' part jó nagy részét engedé; a' hol ezek Városokat, Várokat, 's Kereskedő helyeket állítottak. Egerséges, de szörnyen meleg.

371. Koromandelt, 's Negapatná-<sup>Koroman-
del,</sup> mat el-hagyván, 20-dik Augusztusban Frankebárba jutánk. 11° alatt az északi szélelségre, 's 66° alatt az hossz-
szaságra nézve. Az Indusok házeit kivévén, 300. egyéb jóra való házból áll. Vagyon Dánsborg nevű Vára-is. Három a' Temploma; az egyik a' Dánusoké, a' másik a' Missioé, mellyben Dániai de jobbra Portugalliai nyelven tartatik a' Predikátzió: a' 3-dik Templom a' Katholikusoké. A' kapun kívül<sup>Herren-
hutter,</sup> vannak Herrenhuterek-is. Dániának vagyon ottan a' pogányok terítésére küldött 5. vagy 6. Missionárius: azok közül egyik rész nőtelen; a' másik házasságos. Szép a' házak, és kertek. Ott forgott Svetziából König Ur-is, ki a' növények, férgek, és ásványok fzedésre küldeték az említett helyekre.

El-végezván dolgunkat, 28. Augusztusban *Madrás* felé hajózánk.

Méltó ebből a' Szakaszról említeni a' Brandeburgi utazásnak ama részét, melly a' Berlini iskolákat illeti.<sup>Bertini
iskolák,</sup> 64. l. Ott a' többi között azokat a' tudományokat szokás leg-inkább sürgetni, mellyek az élet táplálására, 's boldogíttására leg-nagyobb segítséget igernek. Illyen a' Chémia; Orvos,

Borbély, Tudákos (mathematica) 's a' t. f. tudomány.

Nevelő
Iskolák.

66. A' nevelő iskolákat a' mi illeti, a' Szent Háromság nevű iskolában Fridrikstadban (réfze Berlinnek) majd ezer gyermek tanul 30, vagy 40. Mester keze, és állandó vigyázása alatt. Azon kívül még 200. szegény gyermeknek ingyen jár a' tanítás. Itt nem csak azok tanulnak, kik az Univerfitásra (fellyebb való iskolákra) készülnek, hanem a' kik kereskedés, gazdaság, mesterség által jövődöben valamire mehetnek. Azért vagyon ott a' gazdaságnak-is tulajdon iskolája.

Nevezetes
módu
tanítás.

A' művek iskolájában (in classe Mechanica) tanittatnak a' rajzolásra; de egyetemben arra-is: hogy minden műhelyt, és mü-szerszámat ismérjenek: 's hogy ismérjek a' vas és réz mü-helyeket, malmokat, 's t. a' f. Mindennek meg-mutattatik tulajdon kis remekje, vagy mintája; ha meg-vagyon a' kéz alatt; egyébként pedig leg-alább a' képe. El-vezettetnek (ez az iskola!) a' gyermekek a' műhelyekbe a' mester-emberekhez, szemek és kezek eleibe tétetik: mikép mégyen egyik mester-ember kezéből a' másikéba az egyiknél felibe el-készült munka (látják, mi szerszámmal, mi készülettel, és rendi módjával lát mindenik a' dolgához.)

gához.) Tartozik azon kívül minden mester-ember azzal, hogy remek munkáját ezen iskolába küldje: hogy megvizsgáltsék, és megítéltsék.

Más egy iskolában a' Tudakosságának némelly részére taníttatnak a' gyermekek: p. o. mikép, 's mi végre kell a' tizirkalommal, lineázóval, ölmértékkel, vagy láb-szerszámmal élni, 's több a' félivel, a' minek a' kereskedésben, mesterségben, házi gazdagságban kelete vagyon.

Vagyon továbbá építő-mesterségre tanító iskola-is. Abban házok, Templomok, és egyéb épületek vetetnek vizsgálás alá tulajdon mértékek, és egyéb tulajdonságok szerént. Ide tartozandó az istálló, pintze, sütő, égető műhelyek, 's kementzék rendelése. 's a' t.

A' föld-írásra, vagy geografiára vezető tudományban nem annyira vigyáznak arra, hol mi Vár, vagy Kalafstrom legyen; hanem mi, hány féle a' föld gyümöltse, mi mesterségek, 's mivel taláttatnak azon a' helyen: mi vizeken leheffen hajózni: mellyeket lehetne egybe eresztetni.

A' Természeti avagy Fisika iskolában a' természetnek olly adományi ismértetnek-meg, mellyek a' táplálásra fordíttatnak: meg-mutattatik, mi használlyon

nállyon az egészségre, a' levegő égre nézve: mire kellyen vigyázni az ételben, italban, dologban: miképpen kellessék meg-próbálni mellyik víz, olaj, bor jobb legyen? mikép kellyen felállítani a' mész keméntzet, a' víz égető, vagy tsepegtető, 's olvasztó keméntzet, edényt?

A' Kereskedő iskolában meg-mutattik a' pénznek külömbsege, érde-me, a' fontoló, és mérő szerszám; a' gyapjú, kender, pamuk, felyem, vaszon, gyólt, posztó. Mikép kellyen a' váltó levelekkel, quietaló (elégítő) irással 's több a' félivel élni?

A' házi gazdaság iskolájában végtére arra taníttatnak, a' mi a' szántó-földet, rétet, legelőt, gyümöltsős kerteket, szőlőket, és erdő nevelést illeti: tanítás adatik a' szeder vagy eper fa, és a' felyem bogár nevelése iránt. Ezekről több találtatik Hecker. Könyvében. Joh. Jul. Heckers Sammlung der Nachrichten von den Schul-anstalten bey der Dreyfaltigkeitskirche auf der Fridrichsstadt in Berlin.

Nagy az ifjúságban az illyen tanulás haszna: holott tulajdon választása, és előre tett készülete szerént álhat a' mesterségre; vagy ha gazdává válik, hasznát tudja venni annak-is, a' mi füst-be ment volna illy készület nélkül.

De

De a' főbb iskolákra-is készitti az ifjakat az ilyen tanulás: hogy az ne mondassék fokot tanultak in spem futurae oblivionis.

Tanittatik a' falusi iskola-mesterségre-is, a' kik arra szándékozkodnak: hogy szépen, frissen tudjanak olvasni, írni, számat vetni; lelki tanítást tenni, eper fákat, selyem bogarakat nevelni. 's a' t.

CLXXXVII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Stephani Taurini Olomucensis Stauromachia* ∴. Viennæ Pannoniæ (1519.) *Taurinus* Istvánnak Erdélyben Fejérvári Kánonoknak a' por háború felől deák versbe foglalt öt Könyve. Bétsben 1519. Taurinus.

Költeményes módra írván, igazán elbeszéli azt a' rettenetes háborút, melyet II. dik Uladiszlaus M. Király idejében Székely Dósa György a' porsággal támasztott, Ur. 1514-dik esztendejében.

Dósa,
Paraszti
háború.

Azok a' Török ellen valának rendelve keresztes háborúval; de a' hazára; 's főképpen a' nemességre fordíták dühösségeket. Dósa magát Királynak hirdeté. Meg-győzettetett főképpen Zápolya Jánostól Erdélyi Vajdától; Meg-

Bakats
Kardinál.

Magyar
Ország
nevezetes
személyek

Meg-fogattatván, tüzes koronát visel-
vén a' fején, tüzes székbe tétetett,
meg-süttetett, 's tulajdon embereinek
adatott eledelre; a' mint a' kép-is mu-
tatja, melly Taurinus Könyve elejére
függesztetett. Akkor az Országban,
a' miut Taurinus írja a' többi közt e-
zek jeleskedtek. *Bakats* Tamás Eszter-
gami Érsek Kardinális, ki X-dik *Leo*
Pápától meg-fordulván, 's annak Köve-
te lévén: hogy a' Budai udvarba il-
lendő pompával járúlna, Budához kö-
zel Fejér Mária Templománál öltözött,
's készült-fel arra a' pompára. *Ad Ma-*
rie Albæ Ædem curru sublatu ab alto.
Jeles volt azon időben *Gosztonyi* Já-
nos Györi Püspök a' Történetekben,
's a' Tsillag-nézésben forgott Uri sze-
mely, *Podmanyitzki* István Nyitrai Pü-
spök: *Zátkán* László Vátzi Püspök, ki-
nek ekeffen szóllását emlelti Taurinus:
Keferü Mihály Bosnai Püspök: *Beriszló*
Péter Veszprémi Püspök, Horváth Or-
szági Bán, kit Akhillesnek hasonlit.
Tsáki (Csáki) Miklos Tsanádi Püspök,
ki *Bátori* Istvánt követvén, el-esett
azon háboruban. Nevezetes volt a-
zon fellyül *Esti* Hippólitus Kardinális E-
gri Püspök: *Perényi* Imre Nádor-Ispany.
Báro *Bornemisza* János, ki a' Pórokat
Pestnél meg-győzé. p. 23. *Bátori* Ist-
ván, ki a' Pórok ellen erőffen védel-
mezé

mezé Temesvárt. pag. 28. *Várdai Ferentz* Erdélyi Püspök, ki a' Pórok ellen ösztönözé Zápolya Jánost p. 29. kit illetlen szóval Monárchának nem egyszer mond Taurinus. Végtére mi-kép kinoztatott székely, le-irattatik szörnyen. Verseit heába ditsérem, vagy óltsáalom.

CLXXXVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *A' fák*nak, és Erdőknek neveléséről, meg-tartásáról való Rende-lés. Pofonyban Landerer Mihály költsé-gével 1770.

Ez a' Könyv Mária Theresia Király-né nevét viseli, 's annak Rende-lését adja-elé az erdő nevelésről: ma-gában foglalván az oda tartozandó bévséges tanitást. Péld. ok. 7. l. A' ki öl-fákat akar vágatni, ismerje fáji-nak nemeit, indulatit: hogy tudja, hány esztendő alatt várhat ahoz hasonló fát, a' minémüt ki-vág: hogy a' fej-sze azon helyre ismét vízfzfa fordul-hasson. Ki-tétetik a' tábla, mellyből ki-tetfzik, hogy a' tölgy vagy tser-fa nyöl mintegy 200. esztendeig: a' ju-har vagy platanus fa 100. vagy 150. esztendeig: a' bikfa 120. vagy 150. eszt-

öl-fák
vágása.

esztendeig (a' mint soványabb vagy kövérebb a' föld) a' nyár, hárs, szilfa 30. vagy 40. eszt. a' füz 30. vagy 40., a' jegenye és fenyő 80. és 100. eszt. 's a' t.

A' Tüz-fának mindazáltal elegendő a' 30. vagy 40. esztendős Tölgyfa erdő; 15. esztendős pedig a' nyár, nyír, szil, eger fa erdő; a' füz fa, és ehez hasonló lágy-fa-erdő elegendő a' tüzellésre, ha 10. esztendős: 's így továbbá. Ha a' füz-fa fel-nőtt, minden harmadik esztendőben le lehet annak ágait vagdálni, botozni.

Új erdő
nevelés.

10. Minthogy a' vén fák, ha le-vágattatnak, egy könnyen új növétt nem hajtanak, azért olly helyeken kiváltképpen, a' hol a' fa fogatkozásban vagyon, a' fának töve, és törsoke gyökerestől együtt ki-áfattassék, és annak helyében, puha, és a' gyökérnek meg-ásása által meg-hányt földben egynehány makkok vetteffenek, és földel bé-takartassanak. Az épületre való fák a' tüzre szánt fával együtt le-ne vágattassanak.

13. l. A' le-vágott erdőnek részében, hat esztendő múlva a' fák az ő tövöknél ki-növő ágaktól szorgalmatosan meg-tisztogattassanak; de magának a' növő fának ágai ne bántassanak. Az erdők annyi esztendőkre osz-

osztassanak - el, a' mennyiek a' fának
növésehez kívántatnak; 's tsak ak-
kor vágassanak, mikor a' for reájok
kerül.

22. A' melly felé a' fának esni ^{Fő-vágás.}
kell, az a' fejszével bé-vagdaltassék,
oda fa-ék ütessék: azután más felől
annak ellenében a' fa bé-fűrészeltessék.
Igy lészén, hogy minekutánna a' fü-
részt után vas ékek verettetnek, a' fá-
nak sulya arra nehezkedik, a' hol e-
lébb a' fejszével bé-vagdaltattatott, és
arra le-dül. Lántzokkal, és kötelek-
kel-is igazittathatik. A' vágott fa pe-
dig hordassék - ki hamar a' sürüböl;
hogy tavaszszal, és nyáron a' gyenge
fákat és ágakat a' szekerek, 's bar-
mok meg-ne rongállják.

A' marháktól el-rágott tsemeték
vágattassanak - ki: hogy a' tövök új nö-
véssel hajthasson 's a' t.

CLXXXIX. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Elementa Architecturae ad structuras oeconomicas applicata .: per Franciscum Rausch Colocens. Canonic. Profess. Budæ Matheseos sublimioris applicata. Budæ 1779. A' gazdasághoz tartozandó Épületeket illető Epitö - Mesterség Eleji. Irá Rausch Ferentz Budái Professor.*

Böséges tanitást adván elő rend szerint az Épülethez alkalmas fáról, köröl, és egyéb eszközről, elbeszéli a' fundamentumok, falak, boltok, födelek, szobák építése rendi módját. Azután a' különös gazdasági épületek állításához lát. Elé - adja, mikép kellesek a' füstölöt, a' sütőkementzét, konyhát, fajtoló (presülő) házat, aszalót, 's több a' felit építeni. Mindenben szolgálván régi és új találmányok emlegetésével, p. o. a' jég-veremről így ír a' 66. levélen.

Jég-verem

A' jég-verem a' lisztnek, kenyérnek el-tartására igen hasznos: mert ott meg-nem penészedik: jó ott a' gyümölcst-is, tejet, fajtót, vaját, zöltséget tartani. Ott a' fergeket a' hideg meg-öli. Lefelkedik ott-is a' roka; de könnyen néki lest vetni.

Leg-

Leg-alkalmasabb a' jég-verem szá-
mára a' hegy töve, vagy a' domb. Ha
az elő nem kerül, száraz föld válasz-
tásék, a' fel-szél torkának; 's onnét a'
verő fényt jó volna melléje ültetett
fákkal-is el-távoztatni. Két része va-
gyon a' jég-veremnek; az egyik alsó
verem: hogy a' felsőből a' jég olva-
dékja oda follyon, 's ott vagy az
homok azt bé-igya, vagy tsatornán a'
közel lévő kutba szivárkozzék. Ezen
a' vermen legyen erős fa rostély; 's
a' fölött a' felső verem, mellynek
mind a' négy oldala teglával, mész-
szel ki- legyen rakva (olgy köveket
emleget, mellyek a' nedveségnek el-
lene állanak) Ez a' verem 20. láb-
nyi szélyességű, 30. lábnyi hoszfasá-
gu legyen, de szűkebb az allya, 's
azután egész az ajakaig mind tágo-
sabb, 's tágozsabb (figura pyramidis in-
uerfæ truncatæ) Legyen téglából bolt-
hajtásos teteje; 's azt meg-kell sáro-
zni. A' bolthajtáson nagy lyuk hagy-
tik, hogy azon, 's az le-eresztett fa
tsatornán le-eresztesék az jég gyen-
gén, de mezételen kéz ne érje: mert
azonnal olvad, 's olvadását azután-is
folytatja. Mindenik jég rend sóval
meg-hintetik, és így meg-keményedik.
A' jég-verem ajtaja tekervényes út
módra 20. lábnyira legyen távul: hogy

a' gyenge szellő annál nehezebben érje. A' jég-verem torka, avagy szája a' meg-teleés után azonnal bé-tétefsék. A' jég-vermet ki kell rakni veszfővel, és szalmával: mert a' kö árt a' jégnek. Szelelő lyukakat-is kell a' bolthajtáson hadni: hogy a' hideg levegőt bé-leheffen erefszteni. Pöntze légyen fölötte: hogy abból bé leheffen jární, 's ott holmit el-tartani. Arra földél tétefsék 's a' t.

Új módú
Életes
ház Gre-
narium.

Új egy Életes házat ad-elé a' 87-dik levéltől fogva. Először a' szokásba vett Uri nagy pompás Életes házakra panaszolkodván, az írja: hogy azokra fok fa, és így nagy költség kívántatik; a' tserép földél azokon a' gabonának nagy forróságára, 's veszedelmére szolgál: bé-veszi oda magát a' fok zsizsik, akár mint forgafsuk a' búzáat. Jobb ezeknél a' búza verem; de fok el-vész ott-is. *Fagott* Ur illy újsággal kedveskedik. Építtefsék száraz köből (meszes teglából) egymás mellett álló egynehány magas kamara. Mindenik négy szegü légyen, 's négy szegü tső avagy sip módra a' fundamentomtól fogva egész a' padlásig, avagy a' ház-tetőjig érjen. A' tsivék talpa száraz köből készittesék: a' fundamentom felett légyen tágos ablak vagy ajtó, 's azon vas tábla, hogy bé-

bé-leheffen tenni. A' padlásra tsigán fel-tekertetik a' gabona: a' tsivék szá-
ján bé-töltetik: 's ha meg-telek kövel
nyomafsek-meg; tétessék reá egyetem-
ben vas tábla vagy ajtó. Ez az egész
mesterség. Így ha a' gabonát semmi
szellő meg-nem járja, bizonyos hogy
meg-nem romlik. Meg-nem kell pe-
dig előre a' magot sütni, vagy pirit-
tani; hanem a' tsivéket kell tüzzel
jól ki-szárittani, 's arra vigyázni: hogy
jó időben, 's jókorra öntessék a' tsi-
vékbe a' gabona. Ki ki látja: hogy
kevefőbb költséggel mégyen ez végbe,
mint az elébbenyi tsür, és életes ház.
Ha egy olyan tső 12. lábni hoszszal,
és 12. lábni szélyességgel bir, bele fér
1728. kotzkás lábni gabona. (12. 12
|| 144. 12 = 1728.) Erre a' régi mó-
du Életes házban 50. lábnyi hoszsz-
ság, és 25. lábnyi szélyesség kívántatik.
(Mondjuk: hogy négy lábnyi kotzkás
helyen egy mérő gabona foglaltatik;
's 1728. oszszuk-fel 4-el, lészén 432.
mérő egy olly tsivében, mellynek szé-
lye hoszsa 12. láb. Oda madár, pat-
kány, eger, zsizsik nem fér. Forgatás
nem kell: tolvaj se fér hozzá. Ha el-
égne a' födele: a' kürtök, avagy tsivék
a' buzával együtt meg-maradnának. (I-
de minémü födél légyen alkalmas,

ki lehet a' födelekről irt Tudosítási-
ból tanulni.)

Uj módú
födél.

A' többi közt ditséri a' vefzszö-
ből fonyt, és meg-sározott, szena mag-
gal meg-hintott födeleket. És így ha
mi rothadua-is a' gúzsos, vefzszön 's
egész födélén, fel 's alá tsuszó, nö-
vő gyökerező, zöldellő giz gaz tar-
tós erőt ad a' födélnek.

Hasonló a' meg-sárorozott zsup-
pokból tsinált födél-is.

CXC. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Troisième Voyage de*
Cook. Kuknak harmadik utazása a' Békefsé-
ges, Déli, és Éjzaki tengeren 1776. 1777.
1778. 1779. 1780. Anglus nyelvből Fran-
tziára tétetett. Nyomt. Párisban 1782-ben.
Kuk ugyan 1779-ben öletett-meg; de az
utazás az 1780-dikban-is folytattatott a'
Társaitól.

Kuk har-
madik já-
rása.

Az Elöl-járó Beszédekben hoszfzas
tudosítást inditván az Író az eléb-
benyi Hajózásokról, az 55-dik levél-
től fogva így ír: Utanak indulánk két
Gallyával, mellynek egyike *Resolutio*,
másika *Decouverte* nevet viselt. Fő Ka-
pitánnya volt mindeniknek Cook; (Kuk)
de utánna való, 's töle függő hatalom-
mal parantsolt Clarke. Együtt ment,
's

's együtt járt, fordult egész végig mind a' két hajó; noha mind a' kettőnek Kapitánya el-veszett az úton. 1776-ban Julius havában indulának utnak.

66. Auguszt. 19. napján által menénk a' ketske szarvu Teritőjén (Tropic. Capricorni.)

105. 1777-ben Februar. 1. napján új Zelandia ^{új Zelandia} Szigetinek illy nevű tsatornáján valánk: *Canal de la Reine Charlotte*. (110.) Az új Zelandia emberei a' vasért el-adák még a' gyermekeiket-is. Olly nagy ott a' vasnak kívánsága, mint Európában az aranynak az óhajtása; azomban mikor a' gyermek általadására kél a' dolog, meg-változnak. (119.) Igen jó halászkok; de a' halászat titkát meg-nem tanulhattuk tőlük. Sok Szigetre találánk, mellynek innivaló vize nintsen; de vagyon elegendő gyümöltse; 's az halat szeretik a' tengeri sóos viznek levével. (157.) Minden falat halat, mellyet a' szájokhoz vísznek, a' tenger vizébe mártják.

161. A' 10° alatt a' déli szélység felé, 's az hosszúságnak 200° alatt vannak az Amis nevű aprólék Szigetek. Hegyei, völgyei, erdei, kerti mindenféle gyönyörűséges termékenységgel tellyesek. Ott el-felejténk minden nyomoruságinkat. Vendégesked-

új világi
játékos
nézes,
tántz
's t. a' f.

tünk, az Uraktól vendégségre hivattatunk. Láttunk játékos multságokat, komediákat; 's nevezet szerént olly tántzofokat, hogy azok az Európai leg-jobb tántz-járókat-is fellyül halladák. Pantomime módra-is mulattak bennünket. Vólt nevetséges tréfa játék-is (burlesque) az Urak a' néppel együtt csak meg-nem szakadtak a' nevetségbe, következék az ének. (167.) Láttunk tüzet-hányó hegyeket-is. Disznóval gyümöltssel bévelkedtünk az Urak jó akaratyokból mindenütt.

185. A' lakosok Zenebonát indították, 's a' mieink meg-remülván álgyszni kezdenek; de a' Király hamar le-tsilapította mindent. Az a' gyanu indította őket: hogy a' Szigetet el-akarjuk foglalni, 's öregit apraját le-kontzellyuk.

Otaiti.

200. Ur. 1777-nek Augusztusában Otaiti Szigetébe érkezénk. Hét hónappal előbb Limából oda érkezének a' Spanyolok, el-foglalák a' Szigetet ö Felségének III-dik Károlynak, Spanyol Királynak részére; kerefttet állitanak, 's arra írák 1777-dik esztendő jelét III-dik Károly nevével együtt. Kuk azt le-döntötte, 's a' reá tett írást-is el-törlötte. (Erről másképp beszéll Tzimmerman. Lásd a' CCX-dik Könyvet.)

202. *Omai* nevű bizonyos ember, Omai.
 ki az *Otaiti* minapi hajózásoktól fog-
 va Angliában, 's azután *Kukkal* a' Ten-
 geren forgott; most vele haza jöven
 tsudát támasztott haza hozott gazdag-
 ságával, 's egyéb tulajdonival. Ott a'
 fő emberek *Eare* nevet viselnek. (Em-
 lékezzünk - meg itt arról, mit tészen
are, *bedare*, *tiare* 's a' t. a' *Kaliforniai*
 népnél; 's talán, holott nem látni *Szi-*
getet *Otaiti* és *Kalifornia* közt, egy
 eredetűek) A' Fejedelem *O-tóo* nem
 győzven *Omaít* kérdésekkel terhelni,
 fokszor bele vágott feleletibe; emez
 pedig Angliát édig magasztalta.

235. Azt mondani, hogy *Otaiti* Szemérem
Szigetében az emberek nem érzik a'
 fzemermetetség erejét; 's hogy minde-
 nek láttára dífznózkodnak (ki-véven
 egynehányat, kiket a' betsületes em-
 berek ott-is betsteleneknek tartanak)
 ez merő hazugság.

256. Tovább indulván *Kuk*, *Omaít*
 othon hagyta a' *Szigetben*; akár mint
 sirt rítt; 's kéredzett vissza Lon-
 drába. (260.) Hagyott néki lovakat,
 teheneket, 's több a' félit. Ha tud
 eszével élni, ma holnap hatalomra
 kaphat.

269. Detzember 22-dik napján ál-
 tal menénk az Egyaranyasító (*Æqua-*
tor alatt) 's két gráditsot meg-halla-

dánk az éjszaki szélység felé, 203° -
's $53'$ alatt az hosszúságra nézve.

Sand wich.

303. Februarius 1. napján 1778-ban azokban a' Szigetekben valánk, mellyeket Kuk *Sandwich* Szigetinek nevez vala 21° és $44'$ alatt Éjszak felé; 's az hosszúságnak 199° alatt. Grenwiktől kezdvén a' számlálást. Bötermékenynek, mint *Amis* Szigeti. A' nép ruhás, elmés. (E' mellett öletett meg oltán *Owbybee* Szigetében Kuk; de előbb ezen ment Kámtsátka felé. Ha az új földi ábroaszt Kuk járásának megfontolom; találom ezen Szigeteket új Mexicum között egyik felől, 's Makao, Formosa, Filep Szigeti közt más felől. Onnét Kámtsátka felé tartott Kuk; de Kalifornia felött éjszakra lévő 's addig ismeretlen tartományoknak tartván hajójával.)

Nelson.

Sz. Illyés
foka.

312. Kalifornián túl a' szélység 40-dik gráditsától fogva igen ismeretlenek voltak a' partok: Kukk azok mellett hajózott. Azokon a' mi Fűszeresünk Nelson fok növétenyt gyűjtött. Aprilis havában a' szélységnek 50° alatt forgánk György Király tsatornajánál (*Canal du Roy Georges*)

329. Május 11-dik napján S. Illyés fokánál valánk (a' szélység, 60° táján, 's a' hosszúságnak 17° táján. En azt a' fokot már Millerből emléttém) Cap. S.

Elic.

Elie. Be-be-ütött Kuk az America partokba ereszkedő tengerek közé, 's a' többi közt az 58-dik^o alatt olly helyen, melly töle illy nevet nyere: *Havre de la providence.* Julius 6-dik napján *Be-ring* tartományánál forgánk *Détroit de Bebring.* Augusztus 13-dik napján 66°, 53' alatt a' szélységre nézve, 's 189^a alatt valánk a' hosszúságra nézve az ég tiszta volt, 's az idő meleg. 16-dik Augusztusban a' 69° alatt 46' alatt a' szélységre nézve 192 alatt az hosszúságra nézve, hajóztunk. A' 17-ben rettenetes hideget 's fagyott tapasztaltunk. A' 19-ben körül belől nagy jég tablákat szemlélénk: az tele volt a' tengeri Oroslányok, 's tengeri lovak feregével. Volt egynehány ezer. Le-szállottunk a' jégre a' puskával, 's egy fertály óra alatt mind le-lövéldöztük őket. Az a' vadászat az hajós legényeknek nagy örömökre, 's mulatságokra szolgált. Kuk azt akará: hogy az igy fzerzett hús közönséges étel részül osztassék a' hajokra; de a' Resolutzio gallya arra igen neheztelvén szót nem fogadott; akár mint emlegeté Kuk: hogy már meg-szükölt a' közönséges eleség, 's akár mint kíváná szándékára vonni emberit példával-is: én úgy-mond az én asztalomra más húst nem ereszték. Heába beszéltet.

Jeleu való
vadászat.

Az

Ásiának
Ameriká-
hoz való
közeli lé-
tele.

Az 70° alatt Auguszt. havában a' fok jég közt igen iparkodtunk bellebb, 's fellyebb. Láttuk Ásiának havas hegyeit, (369. l.) 's 6-dik Szeptemberben az 65° alatt $58'$ -nál, 's az hosszaságnak 192° , $10'$ alatt vettük észre: hogy Ásia Amerikától nintszen meszszebb hat kis mérföldnyivel. (Six lieues) Láttuk az oda való Ásiabélieket: semmi külömbséget se láttunk köztök, 's a' szomszéd Amerikabéliek közt. Vízfsza menénk Bering tartományába.

Orosz há-
boru a'
Jáponia
béliekkel.

379. Öszve találkozáink a' Rusz-szofokkal (Oroszokkal) kik akkor, tudniük 1778-ban háborúban forgottak a' Jáponiabéliekkel. Az Alasfab táján előtt: a' hová Kamtsatkáról jövének az Oroszok; 's holott egynehány hónap mulva haza készültek, levelet bizott reájok Kuk Anglia felé.

Kuksand-
viejban.

385. Augusz. 29. napján 1778-ban utnak eredénk Sandvich felé; melly a' Rák Teritó alatt fekszik; 's November elején Ovvhiee partyánál valánk (Itt öletett-meg osztán Kuk) Mihe-lyest érkezénk, 's azután-is 1779-ben Jahuarius havában szüntelen kerülgettek fok száz fegyveres emberek hajóikkal bennünket, kövel-is hajgálták galljainkat: mi készfszen állánk a' védelmezésre (Nugyodni kívánánk ott a' fok

fok vesződség után, 's nem-is tudtuk hol, ha ott nem) Januarius 20-dik napján négy ezer Indusnál több kerülgeté hajójinkat. Két álgyút ki-sütett Kuk a' fejek felett: meg-ijedtek; 's enni valót már fenki se hozott. Viszsa vezetett a' békeféség a' Fejedelem kegyessége által. Volt ismét bőven minden. A' leg-főbb Istennek a' neve nálak *Eathuabnueh*. Tsak az hogy annak hívák Kukkot-is.

Februarius elején vigan volt nálunk a' hajóban a' Fejedelem egyéb Urakkal együtt; meg-volt a' musika, vendégség, ajándék, kedveskedés. Elbutsztunk békével; 's utnak-is indulunk; de a' szél-vész vissza-hajtott bennünket az elébbi partra. Meg-nem szünt a' fok félelmes alkalmatlankodása a' népnek, rettentő volt a' fenyegetés. ^{Kuk meg-öletik.} Attól hogy meg-szabadulnánk, az végeztük-ki: hogy a' föld Fejedelmet addig zálogul magunknál tartjuk, míg a' tsendeféség vissza nem érkezik. Elmene Kuk a' társáival a' Király Udvarába, meg-mondá szándékát; 's végtére a' is beszéllé: hogy jöjjön. Kézült. Azt véve észre a' nép öszve futott, lármát kiáltott: hogy im a' jövevények a' Fejedelmet az halára viszik. El-kezdődék a' Zenebona. Kuk utat nyitatta a' nép közt. A' mieink négyet

gyet ejtettek-le. Kuk az ötödiket. Bizonyos Indus fogá a' hegyes tört, melyet csak ezen háború előtt való nap tsinált a' Király kerésére a' mi fegyveresünk, 's úgy le-ütötte azt Kuk lapitzkáján, hogy a' mellyén állana-ki a' tör hegye. Nagy lett a' vér-ontás. Ez Februariusnak (úgy tetszik) 16-dik napján esett. 1779-ben.

Klarke.

417. Klarke Urra hanyatlott a' fő Vezérség. Annak-is elég vesződsége volt osztán a' Szigetiekkal. Bizonyos Indus meg-hozza Kuk testéből egy darabotskát. Azt pompás tisztelettel a' tengerbe veténk (Az ütközet után Kuk testét a' Szigetiek magokkal nagy hahatával el-vivék, 's meg-evék) azután a' tsontyait-is meg hozták; 's ismét bizonyították: hogy a' többi a' vendégségben el-kélt. A' tsontok betsülettel el-temették.

Kámtságka

El-költözénk a' Szigetből, Kámtságka felé 1. Aprilisban által-menénk a' Rák-Teritön 176° 39' alatt az hosszúságra nézve.

Avatsa.

439. L. Majus harmadik napján Avvatchába érkezénk. Az másképp Szent Péter és Pál ki-kötő partjának-is hivatik. Fekszik Kámtságka farkán, a' mint a' tengerbe nyúlik. Az Orozokkal csak jelek által beszélheténk, Orosz, és Kamtsadali nyelvnél egyebet.

bet nem tudtak. Parantsolattyok vólt az Orosz Tsászárnétól, hogy minden betsülettel fogadjanak.

El-hajózánk egész Tsuskoinoffig. 21. Augusztusban Klarke fő Urunk 's Vezérünk meg-hólt, Gore Ur állott a' fő Vezérségre helyébe. El-temettetett Parantankaban Avatcha mellett, Haza felé a' Khinai tengernek vettük utunkat. Első Detzemberben Makaónál valánk.

Gore.

499. Ur. 1780-dik esztendejében Februar. 5. napján Sumatra Szigeténél járánk; 7-ben pedig Jáva Szigeténél. 12-dik Aprilisben a' jó Reménység fokánál meg-nyugovánk (a' *Falsebay*) 1780-nak Octobere elején Angliába letelepedénk, meg-hozván mind a' *Resolutio*, mind a' *Decouvert* gályát. Utunk négy esztendeig, három hónapig, 's két napig tartott. (ki-tetfzik ebből az utazásból; hogy Kamtsaskából el-hajozhatni mind Mekszikum, mind a' Reménység foka felé 's így továbbá.)

CXCI. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Almanach von Ungarn* auf das Jahr 1778. Wien und Pressburg. Magyar Országról való, 's 1778-dik esztendőöt illető Tudósítás.

Magyar
Országról

Rendes válogatással elé-adja az Író ezen Könyvben Magyar Ország Királyit, 's azoknak történetit, úgy hogy a' Táblára való egy két tekéntettel rövideden sokat leheffen rólok meg-tanúlni. Azután ki-teszi az Egyházi, és világi Allapotot, Püspökségeket, Uri Tifztségeket; Tábla-bírák rendit. Elé-számlállya Magyar Ország-nak életben lévő: Tudósiti a' Tudományok új modját. Ir a' Magyar Országgi állatokról, fákról, füvekről, vizekről, borokról, pénzről, Városokról, Vásárokról.

CXCH. KÖNYV.

Olvasztatott Bernoullinek a' rövid summába
fzoritott utazásokról ki-adott 4-dik Szakasza.
Berlin: 1781.

5. 7-dik.

Kristinának Dániai Királynak utazá-
sa adtik-élé. Ott olvasom a' töb-
bi közt: hogy ő Felsége az Oksoniai
Akademiától a' Törvény-Tudók közt
való Doktorságra emeltett; ki-is ada-
tott arról a' deák levél Ur. 1768-ban.
*Cancellarius, Magistri, et Scholares Vni-
uersitatis Oxoniensis omnibus; ad quos
praesentes literae peruenierint, salutem in
Dominò sempiternam.*

Dánia
Királya
Törvény-
ben Dok-
tor.

Láttam ott más egy utazást, melly
a' Katholikuskokat hofzsfasan gyalazza.
Kár ilyenekkel terhelni az Olvasót.

CXCH. K Ö N Y V.

Betsületet téfsen Bernoulli ezen szakaszokban a' többi közt a' Budai Tsillag-nézöknök; de olly Irókat - is ad-elé, kik az Katholikufokat mérges tollal szurdallyák.

CXCIV. K Ö N Y V.

Repülő
máskált.

Az 5 - dik Szakaszbán emlegeti a' Szummatrai repülő vad matskákat: kiknek denevérhez hasonló szárnyaik vannak. Fel-tett szándékomra nem igen válogathatok belöle.

CXCV. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Ungrischer Magazin, oder Beyträge zur Ungrischen Geschichte. Erster Band. Magyar-Ország külső-belső Allapotiról külömbféle Tudósítás. Poson. 1781.*

Ebben a' Gyűjteményes Könyvben mindenféle Tudósítás foglaltatik, melly M. Országot, s ahoz tartozandó Tartományokat illet, a' mint bővebben ki fog tetfszeni az elé-adandó példák-ból. Ide fognak tétetni azoknak a' Köny-

Könyveknek rövid, vagy bővebb emlegetései, mellyek az itt fel-tett szándékkal egybe férnek.

1. L. A' Magyar Országi embernek természet szerént való állapottyáról. 15. L. Hogy a' Kotsinak bizonyos neme Magyar Országban támadt ezen *Kotsi* nevével egyetemben. (Mi formája légyen annak a' Kotsinak az Irónál heába keresém) Ezt a' szót nem mi vettük másoktól, hanem más nemzetek mi tőlünk. Ugy tetszik a' födeles kotsit, avagy az üveges hintót érti azon a' szózatton: mert *Nefibre* szózatós Könyvétől kérven bizonyoságot, azt írja: hogy *Kusk* (ez a' szó valóban) kotsist jelent; de leg-igazabban, úgy tetszik annak a' hintónak a' neve, melly a' Magyaroknál *Kotsinak* hivattatik ∴ Azt, úgymond Lifthi János Veszprémi Püspök Martyás első Magyar Király gondola-ki. Az leg-először vagy *Kotson* (Tata mellett) vagy *Köptsényben*, melly más kép *Kitsee*, és *Kottsee* nevet visel, készítettett: 's az Iró ezzel a' végső vélekedéssel tart. Noha azt osztán meg-változtatá. Ennek a' készítettő *Mestere Kornides Dániel*.

Az 21-dik levéltől fogva Istváni Miklósnak Hazánk Történeti deák ékes Irójának élete adatik-élé.

Magyar
Ország
óltsóság.

125. L. Midön 1562-ben II-dik Makszimilián Magyar Királyságra koronáztatnék, az Országban Posonyi Gyűlésekor illy óltsó volt minden eleseg, *Lisztinek* azon Gyűlésről irt tudósittáfa fzerént. Egy mérő leg-szebb liszt 20. pénz (öt pénz. = egy garas:) egy mérő zab 15. pénz: 1. mérő árpa 13. pénz: egy nagy tyúk 3. pénz: egy kövér lúd 6. pénz: egy font friss szalánna 3. pénz: egy font tehén (marha, ökör) hús 2. pénz: egy font borjú hús 2. pénz: egy font jó fajt 3. pénz: egy font gyertya 4. pénz: egy font viza 6. pénz: egy font tsuka 6. pénz: egy font ponty 4. pénz: öt tojás adatott egy pénzen: három ember számára elegendő kenyér 1. pénz: egy szekér széna, melly eleibe 6. ökröt kell fogni, 60. pénz: egy szekér fa, melly eleibe 4 ökröt kell fogni, 25. pénz: egy pint finom bor 4. pénz: egy font méz 5. pénz 's így tovább.

Első papi-
ros Magyar
Országban

129. Lev. Kornides Úr tudósítáfa a' rongyból tsinált papirosról. Illy papiroson lévő irások mutattnak Német Országban 1339-dik esztendőben, 's 1315. és 1330 közt: Angliában 1320-ban: Prágában 1340-ben. Első (az isméretes tudósittáfok fzerént) Magyar Ország. Ott rongy pa-

papirosra Gentilis Kardinálisnak Benedekhez Erdélyi választott Püspökhöz írt levele 1309-dik esztendőre mutat, Pray okoskodása szerént. Az a' papiros Olasz Országból jöve oda. *Teplitskán* Lötse mellett a' Magyar Ország első papiros malom Ur. 1613-dik esztendejében állittatott-fel; a' mint *Wagnernek* Sepefségbéli bizonyysági mutatják.

142. 1. Bosnia Országról adatik- Bosnia.
 elé a' tudósítás. Szarajévo népes Város és erős Vára Milatzka vizénél, melly osztán egy óra múlva Bosnya vizébe szakad. 12, ezer benne a' ház; A' nem egyesült Görög vallásuak száz familiára mennek benne; a' Romai Katholikusok pedig 5. száz házra. Nevezetes Várai Bosnyának e' felett Derbent, Dobor, Foinitza vize mellett vagy a' szürke Barátoknak Foinitza nevű Kalalastromjok; mellette Katholikus száz házból álló falu találatik. Régi, noha kis Vára Jaitza. Jaitza. Novosellya táján kettő a' ferdő, mellynek mindeniknek Bosnai nyelven *Bánya* a' neve; e- Bánya-ferdő. zektől nyere nevét *Bányaluka* Vára. Oda való Vár *Bibáts*, Moschtár, ott Bihás. körül belől a' szőlő hegyek, fige, narants, olaj-fák jeleskednek. Sok Bosnyában a' Keresztyén: nevezetes erdeji: Hertzegovina, Orahovitza, Jaurin.

Az ör-álló hajlékok *Tsardake* nevet viselnek. Elé-állithat Bosnya fegyver viselő 60. ezer embert. A' Keresztyén-ség száma benne nyoltzvan ezer. Nagyobb 's apróbb Vára 24. Városa 23. Mező-városa 44. Kathólikus részü Kalastroma 5, de kettejek puszta: Görö Kalastroma 20; szint annyi a' puszta-is: Bányász hegyei 7., hegye 35., folyó vize 7., 's a' t.

Bonfin.

206. L. Bonfinius életéről beszéd indittatik. Az, Ankonai határon Askoliban született. Páduában az Urfiakat tanitgató; a' többi közt Szabellikus Antal fiát-is az ékeffen-szóllók, és költeményesek tudományára. Feddé Szabellikus Bonfiniben: hogy a' fiát lant mellett való éneklésre-is oktatá. Mulatságra egy óránál többet nem engedtetett neki: azt parantsolá: hogy

Emlékezet

a' mit hall, és olvas, az emlékezetben azt meg-tartsa. 1485-ben Mátyás Király magához vette Bonfiniust, és a' Magyar Történetek Írását reá bízta. Azt a' Könyvet osztán Bonfin II-dik Uladiszló Királynak mutatá-bé. Meg-holt Bonfin Magyar Országban 1505-dik előtt 's a' t. Bizonyos Jánost, atyával, testvérivel, 's maradékkal együtt a' nemes Rendbe emelt csak azért, mert Bonfinius Történetes

Nemesség
az írásért.

Könyv.

Könyvét betsületesen le-irá. (Diploma p. 214.)

221. A' Labantz és Kurutz neve- Labantz
kurutz.
zetről. A' Német gyalogság Magyar
Országban még 1604-dik esztendőben-
is Lantz-nak hivattatott. Kapi Fe-
rentz Urnak Özvegye Ormándi Ilona
Afzszony Ur. 1604-ben így ira édes
Fiaihoz: Kátsán száz Lantz hajlott, s
Magyarrá lett; mindgyarást Kurta dol-
mányt tsináltak nékiek . . . A' Lantz
nevezet Labantzá változott. A' Ku-
rutz talán Török szó. Kurudschbi a' Tö-
röknél el-eresztett régi Katonát (obsi-
tos Katonát) jelent. s a' t.

247. Emlégettetik a' Zsidó nagy Zsidó
Gyűlés.
Gyűlés. 1650-dik esztendőben Abauj-
vár Vármegyében lévő Nagyida hely-
séghez három száz Zsidó Mester, a-
vagy Rabin számtalan egyéb Zsidóság-
gal gyülekezett öszve a' sátorok alá.
Az emlétett Zsidóság Európának, és
Asiának külömbféle tartományból fu-
tamodott öszve Spanyol, Olasz, Fran-
tzia és egyéb Országból. A' fő, és
Vezér Rabinus Zakarias nevet viselt;
tanakodtak a' Messiás el-jöveteléről.
Het nap tartott a' Gyűlés: akkora el-
érkezék Keresztyén hat Pap Romából;
ezek meg-mutatak nyilvánosságoson:
hogy a' Krisztus Jesus igaz Messiás.
Es így el-bomlott a' Gyűlés, mind el-

takarodtak. Beszélli ezeket Brett Angliai Író, ki azt a' Gyüleést szemeivel látá. (Abban akadok-meg itt: hogy Hazánk Történetinek Írójiban nem emlékezem, hogy ezen Gyüleésről valamit olvastam volna.)

461. Ismét a' kotsiról. A' Kotsi nem Magyar, hanem Sepeségi sző. A' Sepiek tsinálák, úgy tesszik az első hintót; de a' Kitszeiek (a' Kotsiak) szebb formára emelik. Illyenek 's több a' feliek foglaltatnak az említett Magazinban.

CXCVI. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: Buda Sacra. Autore P. Xysto Schier. Budának Sz. Helyeiről. Schier Sikiztus Szent Agoston Remetéje Béts. 1774.

Schier:

Ez a' Könyv az Irónak holta után adatott ki, holott P. Schier 1772-ben, élete 45-ben múlt ki a' világból.

Buda.
Pest.

5. Levél. Régentén a' mostanyi Buda Pestnek hivattatott; új Budának pedig ó Buda szomszédja; de a' Várban sokáig meg-marada a' Pesti hegy új Kattellyának nevezete.

12. Sokat tanakodik Schier a' Bu-
da Vári öreg Templomnak eredetéről,
melly Nagy Afzszony tiszteletére szen-
tetetett. A' Tornyán meg - vagyon
most-is Mátyás Király tzimmeré 1475-
dik esztendő jedzésével együtt. Ekés-
getője volt a' Templomnak Mátyás
Király, de nem építője. Idővel Szent
István Templomának - is neveztetett;
úgy tetszik arra nézve, mert Szent
Istvántól épített. Szent Gellér tete-
mi holta után más nap a' boldogságos
Szüz Templomába vitettek Ur. 1046-
dik esztendőjében; úgymond életre író-
ja. Az a' Templom talán nem egyéb
volt, hanem szint ez az öreg Templom.

Ezek után a' többi közt ele-szám-
laltatnak a' Budai egyéb régi Templo-
mok, 's Budát illető fok tudósítáfok-
is adatnak közre.

CXCVII. K Ö N Y V.

Schier más egy Könyve a' Posonyi fő Isko-
lákról íratott, 's nyomtatott Bétsben
1774-ben *Memoria Academiae Isropolitanae*,
feu Posoniensis.

Posonyi
Iskolák,

Vitézi János Esztergami Érsek a' Tu-
dományok Mindenségét (Akade-
miát, fő Iskolákat) először Esztergom-

Vitézi.

Istropolis. ban, melyet *Istropolisnak* nevezett, akara fel-állítani; de azt az Akademiát Posonyba által-vitte, 's ott is Istropolisi Akademiának nevezé 1467-ben. Jettelinek Peterfinél lévő bizonyosága szerint a' Prépostság háza mellett vala a Tanítók háza. Ott tanított Regimontánus, Brandolinus, és egyebek. Ezekről, 's több a' féliről tudósít az emlétett Író.

Regimon-
tánus.

CXC VIII. CXC IX. CC. KÖNYV.

Olvasztatott illy Könyv: *Faciliora Physices elementa.* A' Természeti Böltselkedésnek könnyebb Eleji. Írá Horvath János Budai Tanító (Professzor) Budán 1778.

Erről a' kis Könyvről tesszik kezdeni az emlétett nagy nevű Tanítónak meszse terjedett nevezetű munkájit. Itt a' Természethez tartozandó kérdéseknek tsak könnyebb részeit adja-elé: mert a' Könyv tsak az alsóbb Iskolák számára készítettett. Azomban nem minden láb alatt találándó Tudósításokkal is kedveskedik. p. o. a' 29-dik levélen így ír: Ha a' levegő eget tsupa magában, 's tiszta vóltában gondollyuk, az a' leg-együgyüebb testekhez tartozandó. (Magára nézve tud-

Levegő ég

tudniillik nints idegen testekből eredendő keverékje, 's azokkal egyező foglalódása) De ha a' levegő eget a' vonó erő más testekhez szegezi (si attractione aliarum corporis particularum figatur) azokban, és azokkal együtt azon testi részsze válik. Már szint ezen levegő, melly valamelly testnek tulajdon valóságos része, önnét kiperdittethetik költéffel, égetéffel, és más egyéb móddal. Ez neveztetik leköttött vagy szegelesztetett levegőnek: *aer fixus*, főképpen ha a' nyövöténykből, 's mezses testekből perdittetik-ki. (e vegetabilibus fermentatione, e calcariis corporibus vi ignis evolvitur) Az illyen levegő idegen testekkel vegyelitett, és így ártalmas. Példa vagy on a' forró mustnak, 's a' be-zárt szobában füstölgő szénnek gözében. Az illyen gőz már embert-is ölt.

Kötött
levegő.

46. A' tsupa tűz olly igen vékony folyadék, mellytől a' láthatandó közönséges tűznek belső apraji mozgásra indittatnak; 's kényszerítettnek. (Itt a' mi Fizikánk 5-dik Könyve 85-dik száma el-üt ezen Tanitónak állittásától.)

Tűz.

Ez a' tüzes folyadék (fluidum igneum) minden testben el-terjedett; 's egyik testből a' másikba költözik a' képes elégedés törvénye szerént (iuxta

ta leges saturitatis respectue) Ha egyik test, mellyben több az ilyen folyadék, p. o. tetézett Nap sugar, meleg kállyha 's több a' fele más olly testhez közelítettik, mellyben az emlétett folyadék, kevesebb, abból a' testből, a' mellyben bővebben vagyon az illy folyadék (a' Nap sugarból, meleg kállyhából) a' másikba p. o. az hidegről jött emberbe, mellyben az addig kevesebb volt, bé-omlik, 's addig ereszkedik, mig mind a' kettő egyenlő melegségre, avagy képes elégedésre nem jut. Ha a' testünkbe foly az illy folyadék, abban a' meleg érzékenysége indittatik-fel; ha a' mi testünkől foly-ki a' meleg p. o. mikor a' melegebből 's hidegebb pintzébe lépünk, holott több a' mi testünkben a' meleg, mint ama pintzében, oda ki-folyván a' testünkől a' meleg folyadék, bennünk az hideg érzékenységet tapasztaltatja.

Miért érzünk hideget a' pintzében?

De nevezetesebbek érdemek szerint a' Vetélkedéshez, Tudakofsághoz, Föld-méréshez, Természeti Böltselkedéshez tartozandó nagyobb, és szélyesebb tudományu egyéb munkái, mellyek az ő hasznokra nézve nem tsak ithon Nagyszombatban, Egerben, Budán, hanem Augusztai Városában, és nem rég az Olasz Iskolák számára

ra Velentzében-is új nyomtatásra vetettek.

Nagy hafznokat vevém azoknak ^{A' Termé-} ama munkámban, mellynek ilyen az ^{szetiekről} hemlok írása: A' *Természetről*, *New-* ^{hat K.} *ton Tanítványinak nyomdoka szerént hat* *Könyv* Pofon. 1777. Horváth Urnak egyéb munkái 1. A' gyántázatról. 2. A' fa hidről. 3. A' gépelyes mester-ségről.

C C I. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Historia magnæ Legionis Cæsareæ, quam Caroli VI. auspiciis Comes Damianus Hugo Virmonditus Cæsaris nuper ad Passarovicium Caduceator suscepit Constantinopolim. Autore Gerardo Drieschio Excellentissimo Legato ab Epistolis, et Historia Vien. 1721. Gróf Virmondtnak Konstantzinápolyi Követsége. Írá Driesch Gellért a' Grófnak titkos Írója.* ^{Driesch.}

A' Törökkel frigyos békeség kötett Passarovitznál 1718-ban. ^{Passarovi-} ^{tzi béke-} ^{ség.} Annak meg-erősítése kedvéért 1719-ben VI-dik Károly TS. Gróf Virmondot követül küldé Konstantzinápolyba sok társfal, tellyes pompával, és készülettel hajókra ülven, 's Pofonyt, Komáromot, Budát, Belgrádot meg-halladván,

ván, egyéb útát a' szárazon folytató. Ennek, és a' Konstantzinápolyi mulatásnak minden tulajdoni hoszfzas őt Könyvbe foglaltatnak. A' Szultán, a- vagy a' Török Tsászárr előtt illy köszöntő beszéde volt a' Követnek. (115 l. 3. Könyv) 1. Felséged eleibe állok, a' Római hatalmas, győzhetetlen, felséges Tsászárnak, VI-dik Károlynak, Kegyelmes Uramnak, ide Nap-keletre Felségedhez küldetett Orátora (szó-tévője) hogy Felségedet bizonyossá tegyem Urunknak Felségedhez igazán hajlott jó akaratjáról. Ennek az állandó barátságnak fejében pedig reám ö Felsege tisztelő bizonyos ajándékokat bizott: hogy azokat Felségednek bé-mutassam. Nem kételkedik arról a' mi Tsászáruink, hogy a' miken a' minap a' Passarovitzi békeféséskor, 's azután a' kereskedést illető végezés-kor meg-egyeztünk, azokat Felséged-is szentül meg-tartja, 's késedelem nélkül bé-telleyesíti. Az a' mi koronás Fejedelmünk kívánsága, hogy illy jó kezdettel egybe állott barátság viszonytagságoson jelesen fen-tartassék; az én reménységem pedig 's ohajtásom abban áll, hogy engem, ki ezen barátságnak, 's tiszteletnek Kezeffe, és Követtye vagyok, Felséged hoszfzas kegyelmivel boldogiton.

116. Midön a' Követ a' Sultánt nevezé, 's nevezvén, fejét meg-hajta; ha valaki azomban a' Tárfai közül tétovázván elméjével, azt a' fő-hajrást el-mulatá, az Udvari Tiszt az olyan ember fejét meg-taszitta, 's azzal tsak nem a' földet érteté. Bé-nyújta a' Követ a' Sultánnak a' Tsáfszártól hozott levelet, melly deákul vala írva; de a' Romai Tsászárs Szó-váltójától Törökre vólt tétetve, 's oda írva egyetemben: hogy valami tsalárdság bé ne furná magát. A' Követnek a' Sultán nevével a' Vezér felele-meg illy formán: ö Felségének az Ottomann Tsászárnak fel-tett szándéka, hogy a' minapi békéltetésnek mindenik izét szentül meg-tartja, 's hogy mostanság tölünk se kíván egyebet, hanem hogy azt mi-is meg-tartsuk. Törökül szóllott, 's a' beszédét Maurus Cordátus olaszúl mondá-el; mert noha 8. napig a' zsebben hordozá a' deák feleletet, még se tanulhatá-meg. Mig a' mi Követünk szóllott, szemeit a' Szultán a' földön tartá, 's azokat a' Követre tsak egyszer, 's tsak futó-félbe veté: mert vagy nem szokott senkire folyvást tekénten, vagy méltóságához illendőnek nem tartá az idegen Tsászár emberére való állandóbb tekéntést.

A'

Török
szokások.

A' követség le-irása alkalmatossá-
gával sok Török szokást emleget Dri-
esch. p. o. (3. K. 46. L.) A' Török
Tsászar, mihelyt leánya születik, még
a' pólýában el-jedzi azt valamellyik
hatalmas gazdag Paschának; arra a'
Pascha mindenik házas-társát el-eresz-
ti, a' leánykát ajándékokkal meg-te-
tézi, 's ha meg-hal a' Völegény az az
örökös vagy maga, vagy ha maradt
magzatja, azzal együtt. Így gyen-
gittik a' Török Tsászarok a' nagy ha-
talmú pénzes Urak erejeket.

Ajándék.

131. Sokszor meg-látogatja a'
Szultán a' Vezért, 's akkor ajándé-
kot szokás neki nyújtani: vagy drága
köveket, vagy gyémánttal meg-rakott
kardot, ruhát, vagy temérdek aranyt.
A' Vezérekhez, e' felött el-küldi em-
bereit-is: hogy a' koronás társnak
száz ezer aranyt hozzanak tőlök aján-
dékul. Küld akkor a' Vezér többet-
is: hogy kedvesnek mutassa az ize-
netet.

Imám.

163. Az Imámnak, avagy a' Tö-
rök Papnak erre a' tisztre való emel-
tetésében semmi ájtatos rend-tartás fin-
tsen. Elegendő arra ha tud olvasni,
's a' Koránból egynehány rendet el-
mondani. A' nép a' választott sze-
mélyt a' Vezérhez vezeti; az érte-
kezvén életéről, 's tudományáról,
ki-

ki-adja néki a' *Teschert*, avagy a' hivatalyba iktató levelet, ingyen. Így válik a' köz ember Imámmá, 's egyebektől tsak a' süvege szélyesb pántlikája különbözteti. Ha el-hadja tisztét, olly köz ember, mind az előtt.

210. Jántsár nélkül a' Törökök közt nem bátorságos a' járás.

228. Birkozással az Urak láttára fokszor mulattyák magokat a' köz legények. A' ki a' társát birkozva a' határa le-fekteti, ajándékba mind annyiszor egy aranyt nyer, valahányszor azt tselekefzi. Néha egyszerre ki-osztatik illy formán két, három ezer (Magyar) arany-is. (p. 228.) Az izzasztó birkozás után kút vízzel leöntik magokat. Szokás erőt és tudományt próbálni nyargalással, és nyilövéffel-is.

Meg-látogattuk az hét tornyu nevezetes tömlöztöt. Láttuk ott Gróf Eszterházi Antalnak a' falnak márvány darabjára irt nevét; ki a' múlt Században Temesvárnál fogatott-el. B. Petrásch neve így jegyeztetett-fel. G. Eszterházi Antal,
Baro Petrasch Antal, a' Schönborni se- B. Petrasch Antal,
 regnek (Regimentnek) ezres Kapitánya helytartója, (Vice-Colonellus) ki midőn Salankementnél a' bajó puska-porral fel-vettetett 's el-süllyesztetett volna,
 III. Sza k. H h meg-

meg-fogatott 1717-ben, Aprilis 17-dik napján.

Török
ország

455. Láttuk a' Török játékot (comediát) szégyen, gyalázot a' fok otsmányság benne: (p. 455. p. 551.) nevette a' Mufti (a' Török fő Pap) 's kérde a' Követet: mint tetszik. Az nem felelt; hanem halgatva jelenté: hogy az ilyen fertelmeségeket a' szem elől el-kellenék kergetni.

Rabok
piatza.

461. Láttuk a' rabok piatzát, a' hol mint a' marhák árultatnak; férfiak, aszfszonyok, leányok: Frantzia, Orosz, Dánus, Anglus, Svekus, Olasz, Lengyel, Perfa, Szeretsen, minden féle nemzetbéli szegény el-adandó rab találkozik ottan; Németet nem láttunk; talán mi miattunk el-rejtettek. Mahomet részűt se láttunk: mert azzal-is édesítte Mahomet a' vallásához a' megtsalatkozott szegény lelkeket: hogy a' ki ahoz áll, még a' rabságból-is felszabadittatik; nem hogy rabbá tétessék. A' rabnak nagy az ár, főképpen a' fehér személynek; néha el-adatik ezer aranyon-is. Siralomra méltó állapot reájok csak nézni-is; és jövődö forfokat meg-gondolni.

Rakótzsi.

125. Konstantinápoly alatt hajózván láttam a' Rakótzit, ki akkor az ablakból ki-nézett. Ott Magyar Ország Követének neveztetett (571.)

A'

A' mi Követünk kérésére pedig Konstantinápolyból Propontisnak Radost, vagy Rudiiti nevü Szigetébe igazított a' Vezértől; akár mint esfedeznék érette bizonyos udvarnak Követe, kit, úgymond Driefsch nem nevezek.

A' Követ Bétsbe szerentséfen háza érkezett.

CCII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: Nikolaus Ernst *Kleemanns* Reisen .: Wien 1771. *Kleemannak* a' Tatárokhoz való utazása.

Az utazás Bétsből Belgrádig; onnét Kilianováig tartott. Utazott a' Butsák, és Krim Tatárok közt; azután Konstantinápolyban, Smirnán, Tergestnek vévén utját haza felé; viszsza érkezett Bétsbe, 's ezeket ott írta 1771-ben. Az utazás tartott 1768. 1769. 1770-dikben. Levél formára iratott minden.

Belgrádban a' Bascha uti bátorságos levelet (passust) adott magamnak, Szó-váltómnak, és Társaimnak számára, 's az olyan formán iratott, mint amaz, mellyet Bétsben ö Felségétől vöttem.

Vólt Kleemannak Örmény tárfa.
Vólt el-adandó portékája. Hogy a'
H h 2 Ke-

Kereskedésről tudósított adhaffon haza jövet, kereskedő képebe öltözött.

10. L. Bé-szálván a' hajóba az e-
vező Oláhokkal, és védelmezésemre
Dunának adatott Jantsárral, Kilianova felé u-
őrvénnyei tazánk a' Dunának fok őrvénnyei közt,
mellyeknek egyike a' Lintz Város tá-
jínál veszedelmesbb.

Vas kapu. 12. Orsován túl két órányira bi-
zonyos hely Vas Kapunak hivattatik.

Ott a' Ott a' Duna zörgése, és a' kösziklák-
Duna ve- hoz való tsapkolódása miatt az embe-
szedelmes ri szó nem hallatik, jellel kell min-
volta, dent végbe vinni. A' Sziget és part
közt nem lehet a' jó utban válogatni.
Sebes a' viz mint a' nyil, 's őrvé-
nyes; úgy hogy a' hajó hol egyene-
sen, hol oldalaft járjon. Tele vala
szivem rettegéssel. Azon által-esvén,
dellest a' Dunától öszve hordott ho-
mokon meg-akadt a' hajóm. Nagy
vólt a' veszödség. Végtére azt a' ha-
jót tsekély áron el-adám; másba ra-
kodtam; által mentünk Vidinnél, Schi-
Vidin, Kilia. sta nevü nagy Városnál, Ismael nevü
Kereskedő hasonló nagy Városnál;
oda Kili 8, vagy 9. óra. Kilihez pe-
dig a' fekete tenger 3. óra. Kilibe
érkeztem szerentséfen.

25. lev. A' Vámon a' partékám
Visitatioja (nézegetése) miatt so-
kat szenvedtem. Kiliben bátorságosb
já-

járás kedvéért magamnak Örmény ruhát tsináltattam; 's Kauchán Városá felé vettem szekéren az utamat. Szeremen csak egy darab vasat se volt látni. Utazásom 20-dik Detzemberben kezdődött. Bé küldém a' Khán udvarába a' néki szánt ajándékokat; 's oda érkezvén magam-is, ki-raktam mindent. Jó kedvel nézegeté rendre a' szép jószágát ö Felsege; ezeket mondván Törökül: *ei ei peck ei basferkán.* Jól, jól, igen jól ó Kereskedő. Adott szaba i járás levelet is. Meg-nem gondolná a' mi nemzetünk, mi tzifra, mi pompás a' Tatár Fejedelem. (51.) Meglátogatám *Bendert*. Erős Város, Megfordultam a' Nogey Tatárságnál; a' pusztaán a' Tatár sátorokban meg-is hálтам. Azon sátorok egész falut állittanak-elé, midön egymástól 50, vagy 60, lépésnyire állanak: vagyon Tsámiok, vagy Moschejájok. Ezen Tatarok közül némellyek ló-huffal-is élnek: fejeket a' sövényre tűzik-ki.

Kauchán
Városá.Tatár
pompa.

Bender.

56. 31. Jánariusban 1760 - ben Orzákov. Orzákovba, avagy Ossi Városába érkezénk Dnieper vize, és a' fekete tenger mellett. Vannak váratskáji. Innét látám leg-először a' fekete tengeret: a' Vároft Törökök lakják; vagyon kevés örmény-is benne. Temérdek fagyos időt tapasztaltunk; bé-fa-

XII. Ká-
roly K.

gyott a' tenger-is. Ha itt vólt Ovi-
dius számkivetése, kevés a' panasza.
Itt forgott XII-dik Svetziai Károly-is.
Szánon hordozóskodtam fel 's alá.

Krim.

60. Azután Orba, avagy Orkabu-
fu Prekopi helységbe, 's innét Krim-
be utaztam; (fokat fzenvedvén minde-
nütt.) Ottan Karafu Városában meg-
szállottam a' Szó-valtó (Tolmáts) Ör-
ményem házánál. A' Vároft jobbára
Örmények, Görögök, és Zsidók lak-
ják. Tolmátsom háza érkezvén örö-
mébe sok vendégseget üttetett. El-
mentem a' fürdő házba. Ott az Jó-
niai és Dóri módra készítettett már-
vány táblák régiségre mutattak. Tür-
hetetlen meleg volt a' vize; de lehe-
tett rajta innia való, 's mellette for-
ró friss vízzel segíteni.

Fürdő.

A' fürdés után bizonyos legény
úgy meg-dörgölt, hogy tsuroгна ró-
lam minden felől a' veretek: azután
meg-öntöztek, fejemet bé-takarták, is-
met öntöztek, 's így továbbá. A' fi-
zetes 1. pára.

Tatár
vendég
fogadó.

70. Karafurul Baktschieseregbe u-
tazván kotsin, Tatár egy vendég-fo-
gadóba áltam-meg. Az három szo-
bából állott; bé-vezettek a' leg-szeb-
bikbe. Vólt benne szép egy tűzellő
(Camin) szőnyeggel meg-vólt terítve;
két felől vánkofók 's hoszfszu karfzé-
kek

kek valának ki-téve (Sófák). Érkezett több vendég-is, egy asztalnál evenk mindnyájan; ki vévén a' Zsidómat, ki maga számára különöffen sütött. Az étkez tiszták, 's jó izüek voltak. Sok az ilyen Vendég-fogadó Krimben, 's ott se magától, se lovától nem fizet az ember; noha tellyes betsülettel meg-elegéttetik. Ezek a' fogadók némelly nemes emberektől állittattak, 's nagy szorgalmatossággal helyén tartanak. A' miből ki-tetszik, mi nagy gondja vagyon ezen Tatár nemzetnek a' vendégre.

77. Hajamból noha süvegem-alá tűztem a' Törökök idegennek ismeretek; zaklattak; azért azt el-kellett nyéretnem, 's borotváltatnom.

Kaffa
Városa.

103. Kaffa Városában 35. napig mulattam. Krimnek fő Városa; 's azt a' Tatárok *Jarim Stambulnak*, fél Konstantinápolynak nevezik; noha azt a' nevezetet meg-nem érdemli. Falai tornyosok. A' ki-kötő partra vezető kapu *Utch Kapu* nevet visel. Birták e' Vároft a' Genuabéliek, 's azok pompájokat a' düledék épületek, a' Szentek képei, a' Moschea, melly Keresztyén Templom volt, most-is mutatja. A' Trinitáriusok onnét nem régen hajtottak-ki. Volt ezeknek-is ottan Templomok. Kaffát jobbára a' Törökök,

és Örmények lakják; kevés benne a' Tatár, és Görög. Az Orosz, Tatár, Kosák, Tzirkáffi, és Georgiai nép eljár ide a' Kereskedésre, az az: a' tserére. A' Tzirkáffiak ide árulni a' vásárra fiokat, leányokat, és lovaikat hozzák. Egy Tzirkáffi leány eladatik ott 12, vagy 14. érfény pénzen, az az: 6, vagy 7. ezer piaszteren.

Krim.

106. Krim fél Sziget a' 48° alatt területiben 93. német mérföldet foglal. Fő Városi 's Várai: Kaffa, Goertz, Janikale, Arabat, Or, avagy Prekop, Athmetsit, Goesleve, Baluklava. Bora, gyümöltse, vize, 's több a' féle böven. A' Krimiek Mahomettel tartanak; de láttuk köztök az Örmény, Görög, és Zsidó népet-is. A' békeesség idejében igen bátorságos ott a' járás.

116. Onnét Konstantzinápolyba, azután Smirna Városába vettem utamat; onnét pedig Tergefztumba.

140. (Arra morog, hogy Magyar Országban fog, és veres hagymásos étkeket kellett néki enni. Posonytúl fogva a' Duna-mentében rosz a' bor, Budán jobb az egy kevesé. Semlinben jobb Budai bort találtam, úgymond, mint Budán. Tudniillik ez a' mi utazónk vagy fietett, és nem kérdezősködött; vagy érfényt nem nyitott.)

144. Belgradtól fogva továbbá csak zavaros, utálatos mustot találni borhelyett. Tsudállják, mikor azt halják, hogy nálunk fok esztendő bort találni.

146. Török Országban Katona minden ember; 's kívánnya a' háborút. Vitézség.
Mihelyest ki-futtatik a' parantsolat, 's külömbféle helyeken ki-tüzetnek a' zászlók, elé-áll a' ki-szabott helyre ket száz ezer ember; 's több-is, mintsem a' mennyi kívántatott; fogadás, kényszerítés, foglaló pénz nélkül. A' kinek lova vagyon, elé hozzá, 's a' Spáhi, avagy a' lovas sereg közé iratik; ha nints, a' Jantsárokhöz állitattik: öszve szed ki-ki maga magának minden féle fegyvert, puskát, pisztolt, Kardot, pantzélyt, kést, 's több a' félit; így áll-elé. Már az álgyú-öntés mestersége Konstantzinápolyban helyén vagyon.

155. A' Tatár Khánt, avagy Fejedelmet vagy a' Konstantzinápolyi Tsáfzár teszi; és az othon való Tatár nemesség helyén hadja a' választást; vagy ellenben, betsület, 's ajándék fejébe a' választást a' Török Tsáfzár a' Tatár nemességre bizza; a' megerősített pedig magának tartja. Az ilyen Fejedelem birja Krim fél Szigetét, a' Nogey, és Butsiák Tatársággal.

gal együtt; melly Tartományok ösz-
veségesen nagy Országot állittanak-elé.
Krimeát a' kereskedés, hajózás, mar-
ha, bor, 's t. a' f. tette nevezetessé.

Tatár
Nemesség.

157. A' nemesség Kimben négy
rendü; 's mind Mursának neveztetik:
az 1. *Schirin Mursa*: ennek a' rendek
a' Beye, vagy Fő-embere a' Feje-
delem Udvarához hasonlót tart; de
nem olly nagy számmal: vagyon en-
nek-is *Kalka* Sultánnya, avagy fő ez-
res Kapitánnya (generalissimussa) *Kai-
makánnya*, (mintha monád Nador
Ispánnya, Vice-Fejedelme, Helytar-
tója) vagyon *Mustia*, törvény-fejtője.
Muradinnya, (Vice-Ispánnya) 's t. a'
f. A' 2-dik nemes Rend *Báron Mursa*.
Hasonló a' mi Báro rendünkhez. 3.
Monfur Mursa. 4. *Sutfurud Mursa*.
A' Tatár nemes ember tiszta, módos,
és, ha van miből, pompás: akár gya-
logol, akár lovagol, fok utánna az
inas: szereti az emberséget: a' gyil-
kos sanyaru büntetésre fogatik. A'
Nogey Tatárság hét nemzetből áll.
1. Jedischul-multi. 2. Jedfan-multi.
3. Kafaloja. 4. Kürgös. 5. Tsam-
bolluk. 6. Nauroufelli. 7. Kaspalla-
dolu.

Tatar mó-
dóság.

Örmény-
ség.

170. Az Örmények kereskedők.
Az Örmény Afzszony szereti a' bort;
de a' férfiakkal nem eszik; ha azok-
nak

nak bort hoz, a' kinek azt nyujtya, kezét meg-tsókollya; 's ha azomban maga-is iszik, az ivásra le - térdepel. Vannak köztök Kátholikusok. Minden egyéb Keresztyént magokon, és a' Katholikusokon-kivül, Lutránusoknak hínak.

172. Font számra árultatik minden elegend, és ital, kenyér, gyümöls, bor 's t. a' f.

1. *Kantar* = 44 *okka* = 1 Bétsi mázsa,

1. *Okka* $2\frac{1}{4}$ font, Bétsi mód szerént,

1. Török Dukát,

Tzekin, Altün,

Sermakab magá-

ban foglal Tö-

rök . . . . . 2 . 30 . . 330.

1. *Fantuk* = . . . 3 . 35 . . 465.

(most minden Török pénz, és idegen Arany
10. párával többet ér.)

$\frac{1}{2}$ *Piafter* . . . . . 40 . . 120.

1. *Altmisch* vagy 60

Paradarab . . . . . 1 . 20 . . 120.

1. Velentzei, Holland.

Német 's t. arany. . 2 . 28 . . 444.

1. Tsászári vagy

szász egész Tallér . 2 . . . . . 240.

1. Német forint . . . 1 . . . . . 120.

CCIII. K Ö N Y V.

Olv. ílly Könyv. Spicilegium Observationum
Historico-Geographicarum de Bosnia Regno;
Lugduni Batav. 1737. Bosnia Országáról
való Tudósítás.

I. Levél,

Horváth
Ország

A' XI-dik Század végén Sz. László
állította fel a' Magyar Királyoknak
Dalmátzia, Horváth, Bosnia, és szomszéd
egyéb Országokhoz való jussokat: mert rész-szerént neki ajándékozta
azokat a' Testvére, Horváth Ország
Királynéja; rész-szerént pedig az
atyafiság, és igazságos győzedelme segítetté arra.

Illirikum.

2. 3. Tiberius Császár idejében Illirikum
nevet viseltek a' Duna, és Tenger közt
feküvő Országok. A' közép idejű Irok
osztán az Illirikum nevezetét Dalmácián,
Horváth, Sklavinia (avagy Tót) és Bosnia
Országokon maraszták; 's azoknak Fő
Gondviselőjök (Præsides, Toparchæ)
Illirikumi Bánoknak hivattattak. (4.)
A' régi Skordiskus nép a' mostanyi
Tót, és Bosnia Ország helyén lakott.
(5.) Morava vize Páris nevet - is viselt.
A' felső Szervia, avagy Misia,
már

Morva
vize.
Szervia
Misia,

már! most *Maksua* tartományjának hívattatik; az-előtt *Machovi*, avagy *Mazochi* Hertzegség (Ducatus) nevet vi-fele, Morava vize - mellett; 's azért *Bela István Király* testvére 1271-dik-ben *Machovia*, és *Bosna Bánnyának* hivattatott (apud Raynald. 1271. Tom. 14.) 's *Erzsébet Alsfszony*, *István* koronás tárfa, annak holta - után 1280-dik esztendőben adatott levelében magát *Machov*, és *Bosna Hertzegnéjének* (Ducissa) nevezteté.

7. A' *Slávusok* (Tótok) jöven a' *Slávok*, *Duna-felől*, el-foglalák *Bosniát*, *Dálmátziáig* terjedtek, a' *Horvátoktól* elragadák a' *Dráva*, és *Sáva-közt* lévő *Pannoniát* (mellynek régi neve *Pannonia interamnis*, utóbbi nevezete *Hungaria Savia*) 's azt *Sclavoniának* nevezék. *András Imre Király* testvére 1198-ban, és *Kálmán IV-dik Bela* testvére 1238-ban *Sclavonia Hertzeginék* (Duces Sclavoniæ) neveztettek, és irattak.

A' *Tótok*-után a' *Serblusok* (*Szerbiusok*) következtek. *Bosnia* a' nevét az oda vetődött *Patzinak*, *Bosinak*, *Bosfinát* nemzettől nyeré (mind egy nép külömb-írás szerént) 23. *Budimir Dálmátziának*, és *Szervianak Keresztyén Királyja* (úgymond *Diocleás Presbyter*, *Szerviat* két-fele osztá,

Rama
Bosnia.

tá, Nap-keleti részét *Rássiának*, Nyugatit *Bosniának* nevezé 's ott Zupaniákat, és Bánokat rendelt. (27.) A' *Ráma* néven a' Magyar Királyok titulussai-közt Bosniát kell érteni. Kálmán K. levelében, holott csak egyszer fordul-elé *Ráma*, úgy tetszik, idegen kéz-által tsuszott *Ráma*. Legelső vólt tehát II-dik, avagy vak Bela, Almus fia, ki azt a' titulust viselé, 's azután minden Király utánna. Bírni tudni-illik már II-dik Bela azt a' tengeri partot, mellyben meg-vagyon *Ráma* vize, 's Náróba szakadván azon tartománynak *Ráma* nevet ada. *Ráma* a' Tzetin, és Náró közt-lévő Tartománnyal, 's a' Khelmi Vármegyével együtt felső *Bosniához* ragadván, az ő *Ráma* nevét Bosniára ragasztá, és így, úgymond, Thurotz (Chronic. part. 4.) Bosniát a' Magyarok *Rámának* nevezik. Ezek-után el-beszéli a' nagy tudományú Író Szent László idejétől-fogva egész a' mi időkig, mi móddal, és következéssel birta Magyar Ország Bosniát, a' 98-dik levéltől-fogva határit, vizeit, városit, lakosit, jövedelmit, és egyéb tulajdonit rajzollá-le.

CCIV. CCV. KÖNYV.

Ol. Denis Urnak a' Könyv-házakról, és minden-féle tudományokhoz tartozandó Könyvekről irt egy pár Szakaszsa. *Bibliographie, & Literargeschicht. Wien. 1777. 1778.*

Ismértetik Denis Ur *Sined* neve-alatt. Sined.
 is. Itt a' mire tanítványit vezeti, azt ki-merithetetlen, által-járáthatatlan tengernek vallyá lenni. Minden-féle Könyv-házokról, 's minden tudományról irt, és nyomtatott Könyvekről teszi a' tudósítást.

4. L. Nem lehet fel-állított Könyv-házokról gondolkodni, Mójstes haláláig. Mójstes írási tétettek a' szent-séges helyre. (v. *Dut.* 31. 26.) Azok osztán Josuének, a' Profétáknak, 's egyéb Szent Iróknak munkáik-által meg-szaporodtak. V. *Act.* 15. 21. *Moyse a temporibus antiquis habet in singulis Civitatibus, qui eum praedicent in Synagogis, ubi per omne Sabbathum legitur.* Azért pedig, hogy a' *Tem-* Első.
Könyv.
házok.
plom el-égett, egyéb Sinagogák könyvei el-nem vesztek. ('S *Jere-* Sz. irás.
miás, Dániel, Ezeziel, Esdrás 's a' t. nem maradtak Sz. Irás nélkül, költemény 's gyermek gondolat azt mon-
 dani,

dani, hogy Salamon Temploma égésikor minden példa-írás ki-veszett.)

Mi a'
Könyv-
ház Ofi-
manduás-
szerént?

Régi
Könyv-
házak.

Alexan-
driai.

Serapeu-
mi,

Kártágói.

7. Diodórus Ofimanduást teszi az Egyiptusi Könyv-ház első gyűjtőjének. Az a' Könyv-házára ezt iratá: *Πυρρὸς ἰατρικῆον. Lélek orvossága.* Következik Ptolemeus Filádelfusnak Aleksándriai gyűjteménye. Az, mikor Gyula Tsászárnak Alexandriai háborújakor el-égett, négy száz ezer darab könyvből állott, úgymond Seneka (de Tranquillitate. *Quadringenta millia librorum Alexandriae arserunt.*) Vagy a' mint Gellius bizonyította, mintegy hét száz ezerből (Noët. Att. L. 6. c. 17. *ad millia ferme voluminum septingenta: a militibus forte auxiliarius incensa.*) Mark Antal Kleopátrának ajándékozá első Attalusnak, és II-dik Eumenesnek Pergámusban gyűjtött könyveiket, mellyeknek száma két száz ezerből állott, úgymond (Plutarch. in Antonio) Ezt nevezé nyilván Tertullianus Ptoleméus Serapeumi Könyv-házának; 's talán rész-szerént színt ez vala, mellyet Omár Kalifa el-égetett, midön Mahomet tselédi Aleksándriát el-foglalák. Nevezetes volt a' Kártágo Városi Könyv-ház - is: annak egyéb szakaszit el-ajándékozván a' Római Tanács, Mago Urnak 28. darab könyveit, mellyek a'

a' gazdaságról irattak, deák nyelvre fordította (*Plin. Hist. Nat. L. 18. c. 5.*)

12.) Következik a' Khinai, Görök, és Deák Könyv-házokról való tudósítás.

23.) L. A' fok-féle írás módjáról; 's tulajdoniról. 65.) Leo a' Képek ellensége Konstantinápolyban elégezte 12. arra vigyázó Tiszteivel együtt azt a' Könyv-házat, melly harmintz három ezer könyvet foglala magában.

Konstan-
tinápo-
lyi.

74. 1.) El-égette ugyan Omár Kalifa az Aleksándriai Könyv-házat; de minekutánna 749 - dik esztendőben az *Abassi* nemzet jutott volna a' Kalifa Fejedelemségre, *Harun Al Raschid*, és *Almamun* ki-kezdék irtani az Arab nemzet-közül azt a' gyalázatos hirt, hogy ők a' tudományok ellenségei. (*Herbelot Biblioth. Orient.*) Ezek a' Bagdadi udvarba öszve gyűjték a' vál-
lás válogatása nélkül a' Tudófsokat, 's nagy költséggel öszve-hordottak minden rendü Zsidó, Siriai, és Görög Könyveket, 's azokat Arab nyelvre fordíttatták (*Hist. univ. trad. de l'Anglois. Tom. 15.*) Midön Saladin a' 12-
dik Százban Egyiptust el-rablá, a' Fa-
timi Kalifák palotájában száz ezer A-
rab Könyv találtatott. (B. *Reviczki*
specimen Poes. Perficæ Prooem. Vien.

Bagdadis

Egyiptusi

Túnisi. ed.) Midőn V-dik Károly TS. Tuniszt el-foglalá, 's a' Könyvház veszendőben volna, Mulei Hafsán az helység Fejedelme, tsak azt bánta, mellyért az egész Vároft oda engedte volna.

Algieri. Algierben-is nagy rakás könyv vala, 's a' többi-közt Török nyelvű Kempis

Fessi. Tamás. Fezben harmincz három ezer könyv darab találkozik. Spanyol Országban a' Mók idétt 70. rakott könyv-ház állott. Nagy volt a' maradéka Eskuriálban fő-képpen az 1671-dik esztendeji égés előtt.

Könyv-nyomtatás. 88. L. Hol, és mikor eredett légyen a' könyv - nyomtatás, nagy a' vetekedés; és ki-nem végződött. Strasburg, Harlem, Mayntz azt 1430, v. 1440. v. 1457-dik esztendőben Gutenberg, vagy Coster, vagy Faust János találmányának véli. 1300-dik esztendő után találtatott a' játék Kártya nyomtatása. Ki - mettszetett fára a' kép, festékekkel bé - mázoltattott, reá nyomtatott a' papiros. Így nyomtaták a' képeket, és a' képek-alá a' neveket, sőt Sz. Írás-béli némelly mondatokat-is. (A' többiről mások vetekedjenek) elég az, hogy (pag 121.) Budán Hess András 1473 - dikban Mátyás K. idejében oda hivattatván Olasz Országból Gereb László által, ki Kalotsai Ersek vala, ki-nyomtatá Magyar

gyar Ország Kronikáját. Látván pedig az esztendő számát a' könyvek végső levelén, ne gondollyuk, hogy az mindenkor a' nyomtatás esztendőjére mutat. Az néha annak a' jele, hogy azon esztendőben iratott-le.

166. L. A' nevezetesebb Könyv-házokat, mellyekkel most jeleskedik a' Világ számlállya - elé. A' *Vatikánumi* könyv-házban írott könyv nagyon negyven ezer; nyomtatott könyv pedig csak harmincz ezer. Ott találhatik a' ritkaságok - közt az 70. Magyarázók 5-dik, vagy 6-dik Század-beli Görög Bibliájok, melly nagy újni betűkkel iratott: Zsidó nagy Biblia 1294. esztendő-től - fogva, mellyert a' Velentzei Zsidók annyi aranyt ígértenek, a' mennyit a' neheze nyom. Ott nagyon VIII-dik Henrik Királynak az 7. Szentségekről írt Könyve, mellyre maga illy verseket írta:

Anglorum Rex Henricus, Leo decime, mittit

Hoc opus et fidei testem, et amicitiae.

A' Majlandit, Velentzeit, Frantzia, Spanyol, Könyvházokat rajzolja-le továbbá az Író. (173. L.) A' Királyi Bibliotheca XIV-dik Lajos idejében hetven ezer darab Könyvel bévelkedett; most már csak a' Napkeleti, Indiai, Khinai és egyéb írott

Mostani
Könyv-
házok.

Frantzia
Könyv-
ház.

Könyvek száma hetven ezer; a' nyomtatott Könyvek darabjai pedig kilentzven négy ezerre mennek.

Vársói. 184. A' Varsáviai Könyv-házban három száz ezer Könyv darab számláltatik; a' Gettingaiban 60. ezer. **Gettingai.** Mátyás Királynak Budai Könyv-házát ötven ezer darab Könyv ékesítte. **Budai.** Épületre nézve Denis Ur szebb Könyv-házat a' Betsinél nem ismér a' világon. **Bétsi.** Ott tsak Eugénius Könyveiből tizen öt ezer vagyon. Baro von Swieten idejétől fogva öszveségesen három száz ezer Könyv darab mutattatik; az irott Könyv azok közt 12 = tizenkét ezer. A' Bétsi Dominikánusoknál lévő Könyvek száma harmintz ezerre számláltatik. A' Garelli nevű Theresianumi Könyv-ház kintse válogatott tizen egy ezer Könyv-Szakaszból áll. Első Vigyázó fő Tiszte Frölich Erasmus vala, a' második Khell József: 1772-diktől fova pedig én (Denis) a' mostanyi Neustadi (Német Újhelyi) Püspöknek jó akaratjából. Következik ezek után a' régi Deák, Görög, Zsidó, Gotthus írásról való tudósítás.

A' Könyvekről's az írók neveikről. A' 223-dik laptól fogva arról tanakodik, miből kell a' jó Könyv-író meg-ismérni? Itt a' többi között arra vigyáztat: hogy az Írók néha neveket

ket el-változtatják, németből deákká teszik, betű változtatással meg-másítják. Így támada Holtzmanból Xylander, Buchmanból Bibliander, Schwarztzerdeből Melanchton, Himmelből Cælestinus: Spinoza magát Konstánsnak-is hívja; Volter neve hol Bazin, hol Zapata, hol pedig Vade, Tamponet, 's több a' féle. Néha egy azon Könyvnek új meg új az utóbbi tzigere: hogy kellyen. Spinozának gonosz politicus Tractatuffa, már La Clef du Sanctuaire, már más neven árultatik, 's így továbbá. A' nyomtatás ideje-is hazud néha; hazud a' nyomtatás helye-is. 's a' t.

A' 236-dik lapon a' ritkább Könyvekről való értekezés kezdődik; továbbá a' Könyv-házra való szükegről. (252.) Nem elég oda az, a' mit elegendőnek monda Melankton: Arisztoteles, Plutarchus, Plinius Ptoloméus. Oda rend-is kívántatik: (*Postquam Tyrannio meos libros disposuit, mens addita videtur meis Ædibus.* Cicero Attic. 4. 8.) Arról a' rendelésről a' 257-dik laptól fogva beszéll.

Könyve második Szakaszszában minden rendű Könyveket különös szerbe szed. p. o. a' Theológiához tartozandó rendben 1. a' Szent Irás, 2-dik a' Fejtőji, 3. az Atyák, 's Egy-

házi régi Irók. 's a' t. Következik a'
Törvényes rend, 's így továbbá.

CCVI. K Ö N Y V.

Láttatott illy Könyv: Vollständiger Lehrbe-
griff von der praktischen Feldwirthschaft :
von John Mills. Millsnek a' Mezei gaz-
daságról tellyes tudósittása. Ki-adatott
Bétsben, öt Szakaszban Németül. 1767.
Fordittatott pedig Angliai nyelvből.

Kezdém fogatni; de látván, hogy
Mitterpacher Ur Könyve ennek-
is egyéb új a' féle Tanítónak a' tu-
dosíttatit-is magában foglallya, félre
tevé.

CCVII. K Ö N Y V.

Meg-vagyon apró Szakaszakból álló, 's Fran-
tzia nyelven irt illy nevü Könyv-ház :
*Bibliothèque de Physique, et d'histoire natu-
relle.* A' Paris 1758. A' Természetiék
ismeretéhez tartozandó Könyv-ház.

Külömbféle különös Iróknak elmél-
kedő beszédetskejékből állott
öszve ezen gyülemény, 's a' Termé-
szeti Böltselkedésnek, Gyépelyes,
Test-bontó, Fűszéres, Orvos, és több
a' féle mesterségnek külömbféle ismer-
te-

tetésére szolgál. p. o. azt 1. laptól fogva a' 4-dik Szakaszban.

Meg-mutattatik, hogy némelly ^{Régi, és új találmány.} szerzőnek fel-találását magának tulajdonítja az utóbbi világ, már a' régiektől-is ismértettek; de utóbb tellyefebben készítették. A' nagyító, 's közelítő üveget *Lippersein* nevű bizonyos Zellandiai mester-ember találá-fel véletlenül: ment a' hire; hallá azt Galileus; és elmélkedve, próbálgatva annyira vitte a' dolgot: hogy a' közelítő, tsillag-néző tső általa elé kerekedett. Im az új találmány; 's mindazáltal Mabillon az ő Német Országi utazásában, 3-dik Századbéli egy olly Írásra mutat, melynek elején Ptoloméus láttatik, tsőt ^{Ptoloméus néző tsivéje.} tartván kezén, szemén, 's azon által nézvén a' tsillagokra.

5. Új találmány Villetnek, 's Tsirnhausnak a' tüzellőn olvasztó eszközök; mindazáltal olvassuk, hogy Arkimédes bizonyos tükör által meg-^{Arkhimedes gyűjtője.} gyűjta Mártzellusnak Szirakusa mellett lévő hajóját. Láttatott 1645-dik esztendőben értzből készítettett olly tükör, mely tüzet támasztott 15. vagy 16. lépésnyire.

A' 201. levéltől fogva Bonnak ^{Pók hálóból ruhá-} írásból meg-mutattatik: hogy a' pók-hálóból szép selyem szálakat, 's e' kép-

képpen ruhákat-is lehet készíteni: és hogy e' végre hasznos volna a' pókot szaporítani, mint a' selyem bogarat: az a' haló nem mérges: mert, úgy-mond, az egész világ azzal él a' vér el-állítására.

Tojás
tartásról.

361. Arról tanakodik, mikép le-heffen a' tojáft esztendeig-is el-tartani tellyes frisségében; úgy hogy az új világi tojásoknak nálunk való ki-költése új állatokat-is szerezheffen minálunk. El-áll a' tojás egész addig, míg a' héjjának láthatatlan lyukatskáján a' vize ki-nem szivárkozik. Arra a' szivárkozásra mutat mind a' héj nedvesége; mind a' tojás ürege. Azt a' szivárkozást meg-gátollya az ürü-háj; 's így az a' tojás, melly azzal bémázoltatik fokáig el-áll. 'S így továbbá.

CCVIII. K Ö N Y V.

Ezernyi ezer a' Történet-Iró. Im itt belőlök egy kis Töredék; 's eleinten föld íráshoz tartozandó rövid tudósítás.

Helységek
régi
neveik.

Allobroges = mostani Savoya. Al-bion = Británia. Chersonesus Cimbrica = Dánia. Thule = Norvegia partya. Scythia Europaea = Lengyel,

gyel, Prússus, Curland, Orosz (darabra nézve) Krimi Tatár Ország, a-
vagy Chersonésus Taurica. *Liguria* =
Genua, Luca, *Taurini* = Piemont.
Insubria = Majland. *Dacia* = Tiszán túl
való Magyar Ország, Erdély, Oláh,
és Moldva Tartományival együtt.

Diódórus írja: hogy Semiramis az ^{Régi} hajózás.
ő hajójit, mellyeknek Indus vizén a-
kará hasznát venni, a' Fenitziusok ál-
tal készítetté. Magok a' Fenitziabé-
liek el-eveztek egész addig, a' hol
most Borussia a' tengert ér; sőt, a'
mint Heródotus írja, meg-kerülték ha-
józva az egész Afrikát. Ki ne tudná,
mi nevezetes volt ezen nép mesterse-
ge, hajózása?

Fischer Peterburgi Tanító (Pro- ^{Negyven}
fessor) készített szózatot nagy Köny- ^{nyelvű}
vet (Lexicon) 's ott a' Történet- ^{szó-tár.}
író Társaságnak ajándékozta: abban a'
Könyvben negyven nyelvnek eredetes
szózatot találtatnak, tíz oszlop renden.
Fel-találtatnak ott a' Deák, Görög,
Orosz, Lengyel, Schved nyelven ki-
vül, a' Finniai, és ehez tartozandó
(evvel egyező) Magyar szózatok, a'
Tatár, Mogol, Tungus, Khinai, 's
több a' féle szókkal együtt. Meg-írta
Fischer a' Sibiriai Történeteket-is. A- ^{Afrika,}
frika közép részét még az Europeiak
meg-nem látogaták; 's azért ismeretlen.

Lakofi tsak azért-is kegyetlenek, mert a' partiakhoz ütven, nagy pusztítókat tesznek.

Mékszikumi nyelven, 's ugyan Mékszikum Városában fok féle Könyvet nyomtattattak a' Spanyolok: Lelki tanítást, szózatot Könyveket. 's a' t. f.

CCIX. K Ö N Y V.

Olvasztatott Nefztornak Orosz Irónak, kiről 2-dik Szakaszbán szollánk, ezen Töredéke; Radzivil, és Nikon egybe-vetett ki-adása szerént,

A' régi
Tótok a'
Dunánál.

A' Sloven (Tót) nép idővel a' Dunára mellé takarodék, oda, ahol mostanában az Ugor (Magyar) és Bulgár Ország vagyon. Ezek közül a' kik Morava vize mellé tolakodtak, Moravaiaknak; mások Tseheknek hivattattak. Ezekből a' Slovenekből valók a' fejér Chorvátok, és Serbek. Minek utánna a' Voloch nép (igy nevezi Nefstör a' Bolgárokat) a' Dunai Tótokra rohant, 's köztök le-telepedett, a' Tót = Sloven nemzet Weichsel felé illott, 's ott le-telepedvén Liach nevet vett-fel; ezen Liach része Polian nevet vállalt-fel; része pedig Lutitisch, vagy Nautitz nevet; egyéb része

része végtére Masovszi, és Pomorján néven ismertetett ∴. Ment a' Sloven nemzet Dunától Ilmen nevű tóhoz-is. Ez építte ott Novograd Városát. (Elbeszélvén *Rurik* Országlása eredetét, a' mint másutt látánk) így ír: Mihály Tsászárnak, és Fótzius Pátriárkának idejében, még *Rurik* élteben, gallyán háborut vittek az Oroszok egész Konstantzinápolyig. Az Oroszok akkor Pogányok voltak ∴. Ur. 767-869-ben fel-vették a' Bolgárok a' Sz. Keresztséget. Ur. 870-879-ben által adta *Rurik* az Orosz Országlást *Olegnek* tulajdon atyafiának ∴. A' Magyarokról ezeket hagyá írva: 888-898-ban *Kiev* mellett által-költözék az Uger nép azon a' hegyen, melly most Ugor hegyének neveztetik. Bé-ütenek (oda a' hol Magyar Ország fekszik) a' *Voloch*, és Sloven népet meg-győzek ∴. Attól az időtől fogva az az Ország Ugor Országnak neveztetett. (Ezek után az következők, mikép tanítá Konstantinus és Methódus a' Morvaiakat.

Az Oro-
szokról.

Magyarok.

CCX. K Ö N Y V.

Kuk jár. Olvástatott ily K. Heinrichs Tzimmermanns
fa. von Wifflach in der Pfaltz, Reise um die
Welt mit Capitain Kook, Mannheim 1781.
Pfaltzi Vislokhi Tzimmermannak a' Világ-
körül-való hajózása Kuk Kapitánnyal.

Tzimmer-
man.

Meg - vallya az Iró az elől-járó-be-
szédben, hogy ő Kukkal hajoz-
ván, tsak hajós legény vala; 's hogy
ezen alaton állapottyában irkálá eze-
ket; Könyve elejétől-fogva pedig így
beszéli:

10. L.) Ur. 1770-dik esztendejé-
ben ki-tanulván a' gombkötő mestersé-
get járni - kelni kezdettem. 'S meg-
fordulván Genfben, Lionban, Páris-
ban az aranyozó, harang - öntő, 's
fegyver - tsináló Mesternél, végtére
Londonban bizonyos Nád-méz főzőnél
állottam a' dologhoz; 1776-ben pedig
midőn az Angliai Király ö Felsége
tengernek erefztenié Resolutio, és Dis-
covery gallyait, Mártzius 11-dik nap-
ján bé-állottam a' Diskoveribe úgy-
mint hajós legény (als Matros) A-
mannak 112. embere, 16. álgúja, Kuk
Kapitány-alatt; emennek 72. embe-
re, 12. álgúja vala Klerk Kapi-
tány alatt. Tíz ezer font vala aján-
dékul

dékol igérve: ha által-ütő utat találunk Amerika 's Ásia-közt éjszaknak akár Nap-keleti akár Nap-nyugati részen; 's azon-fellül öt ezer font, ha az éjszaki Sarkhoz annyira közelitünk, hogy tsak 5. grádits héjja legyen.

11. Fel-tettem magamban, hogy utazásom közben mindent fel-jedzek. Szándékomat meg-is tartám. 10-dik Novemb. szerentséfen el-érkezénk a' jó Reménység fokához, 11. nappal utobb, hogy sem Kuk; 's utra-valóval jól meg-rakván hajójinkat, vévén magunkal a' többi-közt Juhokat, Pávákat, Lovakat, Bikákat, Teheneket,

1. Detzemberben további utnak indulánk; 's azon hónapnak 24-dik, és 27-dik napja közt a' déli szélységnek 49° , és az hosszúságnak 70° -alatt találánk magunkat, Grenviktől számlálván az hosszúságot. Bizonyos Szigetben kö-halmot, 's azon bé-pe-tsételt egy palatzkot találánk: abban frantziául írt levél vala rejtve; de Kuk el-titkolá a' tudósítását. Ezen helyeken, noha akkor nyár vólt, nagy hideget tapasztalánk; 's a' Farenhaiti meleg mérő színt az 31° mutat vala, Igy tehát a' hideg fokkal nagyobb dél-felől, hogy sem éjszak-felől.

A' hideg
nagyobb
dél-felől.

Új Hol-
landia

14. Január. 26. napján 1777-dikben új Hollandiának déli részére jutánk, melly Diemens landnak-is hivattatik $42\frac{10}{2}$ -alatt a' déli szélességre nézve, az hosszúságnak 150° -alatt. Holott itten bőven vólt a' jó víz, és a' fa, abból elegendő utra-valót takarították a' hajókba. A' föld-lakosí előttünk katzagva jádzadoztak; de egy ártatlan puska-lövésre fejekre kultsulván kezeiket jajgatva el-szaladtak. Bánta a' lövést Kuk: holott az előtt az egész új Hollandi parton barátságos emberekre nem találván, félt, hogy itt-is úgy ne járjon; de még az nap egynehány társal bellyebb erefzkedvén, viszsza-jövet kilentz lakosí édesített magához, és azokat tükörrel, fehér-ingel, értzből vert Képekkel, mellyek III-dik Györgynek Angliai Királynak ábrázattját viselék, meg-ajándékozván, más nap 49. Ferfi, 's Afzszony embert láta maga-körül; meg-ajándékoztattak; de a' hajóba lépni nem akartak. Mezőtelenek, feketébe tsavarodott barnák, kurta kondor hajuak; fegyvertelenek; nem hasonlók Neu, avagy új Hollandiának más parti népéhez: az Afzszonyok az ő kisdedjeket háton hordozak, a' férfiak rendetlen hátuak; szollások módja kellemetes. A' Kenyeret el-vették. De

azon-

azonnal el-vetették. 17. L. 12-dik Februáriusban új Seelandba érkezék. Uj Seelandba, Königin Charlottensund nevű tenger szük-helyen vas-matskát veténk. Ott öletett - meg az elebbenyi hajózáskor Kuknak Tourneauxal el-tévelyedett 9. embere: meg-is ették őket; most Kuk a' tsontyokra találta. Onnét 9, és 12. esztendő's gyerköltze önként, öröme'st követé Kukkot az utazásra. Omai. Omai az új Seelandi 's a' további nyelveket alkalmasént érté. (Ez az a' kit Kuk Otaheitiből Angliába vitt; 's onnét haza hozott.)

Találánk ezek után új Szigeteket, Uj szigetek. 's azokban hol ellenkező, hol barát-kozó fegyveres, jó hajós embereket. 21°-alatt délről, 's 198° alatt az hossz-szaságra nézve bizonyos Szigetben Omai az ő hazája-béli Emberekből ötöt talált: oda a' szél-vész vetette őket az Otaheiti Szigetekből; noha azok ide 230 $\equiv$ két száz harmincz Német Mértföldnyire vannak.

24. L. Palmerston nevű: és egyéb szigetek mellett el-menvén, már fejénként egy' itze vizre szorúlván egy-egy nap, Aprilis 24 - dik napján fel-találánk Kuknál már nem ismertetlen ama Szigetet, mellynek *Sauvage*, vad nevet adott, 20°-alatt dél-telé, 's 191°-alatt a' napkeleti hossz-szaságra nézve.

Uj Roter-
daim

Roterda-
mi Feje-

28ban Rotterdam, avagy Anamoka Szi-
getébe érkezénk. Itt a' Fő Ember
avagy Fejedelem *Finaunak* hivattatott.
Szép, okos, közép idejü Uri Ember;
ki minket betsülettel fogad vala. A-
jándékokat vévén Kuktól meg - paran-
tsolá embereinek, hogy számunkra ele-
séget hozzanak. Hoztak is azonnal
dísznókat, tyúkokat, kényer- gyümöl-
tsöt, 's több a' félet. Kuk vízszontag
szegeket, késeket, tükröket, ollókat,
üveg-gyöngyöket osztogatott reájok.

26. Bé- vévén azon- közben Kuk
Ur *Finaut* a' gályába, musikát paran-
tsolt, sipot, dobot, kürtöt. Minden-
re illendő okofsággal vigyázott; 's
noha tetfzett a' vigafság, el - nem ha-
gyá magát az álmélkodástól ragadtatni,
mint egyebek, kik el-bámulva fejekre
kúltsulák kezeiket. Omai fokot hasz-
nált a' Szó - váltásra. Holott pedig
Kuk egyéb Szigetektől értekezett,
nap-nyugat felé mutatván *Finau*, érte-
sünkre adá, hogy arra azokkal a' ten-
ger bévelkedik; 's midön 8-dik Má-
fusban azok felé indulnánk, előttünk
tulajdon hajóján utaz vala *Finau*; és
minden Magnes tö-nélkül, noha föl-
det nem láta, utat mutatott Kuknak
nagy álmélkodására; mi mélly legyen
pedig itt amott a' tenger, mutogatá
Karjai

Magnes
tö-nélkül-
való ha-
józás.

karjai ki-terjesztésével. Bátran után-na tARTHATTUNK a' hajónkal.

Azon este a' déli szélvésznek mint egy 22° alá, a' Nap-keleti hofz-fzaságnak pedig 186° alá érkezénk az ott lévő leg-nagyobbik Szigetbe. Ott *Fetesi* nevű Fejedelmet találánk. Ez igen öreg ember lévén, renden kívül-való kövérséggel birt, attól-is betsü-letesen fogadtattunk. Ezt a' Szigetet Kuk *Barátság* szigetének nevezé. A' szomszéd három Sziget már az előtt *Amsterdam*, *Rotterdam*, és *Mittelburg* Szigetinek neveztetett. A' melly e-gyéb szigetekre *Finau* mutat vala, most egyszerre azokba bé-nem tekénténk: holott apróknak mondottak lenni. Az újjonnan fel-talált szigetben mestersé-ges tüzelléssel játékot indítottunk. Egy égő pötzököt (Raketet) olly helye-sen útnak eresztett *Finau*, mint akár melly Európai ember. Hadi ütközet képeben - is meg - forgattatott Kuk az Urak, 's népek előtt 32. embert; meg-mutatá a' Sziget háború mesterségét *Finau*-is vizsontag.

29. L.) 28-dik Májusban Amster-dam, avagy Tongataba Szigetébe köl-tözénk, 's éjszaki részéhez fok kö-fzikla közt jutánk. Harmad-nap mulva ott termet ígerete szerént *Fetesi*, és *Finau*. Kuk Ur *Fetesi*nek ajándéku-l

III. Szak.

K k

ada

Barátság
szigeté-
nek.

Ajándék,

ada egy Bikát, egy Tehenet, három Ketskét, egy pár Rétzét; *Fotofinak* pedig egy pár Lovat: emezt a' lovaglásra meg-is tanítottuk; 's örömeben osztán majd alig tudott másról beszélleni, hanem csak a' lovairól. Meg-ajándékoztak ök-is bennünket viszontag ének között be-mutatott egy fereg dísznóval.

Uj szigeti Vallás.

32. Igen kívánt mind *Finau*, mind *Fotofi* a' vallásunkról értekezni; magyarázta-is azt Kuk, a' mint a' nyelv tudatlansága engedé; viszontag kéré őket ö-is, hogy az Isteni szolgálatyokból láthasson valamit. Vettük észre: hogy a' körül-belül lévő Szigeteknek mind Fejedelme *Fetefi*, mind Fő Papja. Vala Amsterdám Szigetében fából készítettett Templom, abba csak *Fetefi* maga járult-bé, Kukkal, és Omaival. Egyéb Urak *Finauval*, bizonyos helyen öszve-gyűlvén, onnét a' Templom felé párosfon szép rendben ballagának rudon vivén az áldozátra való; tudniillik a' dísznókat, gyümölcsöket, halakat. Le-rakták ezeket a' Templom előtt; de bé nem léptek; hanem artzra borúltak, imádkoztak az ő nyelvek, 's módjok szerént; annak vége lévén, hasonló rendben visszaballagának az elébbenyi helyekre. Kijöven Kuk a' Templomból mondá, hogy

hogya a' miket látott, méltók szemlé-
lésre, de miben állyanak, meg - nem
mondá. Fetefi, minek-előtte bé-eresz-
tettek, azt kíváná: hogy mint maga,
egyéb ruhájokat félre téven tsak elől
hátról légyenek bé-takarva. Omai úgy-
mint pogány, szót fogadott; de nem
Kuk; azt még - is meg - tselekevé, a'
mit végtére Fetefi kért: hogy kalap-
ját el - hadja, 's haját fel - bontsa, és
lőgni szerte - szitt ereszfze.

Ezen Szigetek termékenyek. 35)
Vettük ezen Barátság Szigetiben ész-
re: hogy minden férfi, 's aszfzony
embernek jobb kézi kis újja hét vagy
nyolctz esztendő s korokban egészen
el-vágatott. Okát nem tudom; talán
vallás-beli szokás.

36. L. Ezen Szigetekben a' há-
zaság-törés halállal büntettetik - meg.
Láttuk-is illy büntetés példáját Tanga-
taba, vagy Amsterdám szigetében. E-
gész utazásunkban nem láttunk Finau-
hoz hasonlót észére, 's természet fze-
rént-való tulajdonira nézve. Egykor
midőn a' gallyánk sebes nyargalásban
vólna, le-ugrék onnét a' tengerbe, 's
külömbféle tekergése után nagy álmél-
kodásunkra tulajdon hajójába ugrék.

Otaheitibe 12. Augustushan érke- Otaheiti
zénk. Omai nagy örömmel fogadta-
tott. Kuknak pedig, kit Tutinak ne-

vezének így kiálta a' nép: *Ebri no te tuti mai tai.* A' Fejedelem kedves Kuk jó. A' Szigetben a' Spanyoloktól fából tsinált házat, felállított keresztet, és a' Spanyol Király nevét találánk. O Kuk a' Keresztet fel-szakasztatá; és annak bizonyására: hogy Wallis Kapitány azt az helységet Anglia számára a' Spanyolok előtt fel-találá, a' Keresztnek másik felére az Angliai Király nevét metszeté, a' Sziget fel-találása esztendeivel, úgymint 1767-dikkel egygyütt; és így a' Keresztet ismét előbbi helyere állította.

Elé-adatik ezek után, mi ajándékokat kedveskedett mind Omai, mind Kuk Otounak az Otaheiti Királynak; vesződség völt azzal a' tolvajjal, a' ki King Urnak tsillag-néző negyedét el-lopa. Omai othon hagyatott, 's t. a' f.

Az Otaheiti (vagy Tahiti) Szigetek közt utolsó Bolebola, onnét Éjszak felé fordítottánk utunkat.

49. L. Detzember 24. napján az Egyarányosító alatt $1\frac{10}{2}$ grádsig érenk az éjszaki szélységre nézve, 's 210° , a' Keleti hosszúságra nézve. Ott egy olly Szigetre találánk, melyet ember nem lakta. Három hajóval ki-űtünk, hogy vizet keresnénk. Fát nem láttunk; hanem virágokat, fejeér

El-hagya-
tott Szi-
get.

fejér fővenyű földet, sok szeléd madarat, tekenyös - békát, halat. Fogtunk két mázsás tekenyös-békákat; de vizet nem találtunk. Társaink fel 's alá tekeregvén az utat el-vették. A' szomjuságban gödröket vájtunk, vizet találván nem ihattuk sófsága miatt: madarakat - is fogtunk, 's fejeket vévén, meleg véreket szoptuk, szomjuságunk enyhítésére; de töle roszszúl lettünk. El-vesztett társaink közül egyik más nap, a' másik harmad napra találtatott-fel. Amaz tekenyös-béka vérrel, 's madár tojással táplálá életét; emez tulajdon vizelletét ivá; de midön elé - került, hasonlóbb volt az halothoz, hogy sem elevenyhez. Elmenvén 1778 - ban ezen Szigetből, melyet fővényesnek hívánk, 4, 5. hé-
 tegig merő tekenyös békát ettünk, el-is tarthattuk életben egész addig őket, ki-mosván mindennap szemeiket. Mint-hogy kevés volt az innia-való vizünk, a' tenger vizét kellett szűrniünk, 's italra készíttetniünk, a' mi kissebbik gállyánkon 24. pint készíttetett minden nap: 's noha szörnyű volt a' meleg, fejenként csak $\frac{1}{2}$ pint víz osztatott-ki. 20° alatt Ejszakra, 225° alatt Nap-keltre nézve *Nibau* nevű Szigetre találánk. Kuk a' Fejedelemnek, kitől szeretettel fogadtatott, ajándékot a-
 K k 3 dott;

Tekenyös-béka.

Szomjuság.

Tekenyös-béka tartás.

Tenger viz ivása.

dott; egyebektől eleséget tserélt, disznót, gyümölcsöt, 's t. a' f. vizzel jól meg-raktuk hajónkat. 2-dik Februáriustól fogva 7-dik Mártziusig hajózván az éjszaki szélességnek 44° alatt földet látánk; de a' szél vesztöle el-hajtott bennünket. 29. Mártziusban 48° alatt találánk magunkat éjszak-felé. Onnét egész 72° -ig jutánk. Az 65° alatt ruhás, de ember-hus evő embereket találánk. Tseréltünk-is tölök meg-fzárított ember kezeket, 's azokat egész hazáig Angliába vittük. **Rettentő Emberek.** Az 59° táján olly embereket látánk, kiknek az alsó ajakokon szájokhoz hasonló más egy száj vala vágva: azt holt emberek fogaival ki-rakák: nyelveket hol ezen, hol az igaz szájon ki's be-tologaták, öltögeték. Rettenetes volt a' tekintet.

Asia, és
Amerika
közel-lé-
tele,

68. l. Az Ásiai partok táján lévén az 66° alatt éjszaki szélességre nézve a' tiszta időben láttuk egyetemben mind Ásiát mind Amerikát, melly két része a' Világnak ottan egymástól mint egy negyven Német Órányira vagy on el-távoztatva. Az 72^{dik} grádits-hoz érvén alig tudtunk a' jég közül ki-verdödni: az 71° alatt, Asia Amerikától 30. Német Órányira távozik-el; a' tenger mélysége csak 22. ölni (22 faden).

faden). Unalaska táján öszve-találko-
zánk az Oroszokkal.

73. L. Viszfa fordulván elébbe-
nyi utunkra, November 26. napján
Nibau Szigeténél egy kevesé bellyeb
az 22° alá érkezőnk az északi szélyef-
ségre nézve; 6. Januar. pedig 1779-
ben Ovaibi Szigeténél nyugovánk-meg. Ovaihi.
Ezt a' Szigetet a' körül belül lévő-
kel együtt Kuk Lord Sandvich em- Sandvich.
lékezetére, Sandvich Szigetinek ne-
vezé.

Ovaihi Sziget lakosinak vannak Madár
betsületes házaik, szobáik. toll,
ból tudnak ékes süvegeket 's palástot-
kat készíteni; mesterségesen öszve
fonyt kákóból, 's egyéb nyövény-
ből gyéként, szönyeget, eső-távoz-
tató ház-födelet állítanak-elé. Derék
hajókkal élnek. Vannak bálvány ké-
peik. Itt-is egyébütt-is, a' mere for-
gánk, vettük észre, hogy ismértetik
az Istenség. Sóval bévelkednek. 4- Póznák a'
dik Februariusban el-indulánk; de a' temetőn.
szél-vész viszfa tsapott bennünket.
Minthogy pedig a' temetőkre állított
poznákat Kuk sükségtől viseltetvén,
a' Fejedelem engedelmevel el-hordatá,
meg-neheztelvén azért már a' minap a'
nép, mostanság nem jó szemmel né-
zett bennünket, tolvajságokat-is kö-

vetett-el a' többi közt leg-jobb tsolnokunkat lopták-el.

Kuk
halála.

82. 83. Hogy a' nép le-tsendesdjék, 's a' kár ki-pótoltasék, fog-ságba, 's Zálogba akará Kuk a' Fejedelmet keríteni. Akkor támadott a' nagy Zenebona, 's abban Kuk által-szuratott egy olyan hegyes törrel, melly félit egynehányat maga tsináltatott vasból, 's némellyeknek nyújtott. A' tör a' jobb vállan bé, 's szíven mellyén ki-tolatott; Február. 14. napján. A' testét az hegyre vitték, 's ott egész éjszaka merő örvendetes kiáltás vólt; Puskával, álgyuval megöletett a' Szigetiek közül ezzel, és a' következő boszszú alkalmatosságával két három száz ember, 's nevezet szerént 30. *Ehris*, nagy fő ember. Békefséget kértek zöld ágakat tartván kezeikben a' lakofok; dirib darab részeit Kuk testének meg-hozák; a' többit meg-ették. 21. Februáriusban Kuk testének azon maradéki szokott tzeremoniával a' tengerben temetettek.

Békefség.

Klerk.

Kuk Tisztiben Klerk Ur állott; Klerk helyébe pedig Gore Hadnagy Ur. El-hagyánk *Ovahi* Szigetét 21. Februáriusban. 28-ban *Nibau* Szigetében valánk. 14-dik Mártziusban onnét el-költöznék; első Májusban Kámtsát-ká-

kában Szent Péter és Szent Pál kikötő partyánál vas matskát vetettünk. Az Orosz vigyázó szán eleibe kutyá-^{Kutyák a szán előtt,}kat fogatott, 's a' fő Tisztnek (Gubernátornak) Böhm Urnak hirt vitetett az idegen gallyák érkezéséről. Az német nyelvet értő egy pár embert, 's német levelet küldé hozzánk, minden jót igérvén. Böhm Ur Balgaja Rekában lakott. Köszöntésére el-mene Gore Ur egynehány tárfal szánon, 's 9. nap múlva meg-izené Klerk Urnak, hogy az emlétett Orosz fő Tiszt a' hajóban meg-fogja látogatni. El-is érkezék: 21. álgyu sütéffel köszöntetett; 's az nap a' Resolútióban, más nap a' Discoverg hajóban evett: el-butuszáforkor ismét 21. álgyu süttetett-ki tiszteletére. Tett-is valóban Böhm Ur velünk minden jót. Onnét az 71°-ig hajózánk; de a' fok jég viszsza hajtott bennünket: ezen az uton Klerk Ur meg-hólt; helyébe Gore Ur állott; Gore helyét pedig King Hadnagy Ur foglalá-el. Kámtsatkába viszsza terénk: láttunk egyszerre tüzet okádó három hegyet: Haza felé tartván elmenénk Japonia 's Khina mellett: Makaónál meg-állánk; meg-kerülvén Afrikát a' jó reménység fokánál, 's Schotland mellett haza terénk 4, és fél esztendő múlva. Kukkal együtt az e-

gész utazásban nem holt-meg tárfaink közül több tizen-négy emberrel; 's azomban egyik gallyánkat se fogta-el valamelly közönséges nyavalya. Így végzi Tzimmermann a' Könyvét a' 110-dik levél lapon. Kukról pedig ezeket ír a' 91-dik levéltől fogva.

Kuk is-
mértetése.

Kuk Ur magas, szép, erős ember vala. Tsupa hajós legénységből emelkedett olly nagyra, hogy a' legnevezetesebb Tenger-járók közé számláltassék. Hamar haragu, kemény ember lévén a' hajós törvényt fanyaruan meg-tartatá. Nem vólt az a' Tiszt, a' ki parantsolatjának ellene mert volna állani tsak a' leg-kissebb állapotra nézve-is. El-ült vetett asztalanál a' Tiszteivel úgy, hogy egy szava se hallatnék: szive járását igen titkolá; néha az hajós néphez szép kegyefséget mutatott, szép hathatós beszédekkel gyakran állított-meg beününket. Néhauban arra kért bennünket, hogy az ártatlan lakosokra ne kennyük azt a' nyavalyát, melly az hajónkon vólt. A' vallásról soha se szóllott. Papot a' hajóban nem szenvedett, a' Vasárnapot ritkán üllé; de igazság szerető vólt. Soha se szitkozódott: tisztán tartá magát; 's az egész gallyára minden Vasárnapon tisztá ruhát parantsolt. Soha boros nem vólt: meg-nem engedte,

gedte, hogy az hajós legény az égett borból reá mért részt más napra tartsa; hogy a' fok ne ártson: a' részegséget soha büntetés nélkül nem hagyta. Az asztala tsekélységből állott: jobbára savanyú káposztát evett sós húffel; jobbára két tál étellel megelégedett; leg-több volt, ha három tál adatott-fel. Vasárnap este jobbára baratságosb volt, mint egyébkor. Kerüle a' fsekélységet; 's gyanu soha se volt reá. Az ételt és italt egyenlő keppen osztá a' Tisztekre, 's hajós legényekre. Leg-főbb tulajdona volt a' remülhetetlen bátorság. Az lsméretlen helyeken is szélnek ereszteté a' vitorlyákat, 's azomban jó izüen allott; ellenben a' hol más ember veszedelmet nem gondolt, ő arra mutatott, 's el-kerülteté: minden ellenkező gyanu ellen földet várt, 's reménységevel mindenkor egyezett a' mondása. A' vadabb népekkel igen tudott bánni; jel-adással, és vevéssel tudott veleik beszélni. Az henyélelt betegség okának tartván, szüntelen való dologban foglalá embereit; ha más dolog nem volt, valamit el-rontatott: hogy légyen mit helyre hozni. Minden héten ki-tisztogatta, 's meg-füstöltette az hajókat puska porral (mit pulver.) Ha égi tengeri háboru nem volt,

vólt, ki-rakatta a' podjászt minden nap az hajó födelére; 's estvélig ott tartotta; úgy hogy a' Nap-nyugta előtt minden vízfsza takarittassék. A' fok hús evéstől el-ijesztett bennünket, 's örömeft ofztatott lisztet más eeléség készítésére. Minden héten háromszor kellett savanyu káposztát ennünk; örömeft-is ették azt az Anglusok, megtanulván mi tölünk Németektől a' készítése módját. Levest kétszer parantsolt, melly kotsonnya forma husból, 's borsóból készüle-el. Mihelyt Szigetet értünk friss zöldséget szedetett, 's azt levesben kellett ennünk. Halásztatott, 's halat ofztatott reánk: hogy hussal ne terheljük magunkat; valahányszor pedig ki-telhetett, friss eledellel tartott bennünket; el-is távoztatá tölünk a' skorbütöt. Amerika partyán, és Neuseelandban fert főztünk a' fák ága tsutsait vízben kifőzven: abból az árpából, melly a' serfőzésre el-készítettett, pálinkát égettünk, a' fák levélből, és ezen égett borból keveréket csinálánk, 's erőssen meg-nádmézeztük. A' betegekre úgy vigyázott mint Atya, Orvosunk, Borbelyink igen derék emberek valának.

CCXI. CCXII. KÖNYV.

Olvasztott az Hannoverai gyűlevész munka,
(*Hannoversches Magazin*) mellynek első
darabja 1764-ben adatott-ki. Kár, hogy
a' fok jó közé, fok heába-valóságát, 's
hazágságot keverték.

I. Szakasz. 418. L.

Florida irattatik-le a' fok féle új tu- Florida.
dőfittások szerént (szélét, hosz-
szát könnyü a' földi jó abroszokon
észre venni.) Az előtt Kanadáig ért:
most azzal együtt Florida egész Mek-
szikumig az Anglusé. Floridának Te-
geste nevü Tartományban a' Spanyolok
1538-ban szállottak-meg: 's ott
egynéhány Várt, és Várost építettek.
Leg-főbb rendü *Szent Agoston*. Flo-
ridának hegyei, vizei, erdei, gyü-
mölsös fája, állati ditsértetnek. Van-
nak Oroszlányi; de más némüek, mint
az Afrikaiak. Félnek az embertől.
A' szarvast, özet, bikát, tehenet, lo-
vat a' Spanyolok vitték Floridába; 's
azok szaporitták-el. Egyéb négy és
két lábú állat nagy seregü; úgymint a'
vidra, farkas, nyúl, vad-galamb, fo-
goly; vannak tsergő kigyók-is. A'
lakosok olaj színüek: elejeiket, hátul-
jokat bőrrel be-födözik; egyébként
me-

mezétetlenek; de a' férfiak a' vállai-
kon vad bőrt-is hordoznak.

Floridai
Templom

Volt a' Floridai Apalakhita nemzetnek
rettenetes nagyságu Temploma, melly
annyi gyöngyel vala fel-ékesítve, hogy
9. száz Spanyol ember 3. száz lovon
azokat egyszerre el-nem vihetné. A-
rany nálók nem találtatott; de réz bő-
ven. A' Napot minden nap annak fel-
kelésekor énekkel köszönték. Első
férfi szülöttyöket Parauiti nevű Feje-
delmeknek bé-mutatók. A' nép igen
boszszú - álló. Ugy tetszik Asiaból
szakadt Amerikában. Már most szép
ruhába öltözködnek. A' bőrnek, 's
szőrnek készítéséhez, festéséhez igen
tudnak. Florida bévelkedik szép szok-
kal; nem úgy mint Amerika egyéb ré-
sze. Nagy falukban laknak; de a' há-
zaik rozsfalak. Azomban a' padimon-
tom gyönyörű: a' béka tekenyöket
mészszé teszik, abba tündöklő főve-
nyet kevernek; ha meg-szárad, már-
ványhoz hasonló; 's úgy tündöklöklik,
mint az arany tábla. Innepeket, böj-
töket tartanak; sok a' szőlő; de bort
nem készítettek; hanem kukoritzából,
és gyökerekből erős italokat égettek.
Már a' Keresztyénségre tértek...

Pádimon-
tom.

Büdös
férgek ki-
ásta.

191. L. A' бүдös férgek ki - irtá-
sának illy módját adja a' Magazin:
Egy mérő só fel-mérő mészszel kever-
tesék,

tefsék, és törettefsék öszve; minek utánna ebben öszve ázott, meszeltetsékmeg azzal a' férges szoba: mihelyt illy meszelt házban magoknak lyukat ásnak, meg-döglenek. Ágyat, ládat meszelni nem lehet; de 24. óra alatt ki lehet azokból is a' palatzkot vesztetni. Jó érett vizes ugorkat kell szelni, ha azzal a' palatzkos láda, ágy, 's több a' féle napjában egynehányszor megkenetik, 's dörgöltetik, főképpen, ha egynehány napig tart a' dörgölés, kivész a' bűdös féreg. Tapasztalásomból tudom, hogy illy orvófság után álmomat a' bűdös féreg nem szakasztá; úgymond Tzefke Márton.

A' II-dik Szakaszban az emlékezet segítségére illy regulák adatnak-
 elé; az 304-dik levéltől fogva: Ha valamit emlékezetünkbe méllyen akarunk bé-nyomni, szükséges, hogy azt elménk eleibe fokszor állítsuk, arról gyakran gondolkodjunk. Ez tapasztalt dolog; 's régi mondás, hogy az észre-hívás (repetitio) anima studio-
 rum, anima memoriæ, a' tudomány-
 nak, sőt az emlékeztetnek a' lelke.

2. A' ki valamit emlékezetben akar tartani, azon igyekezzék, hogy azt által ismérje mennél világosabban lehet, és töle ki-telhetik. 3. Vigyázva a' vigyázó vizsgálással kell ahoz látni,

Az emlé-
 kezet se-
 gítségé.

látni, a' mit meg-akarunk fogni, 's emlékezetben tartani. Azért nem marad az eszünkbe a' mit halunk, vagy olvasunk, mert egyetemben másutt jár az elménk; szaladva olvasunk: vizsgálással nem nyulunk a' dologhoz. 4. Beszélgetni kell azokról, a' miket elménkbe melyien bé-akarunk oltani. 5. Rendet kell a' tanulásban tartani. Igen használ a' summás táblája annak a' mi fok. 6. A' mi az elmét élesíti, használ az emlékezetre-is. 7. A' gyakorlás, szoktatás fő rendü segítség. 8. Segítettik nagyon az emlékezetet a' rendre ki-szabott helyek, 's azoknak, a' miket tudni kívánunk, oda függesztett elmebéli képeik.

CCXIII. K Ö N Y V.

Az említett Magazinnak 3-dik darabjából ezeket szedém-ki.

A' gyullad-
ás oka.

A' ki süttött puska a' seppedékes helyeken világ-hányó (phosphorus) módra egybe-gyült kénköves nagy egyéb gyulladható részetskéket meggyújthatja, 's a' pattanással meg-rez-zentvén, egyszerre a' levegőn láthatandóvá teheti. A' szén-pintzébe, a' ganajjal bé-tsinált bor pintzébe-is bé-

vitt

vitt gyertya tehet gyulladást, és embert főjthat.

574. Ki-tett nem egyszer némelly ember a' hold világra portzellán edényben egy azon fontu vagy nehezü hamuzsirt. A' melly táltól el-rekeszté a' hold-világ sugárát, megtartá előbbi nehezét; a' mellyre pedig a' hold-világ szolgált, sokkal nehezebbé vált. Sok példa adatik-elé a' fog-fájásnak a' Magnes tö által való gyógyításáról.

CCXIV. K Ö N Y V.

Láttatott illy K. *Testacea Musei Vindobonens.* Disposuit Ignat. a Born (Consiliar. Sodalis Petropolit. Londin. &c.) Vien. 1780. A' Bétsi Tárháznak Tsigarendű állatiról Born Ignátz K.

Ez a' Könyv nagy leveles szakasz-^{Tűgák.}ból áll; 's abban a' tengeri, egyéb vizi, ásványi tsign rendűeknek neveik, és képeik elé-adatnak gyönyörű színnel, ábrázattal, tellyes tudósítással.

Ki-adá *Knór*-is a' Meg-kövesülteknek, (Petrificatorum) gyönyörű képeiket, 's a' viz-özön-béli maradékoknak mutatá lenni.

Born az Elöl-járó - beszédben a' többi - közt így szól: A' Természeti históriának részei között olly felieknek látszanak ugyan a' Tsigá, és kövesült rendűek, a' mellyek nélkül könnyen el-lehetünk; de mindazáltal minden tudománynak haszna vagyon: egyik a' másikat segíti. Ki hitte volna eleinten, hogy a' Magnesnek az hajózásra, a' gyantázat ismérte a' menykönek el-távoztatására olly nagy foganattya légyen? ∴ A' melly tsigáknak tsak az Indusi, vagy Afrikai tenger a' hazájak, im' Európának magas hegyein áfatnak-ki!

CCXV. K Ö N Y V.

Olvaftatott ily K. *Les Poesies D' Horace, avec la Traduction Francoise du R. P. Sanadon de la Compagnie de Jesus.* A Paris 1756. Horátzius Költeménnye Frantzia fordításával együtt Sanadon által.

Tsak egy-két példát teszék - elé eből a' Frantzia fordításból: hogy láfsák a' Magyarok, mi izü magyarázatot kellefsék leg-országofsabnak tartani, Sanadon nyomdoka szerént, ki nek itten Frantzia fordításától el-nem állók.

Horá-

Horátzius Leveleinek I. Könyvéből

Fordítás
módjára.

4-dik Levél ALBIUS TIBULLUSHOZ.

Ditséri szóp tulajdonit; 's eleibe tévén az balál emlékezetét, örökre indította. Tibulle, ki az én munkáimnak igaz szivü bírāja vagy, tudhatni-é, mint foly időd puszta Pedumi majorodban? Nem szaggatsz-é arra, hogy Pármai Kássius verseit számmal meg-győzzed? vagy talán töprenkedve járod a' pusz-tádot: hogy hasznos gondolkodással elé-menetelt tégy azok isméréteben, a' mik az embert leg-bőltsebbé, 's leg-jobbá tehetik? Te minden testi lelki tekkellétséggel birsz. *

Meg-áldott az Isten szép termet-tel, szerentsével, és olly ajándékkal, hogy tudjad ezeknek hasznokat ven-ni. Mit kívánhat a' dajka az ő kis-dedjének nagyobbbat egyebet, hanem

L 1 2

hogy

* Albi nostrorum sermonum candide Ju-dex,

Quid te nunc dicam facere in regione Peda-na?

Scribere, quod Cassi Parmensis Opuscula vin-cam?

An tacitum siluas inter reptare salubres,
Curantem quid quid dignum Sapiente, bo-noque est?

Non tu corpus eras sine pectore.

hogy egyenes esze legyen, kellemes beszéde, bethülete, hire neve, egészsége, jó izü alztala, fogyhatatlan erőszénnye. * Tsak egyet vetek ide. Akár mi indulat háborgat, felelem, nyughatatlanság, reménység, harag, úgy nézz mindenik napodra, mint utólsóra. Kedves léfzen minden szempillantás, mellyel azt osztán meg-szerzi az Isten. Ha bizonyság kell, jözte! nevetni fogsz, ha reám nézsz, látván mi potrohos, mi pofás vagyok, 's Epikurus malatzi-közé mi illendő:
* *

* Itt a' helyett, a' mi közönségesen olvasatik; non deficiente Crumena, Sanadon azt írá: non deficiente Camena. Másutt - is sokat változtat.

* * * Di tibi formam,
Di tibi diuitias dederunt, artemque fruendi.
Quid voueat dulci nutricula majus alumno,
Quam sapere, et fari possit quae sentiat,
et cui

Gratia, fama, valetudo, contingat abunde,
Et mundus victus non deficiente crumena.
Inter spem, metumque, timores inter, et
iras

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Grata superueniet, quae non sperabitur hora.
Me pingvem, ac nitidum bene curata cute
vires

Cum ridere voles Epicuri de grege porcum,

CCXVI. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv *Origenes Hungaricæ* .:.
 Francisci Foris *Otrokocsi*. Fronequera 1693.
Otrokocsi Ferentznek a' Magyar Országi
 Eredetekről írt Könyve.

Hofzfzas, fáradságos olvasásból,
 azt kívánnyá ki-fejezni, hogy
 majd minden nemzet nyelvében talál-
 tatnak Magyar Szók, és eredetek.

Az Elöl-járó Beszédben azt vi-
 tattya: hogy az egész világ nyelv-
 ben vagyon egymás közt-való hasonla-
 totság; de hogy azt a' Magyar nyelv-
 nek tudása nélkül nem láthatni. p. o.

A' Britanniai nyelvben

Magyarok.

Baban = pupa - - - Báb, Alak.

Wtra = via publica - Út.

Kofi = pruritus - - - Kofz, Scabies.

Ebran = pabulum equi Abrok.

Gvvyar = sanguis - Vér.

Sais = Saxo - - - Szálsz.

Pafais = scutum - - Pais.

Lleian = sanctimonialis Leány.

Lló = vitulus - - - Ló = Equus.

Huad = canis venaticus Vad = fera.

Hen = antiquus, Senex Vén.

Adar = aues - - - Madár = avis.

L 1 3

Morfa

Magyar
 Szók.
 a' Britán-
 niában.

Morfa = palus - - Mörötva = locus palustris.

Jor = Dominus - - Ur.

Bual = Bubalus - - Bial.

Barge = Linter, scapha Bárka.

Belly = venter - - Bél.

Kid = haedus - - Gedó.

Lag = extremus - - Leg.

Lazing = piger - - Lézengő = otiose vagabundus.

Whay = serum lactis Vaj = butyrum.

Chucas = monedula Csóka. 's a' t.

Ezek - után a' Magyar szókat a' deákhoz, és Göröghöz méregeti; könyvnek első részében pedig a' Magyarok eredetét a' Szittyaiakról kezdi. A' Jáfzság. Jáfzságot Magyar Országú népnek vélni már a' Magyarok bé-költözése előtt; 's bizonyságul Ptolemeust hja, ki azon föld táját mutattya lakó helyeknek lenni, mellyen most szántanak. PTOLEM. L. 3. c. 7. p. 84. *Jazyges Metanastæ terminantur a Septentrionibus parte Sarmatiæ (in Europa explicata) usque ad Carpati montes. (42°. 30' longit. 48°. 30' lat.) Ab occasu autem et meridie, Germaniæ parte, quæ est a Sarmaticis montibus usque ad flexum Danubii, qui juxta Carpaten est; et hinc Danubii fluminis parte, usque ad Tibisci amnis diuertigium. Ab Oriente autem Dacia, inxta ipsum Tibiscum fluvium.* To-

Továbbá Attila Történetit adjaelő Priskusnak, és egyebeknek írásaik fzerént,

Az Hunnogundurokat Bolgár népnek hívja. Az *Abar* nemzet nevét Magyarra teszi; vagy Zsidónak. *Abar* Zsidóul = által-ment; 's holott, úgy-mond *Avár* a' Magyaroknál zöld mezőt téfzen, az *Abar* nép nem egyéb, hanem *pufztás*, vagy *pufztán járó*, vagy *mezőn-járó*. (Rendes Okoskodás!)

Hofzszas tudósítást ad-elé az Hunnufoknak Avaroknak, 's azokhoz tartozandó népeknek külső, belső háborújik felől.

A' 292-dik levéltől-fogva fok Ma-Magyar Szót mutat vagy Zsidónak, vagy lett Zsidó Szók,
Zsidóhoz hasonlónak lenni. p. o. Ember ama' Zsidóból ered, úgy-mond: *Abar* (in Pihel *Ibber* firmauit.) *Enosch* = Ember. Magyarul Inas, *Sáfár* Zs. meg-számlálá, magyarul *Sáfár* = vevő gazda. Örek Zs. hofzszaság. M. örök, örök idő. 's a' t. *Chonim* Zs. táborozók. Ebből ered, úgy-mond, az Hunnyó, Kunnyó. Hunni, Chuni; és a' Virgiliusnál nevezetes Chaon nép; 's hogy a' Chunok, 's Hunnufok eleje Trója földén lakott. Gar Zs. vándorló, jövevény. Ebből jö-ki, úgy-mond ama' Szó: Huno-gari, onoguri, az az: táborozva vándorlók; és Ma-
L 1 4 gar,

gar, Megarim az az : jövevények ;
söt p. 353. Magyar, az az: Meg-já-
ró. (Azután a' Megara szóról hosz-
zas a' beszéd.) A' második részben
Meotis. *Me jó tó. Ó mi jó tó. 's a' t.*

CCXVII. K Ö N Y V.

Olvaftatott illy Könyv *Beschreibung der vor-
züglichsten Merkvürdigkeiten der Churfürst-
lichen Residentzstadt D R E S D E N. Dresden
1782. Dresda Városa leg-jelesb tulajdoni-
nak le-írása,*

26. L. **D**resda három Városból áll.
az első Dresda avagy Ud-
var-hely: 2-dik Új Város: 3-dik Fri-
drik Városa, avagy Ostra. Amabban
fő képpen 4, 5, rétuek a' fel-házok,
's a' puszta városi emberek házaik-is
nemely helyeken hasonlók a' paloták-
hoz, mint-egy 40. ezer ember lakja.
Által folya Albis, vagy Elbe vize:
vagyon Weiseritz nevü folyó vizets-
kéje-is.

Dresdai
Templo-
mok.

Az 35-dik levéltől-fogva le-irat-
tatnak Várbéli Templomi, a' Várral
együtt. Az Udvari Római Katolikus
Templom pompás, ditsőséges; rézzel
födett: III-dik Augustus K. munkája.
A' földel pártázattya a' Szenteknek 64.
fara-

faragott Képeikkel jeleskedik. A' Templom belső része három Templomból áll, és négy Kápolnából. Az építése Chiaverinek Olasz Mesternek igazgatása - alatt 1737-ben kezdődött, 's 1756-ban végződött.

Ezek-után a' játékos, Komediás, tántzos házak, és egyéb Paloták tétnek elé; valamint a' Templomok-is. Az a' melly Ur. 1300-dik esztendeje közepétől - fogva a' Minoritáké volt, már Sofia Templomának hívattatik, 's a' Protestánsoké. Nem tsak Dresdát, hanem egész német Országot ékesíti Nagy Afzszony Temploma. (*Die Frauenkirche*) Leg-öregebbik az Dresdában; holott az ezeredik esztendő végén építtetett. Már a' fok egyengetés után tellyességgel újjá vált. Az ^{Ay Orgo-} Orgonája hat ezer lippól áll. ^{na.}

Fridrik Várofa a' Római Katholikusok szegény beteginek számára szép egy házat mutat; másutt nagyobb 's pompásabb épületeket tart a' szegények, árvák, 's nyavalyások alkalmazására.

125. l. A' Japoniai, avagy Hollandiai Palota majd leg-ditsősegesb épülete az egész Dresdának. Annak szobái Khinai, és Jáponiai porzellánnal gazdagon tündöklének; de már oda a' Könyvek szállítottak.

A' fok Palota, és egyéb épület le-
rajzolása után az hadi, udvari, Városi,
's egyéb Tifztekről vagyon a' beszéd.

Iskolák.

A' 236. Levéltől - fogva a' Dres-
dai Iskolákról, és Tudófokról indít-
tatik a' szó: vagyon ott Kép-írás,
Kép-faragás, és nyomtatás, építés-mes-
terségre vezető Iskola (Academia)
vagyon Orvos, és Borbély Társaság
(Collegium) az Udvarra-való Urfiak
különös házban taníttatnak nyelvekre,
erkölsre, Történet tudományra, Tu-
dákos, és Föld-író értekezésre: 's t. a'
felire; egyéb iskoláit nem emlegettem.

Könyv-
ház.

266. A' Fejedelmi Könyv-ház ne-
vezetes; Bévelkedik Ethiopiai, Ara-
biai, Persiai, és Török Írásokkal - is:
vagyon ott *Mekszikumi* Írás - is: 39.
nagy levelekből áll: a' levelek pa-
mukból-való gyóltshoz hasonlók. (A'
Mekszikumi Írásról-való tudósíttást elé-
adám *Solis* könyvét emlegetvén:) Em-
lekezetre méltó azon Könyv-házban
az hadi-mesterségről írva nem nyom-
tatva lévő ama Könyv: *Roberti Vak-*
turii de re militari Libri XII. Pergamen
levelekből áll ez a' gyönyörű írás:
hadi fok szerzőm képével - is kedves-
kedik: az első nagy betők aranyosok.

Mátyás K.

A' tzimmer, mellyet a' Könyv az ő
elején visel Mátyás Királyra mutat:
hogy azé volt valaha tudniillik. Ari-

minumi

minumi Valturius Ur. 1400-dik eszten-deje után élt. Az irott Könyvek szá-ma négy ezerre ; a' nyomtattaknak száma száz harmintz ezerre mégyen. Nyitva áll a' Könyv-ház az olvasás számára dél előtt, és dellest.

Azon Könyvnek második Szakasz-zában a' fok Kép, mesterséges re-mek, fegyver, régi maradék, és pénz-tárház nyittatik - ki ; 's azon tárházok kintsei rendre elé-számláltatnak. Tsak a' válogatott mesterségű Képek száma az egyik Tárházban 1187 : az az : e-zer száz nyóltzvan hétre mégyen ; ide nem számlálván a' renden kívül-való-kat. Más egy tárház a' metszett rézü Képek válogatott rendivel jeleskedik. Egyikben meg-vagyou Salamon Tem-plomának tellyes mintája, (Modell) a' mint a' Sz. Írásból, és egyéb l-rókból azt a' mestere ki-gondolá. Az Oszolopi 6706 = hat ezer hét száz hat. A' kis épület fáji szint a' féliek, a' mellyek a' valóságos Templomhoz alkalmaztattak. Sok árkus papiros ki-vántatnék a' Dresdai ritkaságoknak le-rajzolására.

Képek,

Salamon
Templo-
ma.

CCXVIII. K Ö N Y V.

Forgattatott *Márkus Aurel, Antal Tsászdr-*
nak magáról, avagy az önnön magához
tartozandókról írt 12. Könyv. Merő el-
mélkedésekből áll. Maga magát integeti,
taníttatja, ébreszti. Im a' példa a' Gö-
rög, és Deák nyomtatás szerént.

Az első Könyvből: 1. Lev. 1. §. Az
tanúltam az öreg Atyámtól, Verus-
tól, hogy szép erköltsü legyek, 's ép-
pen nem haragos (mintegy: haragra in-
dúlatlan) §. 3. Az Anyámtól tanulám:
Erköls. hogy Isten-felő legyek, 's örömeft a-
dakozó; és hogy a' rosznak nem tsak
el-követésétől, de még a' gondolat-
tyától is meg-tartóztassam magamat;
továbbá: hogy ételem, italom takaré-
kos legyen, 's meszfze távozzék a'
gazdagok szokásától.

3. l. §. 5. A' Nevelőmtől azt vet-
tem-fel: hogy örvendjem a' dolog te-
vést, a' kevéssel-való meg-elégedést,
tulajdon eszem, 's kezem által való
munkálkodást: ójjam a' mások dolgá-
ba-való magam avatását, és a' vádo-
lók szavának könnyü hitelét. §. 6.
Tanulás. Diógnetas arra tanított: hogy heába-
valóságokat ne tanullyak: ördögös,
búbajos, és egyéb hitető emberek-
nek ne hidjek: hogy a' miket ellenem
sza-

szabadon mondanak, bátran türjem: néki köszönöm, hogy a' böltselkedésnek fel-adtam magamat, hogy gyermek koromban beszélgetéseket irtam: hogy a' párna helyébe ágyom számára bört választottam. §. 9. Szekisztustól tanulám: hogy egyebekhez kegyes legyenek: tselédeimmal atyai indulattal bánniak: magam méltóságos viselése al-artzás ne legyen. §. 10. Grammatikus Sándortól, hogy a' szidalmazást, és egyebek betstelen feddését kerülyem: §. 12: Plátónikus Sándortól: hogy ne gyakran, sőt szükség kívül soha se mentegessem magamat azzal: hogy nintsen időm; 's hogy illy mentesség színe alatt meg-ne vonnyam magamat attól, a' mire az egygyütt élők szükölködése kötelez.

A' 2-dik Könyvből. 39. L. 3. §. Az Isteni gondviselések teli vagyon minden. (6. K. §. 44.) Sőt az Istent gondatlannak még csak gondolni sem könnyű. *ἄβελον γὰρ Θεὸν εἶναι ἐπινοῆσαι ῥαδίον.* A' második Könyvének végére ezt írta: *ταῖς ἐν Καρνάντῳ.* Ezeket Karnuntumban, Pannonia Városában íram, 's eszemben forgatám, az háboru idejekor. Isteni gondviselés.
Karnuntum.

A' 3-dik Könyvből. §. 5. 75. l. Úgy visellye magát a' szived, hogy tsendefségre külső segítség ne kívántassék; egyenesen kell szivednek állani; ne hogy más egyenesítse. A'

A' 4-dikből. §. 3. p. 92. Kész-
fzen tarts mindenkor a' féle fő rendü,
's intö kis mondasokat, mellyek eszed-
be jutván, minden bajodat ki-öblíthet-
sék.

§. 16. Tíz nap alatt Istenes em-
bernek (égből szállott embernek) fogsz
azok előtt láttatni, kik most téged ba-
romnak, 's majomnak tartanak; ha a'
józan elme parantsolatinak által-adod
magadat. (Olly fátumot emleget,
melly miatt jóvá lehet az ember.)

Fel-kelét,

Az 5-dikből. 139. l. 1. §. Reg-
gödön, midön nehezen kelsz, azon-
nal így gondolkodjál: Már az ember-
hez illendö munkára fel-serkentem. A-
zért kell-e neheztelnem, hogy im' ar-
ra vagyok hivatalos, a' mire szület-
tem, 's e' világra jöttem? vagy azért
lettem-e e' világra: hogy a' párnák
közt melegedjem? úgy! de ez jobb
izü! 's gyönyörködésre születettél-e?
vagy emberhez illendö dolog-tevésre!
nem látod-e, hogy a' madarak, han-
gyák, pókok, méhek mind végbe-vi-
szik azt, a' mire termettek? 's te a'
mi az emberhez illendö, attól vona-
kodol?

Az 6-dikből. 172. l. §. 7. Abban
nyugodjál-meg, 's az légyen a' gyö-
nyörüséged, ha a' köz jóra hasznos
egygyik dologból a' másikba, és színt
olly

olly hasznuba által-lépsz ; meg- emlé-
kezvén az Istenről. *ὅτι μνησεν Θεῶν.*

A' 11-dikből. 320. l. 5. §. Mi a'
mesterséged ? az hogy jóvá légy. 's a' t.

CCXIX. K Ö N Y V.

Olvasztatott Kortesz Ferdinándnak V-dik Ká-
roly Tsálszárnak iratott 2-dik tudosíttása
Motezumával , 's Mekszikummal véghez
vitt dolgairól. *Ferdinandi Cortesii de no-
ua maris Oceani Hispania ad Carolum V.
Roman. Imp. narratio 2-da. Basileæ 1581.*

Meg-egyezz ennek a' tudosíttásnak sum-
mája azokkal, a' miket *Solis* Irásiból
ezen gyüleménynek első Szakaszszá-
ban elé-adtam ; csak az, hogy Mote-
zuma Tsászfár hol Mutezumának hi-
vattatik, hol Moteezumának, hol pe-
dig Montezumának. Itten Tlaskala
neve Tascaltecal ; Mekszikum fő Vá-
rosának a' neve, melly amott örökké
Mekszikum , itten Temixtitán. A'
Tlaskalai fő Vezérnek Sintegál nevet
ád. (546. l.) Tlaskala egészlen Kortesz
engedelmességére állott a' fok ütkö-
zet után. Azon Tartománynak fő vá-
rosát szebbnek, erősebbnek, 's nepe-
sebbnek bizonyítja lenni Gránata Váro-
sánál. Annak fő piatzán vévő 's el-
adó harmincz ezer embernél több lát-
tatik

Solis.

*Mekszikumi Vá-
rosok,*

tatik mindennap; 's azon kívül va-
gyon ott még több apró piatz-is: ár-
ultatik ottan minden féle ruha, arany,
ezüst, drága kö, tollakból készített
fok féle ékezségre való, mellyhez ha-
sonló a' világon nem találthatik; árul-
tatik azon fellül a' mi a' vadászatból
böven elé-kerül, fok zöldség, Orvos-
ságra való fokféle fü, fa, szén. 's t.
a' f. Az uralkodás, Velentzei, Ge-
nuai, és Pisai módú.

Kortefz
Churulte-
kában.

548. l. Hivatá Motezuma *Churul-
tecál* Városába Kortefzt; de a' Tlas-
kalabéliek tudtára adák, hogy ott Mo-
tezuma hivei Kortefzt ötven ezer em-
berrel várják, 's hogy az utakat ki-
áfatták, hegyes póznákkal ki-rakták,
's bé-takarták ismét: hogy, ha jö Kor-
tesz, az ő seregével a' törbe, 's az
ötven ezer számu ellenség kezébe es-
sék. Ez osztán meg-is bizonyodott.
Azon Városba Kortefzt Tlaskalából
fegyveres száz ezer ember keferé; de
a' Városba nem eresztett-bé többet
közülök hat ezernél. Ott, holott a'
szines betsület után a' Spanyolokat
a' Városiak mind el-akarák vészteni,
két óra alatt három ezer embert vág-
tak-le. Azt hogy könnyebben végbe
vinné Kortefz, a' Város fő emberit
előbb el-fogta; 's lántzra tette. Ezek
a' fel-tett szándékot meg-vallák, de

az

az okát a' *Kulva* Városbéliekre hárították: hogy azoktól, úgymint Motezuma szíves barátitól indították. Azomban, holott a' vér-ontás után a' Város száma-százt futott, meg-igérek, hogy, ha el-eresztetnek, az el-futamodott népet mind haza gyűjtik; 's hogy Felségednek (V-dik Károlynak) állandó hív szolgái fognak lenni. Véghez-is vitték az ígéretet. Más nap úgy meg-tellett a' Város férfiakkal, afzszonyokkal, gyermekekkel, mint-ha femmi sem esett volna rajtok: azt is véghez vittem: hogy Churultekal, Taskaltekállal (avagy Tlaskalával) frigykötésbe álljon, 's téged Felséges Tsáfszár Fejedelmének ismerjen mint a' két roppant Város; a' mint abban eddig nem volt fogvatkozás, és reménylem, nem-is lesz. Churultekál Várofa róna földön fekszik: bástyái közt *bűsz* ^{Nagy Vá} ezer házat foglal, színt annyit külső ^{ros.} Városiban. Tartománnya igen bő-ter-
mő. Azon Városnak egy magas tornyából körül öszve nézven mindent, tornyos négy száz 400. *Meschitát* avagy Templomot számláltam a' Városban. A' Spanyolok lakására nem lártam alkalmatosb Tartományt: mert az igen jó a' marha-tartásra-is: másfutt az emberek temérdek fokasága alig fér-el, és kenyeret szűkké teszi. Sok

a' Koldus, és kéreget mind a' házok, mind a' Templomok előtt, valamint Spanyol Országban, és egyébütt.

552. l. Motezuma izengetéséből, 's az utak meg-látogatásából, ki-tet-fzett, hogy ha Motezumának hitt volna Kortesz, az úton, a' melly mutat-tott hozzá menvén, népestől el-ve-fzett volna; noha néki ajándékuł tiz arany edényt, és ezer öt száz ruhát küldött. Más utat választá, noha al-kalmatlanabb volt: a' meleg Orzágnak havas, hideg hegyei közt.

Nagy
Várofoł.

Utak.

555. l. Minden képpen el-akará magától Motezuma Korteszt távoztat-ni; de emez tsak azt kérvén, hogy láthassa; az uton az Uraktól fok aján-dékuł vévén, 's az egyiktől Amake-rukában ezer font arannyal, negyven szolgálval meg-ajándékoztatván; maga-is kedveskedvén visszontag Spanyol Orzági ajándékołkuł, tsak ugyan bele lépett Motezuma fő Várofa egyenes utjába: látván a' merre ment a' nagy tóba, vagy tengerbe Velentze modjá-ra épített roppant nagy Várofołat. Az utak termés kövekkel mestersége-sen meg-valának terítve. *Iztapalapa* Várofa a' nagy sós tó partyán tizen öt ezer házból áll: azoknak jó nagy részek a' vizekre építetett. Ott ol-lyanok a' paloták, mint akár mellyek egész

egész Spanyol Országban akár nagyságokra, akár szépségekre nézve. Ha-sonlók a' kertek, halas tók, 's a' t.

Más nap Temixtitán Városa felé indulánk. Ez Mekszikum fő Városa. Temixti-
tán Meks-
zikum fő
Városa.

Elömbbe jövének Motezuma leg-főbb emberi közül ezere. Kik midön egy-
gyenként köszöntének, először a'
földet kezekkel érteték; azután azt
meg-tsókolák. Kövel terített utakon
járánk, 's olly hidakon, mellyeket,
ha akarák, az ellenség előtt hamar
el-bonthaták. Elömbbe jöve Motezu-
ma ösztán maga-is. Le-irattik a' pom-
pája, az a' tengeri rákoknak arany
képeikből álló függő, mellyet Kortesz-
nek nyakába kerítettett: a' pompás pa-
lota, mellybe vezettett, a' fok aján-
dék, 's a' többi közt öt ezer ruha,
melly néki nyujtatott: a' beszéd mel-
lyet Motezuma Korteszszel tartott. A'
többi közt (557. l.) Tudjuk, úgymond

Motezu.
na Kor-
teszszel.

Motezuma: Elejinknek hagyott írásaik-
ból, hogy mi nem ezen Tartomány-
ban születünk eleinkre nézve; hanem
más Orszagból szakadtunk ide. Nagy
Uri ember vólt, a' ki minket ide ve-
zetett, 's azután hazájába visszfa köl-
tözött; de bennünket ismét meg-láto-
gatott: ki, látván, hogy itt el-népe-
stedünk, 's vele visszfa nem akarunk
menni, tölünk el-pártolt. A' ti Feje-

delmeteket azon Ur véreből valónak, és így a' mi Urunknak tartjuk. Azért szót fogadunk mind néki, mind annak képében tenéked. „Én ebben a' vélekedésben, és fel-tett szándékban meg-erősíttem őket, úgymond a' Tsászárához irt levelében Kortesz.

Az alatt Almeria Városában Motezuma Tiszte a' Spanyolokat meg-öle. Motezuma lántzra téteték, a' Tiszt meg-égettetett, Motezuma fel-szabadított. Motezuma engedelme, 's tanítása szerént embereimet Mekszikumi fok Tartományba el-küldém az aranybányáknak, 's egyéb hegyeknek meglátogatására.

565. l. A' Tartomány meg-visgálása után Motezuma öszve hivatá Országának, Tartományinak, 's Városinak nagygyait, 's fejejét, ösztönözvén őket, hogy V-dik Károly Tsászárnak hatalma alá ereszszenek magokat. E' végre hoszszas beszédet monda firva, 's egyebeket-is firva fakasztott. Mindnyáján tellyes engedelmeiséget ígértek, adóval, és szolgálattal együtt. Ez az ígérlet az Országos, hitelek Irók, 's bizonyságok által papirosra tétetett; és mindenekről nyilván-való bizonyság-levél készítettett. Adót mindjárt kértem: szedetett-is öszve azonnal harmintz két ezer négy száz font arany,

Mekszikumi a' Spanyolok.

rány, aranyból, ezüsből, 's más a' féliből készítettett fok szép edényeken kívül. Ezek egyetemben száz ezer *ducát* aragnál többet érnek. (*transcendunt valorem centum millium ducatorum*)

Illy gyönyörű mesterségű válogatott kints, nekem úgy tetszik, nintsen a' világon egyéb se Keresztyén, se pogány Fejedelemnek tárházában. Aranyból, ezüsből, gyöngyökből, tolakból olly felséges rendű mesterséggel vagyon ott mindenféle eszköz el-készítve, hogy mindennek igaz képét helyesen, tellyesen elé állítja. Tsináltattam a' mieinkhez hasonló felszületeket, pénzeket, szerfzámokat mesteremberei által; 's tellyes hasonlatosságot találék mindenben. A' melly ruhákat ajándékozott pamukból, selyemből, ollyanok, hogy azokhoz foghatókat a' világon senki se készíthet. (*Vt in toto terrarum Orbe talia fieri, et texi non possent.*)

Szél-
puska,

Meg-ajándékozott tizen két Zebartánával, avagy szél-puskákkal. Azoknak gyönyörű mesterségű és ékeségű a' tsivéjek: azokból a' nyilat, vagy golyóbist fuvással eresztik, 's röppittik.

567. l. Temixtitán Városá pompás tulajdoninak ezeredik részét sem adhatom-élé; 's azokról beszélvén, tudom, hogy azzal vettek, hogy keve-

Mexzi-
kum fő
Városá,

fet inkább, mintsem fokot mondok ró-
 lok. Mekszikum nagy hegyekkel bé-
 velkedő tartományában Temixtitán
 roppant Városa a' sóos nagy tón fek-
 szik, melly más egy édes vizü nagy
 tóba ki, 's bé-ereszkedik, a' tenger
 módu áradásnak szokása szerént. Ab-
 ba kövel terített négy út vezet: olly
 nagy mint Hispalis, vagy Korduba Vá-
 rosa. Temérdek fok a' benne lévő
 pompás ház és palota. Azok száma
 azzal is szaporodék, mert a' Tartomá-
 nyok, 's Városok Urai tartoztak Te-
 mixtitánban lakni esztendőnként egy-
 néhány hónapig. Némelly útszáit a'
 tó vize föllyá, 's azon hajókon jár-
 dogálnak. Az hidakat hamar felle-
 het szedni az ellenség előtt: azért,
 hogy ha ellenem fel-zendülnének, én
 négy nagy hajót készízen tartottam a'
 parton; 's azokra két száz embert bé-
 rakhattam a' lovakkal együtt. Vagyon
 a' többi közt egy temérdek piatza,
 mellyben mindennap (quotidie) adó,
 és vévő hatvan ezer embernél több lát-
 tatik. Árultatik ott aranyból, ezüsből
 ónból, kövekből, tollakból, tsontok-
 ból készítettett mindennemű edény,
 mész, fűtött, és nem fűtött kö,
 égett, és égetlen téglá, gyalúlt, 's
 gyalulatlan fa: vagyon egy utzája:
 mellyben minden rendű állat árultatik,
 más-

Nagy
 Vásár.

másban merő Orvos füvek, 's gyöke-
 rek adatnak-el: vannak patikák, bor-
 bély házak, vendég-fogadók, a' hol
 pénzért étel, és ital tetetik-el: fok
 a' terh-hordó: asztalra, konyhára, ágy-
 ra, szoba ékesgetésre, egy szóval
 mindenre való minden találtatik a' pia-
 tzon: a' többi között pástetom-is, a-
 vagy hufos béles (*artocreas ex auibus,*
et piscibus recentibus) tojásból készített
 Kalács: minden portékának különös u-
 tzája vagyon; 's mindenre vigyáznak a'
 vásár bírók. Vannak a' Városban fok
 Templomok (Meschiták) azok mellett
 a' Mekszikumi Szerzetesek számára
 roppant épületek. Ezek feketében jár-
 nak: ott nevelik az Urak tiszta élet-
 ben a' fiokat, míg őket ki-nem háza-
 sítják: oda aszszony nem eresztetik:
 némelly böjtöket is tartanak. Va-
 gyon ott a' többi közt egy Templom,
 mellynek részeit az emberi nyelv ki-
 nem mondhatja (*illius particulas et res*
humana lingua exprimere non posset.)
 Magas erős fallal bé vagyon kerít-
 ve, 's olly tágos, hogy el-férne be-
 ne öt száz házból álló Város. Nagy
 magasságu negyven torony környéke-
 zi, a' leg-kissebbik olly nagy mint az
 Hispali Várofa öreg Templomának tor-
 nya. Ezek a' toronyok a' fő embe-
 reknek temetőji. Kápolnáji, bálvány

Templo-
 mok Pa-
 pok.

képei, szobáji, udvari, képei, 's több a' féle álmélkodásra méltó. A' bálványokat le - vertem; 's helyekbe a' Szűz Máriának, és Szenteknek képeit helyheztettem; eleinten nehezteltek; de mondá végtére Motezuma: hogy ők jövevények, el-felejték az Isteni tisztelet módját, méltó azoktól tanulni, kik azt utóbb érkezvén jobban tudják. Meg-parantsolám: hogy ezután embereket áldozatul bé-ne mutassanak. Rettenetes még említeni-is, mint áldozták az emberi szívet.

olgas
Velask-
vez,
Narvaez.

El-beszéli Kortes, mint jött ellene Velasqueztól igazítottatott Narvaez tábora, mint bánt véiek, mint érkezék vissza azoktól Temixtitánba: ott mint támadott-fel ellene a' nép: mi rettenetes vesződséggel kellett vélek meg-ütközni, mint vette-ki magát élete veszedelmével a' Városból: mint vólt ellenek új készüllete a' Tlaskolabéliekkel: végtére mint győzte-meg, 's mint tapodta-meg a' rettenetes Vároft. Irá 2-dik levelét új Spanyol Országának *Securitas* nevű helységéből 30. Oktob. 1520; a' harmadikat Május 15. napján 1522-ben.

CCXX. CXXI. KÖNYV.

Kortesz tudósítái után következik Sz. Ferentz Szerzetesseitől írt egy pár levél a' Szerzet Elöl-járójihoz, melyeknek egyike Messicanánból 1531-ben, a' másik Temixtitánból 1532-ben iratott, 's azt bizonyítja: hogy az Atyák amott ugyan tizszer száz ezer-nél többet keresteltek, emít pedig két száz ötven ezeret: hogy a' Konventben, 's a' mellettek lévő épületekben öt száz Gyermeknél többet tanítanak: azok igen elméssek, hamar meg-tanúlnak mindent, soha se veszekednek, tsendesen beszéllenek, szemeiket szüntelen alázatosan le-függesztve tartják. Az Oltári Szentség felvételekor fő-képpen az Afzszonyi rend sűrű könyhullatással ásztattya az artzáját.

Mekszikum meg-térése.

Egyéb ott lévő Tudósításokból értyük: hogy Jukatán Szigete lakosai környül-meteltettek, Ki-rakott utakkal, roppant templomokkal, felházokkal, nagy vásárral, arannyal bévelkedő egyik Városát látván a' Spanyolok, főképpen nagyságára nézve, Káirusnak akarák nevezni. *L. de Insulis nuper repertis p. 497. Basil.*

Jukatán
Környül-
metélke-
dés.

Nagy Vá-
rosok.

Pogány
keresztre-
lés.

508. L. Cemobal, új Sevilla, ti-
zen öt ezer házból álló Város. Meg-
vált a' Pogányoknál ott a' keresztre-
leshez hasonló rend-tartás: bizonyos
szóknak ki-mondások alatt, melyeket
érthetni nem lehetett, az ámpolnából
a' gyermekek, és leányok fejére a'
Papok vizet öntvén, az ámpolnával és
vizzel reájok Keresztet vetének.

CCXXII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Levél: *Maximiliani Transil-*
vani de Molucis ad Cardinalem Saltzbur-
gensis epistola. Transilvánusnak, avagy
ERDÉLYI Maximiliánnak a' Molukai, és
egyéb Szigetekről a' Szaltzburgi Kárdi-
nálnak írt levele.

Irá Erdélyi ezt a' levelet Spanyol Or-
szágának Vallisoletum, nevű Váro-
sából October 24-dik napján Ur. 1522-
dik = ezer öt száz huszon kettődik
esztendejében irván. A' fok féle Tu-
dósításokból álló, 's Baszileában ki-
nyomtatott Könyvnek 524. levelén,
azt írja, hogy a' mik-felől a' Kárdi-
nális tudósította, a' tengeri hajózás-
ból haza érkezett fő Tisztól, 's egy-
gyenként meg - szólíttatott hajós tár-
saitól tanulá. (526. l.) El-méne, úgy-
mond; Mácellánus öt gallyával Hispali
Vá-

Várofa partyáról, Augustus havának 12-dik napján, Urunk Ézer öt száz tizenkilentzédikében = 1519: és nagy vesződség után fel-talála azt a' nyilást, melly töle nevet nyert. Magellánus, ki a' Keresztyén hitet nagy haszonnal, és fokaknak meg-térésevel mindenütt javaslá, bizonyos ütközetben el-esett: utánna az hajók fő Vezérségére *Serrán* János következett.

Serrán.

531. L. *Serránus* bizonyos rabtól el-árultatván, meg-fogatik a' vendégségben; kit társai nem segíthetvén, el-hagyák: vólt még három gallyájok: hogy könnyebben bánhassanak a' kevesebb hajóval, egyet el-égettek a' három közül; 's nyóltz holnap mulva *Magellánus* hólta után, fel-találák *Moluka* Szigetit, mellyek öt apró Szigetkből állanak, 's gyömbérrel, szerepszen dióval, fa héjjal bévelkednek; úgy, hogy egyikben egyik-féle, a' másikkban másík rendü fü-szerszám találkozzék. Az egyik hajó minekutánna meg-járta vólna az alsó Világat, ismét haza érkezék.

CCXXIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott *Amerikus Vesputziusnak* négy levele; vagy négy hajózásiról írt Tudosítottat. *Irá Rendtboz Szitziliani Királyjához, Lotaringia Hertzegehez Ur. 1504-dike táján, Lisbonából.*

Amerikus az új V. ből négy-szer fordula-meg,

Azokban el-beszéli; hogy Ur. 1497-dik (ezer négy száz kilentzven hetedik) esztendejétől fogva Ur. 1504-dik esztendejeig négyszer indult *Lufitaniából Amerikába* (melly név az ő nevé-ről ragadt arra az új találmányra) 's négyszer jöve-vissza szerentséfen. (225. l.)

Második utazásamkor, oda érkeztem, úgymond, a' hol *Antigha Szigete* fekszik, melyet *Kolumbus Kristóf* egynehány esztendővel előbb találá-fel.

A' 4-dik hajózáskor. Bizonyos kikötő parton várt építették: ott 24. *Keresztyén* embert hagytunk; 12. álggyúval, és 6. hónapra lelegendő eleséggel; 's meg-rakván hajónkat *bresilikummal*, 77. nap alatt *Lisza-bonába* érkezünk, Jun. 28. nap. 1504-ben.

CCXXIV. CCXXV. CCXXVI.

K Ö N Y V.

Azon Basileai Gyűlemény magában foglal-
 ilya. Brokárd Barátnak a' Sz. Föld hely-
 ségéről irt Könyvét. 2. Velentzei Márk
 Pálnak utazását. 3. Hajtónak a' Tatárokról
 irt munkáját.

Brokárd írása annyira betsültetett, Brokárd.
 hogy Menókhios új nyomtatásá-
 hoz függesztetnek Eusebiusnak és Sz.
 Jerónimusnak Palesztináról ki - adott
 Írási után. Brokárd csak azokat írja,
 a' miket látott. (324. l.) *Nec nisi visa
 hic scribo.* A' Sz. Földet meg - járá
 Egyiptusig.

Márk Pál. (Markus Paulus Vene- Márk Pál.
 tus) Ur. 1286. esztendeje táján Kublai-
 nál Tatar Kánnál Kambalet Városában
 forgott; 's nap-keleti utazását Olaszúl
 írta, melly Könyv deákra fordíttatott.

Hajtó Örmény Király vérből ere- Hajto.
 dett Premonstrátumi Szerzetes, V-dik
 Kelemen P. idejében a' Nap-keleti Tar-
 tományokról az ő Könyvét Piktávi-
 ban íratá Frantzia nyelven, Ur. 1307-
 ben deákra fordíttatott.

Hajthó Kumániát Kaspium mellé Kumán
 helyhezsetti. (413. l.) A' Maglos Ta-
 tarok

A' Mogol
Tatárság
Királyiról

tárok első Tsáfszárok *Changius-Kán*: a'
II-dik *Hoccota Kán*: az III-dik, ennek
fia *Gino Kán*. Ez hamar meg-hala, kö-
vetkezék a' IV-dik *Mango Kán*. V-dik
Kublai Kán (így nevezi ötöt Márk Pál)
Hajtónál a' neve *Kobila Kán*: ez 42.
esztendeig országlott, *Kathai* tartomá-
nyát *Jóns* nevü Város építtésével meg-
ékesítvén. *Kathai Tartomány*nak más
egy *Kambalu* nevü roppant Városát em-
lítti Márk Pál. *Baydo* *Hokota Kán* fia.

Mint jöt-
tek a' Ku-
nok Ma-
gyar Or-
szág felé?

(417. l.) Az ő hadi seregével
Kumániába ütött. Ezek *Baydótól*
meg-győzetvén, egész Magyar Ország-
gig szaladtak (*Cumani fugerunt usque
ad regnum Ungariae, et adhuc sunt mul-
ti ibidem habitantes*) 's vannak mostan-
ság-is ott lakó sok Kumánok. Minek-
utánna pedig *Baydo* *Kumániából* a'
Kunságot ki-üzte, és kergette volna,
Rassia, *Gaczária*, és *Bulgária* Ország-
gát el-foglalá, azon uton pedig, a'
mellyen a' Kumánok szaladának, Ma-
gyar Országba érkezett. (*per viam,
qua Cumani fugerant, pervenit usque ad
regnum Ungariae.*) *Baydo* a' Tatárokkal
Austriába ütvén abba a' vízbe ve-
szett, melly azon által-foly, 's vele
fokan ott vesztek. Egyéb Tatárok
viszszá siettek; 's *Baydónak* örökösi
most-is bírják azon *Tartományokat*,
mellyeket *Baydó* nyere. Az a' ki a-
zokban

BaydóMa-
gyar Or-
szágban.

zokban most országol, *Tochay* nevet
vifel, 's békével él.

CCXXVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv. *Relatio de Cocincina*
R. P. *Christophori Borri* e B. J. *Vien.* 1633.
Borri Kristófnak Cocincináról írt Tudosi-
tása.

Olaszul iratott, 's deákra fordította- Borriak
ismertetés
se,
tott. Borri a' nép térítettésének
kedvéért Ur. 1620-dikában Cocincina-
ban forgott, 's azon esztendőben De-
tzemb. 9. napján éjfé-előtt tizen-egy
órákor esett Hóld fogytát meg-jöven-
dölé. A' Könyv két részből áll. Az
első az Országnek világi állapottyáról
beszél; a' másik a' vallásáról.

I. L. *Cocincina* Orzága eme' két Cocincina.
szóból véve eredetét: *Coci*, és *Cina*.
Coci a' Japoniai-bélieknél Nap-nyu-
gottot jelent. *Cina* a' Khinai vagy
Tsinai Birodalomnak a' neve. A' Ja-
ponia-béliek tudniillik azt az Országot
Kocinak nap-nyugatinak, a' *Lusitanu-*
fok *Concincinának* avagy *Khina* Biro-
dalmával nap-nyugot-fele határos Or-
szágnek hívják. Othon *Ana* a' neve;
az az: nyugotti (rész) Neha napján
Tunchim Országnek része volt; de at-
tól

Rizskása.

tól el-szakaszkodott: öt a' Tartománya. Sokszor meg-áztattya az esőből támadott áradás, és a' rizs-kására bő termékenységet vezet. Az a' mindennapi eledel; 's holott minden esztendőben háromszor arattatik, kevés a' szükölködő. Sok a' jó gyümöltse, tzitrom, ananás, t. a' f. A' *Banane* gyümöltse fája hasonló a' kukoritzafához, de nagyobb. Levelei olly nagyok, hogy egy ollyan levéllel elől, más egy levéllel hátul magát az ember tetétől-fogva talpig bé-födözheti: a' gyümöltse tzitronhoz hasonló kívül, az ize füge forma.

Banáne.

J6 Hal.

Balacia
nevű
Lekvár.

13. A' Kotzintzinai halaknál jobb izüeket soha sem ettem olly sok földi, 's tengeri járásim között. Temérdek számmal fogattatik az hal. Az halból bizonyos *Balacia* nevű, 's mustárhoz hasonló izü lekvárt készíttének: hogy azzal a' rizskása izét jobbá tegyék. Készíttetik pedig illy formán: az hal sóba vetterik, ott meg-fonnyasztatván, a' vízben rothadásra kényszeríttetik: hordókra veretik, 's valamint minálunk a' Bór, szintén úgy ott a' *Balacia* jóvendőre tartatik.

Eledel a'
Madar fészekből.

14. l. Vagyon bizonyos madár fészekből olly drága eledele *egyedül* Kotzintzinának, mellynek külömbféle finom izét *Bori* a' mannához meri hason-

fontlítani. Azt írom arról, úgymond,
 a' mit arról, látván, és kóstolván,
 gyakran tapasztaltam. Vagyon tudni-
 illik ezen Országnak Fetskéhez hason-
 ló fok madárkája. Ez az ő fészket
 a' tenger [partyán lévő Kösziklára ál-
 lítta, úgy, hogy a' tenger habja azt
 öröké lotsollya. A' madár a' habot a'
 mint a' közikláról reá fetskendezik tá-
 tott szájjal kapkodja, 's tulajdon
 gyomrából eresztett bizonyos nedves-
 séggel az habot öfzve kevervén, ezen
 alutt gyüleményből magának fészket
 rak. Az meg-száradván, által-tetsző,
 sárga és zöld közt lévő színü. Olly
 fok az a' fészek, hogy szemem láttára
 ezer lépésnyire nem terjedő kösziklák-
 ról tiz kis hajó töltetett-meg vélek.
 Keresik-is, és szedik azt a' lakofok
 nagy szorgalommal. A' fészek a' viz-
 ben meg-lágyíttatik; 's azután fű-szer-
 szám helyibe akár miféle, hús, hal,
 vetemény szerü ételbe kevertetik; az
 ételnek pedig ki-mondhatatlan jó ízt
 ad, úgy hogy csak az által egyedül
 olly izü az étel, mintha borssal, fa-
 héjjal, szekfüvel, 's minden nemü vá-
 logatott fűszerezéssel volna egyelítve. E-
 legendő az egyedül minden féle íz
 meg-adásra; és így a' hol az vagyon,
 sem vaj, sem olaj, sem szalánna, sem
 más egyéb keverékre-való nem ki-

Egyben
 fok féle
 iz.

III. Szak.

N n

ván-

vántatik. A' Khinaiakhoz abból fok hordatik-bé. Az egyedül a' Királyhoz tartozandó jövedelmei jószág.

15. Téjjel, vajjal nem élnek; hanem minden tejet a' bornyúnak hadják. **Selzem,** Selyem ruhát viselnek még a' kapások, és a' nap-fzámos emberek - is. Annyi a' Szeder-fának, és Selyem bogárnak **Házok,** száma. A' népnek az házai jobbára fából állanak. Az kétféle *Tin* a' nevek: se föld, se víz alatt el-nem rothadnak; a' vizen nem ufznak; hanem le-üllepdedven vas-matska gyanánt-is szolgál-nak. Az házok falai mozduló olly deszkák: hogy az áradás érkezéskor ki-leheffen szedni; 's a' víznek utat éreszteni. Azok helyibe a' nagy meleg idejekor nád rostelyt állítanak. A' Szobák belső ékeisége tsudálkozásra méltó. Vagyon *Kalamba* nevű fájok-is: gyönyörű illatú. Egynehány darabjait hat egynehány tenyérnyire a' föld alá ástam; 's még olly mélységről-is fel-éreszté drága illattyát. Egy font *Kalamba*-fa meg a' Kötzintzinai Kereskedő parton-is 16. (dukat) arany. **Fa Ván-** A' Japonia-beliék vánkossra való egy **kos.** darabért meg-adnak 3; 4 száz (dukat) aranyt. Azok tudni-illik nem tollas, vagy pelyhes, hanem jobbára kemény fa vánkolt szöktak fejek alá vetni. A' Királyok, 's Fő Emberek vánkosa a'

Ka-

Kalamba-fa. Sok, és nagy jövedelmű Kotzintzinának az arany, és egyéb értő bányája.

19. l.) Az Elefánt okofságáról, Elefánt.
és erejéről hosszúság a' tudósítás. A'
melly Elefántokat Európában mutatnak,
a' Kotzintzinai, és Kambáji Elefán-
tokhoz kepest kitsinyek. Ezeknek drá-
ga fogaik néha 18. tenyérnyire hosz-
szak; amazoké 3. tenyérnyiek. Két
lábnyi hosszúság egyek a' kerekas láb-
nyomoknak által-erőjük. (diameter)

27. l.) A' Kotzintzinabéliek orszá-
gossan kegyes társalkodók. Mások ke- Társalko-
dás.
rülük az Europabélieket; ezek ellen-
ben szeretik, ebédre hívják, az em-
berségnek semmi jelét, mellyel nekik
kedveskedheffenek, el-nem mulattyák.
Nagy betstelenség náluk, haragtól el-
ragadtatni. (Hallám ezt én, a' ki e-
zeket írom, P. Koflertől-is, ki nálak
Ur. 1760. dik esztendeje előtt a' Keresz-
tyén hitet prédikállá) „*Infame apud*
„*eos, quamvis honoris avidos, irae ae-*
„*stu abripi.* „ Igen adakozók. Örö- Akadozás.
mest minden falatot mással közlenek;
de örömezt-is kérnek; 's nem adni,
parasztság. Egymással, és egyebekkel
betsülettel bánnak; az öregeket tisztel-
lik leg-feletteb. Meg-látogattak ben-
nünket némellyek; 's noha tudták, ki Az Öre-
gek betsü-
lete.
az Elöl-járónk; de, holott az ifjabb

volt, arra nem álhattak, hogy elébb tisztellyek emezt, mintsem ott álló öregebb egy Páttert.

Ruha.

Evés mód-
ja.

Nagy ven-
dégseg.

A' külső Országokat szabadon magokhoz ereztik, ditsérik szokásokat; nem úgy mint a' Khinaiak. Az iskola-belieknek, 's tánult embereknek (Doktoroknak) ruhájuk nagyobb résznyire fekete hoszszu. Nyakokból stó-lához hasonló Kendő függ; Karokról manipulus forma kezkenő: fejeken Püspöki süveghez hasonló éketség látatik. Süvegeket soha le-nem teszik. A' Kotzintzinaiak legközönségesebben rizskásával élnek; noha mindenmü hullal bévelkednek. Azt négyfzer-is eszik napjában. A' földön szőnyegen ülve esznek; kinek kinek különös asztalkán, melly a' le-ült embernek mellyeig ér, torony módra felrakott fok eledel adatik-fel (noha néha egy asztalról többen-is esznek) A' vendégsegben rizskását nem szokás feladni: Kés, Villa nélkül két kis gyönyörű fátskát vévén a' kezekbe, 's azokkal fogó módra nyulván a' tába, eszik a' konyhából már darabotskák számára fel-adott falatokat. Illy vendégsegkor még a' szegényebb gazda-is fel-ad az hivatalos vendégnek, 's mindeniknek különösen, száz féle tálatket-is. Voltam egy vendégsegben,
a'

a' hol a' le-telepedettek száma két ezer vólt. „*Accumbentium duo millia fuere.* „ Ha az Urak fel-kelnek az alztaltól, helyekbe ülnek a' szolgák, 's egyebek. (Talán a' Mahomet szérü izokás innét vette eredetét.) A' maradékot mind haza kell vinni; nem szabad ott hadni, 's a' nélkül el-takarodni. Szölleje nintsen az Orizágnak. Ital. Derék melegítő italt készítenek a' rizskásából. Részegítő. A' gazdagabbak ennek az italnak a' Kalamba fa levéből drága illatot adnak. Szeretik a' *Chia* italt, melly a' *Chia* nevű Chia nevű fő gyökeréből készíttetik. Az a' *thé* thé. forma viz a' szívet ébreszti: a' gyomrot az enyves takonytól fel-szabadítja. A' Khinaiak a' gyöker helyett a' levelet főzik-ki; a' Japoniabéliek a' levelet porrá törik. Mind egy azon nevű, és hasznu. Kenyér nintsen: az Kenyér. ott az Európai embernek nehéz; de ellenben nálunk az oda való ember rizskása nélkül el-nem tudna élni.

37. l. Az Orvos tudomány azon Orvos Országban fő rendű. Mikor az Orvos tudomány ele-hivatik, először meg-pihenik, leül: hogy tsendesítse tulajdon vérét, melly az utazásban meg-hevült. 2. az eret fokáig, hofzszafan próbára veszi. 3. Ha a' betegen nem tud seggíteni, le-mond róla. 4. Ha lehet

segítséget nyújtani, ki-fszabja a' napot, mellyre a' gyógyulást ki-határozza, 's alkura botsátkozik: ki-tevén a' gyógyítás, és orvofság árát. Az orvofságot tulajdon kezével készitti az Orvos: azért patikáros nintsen: mert se titkát másokkal közleni az Orvos nem akarja, se bizonytalanságban nem akar arról maradni, ha úgy lett-é az orvofság készítése, a' mint ő kíváná, vagy nem. Jobbára, a' ki-fszabott napra meg-gyógyúl a' beteg. Ha nem; az Orvos el-veszté mind munkája bérét, mind orvofsága árát. Az orvofság mind jó izü, többször vetetik-bé napjában egyéb eledel nélkül-is: mert mind a' gyógyító, mind tápláló egyetemben. Nem szalasztó, nem szaggató; hanem a' romlott nedvesség osztója, 's fogyasztója. A' borbélyok falastroma még nevezeteseb, 's tsudálatosb.

A' tanúle
emberek
betsülete.

4r. Az Országi vezérlésben azok leg-elöbbre kelök, kik a' tudománnyal, 's vitézséggel jeleskednek. Vannak alsó, és fő rendü iskolájik: Tanítók, Doktorok, mint a' Khinaiaknál. A' betük száma három ezer. A' Könyv nyomtatás Khinai módu. A' nyelv felibe Khinai, felibe othon való módu. Ha ki hozzá szokik a' szónak musika szerü változtatásához, a' többi nem nehez.

héz. A' szavak tsak nem változtatlanul maradnak, a' ragaszték szó múlt, mostani, 's jövődö időre, vagy egyébre mutat. p. o. ez a' szó: Ko, ha a' személy mutatója hozzá tétetik, én, te, ő, maga meg-maradván mindent ki-végez: mintha mondanám én kó, te kó, ő kó. Nekem vagyon, néked vagyon, néki vagyon: meg-marad akkor-is, mikor a' mult, mostani, vagy a' jövődö időre határoztatik. Fél esztendeig úgy meg-tanulám, hogy már Szó-valtó nélkül beszélgethettem; de a' tellyes meg-tanulásra négy esztendő sem fok. A' vitézségben ditső embereknek nem faluk, hanem bizonyos számu szolgák ajándékoztatnak. Ezek Uroknak adóznak, 's nem a' Királynak. Az illyen Urak nem Grófi vagy más titulust, hanem illyetént viselnek. p. o. Ez öt száz emberü Üri ember. A' vétkek keményen meg-büntettetnek. Az házafság-törő az elefánt lábaji eleibe kötve vettetik. Az azt öszve töri, tapodja. Az Atyafiság egymáshoz nem házafodik.

A' vitéz-
ség jutal-
ma.

50. Algyuval, puskával, vizen szárazon, sokszor vijják ellenségeket: Hadakozás.

80. ezer embert egy parantsolatra kiállit fegyveressen a' Király; mihelyest akarja. Fegyveres száz hajót-is könnyen elé-parantsol. Ott nem a' rab

evez, hanem a' pénzen fogadott Katonák: jó a' fizetések, 's tartások: míg az ilyen evezőre 's fegyverre fogadott ember a' gallyán szolgál, othon minden tseledje a' Királytól tartatik-el: hogy fogyatkozása ne legyen az eledeiben, és egyebben.

Kereskedés.

Magok nem

Ha igen hatalmas ellenség érkezik, házaikat meg-gyújtják, erdőre fázaladnak, az új épületek hamar ismét talpra állíttatnak. Magok nem meszfe mennek kereskedésre; de az Ország bősége teli tartja a' partokat, 's Városokat, Khinai, Japóniai, Kambajai, Tunchimi, Tsintsejai Kereskedőkkel: ezek fok-ezüstöt hordanak Kotzintzinába. A' ki-kötő partya hatvan.

Kereszttyénség.

Egy napi épület.

59. A' Jesuiták érkezése előtt ismeretes meg-terés Kotzintzinában nem volt. Genuai *Buzome* Ferentz Jesuita Kotzintzinának Turon nevű Városában állítá-fel az első Missiót. En, ugymond *Borri* (p. 68.) jutottam a' többi közt *Buzome* társaságára és segitségére, midőn az üldözésben lapangana. Hamar erre meg-szünt az üldözés: nagy volt a' betsületünk. Roppant Templomunk építettett fából: noha egynap fel-épült: mert minden eszköze készszen hozatott-elé, gyönyörű volt. (p. 78.) Nueckman Városá-

sában, ofzlopit harmintz erős ember hozzá vállon: ezer emberrel több dolgozott a' Templom fel-állításán. (p.80.)
Vidimus hac tam ordinata industria intra minus diei circulum magnificum Templum stetisse, et admirati sumus.

A' 39. levéltől fogva el-beszéli Bori a' fő rendekben lévő nagy szép meg-terest a' Keresztyén hitre.

106. Az ég, és tsillag-nézéshez tartozandó tudománynak nagy a' betsülete Kotzintzinában. Vannak az Országban annak tanításához tartozandó nagy épületek; és jövedelmes Tanítók. Azok bizonyos falukból, és Mező-városokból a' Király Kegyelme szerént ber, és betsület fejébe nagy adót szednek. Vannak tulajdon tsillag-nézői mind a' Királynak, mind a' Király fiának. Azoknak hivataljok abban áll főképpen, hogy a' Nap, és Hóld fogytát meg-jövendöllyék. Tudnak hozzá, de jobbára egykét órával el-vették. Valahányszor reá találnak, mind annyiszor egy Mező-Várossal meg-ajándékoztatnak. A' Nap 's Hóld fogyta szemlélésekor fok babona szerű vigyázással él a' nép. Azt velik, hogy olyankor a' napot, vagy hóldot a' sarkány nyeli-el. Meg-lehet, hogy ezen gyanu abból vette eredetét: mert sarkány fejnek, 's farknak neveztetik.

Tsillag-nézés.

az az égi pont, mellyen a' fogyatkozás el-készül. Akkor a' nagy pattagásnak, zörgésnek, nintsen szünete, hogy a' sarkányt el-ijesztsék. (109.l.) Az Európabéli Jesuita Miszsiionáriusok 1620-dik esztendőben, Detzember 10. napján éjfélt előtt egy órával elérült Hóld fogyta pont szerént való meg-jövendölésével, 's az utobbiaknak-is azon rend szerént való ki-határozásával, meg-mondhatatlan nagy betsületet nyertek. 120. Vagyon Kozintzinában a' féle Szerzetes rend-forma sok gyülekezet, mellyeknek személyei ruhával-is különböznek egymástól. *Onfai* nevet viselnek mind: nemelleyek csak koldulva élnek: némelleyek magokra vállallyák a' Templomok, 's más épületek építtését: a' végre el-járnak a' Tumkhini Országba-is koldúlni. Vannak innepek, vannak a' fő Onfaiak közt, kik olyan forma öltözetűek, 's majd némelley móduak-is, mint némelley Egyházi Tisztek. Püspöki páltzához hasonló páltzával-is élnek, melly a' mienktől éppen keveset különbözik. Úgy látszik, hogy ott valaha Keresztyének éltek.

Én (Borri) Európába költöztem onnét 1622-ben.

CCXXVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Irásnak Töredéke: *Tagebuch der Reise des Kais. Kön. Schiffe Joseph und Theresia nach den neuen österreichischen Pflanzorten in Asia und Africa.* Von Nicol. Fontana gewesenen Schiffswundartzt an Herrn Brambilla Leibwundartzt Sr Majest. des Kaisers. Fontana Miklosnak Ausztriának Asiai, és Afrikai új helységeiről Brambilla Urhoz irt tudósítása.

Ez a' Töredék Ráth Mátyás Urnak. Posonyi hirmondásiban Ur. 1782-ben találtatik a' 484. levél félen illy igekkel: A' mi rajtunk uralkodó Fel-séges József birodalma már Afrika, és Asia szélére-is el-terjedett. (a' mint az emlétett Tudósítás mutatja) Tudniillik a' József, és Teresia nevet viselő Császári Ostendei hajó 1776-ban Szent Mihály havának 26-dik napján indúlt vala-el Livorno mellől, olly véggel, hogy az úgy nevezett (*Caput bonæ spei*) jó reménység ki-dülő földén (fokán) túl új szállásokot, és Kereskedőknek való helyeket szerezzen. Az első, mellyre 1777-ben Pümköft tájban akadott, Afrikának Nap-keleti szélén vagyon, (Latit. meridion. 25°, 58') Madagaskar Szigetének alsó része.

Ausztriának tengeri hajózása.

szével által-ellenben. Másodszor *Nankaveri*, *Souri*, *Irikutte*, és *Katsiut* nevezetű Szigetek említetnek, mellynek *Sumatra* Szigetnek éjszaki tájékához közel, a' *Nikobári* Szigetek közt vannak. Ezeket, a' föld lakosainak jóvá-hagyásfokból, az Hajós nép ö Felsége II-dik Jósef képében 1778-ban a' nyár közepe tájában el-foglalta. Továbbá ama híres Afiai Vitéz Fejedelem, Haider Ali Kán, a' maga Tartományaiából, nevezet szerént *Balliapatnám*, *Mangator*, és *Karnár* vidékeken, önként jó darab földeket engedett a' Tsászári Királyi Felségnek. Ezek *Goán* alól fekszenek. A' *Nikobári* Szigeteket pedig hajdan a' Dániai Kereskedőtársaság birta. De ezek egésségteleneknek vélvén e' Szigeteket, 1773-ban egészen el-hagyták; 's már most az új lakosok oda szálván egésségtelen voltát nem tapasztallják. A' Tsászári hajó onnét haza felé indula 1780-ban, Szent György hav. 6-dik napján; 's *Livorno* rév-partyához érkezék 1781-ben Pünköst havának 6-dik napján.

Hajder
Ali Kán.

CCXXIX. CCXXX. KÖNYV.

Kotzintzina előtt méltó volt *Khinát* emliteni; 's emléttem-is azt már 22. esztendő előtt ki-adott *Írással*. Itt csak amahoz való hasonlatosság kedvéért vétetik-elé, és hogy új erejek következék régi *írásimnak*.

Khina felől ki-botsátott munkám a' régi *Jeles Épületek* közt találattik. Az ott 6-dik *Könyv*, 's a' 391-dik levéltől fogva 457-dikig terjed; illy homlok *írással*: *Régi Jeles Épületek. Hatodik Könyv. A' Kinabéli Épületekről.* Jó lészén további tudósítás kedvéért *Pray Györgynek* azon *Országról* 1781-ben ki-adott *Könyvéből* némelly *szikelyeket* elé-adni.

A' *Khinai* tellyes állapotról fel-tett szándék szerént való *Írók* közt leg-első, úgy tetfzik, de *Cruce* nevű *Gáspár, Szent Domokos Szerzetese*; *Khinai első Írók,* *Könyve* *Spanyolul* adatott - ki *Eborán* 1569-ben. 2-dik 1577-ben de *Escalante* *Bernárd Világi Pap.* 3-dik de *Mendoza* *González Augusztiniánus*, melly *Könyv* *Ignátznak*, 's *Fordesillásnak* (két *Barátnak*) utazó, és tudósító *Írásaikkal* együtt ki-adatott *Matritumban* 1568: *Medinában* 1595. *Spanyolul*; *Olaszul* *Romában* 1586. *Deakul* *Fran-*

Frankofurtban 1587-ben; 's másutt. Íratott Khinából Manilába hozatott majd száz Könyvekből. Khina fő Városát 590-nek, második rendű Városát 1674-nek mondja lenni, egy szóval minden ismértes Országok közt azt leg-virágzobbnak, 's leg-felsőgeffebbnak bizonyítja. Velentzei nevezetlen egy Író-is ki-adá arról 1587-ben az ő munkáját.

Urópbí
Írók.

7. l. Ezek után következtek a' Jesuita Írók: Tridenti Martini Márton, Belgiumi Trigáuti Miklós, ki Sinai nyelven írt 19. féle munkával gazdagítá-meg azt a' Birodalmat: *Du Halde* János. Ezeket nagy dicsérettel emlétik a' Német Országi Tudósok-is; és igaz mondások ellen gyanut nem támasztanak. Mailla Pekini Missiónárius Frantzia Jesuita a' Khinai Történeteket Frantzia nyelvre fordította. Azok tizen-egy Szakaszbán 1777-ben Párisban adattak-ki; de oda már 1737-ben küldettek. Vannak, kik óltsállják, de a' mostani világban nem újság tetfzésbéli viadallal meg-ütközni. Pavu ellen, ki a' Khinai Írókat gyalázza, fok tudós támada-ki; (pag. 18. 19.) nem tűrhetvén betstelen káromlásit, mellyekkel azokat motskollya, kiket meg-nem győzhet. Elég az, hogy a' Khinai Missiónáriusok, ha irván, cle-
inten

inten valahol, vagy a' nyelv nem értése miatt, vagy egyéb okra nézve meg-botlottak, egyebek osztán a' gátsat helyre hozzák. Senkit sem - is akartak meg-ejteni.

33. l. Arról, hogy ezek *Leibniz*et el-akarák ámitítani, sem ezen lróban, se másutt csak egy körömnnyi bizonyosság lintsen. *Kaszfzinus* a' Khinaiaktól fel-jedzett Nap, és Hóldbéli fogyatkozáfokat mind meg-nem veté; 's meg-vetette volna, sem vigyázhatnánk reá: mert mások, 's hozzá abban hasonló Tudósók, meg-betsüllik: *Vigniol*, *Kirch*, *Gaubil*, *Kögler*. *Freret*et, ki a' Khinai Kronológiát (Kronikát) piszkála, *Mailla* annyira meg-szorítá, hogy előbbi vélekedésiről le-mondana (p. 46.)

51. l. Úr. 1773-dik esztendeje után-is virágzik a' Keresztyénség, és ahoz való Országos térítés Khinában; úgymond onnét irt 1776-dik esztendei, és ismét színt onnét adatott 1780-dik esztendei levél. Nevezetefek illy áldott munkában a' néhai Jesuiták (a' többi közt) P. *Cibot*; 's P. *Poirot*: amaz hegyi némelly nemzetséget majd csak nem egészen Krisztushoz egyeztete. Lakó-helyek Pekinhez két napi járó föld. (52. l.) Ausztiai P. *Hallerstein* Agofton hólta után a' Tudákos

Hhinai
Keresz-
tyénség.

Haller-
stein,

Tábla

Tábla fő Birájává, Mandarin méltósággal Lusitaniai *Rocha* Felikset állítá *Kien-Long* Tsáizár, kinek 1779-ben esett holtá után a' fia országol. Ez a' Tudakos Tisztseg attól függ, melly ott harmadik rendü, 's *Rituum*, avagy *Li-pü* nevü Tábla.

Khinától
hazug
írások.

60. l. A' miket *Renaudot* Arabiai két Kereskedőnek nyomdoka szerént ki-adott, *Premareus* utóbb osztán megbizonyíttá, hogy hazugságokkal rakva vannak. *Renaudot* a' Khinai nyelvet nem érte, és így nem tsuda, ha hibázott. Ki hidgye pedig, hogy az a' Kereskedő két Arab Ur. 800-dik esztendejéhez közel, abban a' Birodalomban fel 's alá nyargalhatott. *Minorellus* Khinában soha se völt, a' mint *Ekhard* Dominikánus, az emlétett nevü Dominikánusokról bizonyítja. A' neve alatt ki-adott Írás, más áll-árzás munkája; heába kéretik tőle a' bizonyosság. *Norbert*, avagy *Platell*, vagy *Perizot* bizonyossága csak olyan, mint háborgó, hazug, rágalmazó rosz emberé (p. 63.)

73. l. A' Khinában lévő Tsillág-néző tudomány ditsértetik. Verbicszt tudománnya védelmeztetik.

Khinai
Tsillág-
nézés.

78. l. Merő költemény az, hogy a' Tsillág-néző tudományt a' Khinai Birodalomba *Kublai-Khán* az Arabok, és

és Persák által vezetteté, (Emléttém ezt Hajtó Irásiból a' 226-dik Könyvben) sőt ellenben Ur. 1280-dik esztendeje táján a' Khinaiak javaslások fzerént állitá-fel a' Mongaliaknál, a' hol uralkodék, a' Tudakofok iskoláikat.

80. l. Mind egyéb, mind az Arab Irók meg-vallyák, hogy előbbi minden tudomány, és mesterség ismerete a' Khinaiaknál, hogy sem az Araboknál. Urunk 85-dik esztendeje táján *Lifang* Khinai tsillag-néző az ő tudományához tartozandó fok tzikkelyeket helyre hozott; vagy meg-jobbitott, úgymond *De la Lande*.

83. l. A' Nánkini Tsillag-néző Nánkini
tsillag-
nézés. fzerszámok, való, hogy Bakta Városából oda nem vitettek: mert noha azok az éjszaki szélefségnek 36. grádsára mutattak, melly alatt Baktra fekütt, minthogy merő Khinai írásból állanak a' rajtok lévő jelek, 's tudósítáfok, Khinában tsináltattak. Ott is vannak 36° alatt lévő Városok. p. o. *Kaifangfu*, 's egyebek, mellyek ezen szélységhez közelittenek.

87. Trigautzius idejében (de az iskolák. ujság vólt) nem vóltak nyilván való iskolák; hanem othon való temérdek fok Mester. Mendóza alsó, és felső fok iskolát, minden rendü tudomány-

nak tanítását emlitti. Azokból emeltettek a' nemességre, avagy a' Loituságra, 's az Ország tiszteire. Konfuziusnak három ezer tanítványa volt. Ha néha változás esett az iskolabeli dologban, nem tsuda; az másuttis meg-törnénik. A' főbb Tudófok számába, avagy a' *Sieu-tsaiak* köze 18. külömbféle Tartományiban ezernél hol több, hol kevesebb, de minden esztendőben huszon négy ezernél több emeltetik.

Verbiefsza. 92. Verbiefztnek Tsillag-néző nagy tudománnya szem eleibe tétetik *Hell* irásából. Ki a' Pekini Tillag-néző toronynak (a' Város széle hoszsza nem ide való) szélefsége ki-tevésére nézve meg-nem botlott. Az a' szélefség Hallerstein szerént, 's leg-igazabban $39^{\circ} . 54' . 25''$. A' Párisiak szerént $39^{\circ} . 54' . 13''$. A' külömbözés $12''$; 's ezektől Verbiefzté kevés sekundákkal üt-el. Ez azt $39^{\circ} . 54' . 21''$ vagy $23''$ mondja.

Bújdósó 119. l. Ha Cassini neveté (de ki
öt tsillag tudja, neveté-é) az öt bújdósó - tsil-
együtt. lagnak egy azon helyen való láttatjo-
kat, mellyről a' Khinai Könyvek be-
széllenek, nem tehetünk róla. Kir-
khius Berliini Tsillag-néző azt valónak
isméri, 's fel-vetvén a' reá kereső szá-
mat, meg-mutatja: hogy annak Urunk
előtt

előtt 2449 - dikében kell vala esni. Szint erre az esztendőre talált P. A-miot szám-vetése. Azt a' Khinai Könyvek Urunk előtt valo 2500-dik *tájára* határozzák. NB. Ez a' táj ama 2449-dikkel igen egyez. És így öt planéta a' viz - özőn előtt 52. esztendővel együtt egy azon égi helyen szemléltetett.

153. l. Az Országnak az egy Tsá-
szártól való függése tétetik elé. Az
azt hét fő Tábla Birák által vezérli.
Azok közt a' *Colaüs* nevű belső titkos tanácsa, mintha mondanánk: *ministerium status*. Annak feje csak a' Tsá-szár. Mandarin Tisztekből álló egyéb Tábla Birák az ö Gyülekezetek által különös Tanácsban a' Tisztekre, adóra, vallásra, tudományokra, tsillagnézésre nevezet szerént, a' katonaságra, igazságra, mesterségekre, épületekre, 's több a' félire vigyáznak. A' Tanácsnak, vagy Tábla mindenikének különös palotája, két fő Tiszte, huszon négy Tábla Birája (*asseffora*) vagyon. Fele Khinai, egyéb része Tatár.

Az Ország vezérlete.

160. l. Nem kell hinni: hogy a' Khinaiak magzattyaikat meg-ölik, vagy (a' nagy éhség idejét talán ki-véven) hogy el-adják. Azt se, hogy ember-evők.

Szántás
vetés,

167. l. Tudja az egész Világ, úgymond Rozier Tom. 2. hogy a' Khinaiaknál a' szántás-vetés betsülete, kelete leg-főbb, és leg-látványosb fényre, 's tellyefségre emeltetett. Ezt bizonyítja Osbek-is, Toren, Ekeberg. Minden esztendőben ki-mégyen egy kis szántásra jó példa kedvéért a' Király-is.

A' nép
száma,

173. l. Hallerstein idejében a' Khinai Tartományokat száz kilentzven nyoltz millio, két száz tizenhárom ezer, hét száz tizen nyoltz ember lakta. 198. 213. 718. És így mi tsuda néha az éhség?

Épületek,

178. A' Pekini Udvar épületinek pompája az Európabelieknel fellyebb való, úgymond *Neubof* a' ki azt látta. (*In Legat.*) hasonló tsudára méltók, annak bizonyosága szerént a' kertek, hidak, (tornyok) valóban kárt tesz tudományja betsületiben, a' ki a' tudományoknak Khinába való be-vezetetését Kublai Kánnak tulajdonítja. A' Mongali Tatórok, míg Khinába nem ütöttek, hét száz = 700 esztendőök előtt csak sátorokban laktak. Nem ezek építették azt a' 9. rétü portzellán tornyot, mellyet *Neubof*-is tsudál (p. 180.) hanem a' Khinaiak által építették az ő győzedelmek emlékezetére. Az a' Tatór járás Kublai Khán alatt esett;

esett; a' Tatár tellyes el-foglalás utóbbi.

183. Neuhof, ki az Hollandiai nagy víz vezető tsatornákat látta, azt meri az Hollandusoknak Khinai utazásokról, 's magának-is azon tsatornákon való hajozásáról írni: hogy ha azokat az Europaiak látnák, tsudálnák. Két illy tsatorna kezdett építetni Kublai Khán idejében, de a' Kinaiaktól magoktól. Kublai Kán az *Yuen* Országoló rendet állítá-fel: utánna III-dik Tsászfár *Yung-ló* vala. Ennek idejében készültek-el az említett tsatornák.

186. l. Ur. előtt 1122. esztendővel-is Városi módu vólt a' Khinaiak élete. Igaz, hogy akkor a' Chang vérü *Cheusin* Tsászfár fokát meg-romtott: a' Fő Rendek *Vo-Vángat* állították helyébe, ki amazt hét száz ezer társnak segítségével talpig gyöze, új vérü *Tcheou* nevü országoló vért állított-elé; de othon-való lévén a' régi, 's amakkor meg-veszett törvény, és újra viszfza-vezetett Országi szokás fzerént vezérlé Birodalmát Ur. előtt 1122. esztendővel. (Igy irnak a' Khinai othon való Tudósítók.)

189. l. A' Khinai Könyveknek régiségeket mind az othon való Khinai Írók, mind az Európai Tudósok,

Khinai
Könyvek

kik a' Khinai nyelvben, forgottak , e-
 Deguines. gyenlőkeppen meg-vallyák. *Degvines-*
nek , ki ott az Egyiptusi dolgokból
 való keveréket gondolt, lelkeffen meg-
 felelt *Desbautesrayes*. Nem új költe-
 mények. A' titkosabb öt könyv (*Libri*
Canonici) nagy nevü a' Khinaiaknál.
 A' nevek közönségesen *Ou-king*. Az
 első *Ye king* nevü; az a' leg-régiebb
 világ ismertetése. Azt minden ember
Fobi munkájának ismeri. Merő linea-
 módu írásos. A' 2-dik *Chu king*. Azt
 P. Gaubil Frantziára forditá, *Degui-*
nes ki-adá. A' *Yao, Chun, Hia, Chang,*
 és *Cheu* verü Országlókról tudósí-
 tó Hístória. Azoktól irattak, a' kik
 ezen Tsászárokkal éltek, Konfutzius-
 tól egybe-szedettek. A' mit a' Khi-
 naiakról irván, mondtam: hogy tit-
 kon a' Tisztek mind fel-jedzék, 's lá-
 dába ereszték, a' miket a' Tsászá-
 r jól, vagy rosszszül tselekedék, *Mailla*
 az ő Khinai Hístóriájának elején hosz-
 szasan bizonyíttya (p. 5.) A' 3-dik
 Könyv *Ché-king*; még Európában ki-
 nem futtatott. A' 4-dik *Tchun-tchieu*
 BAYER azt szóról szóra forditá. Meg-
 vagyon a' Petervári Tudósok gyüle-
 ményeinek VII-dik Szakaszában.
 5-dik *Li-ki*. A' régi Könyvek hol fa-
 táblákra metszettek, hol selyem papi-
 rosra

rosra irattak. Vóltak olly dolgok, mellyek köre vésettek.

198. *Tsin-chi-hoangti* Ts. Urunk előtt 213. éíztendővel fok könyvet el-
égettetett; de a' Tudók gondja at-
tól a' veszélytől fokakat meg-tartott.
Vea-Ti idejében fel-találtattak, a' mel-
lyek az előtt vesetteknek ítéltettek
lenni. Az égés, és a' kár helyre ho-
záfa közt csak 37. éíztendő folyt-el.
Könnyü vólt az helyre hozásra tartó
igyekezet. A' Tunchinaiak-is Khinai
betűkkel, 's tudománnyal elnek. A'
Japóniai betük ettől nem különbö-
zők.

Könyv-
égés.

205. *Sohol* sem írja *Parenin*,
hogy *Le Comte* Herodotusból fokat ke-
vert a' Khinai Történetekbe. Semmit
sem-is kevert.

206. 1. Nem kentek, nem-ís ken-
hettek a' Társaságbeliek a' Khinai
Könyvekbe valamit a' Szent Írásból.
Meg-láttatnék a' külömbség a' fok
nyomtatásban. Azok árultatnak. Még
a' Társaságból ott senki se forgott, mi-
dön *Herráda Augustinianus* majd száz
Khinai nyomtatott Könyvet bé-vitt
Khinából a' *Filippi Szigetekbe*.

216. A' *Cbu-king* Könyvet *De-
guines* Frantziául ki-adá. Meg-vannak
benne a' régi Történetek töredéki: az
erköltsöket ditséri. Azt a' kik heá-

ba való, ostromba Könyvnek mondják, nem ismerik; még annál-is inkább hibáznak, kik babona szerűnek állítták. A' készítőji, és Íróji Konfutziusnál elébb éltek. (p. 214.) Herodotussal tehát nem egy időbeli az Írója: mert Heródotus Urunk előtt mintegy 469-tzel élt, Konfutzius pedig 551. esztendővel született. A' *Tchun-tsieou* Könyv valóban Konfutziusé, és noha azt *Pavv* öltöztette, P. Kó Aloisius a' Történetek Írás remek munkájának mondja. A' régi Krónikát foglalta magában; Európában világi kevés Könyv vagyon hozzá fogható.

Konfu-
tzius.

227. Konfutzius élete adatik-éle. Az Istenről betűletesen beszélt, és ír. Egy két nem régi Író kezd arról kétkedni, ha volt - é Konfutzius a' világon; de egyebek azokat meg-tor-
kolák.

CCXXXI. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv *Petri Maffei* e S. J. *Historiarum Indicarum* L. 16. Jaurini 1751. *Maffejus* Péternek az Indiai Történetek-ről írt 16. Könyve.

A' Khinai ismertetéshez igen illik a' szomszéd Japóniának ismertetése.

se. Arról Maffėjus bőven ír az ő 12. Maffėjus.
könyvének 226-dik levelétől-fogva;
és Almeida Lajos a' Maffejustól ki- Almeida
adatott Indiai leveleknek 4-dik Köny-
vében. Méltó nevezet szerént ezen
Könyvnek első levelét el-olvasni.

Maff. 22. K. 226. l. *Lapónia* há- Japonia
rom (isméretes) Szigetből áll: a' mi Szigeti.
a' nagyobbakat illeti; mert az apraja
felötte fok. Az első, és a' leg-na-
gyobbik ötven három Országotskát Országi,
foglal magában. Annak fő Várofa
Meakum. A' második Sziget *Ximum*, 's
kilentz Tartományból áll. Itt fekszik
a' Bungi tartományban *Funaj*. A' har-
madik Sziget *Xicocum*, mellyben négy
az Ország, *Tosa* nevű nevezetes várossal.
Es így egész Japóniában hatvan hat az
apróbb Ország éjszak-felé az 30-dig
gráditstól-fogva az 38-ikig terjed. Hi-
deg, nem igen bő termő, hegyekkel
tellyes minden felé. Ezek közül egy-
gyik szüntelen tüzet okád. A' bá-
nyabéliekkel bővelkedik. A' Fái kö-
zött nevezetes a' Tzedrus: erdei, há-
zi, tengeri, vizi állati mindenfeliek.
A' nép egyéb haját el-nyirván abból Szokási.
egy fűrtöt hagy; de nem egy féle a'
fzokás. A' terített szönyegen esznek,
Török módra ülve; az evést Kotzin-
tzinai szokás szerént két kis fával se-
gittik. A' Szobának, ruhának, esz-

Fermény-
sége.

köznek tiszta tsinofságát úgy szeretik, mint a' Khinaiak. Szeretik a' vendéget. Szöllejek nintsen. Borhoz hasonló italt rizskásából készítenek; de leg-jobban szeretik a' forró *Chia* italt. A szerfzamat melly annak főzéséhez, és fel-adásához tartozandó, leg-nagyobbra betsüllek. Az ilyen régi eszközöket sok ezer aranyon meg-fzokták venni.

Myelvei. 268. Noha egy a' nyelvek, nagy
Tudo- mindazáltal a' külömbsege. Más a'
mánnya. fzó-változtatás a' fő, más az áll-rend-
nél, férfiaknál, afzszonyoknál. Az
Írás formája hasonló az Egyiptusihoz,
és Khinaihoz. A' vitézséget nagyon
kedvellek. Vagyon minden nemü
Atzély. fegyverek. Az atzélyből készített
Kardjok olly finom, hogy a' mi va-
suukat majd tulajdon tsorbája nélkül
Ruha. ketté vágja. Othon talpig ér a' ruhá-
jok; ha ki-mennek, azt egészen a'
nadrágba tömik, melly egész bokáig
bő. A' felső ruhájok dolmány, melly-
nek újja könyökig ér. Süvegetlen
járnak; de az Urak árnyék-vető alatt.
Hordoznak tzifra legyezöt-is. Az in-
neplő szín Jáponiában fekete, és pi-
ros, a' gyászos ruha fehér. Meleg vi-
zet isznak télen, nyáron.

Ha köszöntenek, paputsokat ve-
tik-le lábokról. Ha valaki jö, betsület
fejé-

fejébe le-ülnek, ülve fogadják a' látogatót. A' Városi és Országi Rend öt ^{Uri, és Pa-}féle. Az első a' *Tonos*, avagy a' ^{pi}Rendek. fő Uri Rend. Ebben vannak a' Fejedelmek, Vezérek, 's t. a' f. A' második Rend a' pogány Papoké, Szerzeteseké. *Bonzius* a' nevek. Sem hajók, sem szakállók; nőtelenek, de tisztátalanok. A' Templomban kar szerű módra énekelnek. Sokszor prédikálnak: az ékeffen-szollások gyönyörű, és hathatós. Ezeknek sok helyett fő Iskolájik-is vannak. Az harmadik Rend a' nemes, és Városi szerből való. Ezek után a' Kereskedők, és Mesteremberek következnek. Sok nálak a' fegyver-készítő műhely. Elmés a' Nép.

Kilela Gáspár Jésvita Ur. 1562-ben (midőn már Jáponia fok helyén a' Keresztyénség virágzana) ezeket írja Jáponiának Sakai nevű Városából. *Masseji. epist. L. 2. p. 49.*) Meákumba télen érkeztem. Ez nagy Város: magas hegyek környékezik. Annak völgyei rakvák a' Bonziusoknak gazdag Kalastromjaikkal; noha már azok- ^{Kalafiro-}ból sok el-pusztult. ^{melk.} Augusztus havában két pompás innepet tartanak: az egyik *Gibom*, avagy ember nevű. Abban a' báiványok hordoztatnak; énekkal, fírással; de nem a' vétkeiket fíratják. A' másokban az halottak emlékezetére lám-

lámpásokat gyűjtanak. Azt gondolván pedig, hogy azok az nap elé-jönnek, eleibek járúlnak, meg-szóllíttják őket, mintha látnák: rizskásával, 's egyéb étkekkel kínállyák.

52. l. A' szomszéd hegyen, a' mint mondják, régenten a' Bonziusok számára hét ezer Kalastrom állott, most kevesebb láttatik,

Épületek.

4. Könyv. 96. l. *Almeida levele az Európai, és Indiai Társasághoz.* A' Keresztyénségnek szaporodásán kívül sokat ír a' Japóniai tsudálatos épületekről, 's Templomokról. Meakum táján Nára mellett roppant Templomok láttatnak. Egygyik Kabukui nevet visel. Azt meg-látogatván, az elején oszlopokból álló három pitvart tsudáltunk. Azokon kell a' Templom ajtajához pompás garábitsokon lépni. Az ajtókat két felől oszlop módra készített két orosz lány kép örizi. A' Templom közepén Xaka bálványnak, és két fiának hét könyökni magasságu faragott képeik ülnek. A' Templom pádimentoma négy szegü termés köből áll. Leg-tsudálatosabbak a' Templom Oszlopi. Azok hetvenen vannak mind tzedrus fából, mindenik mint egy öt ezer aranyba tellett; a' mint a' Templom Könyvei bizonyíttják. Azokat a' falakkal egygyütt gyönyörű kép-

kép-írás ékesíti. A' Bonziusoknak mellette lévő Klastromjok pompás. Ott csak az haló szoba száz nyóltzvan. Azon kívül a' Könyvek számára huszon négy oszlopon függő más egy épület-is szemléltetik. Ott a' Könyvek temérdek száma majd az ablakok világát-is el-fogja (meg-vagyon a' Könyv-nyomtatás a' Jáponia-bélieknel.) A' ferdők, és kamarák számát nem említtem. A' konyhának tisztsága szemre való. Az, és mindenféle tsinofság a' Jáponiai népnél közönséges. A' viz forralására való nagy üstök, mind tiszta rézből vannak (Nem tétetik ide, ha az ártalom ellen belől meg-vannak-e tzinezve.) A' Konyha mellett a' folyó-viz tsörög. Az épületben egész éjszaka mint egy huszon négy lámpás ég. Ennek a' Templomnak építésétől el-folyt hat száz esztendő (A' levél Fakundán iratott 1565-dik esztendőben.)

103. Ezek után hasonló pompás egyéb Templomokat látogattam-meg. A' Kazungai mellett láttuk a' Bonziák (magányos aszszonyok) nagy Klastromjokat.

114. Frojusnak Meákumból 1565-dikben adatott levele így tudósít a' többi közt. Bizonyos Templomban láttam a' Bonzius prédikátzió formáját.

Bonzius
Prédiká-
tzió.

ját. A' prédikáló számára áll a' Templomnak arra való részében felyemből készítettett nagy arnyék-vető: az alatt pedig drága munkáju prédikáló szék: előtte asztal, azon Könyv, és tsengető (a' Templomok tornyai mázfas harangokkal jeleskednek) Le-ülvén a' Bonzius: magát meg-tekéngeti: tsengetővel jelt ad, 's olvasását végezvén, hozzá fog a' beszédhez.

Azon Frojusnak más egy levele (p. 120.) színt arról így emlékezik. Egy prédikázióra meg-jelenik öt ezer ember-is. Bizonyos Templomban egy azon Bonzius egymás után való száz nap száz prédikáziót mond-el. Látam egy prédikállót, ki le-ülvén, olvasását végezvén, kezeinek, artzulattyának olly ékes méltóságos változtatása közt prédikállott, 's a' mint Villela Gáspár bizonyíttá, ki a' Japóniai nyelvet helyesen érté, olly válogatott igékkel, 's mesterséges beszéddel prédikállott, hogy a' nép el-bámulásán nem tsuda álmélkodni. Ha illy ritkaságu dolgokat a' Japóniabeliekről némelly Lusztánusok nem emlegetnek, azon meg-ne akadjunk: mert azok Kereskedők lévén, tsak a' partiakat ismerik; ezek pedig a' bellyebbvalókhoz képest parasztok; 's azért egye-

CCXXXII. CCXXXIII. CCXXXIV. 591

egyebektől erdeieknek hivattatnak :
noha ezek sem szinte embertelenek.

Azomban ezen leveleket leg-mél-
több olvasni a' végre : hogy lássuk,
mi nagy, mi szép példás meg-téréssel
vigasztalta-meg Isten ö Szent Felsege
Japoniát.

CCXXXII. CCXXXIII. KÖNYV.

Máffejus Könyve. Indiáról, Abis-
sina, Kongó, Monomotapa, és
egyéb Országokról bőséges tudósítást
ad elé. De a' Könyv igen isméretes.
Többet most egyfzerre belöle ki-nem
szedegetek.

CCXXXIV. K Ö N Y V.

Olvaftattak *Plutárkusnak* sokféle Könyvei Gö-
rögül Deákul. Ira a' nevezetes mondá-
sokról. *Apophtegmata* Ira a' Görög, és
Római nevezetes emberekről. 's t. a' f.
Méltó egynehány tzikelyiről meg-emlé-
keznem.

Kérkedett *Apius* : hogy ö Római <sup>ismértes-
ni.</sup>
minden embert nevezet szerént
köszönt, és így, minden embert is-
mér. Te pedig *Sztzipio*, úgymond
hozzá fordúlván, majd senkit sem is-
mérsz. Felele *Sztzipio* : Jól mondod.
(ba-

(barátom) mert valóban nekem nem arra volt gondom, hogy sokakat ismerjek; hanem hogy ne legyen olyan ember, ki engem ne ismerjen. *Plutarch. Apoph.*

Tanítás.

Kérdezek Leotikhidást: miket kellessék tanulni a' gyermekeknek? felele: azokat, a' miknek koros idejében hasznokat veendik. *Apoph.*

Jegy.

Olly törvényt szabott Likurgus: hogy a' férjhez menendő leányok jegybe semmit se vigyenek. Azt azért: hogy a' szegényeket is el-leheffen adni; s a' pénzeffebbeket senki a' kintsért ne keresse. Minden ember a' válogatásban csak a' személy jóságára vigyázzon. A' végre a' ruha tzi-frázat is ki-tsapta a' városából. *Pl. Apoph.*

Olly tiszta volt Likurgus idejében az Afzfzonyságok élete, hogy az házasság-törést majd csak nem lehetetlennek tarták. Azért e' szörnyű gonoszság ellen nem is tett törvényt. *Apoph.*

Az is az ő törvénye: hogy a' szomszéd szolgáját, ebét, lovát minden gazda maga hasznára fordithatta; midőn amannak arra szüksége nem volt. Se szomorú, se víg (Drama) játék-nézésre nem mentek: hogy valamit ne hallyanak, a' mi az ő törvényekkel egybe nem fér. *Apoph.*

(A'

(A' gyermeket a' Spártabéliek mint nevelik, meg-írák a' nevelő Könyvben.)

Bizonyos érdemes embert midőn Érdemek,
a' választó Tisztek ki-hagynák ama három százból álló fő Rendüek számából, 's arra nem választanak; nevetve méne-el a' közép helyről. Víz-fza hívák az Urak, 's kérdék a' nevetés okát. Felele: nevetek öröömbe: hogy imé a' hazámban magamnál három száz jobb embert látok.
Apopb.

Midőn az Akadémiában a' Böltselkedők vetekednének, kérdék Pántédást: mit vél ő ezen beszédekről? Beszéd.
Azt, úgymond Pántédás erre: hogy ezek igen-is jók; de nem néktek, kik azokkal nem éltek, 's hasznokat nem veszitek. Köszörülé *Teatidás* a' kard-ját, 's kérdé egy valaki: éles-é? felele: éleffebb a' gyalázásnál. *Plut.*
Apopb.

Memnon Dárius táborában vitézkedvén, Nagy Sándor ellen fokat nyelveskedő bizonyos köz Katonát jól meg-üte a' dárdájával, mondván: én néked nem azért fizetek, hogy Sándor ellen káromkodjál; hanem hogy ellene hartzolj. (Apoph.) Haragos ember lévén *Kótis*, az inasokat üzé, kergeté, valahányszor a' szol- Harag.
III. Szak. P p gálat

gálat leg-kisfébbik rendiben hiba tsuszamodék. Hoza néki egykor némelly jövevény drága gyenge munkával készítettett, 's tekéntetre szép tserép edényeket. El-vette, a' jövevényt meg-ajándékozta; de az edényeket kész akartva öszve törte: borszút találnék, úgymond: azokon állani, kik azokat véletlenül el-ejtenék. (Apoph.)

Juralom.

Bé-vádolák Nikánort Filep Királynak: hogy ő Felsége ellen fokot zúgolódik, 's azt javaslák: hogy fogasék büntetés - alá. Felele a' Király: nem leg-hitványabb embere Matzedóniának Nikánor. Talán mi vétettünk. Meg-fontolván a' Király Nikánor állapotját, vette észre: hogy, holott vele nem gondolt, nagy szükölködésben sínlődék. Meg-ajándékoztatá. Mondák hamar erre: nem gyözi Nikánor Felségedet magasztalni. Látjátok, úgymond Filep Király: hatalmunkban vagyunk, hogy vagy jó, vagy rossz hárunk legyen. (Apoph.)

Jó név.

Kérdezé némelly ember Temisztokleşt: Akhilles kívánna-e inkább lenni, vagy Homérus? ő erre így felele: hát te győzedelmes akarnál-e inkább lenni az Olimpiai viadalban? vagy a' győzödelmesek ditsérője? (Apoph.)

Vigyázat.

Perikles valahányszor az Ország házába készült, 's mentejét a' nyakába ke-

kerítetté: mondá titkon magának: vigyáz Perikles: szabad embereknek tesszed a' törvényt, Görögöknek, Athénabelieknek. (Apoph.)

Hermódius régi nemességü Uri ^{Nemesség} ember Ifikratesnek szemére veté eredete tsekélységét. (Varga fia vala tudniillik:) Ifikrates erre: Az én nemességem, úgymond, rajtam kezdődik; a' téed rajtad végződik. (Apoph.)

Azt szokta mondani Karbiás: ret- ^{Vezér} teneteflebb a' szarvasok (hadi) lerege; ha annak Oroszlány a' fő Vezére; mint az Oroszlányoké; ha ezeknek szarvas az ezres Kapitányok. (Plutarch. Apoph.)

Sándor Király Fotzionnak száz ^{Ajándék} tálentomot küldé ajándékul. Kérdé Fótzion a' Követeket: miért? mert, úgymond, téged talált betsületes embernek lenni. Erre az Athenai Uri ember: engedje-meg tehát ő Felsege, hogy annak tartassak ezután-is, és az-is legyenek. (Apoph.)

Falereus nevü Ptoloméus Királyt ^{Könyvek} arra inté Demeter: hogy az Országokról, 's Királyokról irt Könyveket szerezné-bé, 's olvasgatná: mert a' miket a' jó barátok a' Királynak meg-nem mernek mondani, ezeket mind meg-mondják az olyan Könyvek. (Apoph.)

Képek.

Agefilaus az halálhoz közelgetvén, barátinak azt parantsolá: hogy sem írott, sem faragott képet az ő emlékezetére ki-ne tegyenek: mert, ha, úgymond, tettem emlékezetre méltó valami jót, meg-lesz hire, neve; ha nem; heába kinállya emlékezetemet a' világnak ezer oszlop-is. (Apoph.) Sok féle Könyveiből ha ilyeneket szedegetnénk, könnyen végét nem szakasztanók.

CCXXXV. K Ö N Y V.

Olvasztatott Schöttus Gáspárnak néhai Jesuitának illy Könyve: *Physica curiosa*. A' Természetiokről válogatott tudósítás.

Állatok,

A' 8-dik, és 9-dik Könyv fő képen a' külömbféle állatok természetit rajzollja-le válogatott Írók nyomdoki szerent; de az utóbbi világ azt az ismertetést Linneussal megszabta, az állatok nemit bizonyos rendbe szedte. Az új Íróktól kell az ilyenekről értekezni; a' mint Zoologicon nevű Könyvünköl-is kiteszhetik.

CCXXXVI. K Ö N Y V.

Olvasztatott Fournier Györgynek az egész Világ Országainak ismertetéséről irt Könyve. *Geographia.*

Nagy tudományu; de az új utazások, és tudósítások, nem tsuda, ha némelly gántsaira mutatnak. Ingrának Moszkovia Tartományjának, és Magyar Országának egy azon nyelvet tulajdonit. A' Tisza, 's Duna közt lakók nyelvét a' Magyar nyelvtől különbözteti. (L. I. c. 14. et L. II. c. 19.) A' Magyarokat Ingrából vezeti Meótis taváig. (L. 2. c. 3.)

Gántsai.

Obius vize táján a' Lukomori emberek November végén öszve fagnak, úgymond, mint a' fetskék, vagy békák; Aprilis közepe után fel-elyednek. Így ir mások után (L. 2. c. 3.) De Pállás, Gmelin, 's egyéb tudós utazók ilyeneket nem emlegetnek. Az se tetszik, hogy némelly helyen a' rézkekről azt írja, hogy a' redves fából teremnek. (L. 5. c. 13.) 's a' t.

CCXXXVII. K Ö N Y V.

Olvasztattak Görög Menandernek Jambus versbe szorítottatott válogatott mondása. Im a' példa:

Jó sziv. **J**ókannak a' tselekedeti, a' kinek jó a' szive.

Igazság. **A**z igazat az idő világosságra húzza.

A' meg-botlott nyelv igazat-is beszéll néha.

Erkölt. **N**intsen hiba nélkül mig a' böltsebb ember-is.

Az erkölt az embernek hathatós fegyvere.

Jobb nyavalyáskodni test, mint sem lélek
szerént.

Öregség. **H**a Tisztre kaptál, arra méltatlan ne légy.

Fély az örökségtől: mert magányosan nem jö.

Az ősz haj a' korra mutat, nem okosságra.

Utra-valót tégy-el az öregségedre magadnak.

Unalmas az öreg, ha bé-lép az ifjak közé.

Az aszszony ékeisége az tsendes halgatás.

Tűz, tenger, aszszony, im együtt három gonosz.

Θάλασσα καὶ πῦρ, καὶ γυνὴ κακὰ τρία.

Az háznál a' rossz aszszony tsupa fergeteg.

Semmi bal esetért se vály-meg a' reménytől.

Isten. **S**zerentsés vóltodban az Istent emlegesd.

Senki se Szerentsés Isteni segítség nélkül.

Kevesebbet hánkolodjék a' ki bóldogabb.

A' fényes élet hamar homályban öltözik.

Legyek inkább igen-is rút, mint szép ugyan,
de rossz.

Ismérd-meg magadat. Ez az intés mindenütt jó.

Mér-

Mértékletesség illik igen a' vendéghez.

A' kik tanultak, két annyit látnak, mint más.

Az igaz erköltsnek mérge, döge a' rosz beszéd.

Φθίσσον ἡδὲ κῆρ θ' ὁμιλίας κακῆς NB. S. Paul.

Sok rosznak az oka csak a' nyelv szokott len-
n: 's a' t.

CCXXXVIII. CCL-IG, KÖNYV.

Olvaslattattak a' Szent Atyák, és Egyházi ré-
gi Irok, a' mint a' ki-adott Egyházi Törté-
netekből ki-tetszik; és egyeh írott, és bé-kö-
töt Könyveinkből. Most mint egy böngézés
képpen csak azokat adom régi és öt Szaka/sz-
ba foglalt Irdfimból elé, a' miket minden ren-
dű Keresztyén örömejt olvasbat: illy titulus
alatt: Bölts monddfok. Békét hagyván a'
vallásnak; 's bolott itt leg-alább 13. olly
Irdból szedetnek az meg-igért monddfok, XIII.
Könyvre mutató bomlok irást függesztek előre.

A' kik a' Történeteket (Historiákat) *História.*
olvasásak, gyakran el-felejtik azt
azokból ki-szedni, a' mit leg-szüksé-
gesb tudni: tudniillik, mint kellefsék
élni. Origenes, in Celsum, L. 2. p.
231. S. Mauri. Venet.

Plátó az ő hetedik levelében *Isten.*
írja, hogy szókba nem foglalhat-
ni a' leg-főbb jót (az Istent) meg-
vallyuk, szép mondás; de a' kik a'
leg-főbb Jóról ilyeneket irtanak,

Piréusba le-mennek, hogy ott Diánának, mint Istennek áldozatot mutassanak-bé; 's kakaft adnak Eskulapiusnak. *Origen. in Cels. 6. p. 327.*

Tanulás.

Sok Tartományokat meg-jártam, 's fel-kereftem azokat mindenütt, a' kiktől tanulhattam. *Orig. in Cels. L. 6. p. 334.*

Levegő ég

A' levegő ég a' lélegzet vezetéke, minden testnek gyenge ruházatja, minden színnek mutatója, az idők szerfzama. *Tertullian. adv. Valentin. p. 457. ed. Rhen.*

Felelet.

Sok ellen-vetéft méltó úgy megtorkolni, hogy ne láttassék, mintha méltóságát ijedve imádnók. Illik az igazsághoz-is az katzagás, mert jó kedvű: illik hozzá, hogy irigyinek jádzadozva felelgeffen: mert bátor bizodalmu. *Ibid. p. 449.*

Jobbulás.

Minket nem annyira másról ismérni (a' pogányságból való megtérés után) mint régi vétkeink megjobbitásáról. *Tertull. adv. Scapulam pag. 62. Rigalt.*

Tevés.

Vigyázz, hogy téteményidet mondaídhhoz nem szabván, szavaid el-ne pirúllyanak. *Tertull. de Patient. pag. 139. Rig.*

Tűrés.

A' békefséges tűrőnek tsendes az artzulatja, tiszta (mint a' fényes ég) az homloka, azt sem keferőség, sem ha-

harag rántzba nem szoritja, vidámok szömöldöki, szemeit a' földhöz nem komor kedv fzegezi, hanem az alázatosság. *Ibid.* p. 148.

Egy fonálra száz ezer huzatik; *Vesztetge-
tés.*
erdöket, Szigeteket hordoz a' gyenge nyak. *Tert. de Cultu feminarum* pag. 153. Rig.

Gondold-meg, minémü ítélet tetetik felöled menyben. *Tert. de Spectaculis.* p. 83. Rig. *Ítélet.*

Valóságos ékekségei füleinknek az Isten igéji. *Tert. Scorpiae.* p. 593. *Isten igéje.*
Pamel.

Tellyes, tekélletes ugyan önnön magában a' mi Idvezitönk tanítása; és *Böltselkedés,*
femmire fintsen szüksége: mert az Istennek ereje, és böltsefsége; de ha hozzá járúl a' Görög böltselkedés, nem teszi az ugyan az igazságot hatalmassabbá; hanem erőtlenné teszi a' vele szemben szálló a' fogásokból álló okoskodást. *Clemens Alexandr. Stromat.* L. 1. pag. 90. *Bibl. PP.* Tom. 3. Lugdun. 1677.

A' Görög Böltselkedök Urunk eljövetele előtt az igazság tzikkelyit a' *Régi Bölt-
tselkedők,*
Zsidó Prófétáktól szedegeték; noha meg-nem ismerték; s magoknak tulajdoníták, mint sajáttyokat; rész szerint azokat meg-hamisíták, rész szerint haszontalan szorgalommal fogá-

fokkal meg-keverék; némellyekre magok találának. *Strom.* 1. 88. p.

Pénz.

A' pénznek fzerelme nem tsak Spártát, hanem más Vároft-is fogságba ejthet. *Strom.* 4.

Gazdagság.

Nem a' gazdagság tiltatik-meg; hanem az igazságtalan, és telhetetlen gazdagság. *Strom.* 3. p. 125.

Nem vétek birni, hanem a' birtokban mód kívántatik. De a' gazdag idvezülök ritkaságát, a' nehezségből érthetni. *S. Hilarius in Matth.* c. 19. p. 763. edit. *S. M. Veron.* 1730.

Telhetetlenség.

Vigyázzunk, hogy midön valamit tellyefségesen kívánunk, abból tellyefségesen ki-ne hüllünk. *S. Cyprian. epist.* 4. *S. Mauri Venet.*

Félelem.

A' félelem az ártatlanság ftrázsája. *S. Cypr. ep.* 1. p. 3.

Vétek.

A' böldogságnak az első grádictsa, nem vétteni; a' máfik, a' vétkeket meg-ismérni. *S. Cypr. ep.* 55. p. 183.

Jó réte-mény.

Téged gazdagnak érezzenek a' fzegények. *S. Cyprian. L. de Habitu Virgin.* p. 357.

Késértet.

Eleinten aszfzony által nyittatott út az ellenségnek az emberek ellen; 's azok által végiglen se fzünik-meg intselkedni. *S. Jacob. Nisiben.* edit. *Roman.* 1756. *Serm.* 6. p. 210.

Feddés.

Az a' kit örökké feddünk, szemtelenné válik; ellenben a' kinek örökké

ké reménykedünk, azt gyáva rösté
teszszük. *S. Chrysostom. in Genes. hom.*
9. e post. p. 688. M. S.

Nagyobb az a' gonofzság, melly
(példa által) sokakra terjed, annál, Példa,
melly egy emberben meg-száll. *S.*
Gregor. Nazianz. Oration. 1.

Nagy akadéka az erköltsnek az
hivságos ditsőség. *Ibid.*

Büzgőbb szokott az ember lenni
munkája kezdetén, mintsem annak vé-
gén. *Nazian. Or. 2.*

Vigyáztalan az együgyűség, 's
nem gyanakszik a' roszfzfaságról, (kön-
nyen) a' kinek a' szíve attól távol
vagyon. *Nazian. Or. 3.*

Hamar meg-ejt, a' mi gyönyör-
ködtet. *Nazian. Or. 4.*

Gazdagságunkba egyebek köny-
hullatásit ne keverjük. *Naz. Or. 9.*

Azért ti jók nem vadtok, hogy
a' mi rosz példájinkat követitek. Min-
ket ugyan vétünkért nem kell di-
tsérni, de ti azomban gonofzok vad-
tok, noha véttünk mi-is. *N. Or. 13.*

Leg-lsteneffebb dolog egyebekkel
jót tenni. (Értsd reá ha meg-vagyon
azomban az hit, reménység, fzeretet.
(*Nazian. Or. 16.*

Nem állandó, a' mit tettetésből
teszünk. *Or. 19.*

Tunya gondolatok által, azt a'
mi könnyű, terhese ne tegyük. *μη
φοβίσμεν ἀγνήσι λογισμοῖς τὰ καφώτατα. Nazi.*
Orat. 19.

i. Nagy harag az, midőn a' vétke-
fekre nem haragszik az Isten. *S. Hieronym.* ep. ad Castrutian.

Könnyen meg-vett mindent, a' ki
az ő jövőendő haláláról gondolkodik.
S. H. ep. ad *Paulin.*

Vallyon igaz vigasztalása-é rosz-
szaságodnak, ha fok a' ki hozzád ha-
sonló? *S. Hier.* ep. ad *Sabin.*

Ez a' tsendesség merő háború. *Ep.*
ad *Heliador.*

Nyelv, Illetlen dolog test szerént magá-
nyosságban lenni, 's nyelvel az egész
Világon nyargalni. *S. H.* ep. ad *ma-
trem viduam.*

Hazudván senki sem fir. *Ibid.*

Az elébbenyi tisztaságodban el-
ne bizd magadat. Sámsonnál erősebb,
Dávidnál szentebb, Salamonnál böl-
tsebb nem vagy. Jusson örökétig e-
szedbe, hogy Paraditsom lakosát az
ő birtokából asziszony vetette-ki. *S.*
H. ep. ad *Rufin.*

Tanúld-meg, a' mire másokat
akarsz tanítani. *S. H.* ep. ad *Ne-
potian.*

A' meg-töltött gyomor nem szül
éles gondolatot. *Ibid.*

Né-

Nékem a' Város tömlöztöm, Pa-
raditsomom a' magányosság. S. H. ep.
ad *Rusticum*.

Ruhája, beszéde, artzulatja, lé-
pése, merő tanítás az erköltsre. *Ib.*

Tégy valami dolgot, hogy a'
késértő szüntelen dologban talállyon.
Ibid.

Meg-nem kell vetni mint a' féle
aprólékot, azt, a' mi nélkül a' nagy-
gya el-nem készül. S. H. *Letae*.

Az ő Temetőjének ismérte nél-
kül minden ember barom. S. H. ad
Heliod.

A' ki az Istennek meg-tagadja azt,
a' mit az Isten tőle kíván, azt akarja,
hogy az Isten-is tagadja-meg azt neki,
a' mit ő tőle kér. S. *Petrus Chrysolo-*
gus Sermone. 8.

Eszkendőt adánk a' testnek, na-
pokat adjunk leg-alább a' léleknek. .
éllyünk egy kevesé az Istennek, kik
tellyességgel a' Világnak éltünk. *Chry-*
solog. Serm. 12.

Nem tsak annak ad világot a' Példa.
lámpás, a' ki azt hordozza, hanem
fokaknak. A' jó tselekedet-is midőn
tétemény szerént egyben ragyog, pél-
dával fokakat világosít. *Chrysolog.*
Serm. 22.

Valóban a' ki tovább vagyon é- Álomi.
bren, tovább él, mert mi olly ha-
fon-

fonló az halálhoz, mint az aluvónak tekintete? élettél mi olly tellyes, mint az, a' ki ébren vagyon? Engedni kell az álmnak, hogy a' testet helyre hozza; nem, hogy el-öfzolja, és hogy az erőt meg-újítsa; nem, hogy el-lankaszfza. *Chryf. Ser. 24.*

Nem méltó mentségre, a' ki Bírāja láttára vétkezik. *Chryf. Ser. 16.*

Akkor akar az ember jót tenni, midőn a' jó teteménynek idejét az halál el-veszi. *Serm. 125.*

Hóhér az irigység: gyötri a' lelket, rontya a' szívet. *Sermon. 172. S. Chrysol.*

Senkit se téfszen boldogtalanná más vélekedése, hanem a' maga érzékenysége. *Salvianus de Gubernatione Dei. L. 1.*

Az Isten haragja, a' gonoszok büntetése. *Ibid.*

Már arra jutottunk, hogy mint egy Szentnek tartásék, a' ki kevesebben vétke. *Salv. ibid. L. 3.*

Sokan érzik a' bűnnek büntetését, okát a' büntetésnek érteni nem akarják. *Salv. Gub. L. 5.*

Senki valóban nem bölts, ha nem valóban jó. *L. 6.*

Meg-nem érdemeljük, hogy helyén legyünk, kiket a' bal fors meg-nem jobbit. *Gubern. 6.*

A' rossz ember, akár mi gonosz legyen, inkább akar hazug szóval dicsértetni, mint sem méltán meg-feddetni. *Gubern. 8.*

Ha most minden vétken nyilván való büntetéssel boszút állana az Isten, azt vélnék az emberek, hogy az utolsó ítéletre semmit sem hágy: ellenben ha nyilván való képpen most egy vétkeket se büntetne-meg, nem hinnék a' gondviselését. *Sz. Agoston D. az Ur. Városáról 1. Könyv. 8. rész. pag. 8. Venet. 1732.*

Nem kell azt rossz halálnak vélni, mellyet jó élet előzött-meg. *Ottan 1. k. 11. r. p. 12.*

Nem ítélte Stzipió boldognak azt az hazát, mellyben állattak ugyan a' bástyák; de el-döltek a' jó erköltsök. *Cicuit. 1. c. 33. p. 30.*

A' régi Görög Böltselkedők so-^{Régi Böltselkedés.} kakban tévelyegtek; 's azt érdemlé-
kevelységek; vagy miért nem olvas-
tattak tehát a' Templomokban Plátó-
nak Könyvei? Miért nem bántya-meg
a' játékos helyeken az Istenekeket, a'
ki az ő tsunyaságait emlegeti? *Ciuitas. L. 2. c. 4. pag. 34.*

Mondják a' Görögök: ha illy Iste-^{Pogány Istenké.} neket tisztelni kell, valóban az ilyen
életű embereket-is kell tisztelni: foly-
tatták a' Rómaiak ezt a' tételt,
mond.

mondván : ilyen embereket éppen nem kell tisztelni. Bé-fejezik a' Keresztyének : ilyen Isteneket tehát semmi tisztelettel se kell illetni. *Ciuitat.*

L. 2. c. 13. p. 41.

Plátó.

Plátó az ő könyveiben az ő Mestérének, Szokratesnek tulajdonítja azokat, a' miket vagy maga talált, vagy másoktól hallott. *Ciuitat.* 7. c. 4 p. 193.

Plátó Tanítványi.

(A' Plátó-szerű Böltselkedők a' természetiekre, elme-béliekre, 's az erköltshez tartozandókra nézve, legfőbb rendűek voltak. A' Természetiekre nézve: mert látták, hogy semmi test sem Isten: holott minden test változható. Az elme-béliekre nézve: mert az igazságról való ítéletet nem határozták az érzékenységekre; 's az érzékenységektől se vették-el (avagy meg-nem tagadták nekik azt) a' mit tehetnek, de többet sem engedének nekik annál, a' mit tehetnek. Minde- nek meg-tanulására pedig az elme világának az Istent mondák lenni, kitől mindenek teremtetek. Az erköltsöt a' mi illeti, a' véget keresék. (finem.) A' vég abból nyere nevet: mert ő érette akarunk egyebeket; magát pedig csak önnön magáért. Magának pedig az igaz, és leg-főbb Jónak Plátó az Istent mondá lenni; 's azért azt akarja, 's állítja: hogy az igaz Böltsel- kedő

Isten.

kedő (Philosophus) az Istennek szerezője, a' ki az Istent szereti. Az illyeneket, noha sokakban hibáztak egyébűtt, az Isten jelenté-meg nekik; de az Istent helyesen nem tisztelik. Pláto Szó-váltók által érthette a' Zsidó Könyvet. „) *S. Augustin. L. 7. de Cuit. c. 5. 8. 10. 11. pag. 194. 197. 198. 199.*

A' testi szépség Istentől adattott jó ajándék; de azért adja azt a' rosszszaknak-is: hogy azt a' jók nagy jónak ne véllyék. • • Ez a' mulandó, testi, alá-való jó rosszszúl szerettetik, ha háta-megé vettetik az Isten, a' ki belső, 's örökké való (változhatatlan) Jó. *Cuitat. L. 15. c. 22. p. 406.*

Minek láttatik néked lenni a' szép de tolvaj ifu? nem de szemeid irtóznak tőle. *S. Aug. Tractatu 3. in Joan. p. 312.*

CCLI. KÖNYV. CCLVIII-IG.

A' Bölts Mondások folytatását, a' mint Egyházi új Irókból, vagy azoknak más más Irósaikból szedettek, új Könyv-jelek alá szorítatnak. Noha kevés, a' mi elé-adatik; de sok, és nagy Könyvek, a' mellyekből válogattattuk. Lehet ezekből bővebben kedveskedni; de azokat jobbra a' vallás kedvéért valogattam néha napján.

Nem mindenható az, a' ki segítettni akar (keres) valami testes esz-
III, Szak. Q q köz-

köztől (materia) hogy abból teremtsé,
a' mit akar. *S. August. contra Fortunat.*
Manich. p. 60. qui quaerit adjuvare ali-
qua materia, unde faciat, quod velit.

Felebaráti
szeretet.

A' felebaráti szeretet valóságos bi-
zonyos grádits az Isteni szeretetre. *S.*
Aug. contra Adimant. c. 6. p. 66.

Tíz pa-
rantsolat.

A' Törvénynek szíve a' tíz pa-
rantsolatban meg ismértetik. *S. August.*
contra Faustum. L. 12. pag. 69.

Vétkek.

Az igazságnak természet-szerént
való rendihez tartozandó az, hogy
vagy ne követteffenek-el a' vétkek;
vagy büntetetlenül ne maradhassanak.
S. Aug. contra Faust. L. 26. c. 3. p.
168.

Vélekedgyél Agofton felől, a'
mint akarsz; csak az szemei előtt lel-
ki ismeretem ne vádollyon. *S. August.*
L. contra secundin. Manich. c. 1. p.
192.

Ládd-e, lehet jót szeretni nem jó
szeretettel. *Ibid. c. 16. p. 196.*

Minék az aranyból lévő nyelv,
ha vas a' szív? *S. August. ep. 26. p.*
41. S. M.

Gyönyör-
ség.

A' gyönyöröségek hazudnak, meg-
hálnak, és halálra huznak. *Ibid.*

Nyelv.

Az Istentől aranyos nyelvet vöt-
tél, 's abból a' bajságnak szolgálsz,
és azzal (mint a' féle pohárral) a' Sá-
tán-

tánra önnön mngadat köszöngeted.
Ibid. *In illo Sathanae teipsam propinas.*

(Eddig vezetéim Úr. 1782-dikeben, Auguszt. 20. napján a' munkámat, 's Mélt. G. Károlyi Sándor ö Kegyelme méltóztatott meg-fszóllítani: ha kéjze? és ösztönözni.)

A' mennyei Jerusálemet mennél tür- Menyor-
szág.
hetetlenebbül kívánnjuk, annál
nagyobb békefséges türeffel türünk-el
érette mindeneket. S. Aug. ep. 27. p.
42.

Az éles elme semmi sem; ha a' Elme.
földön válik. ep. 85. al. 216.

Az ilyen jók által nem válnak földi jók,
az emberek jókká; hanem másunnan
váltván jókká, ezekkel jól élven, azt
viszik végbe, hogy ezek jók legye-
nek. Nintsenek tehát ezekben való-
ságos vigasztalások; hanem inkább ot-
tan, a' hol a' valóságos élet vagyon.
Mert szükség képpen onnét válik az
ember boldoggá, a' honnét jóvá válik.
S. August. ep. 130. al. 121. p. 383.

Nem úgy tölti-bé Isten a' világot, Isten.
mint a' víz, levegő ég, vagy a' vilá-
gosság ∴ Tud ö mindenütt tellyes lé-
tével lenni, 's úgy hogy egy hely

se fogja (vagy környékezzé) bé. S. *Aug.* ep. 137. p. 403.

Lelki-isméret.

Rettenetes büntető fététséggel fel-
lyül-halladja nem tsak a' tömlötzöket
mind, hanem még a' poklokat-is a'
gonosz embernek lelki ismérete. S.
August. ep. 151. p. 522.

Jó barát.

Senki se lehet az embernek igaz
jó baráttya, ha tsak előre nem igaz
jó baráttya az igazságnak. S. *August.*
epist. 155. p. 536.

For.

Tsunya dolog, hogy a' kit em-
ber meg-nem győz, azt meg-győzze
a' bújaság, és hogy azt el-merítse a'
bor, a' ki a' fegyvertől meg-nem győ-
zettetik. S. *Aug.* ep. 189.

Koporsó
örizők.

Vagy hazugság volt hogy aluttak
(Kristus teste örizői,) és így az hazu-
goknak nem kell vala hinni; vagy igaz
volt, hogy aluttak; és így a' mi az
alatt meg lett, nem tudták. S. *August.*
in Pfalm. 55. p. 547.

Senkinek sem használni, gonosz,
és kegyetlen dolog. S. *August.* in Pf.
99. p. 1115.

Nem üz ördögöt minden jó Ke-
resztyén, még-is mindeniknek neve fel-
vagyon írva Menyben. S. *August.* in
Pf. 130. p. 1517.

Isten.

(„Attól a' jótól, melly idegen
jó által jó, különbözik az a' jó,
melly önnön magában jó„) ó mi jó
az

CCLIX. KÖNYV. CCLXIII-IG. 613

az tehát, a' kitől vagyon minden jó.
In Pf. 134. p. 1545.

Lehetetlen, hogy annak rossz tse-
lekedeti legyenek, a' kinek jók a' gon- ^{Jó gondo-}
dolati: mert a' tselekedetek a' gondo- ^{lat.}
latokból erednek. S. *August.* in Pf.
149. p. 1729.

Azokat hívom böltseknek, a' kik- ^{Böltsek,}
ben meg - vagyon, a' mennyire meg-
lehet emberben, magának az ember-
nek, és az Istennek erősen bé-vett
ismérete, és ezzel az ismérettel egy-
gyező élet, és erkölts. S. *Aug.* L. de
vtilitate credendi. pag. 59.

Az az embernek leg-főbb java, ^{Leg-főbb}
a' mi a' lelket leg-jobbá téfzi. S. *Aug.* ^{jó.}
de Moribus Eccles. Cathol. c. 5. p. 237.

A' szeretet meg-öriztetsek, és az
igazság védelmeztesék. S. *Leo.* 1. epist.
20. p. 116.

CCLIX. CCLX. CCLXI. CCLXII.

CCLXIII. KÖNYV.

Olvaftattak Faludi Ferentznek J. Tárf. Szer-
zetésének illy nevü ditséretes Könyvei.
Nemes Ember, Nemes Asz/szony, Nemes Ur-
fi, Udvari Ember: Szent Ember.

Hasznofsak mind nem csak a' Ma-
gyar ékeffen - szollás példájára,
Q q 3 ha-

hanem az életnek okos vezérlésére is. Im' az udvari emberből a' kis remek. *Pofon. Landerer. 1771.*

Böltesség.

I. Ma több kívántatik egyetlen egy Böltshez, mintsem régenten (Görög Országban) mind a' Héthez. És nagyobb mesterséggel kell akárkinek is forgatni dolgát a' mostani világ esze után okúlt egy emberrel, sem hogy ennek előtte egész egy nemzetséggel.

Tanátsadás.

II. L. Uradon ne láttatásal győzedelmesnek lenni. Minden győzelem gyűlölséges az ellen-félnél. Meg-engedik ugyan, hogy őket segilgessük; de egy általlyában nem, hogy meg-győzzük. Tanátsfiddal úgy mennyfelejek, mintha csak eszekbe akárnál valamit juttatni. A' tsillagok annyira soha sem vakmerölködnek, hogy a' Nap színe előtt fényeket ragyogtassák.

13. Az háborgató indulatokból le-tsendesedett emberről. „Ez a' béke-séges tulajdona a' vólta-képpen magoságos elmének.

19. A' kik igaz szívből hozzád barátkoztak, azokra mint Mesteridre, úgy figyelmezz. (velek barátkozván,) a' beszédnek gyümöltseéből is takaríts valamit utóbbi hasznodra. 's a' t.

CCLXIV. CLXV. CLXVI. KÖNYV.

Olvasztattak *Isókratesnek* Görög és Deákra fordítottatott Tanító Beszédei. *Xenofonnak* Sokratesről írt Görög Könyvei. *Athenusnak* a' Dipnosofistáknak, avagy a' Vatsorakori Böltselkedőkről hagyott Görög Irásí.

Isókrates Demónikust az ő első folyó Beszédében (Orat. 1. ad Demonicum) így oktattya.

Sem a' mód nélkül való nevetés- ^{Röhöges.} ben (röhögésben) ne gyönyörködjél, sem magadat kérkedve ne hányd, ne vesd; mert amaz az ostobaké; emez a' dühödötteké.

A' mit tenni rút dolog, azt kimondani se tartsad szépnak.

Kedvetlen, rántzos ábrázatu ne légy; hanem vidám szívé, 's ábrázatu.

Nagyra betsültetel, ha azokat elnem követed; a' miket másokban fedesz.

Se gyakorta való, sem hofzszas ne legyen azon emberekkel való társalkodás: mert vagyon mindenben unalom.

A' betsületes ember erköltsének olyannak kell lenni, hogy annak (az erköltsnek) inkább hidjen kiki, mintsem esküvésének.

Jó Bánat,

Úgy fogod barátidat magadhoz kaptsolni leg-főképpen, ha kéréseket nem várod, hanem meg-előzöd.

Távúl lévő barátidról egyebek előtt légy betsületes emlékezetten, hogy felőlek feledékenynek ne láttással lenni.

Senkinek szemére ne vedd a' nyomorúságot: mert a' szerentse közös; és a' jövőndöket által nem láthatni.

Szeléd légy kevélység nélkül: mert a' fel-fuvalkodott lélek még a' szolgák előtt-is türhetetlen.

A' multakból tégy a' jövőndöröl ítéletet.

A' kezdet előtt fokáig tanátskozzál; azután frissen láts a' dologhoz. (Gondold-meg, mi veszedelmekbe vezet az előre való tanátskozás el-mulatófa.)

A' vífelt tífztsegből ne gazdagsággal, hanem ditsérettel tündökölvén, lépj-ki.

A' mit mondani akarsz, eléb fontold-meg: mert fokaknak nyelvek e-fzeket meg-elözik.

Azon Isókrates Nikokleshez így írta: Mennyire meg-halladsz egyebeket méltósággal, annyira hallad'-meg őket, jó erköltsel.

Se lóra, se kutyára, sem emberre jó gondot nem fog az vífelni, a'
Tíft-vífelés. ki

ki a' reá bizott tisztében nem gyönyörködik.

Hitelesebbek legyenek a' te szavaid egyebek esküvésénél.

Olly társalkodásokba ereszkedjél, melyekben börtsefséged nevededjék, és jó erköltsöd felől való jó ítélet.

A' város erköltse az Elöl-járókéhoz szabja magát.

Mondásídat, és téteményidet örökké fontolgasd, hogy leg-kevesebb bünbe tántorodj.

Ha meg-emlékezel a' múltakról, a' jövőndökről helyesebben fogsz tanátskozni.

Minthogy a' tested halandó; a' Lélek.
lelked halhatatlan, hadd-meg a' lelkednek halhatlan emlékezetét.

Szüntelen a' jóról beszéllj: hogy azokhoz, a' miket szóllasz, belső érzékenységed-is hozzá szokjék.

A' kiknek ditsőségeket tsudálad, tselekedeteket kövessed (de jó végre.)

Xenofon Sokratesről így ír: „Sokrates Sokrates.
fizetést a' tanításért soha se kért. Azokat, a' kik vele társalkodtak, jobbakká tette. *Libr. I.*

Meg-elégedett olly kevéssal, hogy ötöt a' dologtalanabb ember-is el-tart-hatná. Kevés ételü lévén, mindenkor jó izüen evett; soha sem ivott, ha nem szomjuhozott. Étel.

Xenophonnak azt a' tanátsot adá :
 hogy mihelyt szép artzát lát, úgy
 szaladjon, hogy vizsgálja se nézzen.

Mértéklet-
 téség.

Mondá Arisztodémusnak: mennél
 nagyobbak tartod az Istent, annál
 felsegeesebben tisztellyed, és imádjad.

A' mértékletességre így szokott
 egyebeket ösztönözni: ó emberek!
 Ha sereges Hadi Vezért választanánk,
 hogy az Hazánkat, életünket a' ve-
 szélytől meg-mentse; azt választanánk-é,
 ki a' torkoságnak, bujaság-
 nak, bornak, álomnak rabja, a' ki a'
 dolgot el-nem tudja tūrni?

Elöl-Járó

A' ki egyebeknek Elöl-járójok,
 úgymond Sókrates: ne tsak ne irtóz-
 zék a' dologtól, de önként-is vállal-
 nya-fel azokat. *Libr. 2.*

Torkosság

Nemelly állatokat a' törbe a' tor-
 kosság viszi. *L. 2.*

Bárdolat-
 lan lélek.

Midön nemelly ember boszkonkod-
 nék előtte, hogy ilyen amollyon em-
 ber a' köszöntését el-nem fogadta,
 így oktató: Ha valamelly sánta, gör-
 be, vagy más fogyatkozásu embert
 láttál volna, nem neheztelnél; nevet-
 séges dolog azon töprenkedni, hogy
 emennek lelki fogyatkozását, bárdol-
 latlanságát tapasztaltad.

Étel.

Tzirus Király, egészsége kedvéért,
 soha se lakott jól, mert az terheli az
 embert: azután dologra ment; hogy,

a' mit ött, meg-emészsze. 'S úgy tett néki, hogy e' képpen álhatosb volt az egészsége; és maga erősebbé vált. *Xenofon Cypópæd. L. 1. fol. 21.*

Athenéusnak első K. Pindárusnak Thébe Városában nem volt oszlopa; volt az éneklő Kleonnak.

A' régiek a' vízzel kevert borivást ditsérik. A' mint pedig régiebb a' bor, annál több vízzel kell keverni: mert idővel erősebbé vált. A' mese Bákhus a' tengerhez szalasztá; az az, a' mint némellyek magyarázák: a' borba vizet kell keverni; 's arra jó a' tenger viz-is: az a' bort kellemetesebbé teszi. (így ír *Athenéus* 1. K. ki tudja a' mostaniak ditsérnék-e ezt. Nekem úgy tetszik, a' tenger vizben nem csak só, hanem szurok-is vagyon.) A' fehér bor, úgymond továbbá: leg-vékonyabb, hajtja az embert, de tüzes volta fejet bánt.

2. K. Azt írá Ibikus, hogy az Ambrosia kilentszer édessebb a' méznél. *Athen. L. 2.*

Tűz aranyat próbál; embert bor: lónak-is hívják

A' jó bort. A' bor nem de Poéta lova?
Igni cognoscunt aurum, argentumque periti,

Alit hominis, vino proditur ingenium.

Theogn. apud Athen. 1.

Vinum equus est lepidus promptus, veloxque
Poetæ. *Athen. 2.*

Azt mondja Eubulus: hogy ferények, 's melly találmányuak, a' kik csak vizet isznak; a' bor az elmét fétetbe keveri. *Athen. 2.*

Viz.

Hippókrates azt tartja leg-jobb viznek, melly magas hegyekről vezettetik; 's önként Nap-keletre, nevezet szerént pedig nyári Nap-keletre folydogál. *Athen. 2.* Mert az tiszta, könnyű. *πραγαγόμενος ἰταίνει τὸ ὄμβριον.* Praxagoras az eső-vizet ditséri.

Méz.

Az egészséges életre a' méznek kenyérrel való ebédkori étele ditsértetik; az volt a' Pithágorikusok eledele.

Tzitron.

A' régiek a' vendégnek, mihelyt le-telepedett, irva adák eleibe a' táltékek rendit: hogy tudná mihez tartani magát. *Athen. 2.*

Ha ki tzitront eszik egyéb eledel előtt, az méreg, és áspis marás ellen való. *Athen. 3.*

A' régiek Venusnak dísznót áldoztanak. *Ath. 3.*

Dolog.

Az Arcopágusi Birák elé-hivatván Menedémust, és Asklépiadest, kérdék: mikép lehet az, hogy Nap-estig a' Böltselkedőknél forganak, tanulnak; 's még-is olly egészséges színűek, kiknek semmiük fints? Ezek a' malomból

ké-

kérének bizonysgat, és tanukat, kik
el-jöven el-beszéllék, hogy minden
éjtszaka a' malomba járnak dologra,
's az ott nyert fizetésből élődnek.
Az Areopágusiak a' betsületes legé-
nyeket meg-ajándékozák. *Atb. L. 4.*

Arisztonikus Solon után illy pa-
rantsolatot ízaba: hogy az halászhok Hal piat 3.
ne ülve, hanem álva árullyanak; 's
hogy táblán ki-tegyek az halak árát:
hogy a' vevők hamarább végezzék
dolgokat a' vásárban. *Athen. 6.*

Demetrius Falereus szépen mondá: Költség.
hogy az a' mi bizonyos, gyakran el-
költetik a' bizonytalanért. *Atb. L. 6.*

CCLXVII. K Ö N Y V.

Olvasztattak ezen régi Görög költeményesek:
(Poéták) Hesiodusnak a' munkáról, és na-
pokról irt hatos Versei, *Szofokles*, *Eschilus*,
Euripides szomorú játéki. Aratusnak a'
tsillagok rendiről versben szedett mun-
kájával együtt. Im ízép mondásaiknak
példái.

Hesiod. oper. et dierum L. i.

Az igazság levegő égből készített Igazság.
ruhába öltözvén, írva járja-meg
a' Városokat; 's az emberekre büntetést
hozván; azokra tudniillik, a' kiktől
ki-

ki-veretik, 's a' kik igaz osztállyal
nem élnek. Ellenben a' kik igazságot
tesznek mind a' jövevénynek, mind az
haza-fiaának, azoknak virágszik mind
Városok, mind népek egyetemben.

Τοῖσι τέθνηκε πόλις, λαοὶ δ' ἀνθεῖσιν ἐν αὐτῇ.

Ezek földén lakik a' nevelő békesség.

Jupiter ilyen nép ellen nem mér-ki jövendő
Háborut ilyenekhez éhség, dög nem viszi
mérget.

A' föld ö javait bőven és szüntelen önti
Illy nemzetre: mi szép gyapjas nyájoknak
az hátok.

Rakvák a' tölgyök tetején friss makkal az ágok.

A' közepét pedig a' méhek mind mézre, vi-
aszra

Fordítják: az Anyák szülnek Atyokhoz ha-
sonlót.

∴ A' roszszat könnyű ki-tanulni, rövid-is
az útja.

Izzadság vagyon ellenben erköltsnek elejbe .

Téve: nehéz ösvény viszen hozzá. Már
mikor egyfzer.

Fel-másztunk hozzá, minden bú bánat enyészik

CCLXVIII. K Ö N Y V.

Ex Æscbyli Prometheo.

Atyafiság. **N**agy ereje vagyon az Atyafiságnak,
's a' társalkodásnak. v. 39. *Ver-
ba Vulcani.*

Hafz-

Hasznát ha nem látod azzal ma- Haszono-
talanság.
gad ne törd. (vagy szóról szóra) A'
minek haszna nintsen, abban heába ne
fáradj. *Verba Roboris.*

Τά μὲν οὐ φελέντα μὴ χῶμι μάτην. v. 44.

Nyelved az artzádhoz igen ha- Nyelv.
sonlókat petyeg. *Vulcanus ad Robur.*
v. 78.

Mindent előre vigyázva meg-tu- Előre-
látás.
dok; 's velekedésem el en semmi kárt
nem vallok. *Verbo Prometheus.*

CCLXIX. K Ö N Y V.

Sofoklesből.

Hallani kell mind ezeket, mind e-
zeknél szomorúabbakat. *Ismene in*
Antigone.

Igen nehéz akármí embernek e- Tiszt-
viselés.
szét, értelmét, ítéletét ki-tanúlni,
mig 'a' Tiszt-viselésben, és Törvény-
ben meg-nem törődött. *Vox Creontis*
in Antig.

A' reménységnek néki esett em- Remény-
ség.
bereket meg-vesztegeti gyakran a'
nyereség. *Ib. vox Creontis.*

En ettől hallok, ki magáért, 's
én érettem-is lát. *Igy szól a' vak E-*
dipus, Antigone leányától vezettetvén.
Oedip. Colone.

Heába támagatod azt az öreget,
a' ki ifju korában esett-el. *Edip.*

Em-

Ember lévén, az holnapiról náladnál bizonyosb nem vagyok. *Theſeus* ad *Oedip*.

CCLXX. K Ö N Y V.

Euripidesből.

Az ifjak halálából nagyobb a' ditsőségem; (úgymond Kháron) *Eurip. Alceſt. act. 1.*

Nintsenek az Urokhoz mindnyájan olly jó szívvél,

Hogy bódogtalanságokban-is hiven maradjanak. *Ibid.*

Nyelveség.

Zabolátlan nyelve vólt (Tántalusnak) 's az leg-rutabb nyavalya. *Euripid. in Oreſte.*

Igazat mondottál; de nem a' számizére.

Ὁρθῶς ἐλεῖσας ἔ φίλος δέ μοι λέγεις. *Helena* ad *Electram. Eurip. Oreſt.*

Változás.

Kedves mindennek a' változása. *Grata viciffitudo. Eurip. Oreſt.*

Rofzifzság.

Engem nem a' tekéntetem tesz ruttá, hanem tselekedetem. *Oreſt. Eurip.*

Nem valóban, hanem csak nevek fzerént barátok, kik a' nyomoruságban nem tesznek jó baráti szolgálatot. *Oreſt.*

Néha

Néha jobb az halgatás szóllásnál; ^{Halgatás.}
néha pedig a' szóllás az halgatásnál.

Orest. Aët. 2.

Gyakorta azzal-is meg-bántatunk,
ha igen ditsértetünk. *Orest. Aët. 4.*

Melly szörnyü dolog az atyafiak ^{Atyafiak.}
ellenséges volta, 's melly nehéz a'
a' meg-békeltetése. *Eurip. Phœniss.*

Boldog kívány lenni: mert a' jó
barátok a' boldogtalannak nem hasz-
nálhatnak. *Eurip Phœniss.*

Nem jó az hebehurjaság: a' lassu, <sup>Lassu
beszéd.</sup>
és érett beszéddel jár a' böltseség.
Ibid.

Az emberek nem birják magok
jószágokat: az Istené a' mink vagyon.
Aët. 2. Phœniss.

Jobb a' bizonyosra menő, mind
a' bizakodó Vezér. *Ibid.*

A' jó tanátsban áll minden gyö- ^{Tanáts.}
zödelem. *Creon. aët. 3.*

Az halgatás, bertsületes élet, 's
othon maradás Afzszonyi leg-szebb
erköltsök. „*Makária* szava. *Euripid.*
Heraclid aët. 2.

Senki olly kegyetlen szivü nem
légyen, hogy nevemet hallván, étel-
lel ne kinállyon. *Menelaus a' hajó*
törésben. *Eurip. Helen, Aët. 2.*

Arátusból.

Ö a' Verseit így kezdi: „

Isten. Kezdjük az Istenről munkákat; 's ötet az-
zomban

Áldgya szavunk: teli véle piatz, teli tenge-
rek, ég, föld:

Szükségünk vagyon imé reá: 's neme min-
denikünknek,

Ügymint édes Atyánk. Jelt ad ege tsillagi
keltel,

És nyugtal, söt ébrefzget munkára kegyessen.

(Méltóztatott Aratus szavával
Szent Pál-is élni az Apost. Tselek.
17. r. 28. v. *τὸ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν*)

Azon Író (Aratus) a' mit a'
nagy és kis Göntzölről tanít, néha
napján illy forma versbe szorittam:

Göntzöl. A' Görög a' gallyán az öreg Göntzölre te-
kénget;

A' kis göntzölnek rúdja vezérli Tirust.

v. A' kis Medvének farka vezérli Tirust.

Továbbá így tanít:

Munka. Nem nagy munkával mi nagy hasznokat haj-
hat az ember;

Tsak vigyázással lássan mindenhez azomban.

Ejjeli tisztához nem tart, 's fél regveli széltől

Előre-
látás.

A' jó gondos hajós; ki köt a' part öblire szál-
ván.

Fergeteget, szélvész gondoly a' kedves idő-
kor.

Ellenben tisztát, mikor háborog, és dörög
ott fönt.

Meg-vannak azok a' deák versek,
mellyekbe Tzitzero Aratust által-tevé.

CCLXXII. K Ö N Y V.

Olvasztattak *Herodianusnak* a' Romai Tsáfzá-
rok felől Görögül írt Könyvei.

3. K. **A** ' régi Bizantzium (mostanyi Bizantzi-
om. Kónsztantinápoly) Városának
falairól így ír: Négy szegü bátyája
malom köből építtetett, 's olly me-
sterséggel szerkeztetett öszve minde-
nik kö-sziklája, hogy azt senki se
mondana rakott mesterségnek; hanem
egyetlen egy könek velné lenni. Két-
séges az is, ha nagyobb volt-é azok-
nak mesterségek, kik azt a' bátyát
rakák, és építtek, vagy illy dűledék-
ké változtatván, ha nagyobb volt-é
azoknak erejek, kik azt el-rontották.

Azon Könyvben. Kómmodus TS. Kómmó-
dus TS. a' Birodalom Tartományinak vezérle-
sekre küldött Tiszteknek fiaikat magá-
nál fogá zalog tejeben: hogy e' ke-
pen bizonyosábbá tenné magát hívse-
gek eránt.

Nevelés.

6. K. Mamméa Sándor Tsászfár
 annya, látván országlása elején, fia
 nem szinte érett, 's fiatal voltát, 's
 a' fő hatalomban attól féltvén, hogy
 gonofzságra ne vetemedjék, örökké ö-
 rizé az udvarát; 's olyanokat soha
 sem eresztett hozzá, a' kiknek rossz
 hírek, nevek vólt: hogy valamiképp
 meg-ne rontsák, 's hizelkedéssel a'
 feslett kívánságokra ne tsallyák. Ar-
 ra-is reá birta, hogy szüntelen törvé-
 nyes igazságot maga szolgálynon a' fő
 Biráknak fejek lévén; 's ez a' dolog
 a' napnak jó nagy részét foglallya-el:
 hogy illy nagy és királyi dolgokkal
 tetézve lévén, ideje ne legyen a' vét-
 kekre.

Peónia
 Pannon.
 Szerem.

Válogatott éleletes, okos, érde-
 mes, bölts emberek adattak melléje,
 hogy segítő tanáts tárfai legyenek.

7. K. Maximinus Thrax Ts. meg-
 győzvén a' Németeket, Pæoniába (Pán-
 noniába) vissza-tére; 's Szirmiumban
 mulatott, melly ott leg-nagyobb vá-
 rosoknak tartatott lenni. *Εν σιρμίῳ, τῇ μεγίστῃ
 αὐτῆς πόλει δοκῶσα.*

Herodiánus mondása ez-is: Lehe-
 tetlen, hogy a' Király tselekedeti tit-
 kon maragyanak. *λαθεῖν γὰρ ἔργα βασιλείας
 αὐδύνατοι, Herodian, s.*

LXXIII. K Ö N Y V.

Olvasztattak a' Görögök első Történet-Iró-
joknak Herodotusnak, a' kilentz Musákról
neveztetett kilentz Könyvei.

Ezekből holott vigyázva fokat ve-
zettem a' régi Jeles Épületekről
írt Könyveimbe; főképpen az Egyiptu-
siakról szólván; szabad légyen bővebb
ismértetés kedvéért oda igazítottam
Olvasóimat.

CCLXXIV. K Ö N Y V.

Olvasztattak Plátónak köz-beszédi: mellyek-
nek a' nevek hol Fedon, hol Protágorás,
hol Eutifron, hol más. Mindenikben job-
bára Sókrates tanít.

Plató
beszédi.

A' lélek halhatatlanságát erőssen vé-
delmezé Sokrates igéjével. Ez
a' Summája: Az a' minek ellenzöje
nintsen, el-nem romolhatik az által;
a' léleknek ellenzöje nintsen. To-
vábbá. Az halál osztás által azt ront-
hattya-el, a' mi részekből áll. Ré-
szekből nem áll a' lélek. Azután azt,
a' mi páratlan lehetetlen párosnak gon-
dolni, mondani, p. o. az hármát, he-
tet. Azt, a' mi eleven elevenítő le-

Lélek.

hetetlen nem eleven elevenítőnek vél-
ni okosban, vagy mondani. A' lélek
eleven elevenítő. A' testet ő eleve-
nítte; és így tovább. Már, hogy a'
Sz. Írásról ne szólnak, az utóbbiak
még fogatosabb okokkal mutatták-
meg azt az igazságot. Az említett,
és egyéb okoskodások hofzszasan ta-
lálatnak Plátónál in *Phædone*. pag. 80.
93. 97. 100. 105. 106. etc.

Büntetés.
Jutalom.
lélet.

Poklot bizonyít lenni Plátó a'
gonoszok számára p. 107. Mennyei
bóldogságot a' jók jutalmáta p. 109.
in *Phædone*. 'S ezen osztály előtt ité-
letet. Meg-ítéltetnek, úgy-mond,
mind a' jók, mind a' gonoszok, 's a'
kik szentség-töréssel, gyilkossággal, 's
egyéb nagy bűn-ekkel terhelve találta-
nak, azok a' pokolba vettetnek, a' hon-
net soha se jönnek-ki. Hos consentanee
fors projicit in tartarum, vnde nun-
quam egrediuntur. In *Phædone*. pag.
113.

A' kik pedig jó erköltsel tellyes
élettel ründöklöttek, holtok után a'
földön fellől, de attól meszsze lévő
szép lakásokba vitetnek. Gyönyörű
ez a' jutalom; 's nagy a' reménység-
is. Καλὸν γὰρ τὸ ἄλλοι, καὶ ἡ ἐλπίς μεγάλη. In
Phædone. pag. 114.

Isten.

Vagyon egy olly szép, melly tel-
lyességgel önnön maga által szép, jó,
nagy,

nagy, és minden egyéb; A' mi ezen kívül szép (igaz rendi, módu, jóságu) nem másért szép, hanem azért, mert abban az egy önnön magától való szépségben része vagyon. *In Phaed.* Lélek. pag. 100. Ebből a' lélek halhatatlanságát vezeti ki; ki tudniillik a' felséges Istenhez abba is hasonló; azon szépségében, és jóságában részesülven, 's a' t.

A' Görög jövődö-mondók nem ^{Görög.} értik, a' mikor mondanak. *Apologia* ^{jövendö.} Socrat. p. 22.

A' Görög Atyák tudományra, ^{Nevelés.} hárfázásra, birkózásra, 's több a' félire taníták magzattyaikat. *Plato in Theaet.* p. 122.

A' Böltselkedőnek tulajdona a' ^{Tudáko-} tsudálkozás: mert nem más a' Böltsel- ^{zás.} kedésnek eleje. *in Theaet.* 155.

Sokrates öregségében tanuló a' ^{Sokrates.} hárfázást. *In Euthidem.*

Ha a' köveket tudnánk is arannyá változtatni, semmire kellenék ezt a' tudományt betsülni, ha az arannyal ^{Tudo-} nem tudnánk élni. Szintén úgy kell ^{mány.} egyéb tudományról gondolkodni; ha haszonra fordítani nem tudjuk. *Plato in Euthydemo.* pag. 289.

Vagyon rólok még reménység: ^{Nevelés.} mert fiatalok. *Protagoras apud Platon.* *in Protagora.* p. 328.

Vendég-
ség.

Feddi Sokrates a' musikát 's tán-
tzot a' vendégségben; ditséri azok
szokását, kik okos kérdésekkel és fe-
leletekkel mulattyák akkor magokat.
In Protagora. pag. 347.

Tanulás.

Azt magamban nagy jónak tar-
tom, hogy tanulni nem szégyenlek;
hanem kerdezősködöm, és a' felelő-
nek nagy hálát adok, úgymond So-
krates. *In Hippiá minore.* pag. 372.
Soha sem-is tulajdonítottam tulajdon
találmányomnak, a' mit tanultam; ha-
nem mesteremre nagy ditsérettel mu-
tattam. *Ibid.*

Nevek.

Tsak az tud igaz nevet adni va-
laminek, a' ki annak természete ismé-
retét a' szóba által teheti. *In Cratylo.*
p. 390.

Isten.

Ez a' két szó *ζῷον*, és *θεός* az Isten-
nek természetét jelenti. Amaz életet,
emez általa-t jelent. Mert ő általa él
minden. Mert se nekünk embereknek,
sem egyéb állatok életének más oka
nintsen, hanem a' mindeneknek ama'
Fejedelme, és Királlya. Nulla enim
est vel nobis hominibus, vel omnibus
aliis animantibus viuendi causa alia,
quam Princeps ille, et Rex omnium
rerum. *In Cratylo Socrat.* p. 396.

Kezdet.

Minden embernek mindennek kez-
detekor leg-nagyobb gondal kell a' do-
loghoz látni. *In Cratyl.* p. 436.

Fel-

Felséges rendű mesterségnek e' ^{Tudomá-} négyet mondja Sokrates: 1. Az ítélet-^{nyok,} tevő; 2-dik a' törvény-tevő: 3-dik az erő alkalmaztató (gymnastica) a' 4-dik az Orvosló. Az orvoslóhoz furta magát a' Konyha-béli, avagy a' Szakáts mesterség; az erő alkalmaztató mesterséghez bé-szökött az ékesgető, áll-artzázó mesterség, melly az igaz szépséget idegennel, tettetettel váltya-tel. Úgy vagyon az ékes-szóllásra tanító mesterség -is (Rhetorica) az ítélet-tevő mesterséghez, mint a' szakátsoké, az Orvosékhoz. *In Gorgia.* pag. 465.

Az értelemnek, mint Orvosnak add-fel magad a' gyógyulásra. *In Gorg.* p. 475. τῷ λόγῳ, ὥσπερ ἰατρῷ.

Valamint a' nagy test nagy ma-^{lélet.} rad, ha ki-megy a' lélek belőle; szintén úgy a' lélek-is ki-menvén a' testből, meg-tartya magán gonofzságinak látfzatos voltát az ítélő Biró előtt. *in Gorgia.* a p. 523. ad 527.

CCLXXV. K Ö N Y V.

Olvasztatott Plátónak *Timéus* nevű Könyve, azon Könyveivel együtt, melyek a' közönség rendű Országáról irattak. (*De Republica.*)

Régi
idők.

Midön Solon Egyiptusban a' régi világ idő rendit tsak a' Deukalion idejű viz özönig tudná vezetni, mondá néki az Egyiptusi Pap: ó Solon, Solon, ti Görögök szüntelen gyermekek vadtok; 's öreg nintsen köztetek. pag. 22.

Atlás
Szigete.

Mi nálunk a' régi Történetek mind fel-vannak írva. Ti azt se tudjátok: hogy az Athénai nép az Atlas nevű népekkel hadakozott néha napján. Az a' nép Atlás szigetéből ki-ütven, Afriát, Európát fel-dúlá. Az emlétett népes Sziget pedig ott fekütt, a' hol Herkules oszlopit mondjátok lenni a' két tenger torkánál, Gádes ellenében. Az özön, és a' föld-indulás azt a' Szigetet népével együtt a' tengerbe temeté. Azért azon a' tengeren hajózni nehéz: mert az el-sülledett Sziget iszappal meg-tömte a' tengert. Azon Sziget Libiánál, 's Afriánál temérdekebb, nagyobb vala. *Timaei.* pag. 24. 25. *Timéus* ezen Könyvben azt mondja Istennek, a' ki mindenkor vólt, 's vagyon. „Ezeket. T tzero deákra fordíttá,,

Plátonak Könyvei; nevezet szerint az országlásról (de Republica) írt Könyvei rakvák ártalmas tévelygésekkel. Ez azomban szép mondása: A' Bültselkedők mindenkoron azt a' tudományt kedvellik, melly vélek azt a' természetet ismérteti-meg, a' melly mindenkoron meg-vagyon, 's nemzés-sel, és romlással nem változik. *De Republ. L. 6. p. 469.* Máfutt így szölla: A' kik az önnön magától való le-telt (per se ens) tsudállják, 's szere-tik, azokat Filofofusoknak nevezzük; a' többit Filodoxusoknak; velekedés barátinak.

Isten.

CCLXXVI. K Ö N Y V.

Olvaftatott illy Könyv: *Allgemeines gelehrtes Lexicon* .: herausgegeben von Christian Jöcher. A' Tudók (Könyv-Irók) felöl írt szó-tár. Készíté Jöcher Kristian. Nyom. Lipliában 1750-ben. Négy Szakasz.

Ebből azoknak ismértetését adom-ki, a' kiknek Irásaikat Könyvházomban emlegetém; és további ismértetést kívánnak.

p. 496. *Aratus* Ptoloméus Filadel-fus Király idejében élt, Tzilitziában Solis városában eredvén: Gonátus Király udvarában forgott. Roma épít-téte után 480-dik táján. Ira a' Tsil-la-

Aratus.

lagokról (Phaenomena) noha Tsillag néző nem vólt. A' versei szépek; Tzitzeró, és Germanikus Ts. azokat deákra fordítá.

Éschillus. 127. *Eschilus* (*Æschylus*) a' Marathóniai háboruban vitézkedett. Szomorú-játékokat írá; Athenás Városában. Onnét Hieróhoz Szitziliai Királyhoz vette magát, 's Ur. születése előtt 467. esztendővel meg-hólt; a' Sas tudniillik tekenyös békát hullasztott a' kopasz fejére, 's be-törte.

Athenéus. 606. *Athenæus* (*Athenæus*) Egyiptusi Görög Grammatikus. Romában élt Ur. 2-dik Századjában Aurelius Ts. idejében. Írá 15. Könyvet görögül, a' Római bizonyos Uri ember alztalánál tartatott beszélgetésekről. *Di-pnosophistica* 2-dik Szakasza. 692. l. **Furnier.** György, Frantzia Jesuita, a' Tudákosságnak, és ékefsen-szóllásnak Tanítója, írással meg-fejté Euklidest; írá a' föld, viz, és egész világ ismer-tetéséről *Geographicam Orbis notitiam. Commentaria in Geographica. cet. Flexiában* halt-meg 1652-ben.

Heródiá-nus. 1551. l. *Herodíanus* Alexandriai Görög Ur. 3-dik Századjában, Romában görögül nyóltz Könyvet írt Antonius Filósofus halálától-fogva Pupienusig a' R. Tsászárokról.

1570. 1. *Hesiodus* Kumából Eóliai Hesiodus.
 Görög, Askrában Beótzia helységé-
 ben neveltetett. Homerussal egy ide-
 jünek tartatik némellyektől. Ira Gö-
 rög verseket, a' többi közt: *opera*,
et dies, *Theogoniam*. etc. *Homérus* Ur. Homérus.
 előtt 1000. = ezer esztendővel elébb
 élt.

Eurípides az Olimpiai szám szerént Eurípides
 lévő esztendőknek 75. táján élt: 75.
 szomorú-játékot írt: meg-vagyon 19.
Heráklitus böltselkedő könyvét bé-
 téve tudta. *Arkheláus*nak Matzedo-
 niai Királynak Udvarában szép tisztel
 meg-betsültetett. 70. esztendős korá-
 ban az ebek szaggaták öszve; vagy,
 a' mint mások írják, az *Aszfszonyok*,
 kikről soha se mondott jót.

Isókrates Ékefsen-szöllő Athenás- Isókrates.
 ban a' 86. Olimpiásnak esztendejében,
 Ur. előtt 436-tal született. Tanítása
 után olly gazdaggá vált, hogy tulaj-
 don költségével gallyát kellett néki e-
 lé állíttatni. Se szava, se bátorsága
 nem volt a' folyó beszédek el-mondá-
 sára; azért adá magát a' tanításra.
 Meg-vagyon beszédi közül. 21.

Diogenes Laertzius a' 3-dik, vagy a' Laertzius.
 4-dik Százban élt Nagy Konstantinus
 idétt; mások a' 2-dik százbélinek ité-
 lik. Tiz Könyvet írt Görögül a' Böl-
 tselkedők életeről.

Maffé.

Maffėjus. *Maffėjus Péter* 1566-ban lett Jesuitává (és így nem jól mondá Jöcher, hogy azon Szerzet kezdőjéhez tartozandó.) Elt Genuában, Romában, Portugáliában. Az Indiai Történetekről 16. Könyvet írt; 's ki-adá az onnét küldött leveleket-is. Írt más Könyveket-is, úgymint Sz. Ignátról. 's a' t.

Menánder. *Menander*, Athenásban 109. Olimpiai esztendő közben született. Írt görögül Komédiákat, tisztátalan szerelmeskedő.

Plátó. *Plátó.* Aristóteles Mestere; Urnak előtt mintegy 348-dik esztendő holt-meg. Ismertetik.

Plutárkus. *Plutarchus.* Nerva és Trajánus idejében jeleskedett; 's emettől nagyra betűltetett, Kheroneában, Beótzia Városában születtetvén, nagy tisztégekre emelkedék. Írt Görögül sok könyveket; a' többi-közt a' nagy emberek életét által-ellenben vetvén a' Görögöt a' Romaival. (Parallela) 's a' t.

Schottus. *Schottus* András Antverpiában 1552-ben született, és sok esztendejig élvén a' Jesuiták Szerzetében Ur. 1629-ben halt-meg. Sok Görög író fordított deákra. Jesuita volt *Schottus* Gáspár-is Vitzsburg táján születvén, Vitzsburg városában vált-meg életétől 1666-ban. A' Tudakossághoz (Mathesishez) tartozandó sok Könyvein kívül nevezetes,

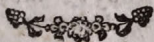
tes, a' mellyből tzikkelyeket szedegték. *Physica curiosa, seu Mirabilia naturae, et artis.*

Sófokles (Sophocles) *Siren Attica.* Sófokles.
Athenásban, született, vitézkedett,
120. Szomorú játékokat írt: tsak hét
marada-meg. Urunk előtt 406. esztendővel,
88. esztendőkorában halt-meg.

Vitrúvius Verónai Építő-Mester. *Vitrúvius.*
Augustus Ts. idejében élt. Tíz könyveit emlegetém.

Xenophon. Olimpiai Böltselkedő, *Xénophon.*
Történet-író, és Ezres Kapitány Ur.
előtt 360. esztendővel halt-ki. Ira
Görögül a' többi közt Sokratesről.
Élt Plátóval egy időben. Irása kelle-
metessége miatt *Musa Attica*, Athenai
Musának neveztetett. Egyéb Köny-
vei *Cyropædia*, *De Republica Lacædemoniorum*,
Atheniensium. 's a' t.

Meg-vagyon Jöcherben minden
jó, és rossz Könyvnek emlékezete.

CCLXXVII. K Ö N Y V.

Olvasztatott P. Fr. Mihálynak Spanyol Trinitáriusnak a' Könyv-Irók felől ki-adott négy szakaszú nagy munkája. *Bibliographia* ed. Matritens.

Régi, és
új írók.

Mihály a' mezét-lábu, rab-váltó Szerzetnek fő Generalis Tisztétis viselé. Az emlétett Könyvben Világ teremtésétől fogva a' mi időnkig ki-adott Könyvek Íróit mind megismérteti deákul. Nagy hasznát vettem az Egyházi Történetek 4-dik Szakasza készítésében, melly még tsak irva vagyon. Mi meszfeze vezette tudosíttáfit, abból ki-tetshetik, hogy meg-ismérteti az utóbbiakat-is. p. o. Págit, Kálmetet, Lamámit, Kalinuft. 's a' többit.

CCLXXVIII. K Ö N Y V.

Olvasztatott illy Könyv: *Schediasma Geographico - Historicum Hungaros intra et extra Hungariam degentes representans*. A' Magyar Országban, 's Magyar Országon kívül élő Magyarokról.

Az író
ismértetése.

Kitől, és melly időben készítettett munka, nem tudhatni. Némelyek

+ Torkos Józseftől

lyek Szegediének vélik lenni. Iratott mindazáltal Maria Terézia Kir. idejében. Többet nem igen tanulni belőle annál, a' mit Zöldnek, Patainak, Sultzernnek, Turkulinak, tudósítáfokból elé-adek; noha tizen-egy árkusra terjed. Az utolsó tudósítás itten Turkuliból vétetik. Irá a' levelét Turkuli Samuel Astrakánból 1720-dik esztendőben.

Ki-teszem a' két levél külömbséget, mellynek egyike a' 116-dik Könyvet foglallya-el.

Ott azt írja Turkuli, Erdélyi bi-Turkull, zonyos Papi Urhoz szólván: hogy szerentse keresésre Ur. 1749-dikben indúlt; itt pedig az 1710-dik esztendőt emlegeti. Amaz 1757-dikben; ez 1720-dikban adatott, az Attyafiaihoz Szikszóba. Egy azon ember vólt a' levél hordozója; azért hibás az esztendők száma. Amott a' Kozák Urat Michordnak; emit Mird-hóldnak olvasom, fejös tehenét százzal kevesebbnek mondja a' le-irt levél, mint a' melly emitt ki-nyomtatott; egyéb gazdagságában-is nagyon változás; valamint tulajdon fizetését másképp emlitti mind a' két levélben. A' Magyarokat a' mi illeti, arról így ír emebben: Mivel a' Historikusok írják, hogy a' Magyarok 's Hunnufok Scythiából

Magyarok

Kúma
vize.

jöttek Európába, én ezen Országban tudakoztam, hol laktak azok a Magyarok, lakó helyekre reá akadtam. Lakások volt a' Volga vize mellett fővényes, és erdőtlen helyen; mindazonáltal szép házakban laktanak: mivel ma-is a' földben kályha Darabok olyak találtnak, a' kikből nálunk új Keresztyén korsót csinálnak. Téglák pedig igen szélesek, szépek, melyből meg-ismérhetni, hogy derek házakban laktanak. A' Magyarok Királya pedig lakott Kuma nevű folyó viz mellett, mellynek palotái jóllehet rongyosok, de még ma-is fennállanak; és azon falu helyét itt való Pogány nyelven hívják *Magyarnak*. Magyar nyelven pedig sohol nem beszélnek, sem Magyar faluk nincsenek. ∴ Most Krimben a' Tatár Chám protectiója alatt hét Magyar faluk vannak, mellyekben Magyarul beszélnek. Én azon hét falukban voltam-is. Olyan Ország pedig, a' hol Magyarul beszélnek, több nincsen a' mi Magyar Országunknál. Ezek után a' balványozásról, 's a' fok féle Tatár nevezetről beszéll.

CCLXXIX. K Ö N Y V.

Olvasztatott *Harduinnak* a' régi Pénzek fejteséről irt munkája. Ki egyben másban nem tettsett a' Romai Könyv-Biráknál ; de a' Gyülekezetekről ki-adott holizás, *Harduinelmes*, nagy tudományu muukája az egész világotól. világ előtt ditséretes. Szinrén úgy a' fejtegetésével ki-adott *Plinius-is*. Némelly rendetlen vélekedésért, és írásiért gyaláztatik. El-élt a' *Frantzia Jesuiták Szerzetében* 1729-dik esztendeig; 's ki-halt 83. esztendőskorában.

Itt tsak némelly ritka reménytelen fejteseket emléttek : vélekedéseit nem ditsérvén.

Harduin régi pénzei közt lévő réz pénzen illy írás olvasztatik. *Metalli Vlpiani Pann.* a' *Moneta Istenaszfzony* képét viseli. Az írás ezt jelenti: A' *Pannoniai bányák*, mellyek *Vlpus Trajanus Tsászára* idejekor taláztatnak-fel.

Pénz-
fejtesek.

Konstantinus pénzeit így fejti : p. o. p. 465. *Constantinus P. F. Aug. Consul. P. P. Proconsul.* az az : *Perpetuus Proconsul.* ANT. az az A = 1. N = *Narbo.* T = *Tributum : Primæ Narboneusis tributum.* Arany pénz.

Más egy pénzén ezen szokat: PLN. így magyarázza: *Primæ Lugdunensis Negotiatores*. TF = *Temporum Felicitas*. Parl. = *Primum Arelatenfium tributum*.

Licinius pénzén. SMN = *Societas Mercatorum Narbonensium*. SMK = *Societas Mercatorum Karthaginensium*. Konstantinusén ALEΔ. A = 1. Δ = 4 = *Primæ Lugdunensis edictō, 4tūm numisma*.

p. 466. . Konstantinus pénzén: Principi Juventutis = a' gyalog seregnek ezres Kapitánya. *Juventus* = l' infanterie; gyalog vitézek. SIS = *Siscia*. Con. = *Civitates omnes Narbonenses*. TR = *Treveri*. SP = *Securitas publica, vel perpetua*.

VOT. V. MVLT. X. CAES. TS. B. = *Votis quinquennialibus multiplicata Decennalia Cæsarum*. Treueri Senatores, secundum (hoc numisma cudunt.)

p. 467. Konstantinus pénzén: Constantino P. AVG. BMVNRP. ^M_S CI. PLC = *Constantino Patri Augusti bonæ memoriæ Urbis nostræ Rectori perpetuo Municipi suo, Cives, primæ Lugdunensis Ciuitates*.

Romulusnak Maxentius fiának pénzén: NV FILIO = *Nostræ Urbis filio*.
RP.

RP. = *Reſtori Perpetuo*. Vabalatus pénzen: VCRIMPR = *Vice Cæſaris Reſtor Imperii Romani*.

Cæſar, Antonius, és Lepidus Triumvir pénzén: IIIVIRRPC = *Triumvir Reipublicæ conſtituendæ*.

Íſju Konſtantineſról: Principi Juventutis, BRP NAT. Principi Juventutis bono Reipublicæ nato. CI^H_S PLC = *Cives Hoſpiti ſuo Primæ Lugdunenſis Ciuitates*.

Konſtantineſ pénzén: RS. = *Remorum ſecundum (tributum) PLN* = *Primæ Lugdunenſis Negotiatores*. PP. Procos = *Perpetuus Proconſul*. SMT = *Societas Mercatorum Treuerenſium*. DD. NN = *Dominorum noſtrorum*. S. P = *Securitas publica*. SF = *Seculi Felicitas*. AQ = *Aquenfes*.

p. 469. Criſpus Cæſar. Alaman-
nia deuicta SIRM = Sirmü. Szerem.^o. Szerem.
SMKE = *Societatis Mercatorum Karthaginienſium quintum (tributum) Szerem annyic telſzen, hogy a' pénz szeremben veretett.* X

Licineſ pénzén. uſ = *Decennalia Vota Tertio ſuſcepta*. SMALA = *Societatis Mercatorum primæ Lugdun.*

Martiniánus Tsáfzár pénzén: SMNB = *Societatis Mercatorum Narbonenſium ſecundum (tributum.)*

Máſutt. AŞ = *Auguſti ſecuritas.*
 VOT. X. SIS. *Votis Decennialibus Siſcienſes.* VOT. X. ET. XV. F. AQVET
 = *Vota Decennialia, (Cæſarum) et quindecennialia (Constantini Auguſti) Aquenſium quintum tributum.* PLON =
Primæ Lugdunenſis omnes Negotiatores.
 ΔSIS = *quartum Siſcienſium (tributum) :* SIS = *quintum Siſc. tribut.*
 MNTB = *Mercatorum Narbon. tributum ſecundum.* B = 2. 5 = 6. etc.
 CONSA = *Ciuitatum omnium Narbonenſis ſecundæ primum. (tributum.)*

477 CON = *Ciuitatum omnium Narbonenſis ſecundæ. p. 479. (Tempore Constantini et Licinii)* VABALATHVS VCRIMPR = *Vabalathus Vice Cæſaris Reſtor Imperii Romani. p. 484.*
 AVGGGG = *Auguſti quatuor .∴* TES = *Treueri Ediſto Senatus.* SV = *ſecundum Veſtigal, vel Seruatori Urbis.*
 RSLC = *Reſtori, vel Reſtitutori ſecundæ Lugdunenſis Ciuitatum.* Alibi: Conob. = *Communitèr, vel Communitas omnium Narbonenſium obtulerunt. p. 489.* CONSTA = *Ciuitatum omnium Narbonenſis ſecundæ tributum primum.*
 MTES = *Mercatores Treueri. Ediſto Senatus.*

Már Harduinus idejétől fogva a' régi Pénzek fejteſe nagyobb világra verődék. Egy általlyában a' ki az
 haj-

hajdani pénzeken, koporsókon, és egyéb jeleken lévő betűket meg-akarja fejteni, nézzon Niepoort Toldalékiba: ott azokat jobbara rendre feltalálja. a pag. 512.

CCLXXX. K Ö N Y V.

Olvasztatott *Kanutus Leemiusnak* a' Lapó népről irt Könyve, melyet 1767-ben Krisztinnak Dániai ezen nevű VII-dik Királynak mutata-bé,

Viszfza veri először azokat, kik a' Lapobéliekre boszorkányságot, 's Lappói népek. tisztátalan életet költenek, és fognak. Én igazán bizonyíthatom, úgymond Leemius, hogy egy motskos szót sem hallottam tőlök négy esztendeig, melyekben nálak éltem; 's egy fattyu gyermeknél többet nem tudok köztök.

3. lev. A' Lappói szokásokban sok Lappói szokások. Szittyai, és sok Zsidó szokás vagyon. Nem szeretik a' Lapo nevet; inkább Finnusoknak hivattatják magokat. A' Ruszsziai, és Suetziai Lapóság egy azon nemzet. Az Oroszok az ő Lapo népeiket Kajeu nemzetnek-is hívják, a' Finlandiai Lapók pedig magokat *Samaletz* népnek nevezik.

A' 12. levéltől fogva a' Lappói nyelvről ír.

Arról, és a' Magyar nyelvnek azzal való egyetiségeről (*Sajnovits*, ki *Hellel* Bétsi fő nevü Tsillag-nézővel a' Dániai Felségtől Vardhuszba küldetett Venusnak a' Nap előtt való által-kelesének észre-vételére) egész Könyvet irt Daniába; 's onnét annak példa irását Budára nekem-is el-küldé. Azt az emlékezetet illy levéllel kö-fzőném-meg; Lappói szókat kevervén a' versekbe: Tordasi Sajnovitsnak Nagy-fzombatba.

Nofzsa repülly Levelem! szállj a' Nagy-fzombati példón. (a)

Kérinek a' tselgad-néző (b) fzepe (c) tornya tövére.

Ott, a' mint hágóra találsz, 's folyosóra középelt,

Ott leled *Hellünknek*, Tudomány fényének, Hazánk új

Éketségnek társát: kire Dania szilme (d)

Méltán úgy nézett, mint a' funnyarra, (e) mikor kél.

Ott érvén vagy a' honnyában, vagy az éjjeli vártás

Or

(a) földön. (b) tsillag-néző. (c) fzepe = szép. (d) szem, szeme. (e) funnyár = fugár. (f)

Or tetején, vagy tárfai közt; hajts mellyet
helyettem,

'S új mintán (f) öntött szókkal illy módra
köszöntsed:

Tordasi Sajnovitsom! Vardhúszai, Karjeti
Félem (g)

Édes Hazánk halákat adat, 's méltán-is a-
dathat

Mig pora tart, bölts elmédnek, 's illy gond-
ra tekintő

Fáradtságodnak. Te vagy az, kinek általa,
nyelve

Új fényel tündöklenni kezd: Te vagy, a' kit
örökre

Égig azon nyelvel méltán emel a' Magyar
elme.

Nints az az addaldás (h) noha szinte boán-
damus Ország (i)

Tsákefzfzel (k) vinné, 's szint olly bévség-
gel elődbe

A' gyöngyöt, vagy aranyt, 's úgy szórna,
mint mikor a' szél

A' Samalet göre pufztáján homokat kere-
kitve

Hord, fodor, és lódit: nints olly kintse,
minél még

Sok

(f) Or-fok, hegy 's a' t. minta = mode-
lája valaminek. (g) barátom feles tárfom.

(h) addaldás = ajándék. (i) gazdag. bodndáb
= gazdagabb. (k) zsák.

Sok száfzorta boándábbat nem érdemlene
Könyved.

Könyved! Karjeliek! nézzétek benne mi vil-
log!

Nyelvünk forrását, bévségét, tzipra mi-
vóltát,

Perdittésének, szebnél szebb módra menendő
Pengését keletét. Mi fok Országokra de-
rült nyelv!

Jöfzte bizonyságúl Lappó fok népe Tsi-
nával. (1)

Illy tudományra pedig kinek a' munkája
segített

Édes Hazánk? im e' Könyvben a' Karjeli
tzimer

Együtt villogtatja jeles nyelvednek hírével
Hajdani tzimeredet, 's mindenkori bátor e-
rödet.

Énekeket Musák! harfogjon trombita, dob
szó;

Gyenge furuglyákkal Fébus karra noszfza
segitse

A' Musák szép nótáját. Jer Tordási rétre
Fébe velünk a' Kastélyig; onnét pedig is-
mét

Ujdon új víg notákkal Nagyszombati tor-
nyig.

Jöfzte

---

(1) Tsina = China.

Jöszte velünk Balaton, Kemenes, Vas,
 jöszte szereztem
 Győröm, Vértessel; közel áll, 's leg-előre
 Fejér Vár;
 Patsinatsit vérü szekelység, Debretzen allya;
 Várad széke Bihar, Bodrog, Báts, Marma-
 ros, Ungvár.
 Jászág, és Kúnság, Mátyus földével, He-
 vessel;
 Kraszna, Zarand, Zemplény, Sopron, Po-
 son, Hont, Aba, Sáros;
 Pest, Pilis, Esztergom, Szala, Veszprém,
 Nyitra, Komárom;
 El-ne maradj Bereg, és Szathmár, Úgótta,
 Szaboltsal,
 Tolna, Somogyssággal, Baronyával, Torna,
 Gyömrörel;
 Tsongrad, Szolnokkal, Moson, a' fok víz-
 közü néppel;
 Rába-köz, és Tó-köz, te-is ár-vezi (m)
 félszke Tsalö-köz';
 Mennyünk tárogatót fúván leg-előre Ki-
 rálynénk
 Ő Felségének: kinek a' neve Népe nevével
 Ujjonnan ismét fellyebb emlődik. Azomban
 Dánia nemzetinek koronát Fejedelme se
 müllyon
 Énekeink közül el: mert illy szép munka
 kelését

Néki

 (m) vezi = viz.

Néki köszönhetjük: ő bökezüségé segített;
Sőt ifa mozdítá tellyes gondjával előre
Ezt a' szép gondot; mikoron a' Várdi la-
kásra

'S tolvira választá Félinknek tárfa személyét:
Hogy nézzék, papirosra tegyék, 's mérték-
be szorítsák

A' szép hajnali tsillagnak (ó ritka sze-
rentse!)

Napba merülését, maradását, és ki-kelését.

Meg-lenő, 's e' mellett ó mit nem tette-
tek hérén !

Drága ditsőségink ! puolét-is fok vala várni.
Ropp ó gé 's valamelly szép helyt adj tsil-
lagid öblén.

Tordafi tselgaddunk nevének; 's illy érde-
mű fénynek.

Az holdban telelő fok bölts, és régi sze-
mélyek

Várnak, eredj, válaszsz. Ha heon vagy az
hajnali tsillag

Vagy más tsillagzat féuyes várára nevednek.
Inkább nem tetfzik; de nevedhez Fosforus
illik.

p. 65. Kirjam a' Lápoi népnél: az
én Könyvem, Kirjad = Könyved. Kir-
jes = az ő Könyve. Mi = mi =
nos.

p. 56. Nintsen kedvessebb ajándéknálók a' dobánynál, és borsnál. Ezt egészségesnek tartják.

57. Igen jól tudnak löni: gyorsak, frissek.

p. 61. Már mind Keresztyének. Gyilkosság, tolvajság, bujaság nintsen köztök. Sarujokban a' meleg kedvéért a' mit eresztenek, annak a' neve nálak *széna*. p. 78.

Széna.

95. Egy gunyhóban több nemzet lakik: még-is ritka a' versengés.

98. Néha az halak fejét, és tsontját szalmával, és hinárral öszve vagdallyák, 's azt vetik a' szarvasok eleibe eledelül. Az havasi Lapók tüzzel féllal világosíttják az hofzfazas éjszakát. De olajt-is készítenek a' métsre hal májából.

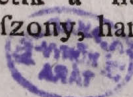
Szüléség.

A' tél nálak Szent Mihály nap-tól fogva Juliusig tart.

A' szarvas téjbe bizonyos bogyót egyelítenek; meg-hadják fagyni; a' szarvas bőrbe, 's darabonként eszik, Disznó-húft nem esznek: irtóznak töle; bűnnek tartják az olyan ételt. p. 121. De a' médve, és róka húft meg-eszik. Vizből, vérből, fagygyuból, lisztből bizonyos levest tsinálnak; azt szeretik. A' neve *Vuorra maelle*. Szeretik a' havas vizet inni. Nem az aszfzony, hanem a' férfi

Eledel.

Leves.

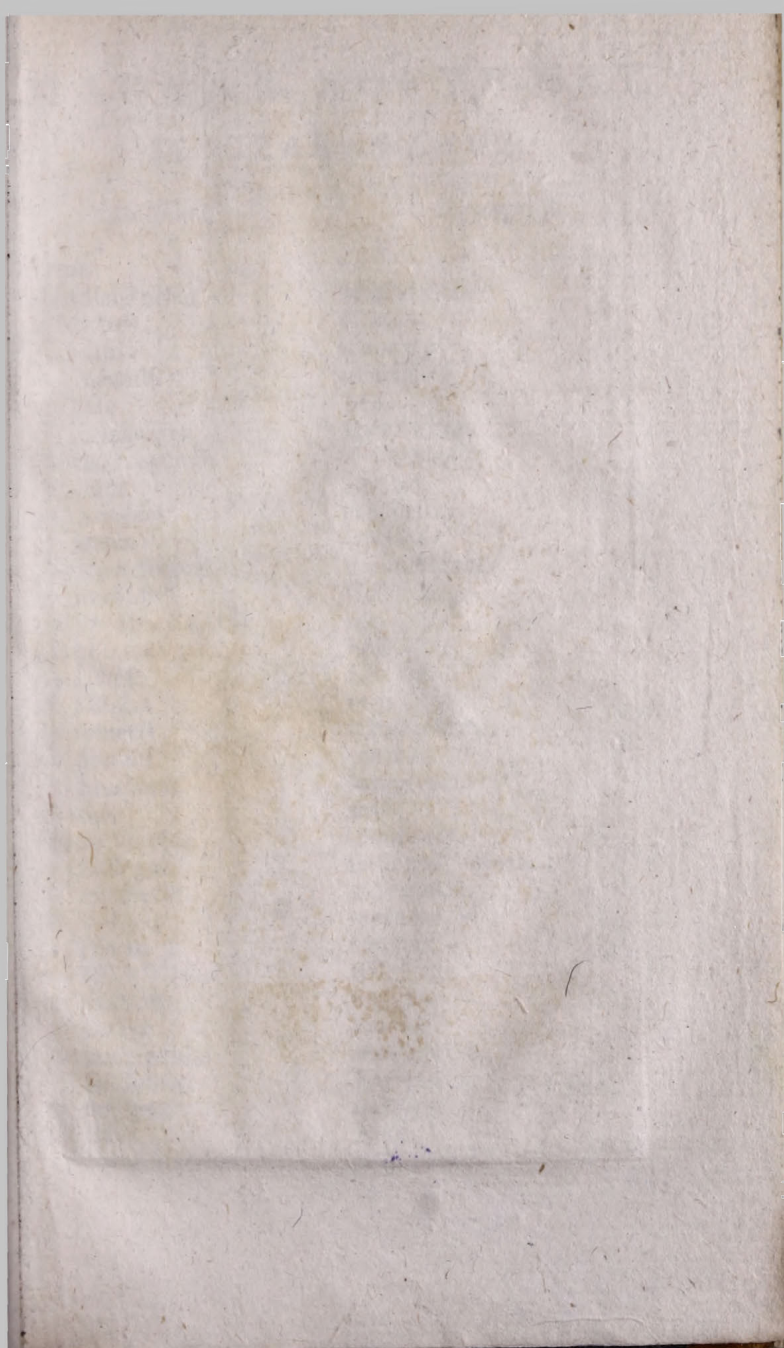
fi főz. p. 131. Se székek, sem asztalok. Gunyhójakat más más helyeken állítják-fel; a' mint alkalmatosb-nak látják. 's a' t. Irtam a' Lapobé-
liekről a' *Pásztor* Könyvben-is az 68-
dik levéltől fogva.

T U D O S Í T T Á S.

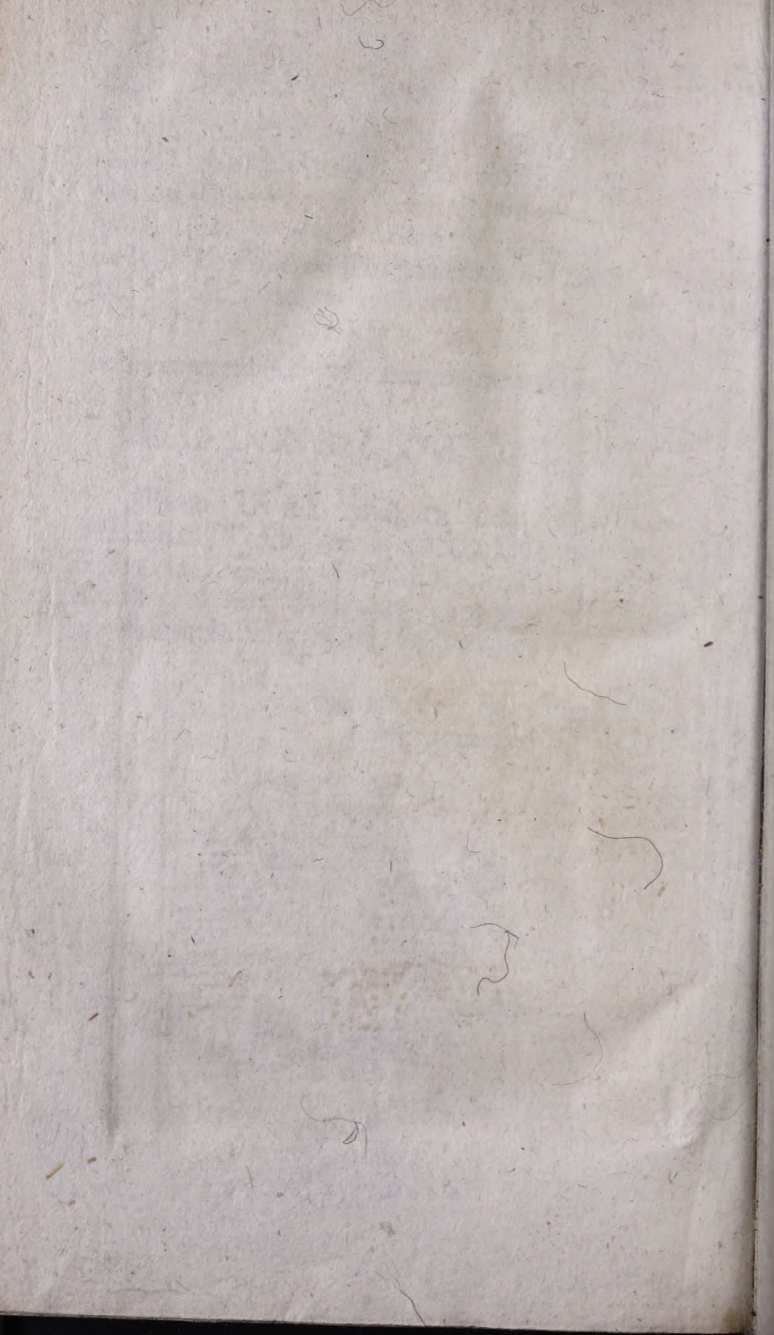
Ezen III-dik Szakasz után következik IV-dik, és a' CCCXXIII-dik Könyvig folytatatik; minden órán elkészül; a' mit Tudtokra akarók adni az elébbiek Szerzőjök kedvéért.

Landerer Mihály
Könyvnyomtató.

MAGYAR KÖNYV-HAZ.

III. SZAKASZHOZ.

Az Hibák'

Egyengetése.

Levél.

10 választották	választottak.
13 ajtatos	ájtatos.
bátori	bátor ;
némült	némült.
15 béle	béli.
16 Érseksége	Érsekséggé.
18 Hertzegének	Hertzegnek.
31 adott	adatott.
33 Adegavi	Andegavi.
37 igazit	igazította.
38 Maradikéval	maradékival.
39 ütközék	üldözék.
42 Szentegyházról	ról.
43 hofzszás	hofzszas.
44 Láttá	Láttam.
48 Ostriai	ostiai.
49 temettt	temettetett.
50 piatzai	piatza.
52 Minervát	Minervai.
65 már	más.
59 induláskor	indulásról.
60 tsillagok	tsillagok <i>tábora.</i>
61 el-tétetik	elé-tétetik.
65 mellyet	<i>maradjon-ki</i>
férfiak	férfinak.
66 él	dél.
70 nagyon	nagyra.
72 szarva	szarvu.
79 meszfzebbe	meszfzebre.
Karikával	Karikánál.
81 mellyek	mellynek.
86 Béka	Bika.
95 számláltatnak	számláltatik.

)(

91

Levél.

96 grádits	gráditson.
enyült	enyhült.
98 gráditson	gráditstra.
100 (utolsó vers) NB.	
fzélyefség gráditsi	hofsfszaság gráditsi.
102 Laptó	láptó.
112 Közzök	köztök.
113 gorombával	gorombául.
114 Szájkokat	szajkókat.
120 Aktal	Által.
123 eredetet	eredet.
nok	noha.
125 mellyek	mellynek.
Arfionoe	Arfinoe.
128 Kairus	Kairusi.
134 Irás	Irtás.
belöl	felöl.
137 tetetejét	tetejét.
arra	azzal.
143 rakják	rágják.
146 volt	voltak.
154 isztátalanság	tifztátalanság.
157 esztendeje	esztendeji.
158 elég jó	elég jön.
160 kotsis	kotsin.
162 kinek	kiknek.
forintot	forinton.
164 tulajdonsága	tulajdonságual.
166 vegye	vigye.
188 mellyekre	mellyek.
191 békákkal	bikákkal.
218 első	elsöt.
223 kényszeritt	kényszeritté.
226 Hunc	Nunc.
229 Alterius	alternis.
240 tők	tók.
259 számámra	számamra.
262 azokat	azoknak.

Levél.

265	alátafsággal	alázatossággal.
282	Azt	Az.
286	kinek	kiknél.
287	Istent	Isten.
315	mutathatnák	mutathatnánk.
323	ember vett	embert vett.
	magokhoz	magához.
330	magafsabb	magafsak.
334	nem.	NB. pont legyen utánna.
335	Semmit	Semmin.
340	hozzá .: vik	hozá .: vittek.
348	kereskedik	kedveskedik.
349	Szakasz	Szakaszu.
	's a'	a' maradjon-ki.
358	indíthattya	indíthat.
360	tójakról	tájakról.
364	ama a	a' maradjon-ki.
365	Dianthus	Diánna NB.
373	gőzölteted	gőzölögteted.
380	béle	béli.
386	Királyról	Királyokról.
	verfet	versel.
	Ersékeknek	Ersekeknek.
387	Miklós	Miklóst.
388	bőséget	böségét.
393	buk Tótúl	bif-fa. NB.
400	Pátronusá	Pátronusza.
405	NB. az 2289-	Esztendő tétesék az 2369-dik elejbe.
420	.: ha többször zántának	
435	tollat	tollal.
439	valónk	valánk.
445	taníttatik	taníttatnak.
446	Akhillesnek	Akhilleshez.
449	vágott	rágott.
450	könnyen	könnyü.
458	termékenynek	termékenyek.
460	mérföldnyivel	mértföldnyinél.
461	az	azt.

Levél.

464	tudósi	tudósit.
473	életre	élete.
476	respective	respectiva.
479	talzitta :. nyújta	talzittá :. nyújtá.
486	háza	haza.
487	étkez	étkek.
490	Kimben	Kr mben.
512	szigetektől	szigetekiől.
516	ajándékokat	ajándékokkal.
531	vincam	vincat.
541	gondvifélések	gondvifeléssel.
545	kenyeret	a' kenyeret.
548	hitelek	hiteles.
565	fő	thé.
566	a' gyógyító	a' maradjon-ki.
575	meg-vettette	ha meg-vetette.
577	Bakta	Baktra.
595	Falereus nevüDemeter	NB.
598	örökségtől	öregségtől.
605	Temetőjének	Teremtőjének NB.
610	Szemei	(fors) az Ur.
	bajsaágnak	bujasaágnak.
611	Sándor	Antal.
623	verbo	verba.
625	szóllásnál	a' szóllásnál.
	légyen	lészen.
626	Munkákat	munkánkat.
630	jutalmáta	jutalmára.
638	Urnak	Urunk.
640	Lamamit	Lámit.
649	Kintse	nagy kintse.
650	Karra	kara.
651	koronát	koronás.
652	lenő	len.

